

СРБИЈА И РУСИЈА

ОД КОЧИНЕ КРАЈИНЕ ДО СВ. АНДР ЈЕВСКЕ
СКУПШТИНЕ.

НАПИСАНО
НИЛ ПОПОВ.

СВЕЗКА 3.

БЕОГРАД
1870

ДРЖАВНА ШТАМПАРНЯ.

ГЛАВА I.

Борба уставобранитеца против књажевске власти.

Тиме што се Милош одрекао књажевскога достојанства и удаљио из Србије, питање о уставу није још било коначно решено. Дат са стране, сачињен по назорима два двора, владајућег и заштитног, при том изазван интригом неколицине великаша, устав тај није ни могао бити пародији, није се ни могао по своме значају упоредити са дуговечним обичајима и историјским предањима земље, нити је имао оне снаге, какву би тек могао имати устав, кога би народна скупштина начинила, Србији је најло у део да на себи искуси и својим примером покаже, да устави, који не испочну из животних потреба и домаћих извора, не уносе у земљу мир и поредак, већ напротив народне побуне, борбу странака и тежње саможиваца. Устав српске кнежевине и због тога је морао произвести растројство у народном животу што је ишао на то да да подлуну слободу чиновништву; његова цељ била је с једне стране на штету књажевске власти, која се свакојако оснивала на вољи народној, а с друге што се устав није подударао с новластицама датим народу и реметно је економије силе земље. Поред тога главна цељ устава била је у противности са спољним односијима српске кнежевине. Србија је спе једнако сматрана за првицију турске царевине. Њена унутраниња независност изгледала је као сумњива; а међутим људи, који су израдили тај устав од Турске и Русије, тешки су слободи, смртари су на своју великашку слободу радећи тобож за политичне и друштвене интересе земље и народа, и трубили су о узишћењу Србије. С поља готово подлупна зависност, немогућност радити самостално и пужда у заштитнику; унутра ник трублење о народним правима, о слободној служби и значају чиновника о општем праву државних земаља и шума. Људи, који су узели на се дужности уставобранитеца, морали су, при првом судару радње, прибегавати крајностима пај се тврдо држати устава са сима ње-

говим машама, јер је он освештавао њихова случајна права, и принајмањем крњењу тих права, у којима се напођавао за њих цеосмисао устава, прићеши спољашњој сили, туђој помоћи; користећи се пародњом мржњом противу Турака, па преносити појам о слободи и правима, обедежена у уставу на важије стране живота и тражити не само слободе грађанске, него и политичке. Кад би баш на први мах, које новост сопственог положаја, а које тесне свезе с Портом и принудиле, тако зване, уставобраниоце да изаберу први пут то није могло остати свакојако за дugo време; јер би довело Србију на постепени губитак и оно мало права, што их је под Милошем добила. Но тада нов народни покрет показао би уставобраниоцима, да су они у чувању својих личних користи далеко запали, да они нису заменили Србији њенога искусног у управи књаза, који је пред целим светом оптужен због деспотизма, и да благотворни устав није принео земљи оних плодова, које су обећали били његови бранчици. Само кад би биле срећне околности, само кад би било задовољства изнутра и споља, тек тада би могло бити непосредном последицом устава, тада би народ спојије гледао на своје сопствене одношење према књазу и Совету, тешко би да добије за се онакво исто учешће у друштвеном и политичком животу своје домовине, какво су добили људи, што су тако слободно устали против Милоша, који је умео држати власт над народом кроз читавих двадесет и пет година. Но да ли су хтели без борбе поделити са народом своја права они који су сада победили старога књаза? Како би се онда ставиле Турска и Русија, према сплавама, које су се тако непријатељски сукобиле у Србији? При таком тумачењу устава, како су га разумевали његови бранчици, који су Турску признавали за свога судију, могао би положај Турске бити опасан или за Србију или за њу саму. Ако би народ победио, онда покрет, који би захватио Србију, могао би прећи њезине границе и отргнути од порте нове провинције; а ако би победила Турска, онда би Србија могла изгубити један део својих права. Но и у једном и у другом случају било би неизбежно ново умешање Русије.

Било је и других узрока, због којих Милошев одлазак из Србије није сасвим разрешено питање о уставу. Прочитан на калимедану и објављен путем штампе, устав онет није био познат народу. Кад сам српски књаз, који се одрекао својега звања, није умео читати, ни потписати својега имена, то колико ли је неписмених људи било у самој маси народа? О садржају устава дошли су до народа само најмутнији гласи; и ови били су разни гледајући којој је партији припадао гласонаша. Једно је само народ знао извесно, да је нови

устав био узорок одласку Милоша из отаџбине, да је поред књаза устав поставио готово њему равних по власти 17 советника и 4 ценечитеља, који су се сами називали „уставобраништељи“ а сам устав „благотворним за народ и отечество.“ И доиста прво следство та-квога благотворног устава, би одлазак из отаџбине књаза, па управу кога беше се павикао народ кроз његов многогодишњи рад. У маси народа морала се изродити сумња у благотворност устава. Но он је био дарован Србији од султана и заштитнога цара, од којих бар потоњи није могао радити на зло земљи и народу: може бити да није сва опасност лежала у самом уставу него по свој прилици у радији оних људи, који, одунирући се на њу, уклонише књаза. То су прва подозрења, која је у народу морао произвести одлазак Милошев из Србије. Но и сама прилика, под којом се спријојао тај догађај, значајно је оснажила одношење странака, које су се могле надати да ће у своје руке дочекати наслеђе, што је остало после Милоша. По берату од 1830 год. заменик Милошев могао је бити његов старији син, по књаз Милан био је већ у последњим данима својега живота: њему шта више нису ни саопштили, да се његов отац одрекао књажевског звања; њега су уверавали, да је била нека потреба Милошу да за време остави Србију и да је он за то време наименовао свога сина за намесника. Но оно, што је лако било скрити од болнога књаза, било је познато свима осталим Србима. Услед опаснога положаја Милановог почињао је цео ред питања, која је ваљало ма како било решити: болан књаз није могао сам земљом управљати, а ко ће му бити намесници? ко има право изабрати те намеснике? у случају Миланове смрти, ко може бити његов заменик? хоће ли тада прећи звање књаза по праву наслеђа на млађег Милошева сина, Михаила, који је заједно са оцем отишao, или ће требати њега изабрати? а при том хоће ли Милош пустити од себе Михаила, и да ли се не ће сам изнова направити књазом Србије? Ако би се Михаило одрекао, имају ли право на књажевско звање Милошева браћа, од којих један се налазио под судом, а други је припадао страници уставобранилаца? Неће ли се овоме последијем значај уплисти баш и у том случају, ако постане књазом други спровод његов? У каквом ће положају па спрам књажевске власти бити тада Вучић и Петрошићеви који су се трудили око састава новог устава више од других? Неће ли за њих и њихове присталице бити корисније сасвим искључити из наследних права на књажевско звање фамилију Обреновића и заменити је другом? Требало је сва та питања решити што скорије, докас још није обраћена била пажња целога народа на питање о наслеђу књажевскога

звана, док није Милош задобио средстава да на ново привуче народ к себи и оправда се пред Турском и Русијом; док Јефрем Обреновић и књагиња Љубица нису проникли у вамишљаје својих противника; док није још ослабило одушевљење, које су Вучић и Симић у присталицама својим узбудили у време потоње скупштине за новим уставом. С тога је правитељству од свега најпрече било да остане у Београду а да се не враћа у Крагујевац, у коме се на скоро опет беше појавила побуна у корист Милоша; с тога је вљало побринути се о оснажењу уставобранилаца у народу по свим окрузима Србије; вљало је тешње него пре свезати интересе те странке са назорима турске или руске владе, које нису могле свагда и у свему заједно радити. Но, храбрећи уставобраниоце у њиховој главној цели, хоће ли Турска и Русија служити другим уминљајима њиховим? Да ли су сами уставобраниоци у стању привући на своју страну сви народ, а већ и да не говоримо о војсци? Најпосле, а то је било од свега најважније, да ли ће бити сачувана слога у намерама и јединство у радњама међу самим вођима те странке, неће ли се из њихове средине одвојити честољубивији и енергичнији људи, који ће ради бити да сами у своје руке доконају власт? После одласка Милошевог, против кога су била управљена напрезања деле странке, да ли ће се сачувати заједница у интересима свију њених присталица? При таком стању ствари, где је влада пала, где су се у унутрашње одношаје мешале две велике државе, за Србију је морало наступити време оних великих несрћа, које је лорд Понсби предсказивао извапредним посланицима Милошевци.

У оном броју званичних новина, који је изашао на дан одласка Милошевог из Београда, објављено је, како је стари књаз дао оставку и отишao; како су Милану учинили подворење саветници, попечитељи, митрополит, чланови апелационог суда, гарнизони официри и народни посланици; како је та оставка разаслана окружним начелствима и саопштена београдскоме паши и представницима страних држава; како је Милош отишao, и како су изабрана три намесника новоме књазу у нарочитој седици Совета, у којој су били сии архијереји, сии попечитељи и сии чланови апелационог суда. За намеснике били су изабрани: Аврам Петроњевић, Јефрем Обреновић и Тома Вучић Перишић; они су изабрани били под изговором тим, што је нови књаз био болестан и што му је нужно било добити берат за потврђење своје; а избор је па њих пао с тога, што су се они, као што скуп вели, одликовали „правдолюбіємъ и любовію къ отечеству“, в што су имали народно поверење. Тада им је било издато пуномо-

ћије с потписом пице-президента Совета, Стојана Симића и главнога секретара саветског. Намесници су положили заклетву 4 Јуна, а сутра дат издали су прокламацију народу. Та су акта штампана у следећем броју званичних новина, које су обично суботом излазиле; но тај број изашао је на три дана раније и заједно са следећим, који је у суботу изашао, садржавао је у себи она „устровні* која је Милош потврдио последњих дана своје власти.

У пуномоћију намесника било је отворено казано, да нови књаз не може да ради, док не добије потврђење од „блестателне порте.“ Но то је било неистинито, јер по берату од 1830 год. време ступања новога књаза у своје дужности није се никако ограничавало тим условом. Осим тога у пуномоћију било је казано, да су намесници дужни радити сходно уставу и оставити своје звање пошто књаз добије берат. У заклетви, коју су намесници положили, између осталога рећено је било, да се они обvezују отправљати сва дела сложно и неразделно и не радити ништа један без другога, што је на сваки начин било тешко испунити, јер је Јефрем Обреновић стајао особено од својих другова. У својој прокламацији намесници су световали свима чиновницима да се строго држе устава, а народу, да чува тај устав, као истинито јемство садашњега и будућег благостања, и позивали су све и свакога, да буду у узајамној љубави, миру и слози, сусед са суседом, сељак са сељаком, варошани с варошанином, земљак са земљаком, саотачественик са саотачествеником без разлике стања и занимања. (¹)

У исто доба било је објављено, да се поводом оставке Милошеве, сазива скупштина на дан 12 Јуна. Тобож спремајући народ за ту скупштину, званичне новине саопштиле су кратак извештај, да је комисија, одређена над учесницима у крагујевачким бунама, изнашла, да је сам бивши књаз Милош својим подстрекавањем и подбадањем дао повода тим побунама; а под рубриком извештаји из Турске, на водише су следећи одломак из писма цариградског дописника новина Таймс „Times“: „Српски књаз побудио је против себе негодовање Русије својим противљењем странице, која је наклоњена Русији, и што се старао одклонити руски улане на његову управу. Руска странка апеловала је султану против кнеза Милоша и добила без особитог труда и напрезања нови устав, који је обвезао књаза да од сада не чини ни једнога корака без предходног сагласија чланова Совета српскога књажевства. Да како ли се грохотом морају насмејати руске дипломате кад дознаду, да се поштовани представник слабоумнога енглеског кабинета, који у Цариграду живи, хвали својим природ-

ним даром и срећом, помоћу које као да је умео енглеском утицају на диван, дати превагу над руским. 12 Јуна већ су се сконцени у Београду сви народни депутатици, на броју 254, и тога истог дана била су им пуномоћства прогледана.

Сутра дай седилице су сконцентричке биле отворене кратком бе-седом митрополита, који, поздравивши депутате добродошћом, површио спомене прошасте догађаје и њихово срећно окончање. После тога Јефрем Обреновић поздрављен је сконцентрују у име новога књаза, а за тим буде прочитана беседа посланицима од стране намесника и Совета. У тој беседи говорило се, да је на последњој фебруарској сконцентрици објављен био устав, и сви „једногласно заклели се хранити га као највеће благо и сокровиште народно, дражењи, да ће тим уставом прећашњи нереди бити обрнути на жељено стање светога законитог реда, а потомству бити запечатано пародно благостање. Но у то време, кад су се сви радовали томе уставу као овебао сунцу, у то време, кад је сам народ показао своју односност уставу, о његовој заштити између учесника у крагујевачкој буни, сам биши књаз Милош Обреновић, мислило је и радио другче. Он, који је и пре устава био узор свима передима у отаџству и виновник толиким народним мукајама; он, који је газио народна права и толике заклетве своје, он, не бојећи се ни самога бога, решно се и сада нарушавати народну светињу и довести у јарост силне цареве, који су одани српскоме народу за његове заслуге и верност; он — несесећајући се његових прећашњих поступака, који су се клонили на то да спрече издавање устава — од тога истог времена од како је устав обнародован и тајно и јавно старао се, у колико су му год сile допуштале, да уништи устав, који је ограничавао његово необуздано самовлашће, док му није паала па памет нечија мисао да побуни солдате, а с њима и сви народ и тим да пред целим светом покаже, да народ неће устава, не мислећи, да је тиме могао најући најтамнију сенку на карактер нашега народа, а можда и у процаст сурвати га. Тако се он старао о општем благу вашем и нашем! но, хвала Богу! злоковарни његов план није се испунио. Зло, које је он другима спремао, пало је на њега самог. Сад ми немамо шинта више са њим; он ће морати да даде одговор за своје неупутне поступке царевима, којима смо ми јавили све, што се овде догодило. А сад, љубазна браћо, да се обратимо пама самима.“ У осталом делу беседе намесници и саветници позивали су представнике народне да им верују и покоре се уставу. После беседе прочитана су била сва тек издана „устробња“ и одговори на оних осам питања, које је предложено био Совету

одбор, који је прихвелео Милоша да се одрече од књажевскога звања. И ако су званичне новине обећале сконцентри у следећем броју како та питања, тако и одговор на њих; опет то обећање није било испуњено. (*)

Осим тога пред сконцентром је било изјављено, да ће се правитељство одрећи неких својих прихода на корист општина. На сајамску сконцентричку седилицу предложено би, да се изаберу одборници из сконцентре, који би могли заједно са Советом размислити о нај-важнијим делима, представити жеље од стране народа и на њих до-бити одговоре од Совета. У тај одбор назначени су већином чиновници, окружни и срески. Сутра дан, та, тако састављена депутација, дође у Совет. Преко тих одборника сконцентра је признала сва факта, која су се извршила, у очекивању одговора из Цариграда, и захтевају је рачуне од Милоша о расходима државне благајнице. Јуна 15-га намесници, саветници и више духовенство, заједно са поменутим депутаторима, отишли су београдскоме наши, где је био позван и руски конзула. И Јусуф-паша и Вашченко дуго и пространо су гово-рили о користи устава, дарованога Турском и Русијом, о томе, како је нужно покоравати се властима, постављенима на основу устава, о чувању тишине и реда и о томе, да ће једини само Милош одговарати пред царевима за своја дела, а народ да неће отуда ништа претрпети. 16. Јуна сконцентра је предала Совету искре жеље своје, изразивши их у три особена акта, и Совет је у одговору па то из-јавио, да ће те жеље узети у претрес и у колико је могуће задо-вољити их а све остало доставиће на размотрење царевима. За тим је депутација из сконцентре отишла рускоме конзулу, да му благо-дари па труду. Вашченко је опет изразио своје задовољство за та народна решења, и поновио савете, који су дати били код наше. Од руског конзулате депутација се упутила у цркву, где су се са-брали и остали чланови сконцентре. После службе митрополит је го-ворио беседу казавши: „истину и миръ возлюбите“. У тој беседи није се ништа спомињало о Милошу и последњим догађајима, него се го-ворило о раздору, који је изгубио старо српско царство на Косову пољу, и о томе, како је нужно хранити устав, ту „неочениму залогу мира, щастија и преусијејанија народнога.“ Из цркве вратили су се чланови сконцентре у Совет, где буде прочитана беседа којом се сконцентра распушта. У овој беседи на ново се говорило о важности устава за Србију, о законима и установама, које из њега истичу, о неоствареним памерима Милошевим. А ако би се појавило нових зло-ишљеника, Совет је позивао да се таки људи не пуштају у народ.

но да се одма везу и власти у руке предају. Затим се скупштина разишла.")

Да би што пре упознали народ са закључењима скупштинским званичне новине, које су у кратко време рад описале, изашле су на један дан раније од уобичајеног рока. Но званичним пописима испало је за руком још једапут преступити свој обичај, јер нови српски књаз недоживиши султанског потврђења, умро је треће недеље по одласку Милошевом из Београда. У прву пак среду изашао је повиј број новина, у коме је напштампана проглашавања намесништва народу са извештајем о смрти Милановој, о признању за књаза његовог брата, Михаила Обреповића, и о томе како је послана особита депутација у Цариград с молбом султану да потврди новога књаза. По неком чудноватом случају у тај писти дан, кад се та проглашавања читала житељима Београда, кад су звонаре саборне цркве и паљба из топова објављивала Србима, да се свршује погреб њиховога књаза, са бедема турске тврђаве загрмели су топови, оглашујући смрт султана Махмуда II. који је Србима толике хатишерице и фермане дао, и ступање на престо Абдул-Медида. Променом султана догодила се и промена заповедника београдске тврђаве. 24 Јуна одвезао се из Дунав Јусуп-паша, а у Београд дође Хозрев-паша, из Ниша премештени. Налазећи се под снним упечатцима од толиких унутрашњих и спољашњих промена, српско намесништво издало је проглашавање официрима београдске војске у којој им је похвалило њихово одлично владање у време мајске смутње и позивало их да се и у наредак тако исто владају. „Недавашњи метеж био је за вас особито искушење, говораше се у тој проглашавањи; када су се показали преступни знаци бунта у сред бивше негда под вашим начаљством војске, вами је остајало или да будете верни вашој заклетви, или да се придружите числу тих зломисленика, који су се подигли да униште даровани нам премилостивим царем нашим устав, а у једно с тим против целога, постојећега у нашим отечеству, стања ствари. Избравши из тога двога прво, неки веран, неки уверећен, а неки прецирнући и саму смрт, која му је грозила, ви сте сви показали пред целим светом, да сте истинити патроти и налицемерни поборници законог реда. Правителство високо цени таку светлу черту вашега благородног карактера, и имајући такав пример пред очима, храни у своме срцу сладку надежду, да ће те ви до века бити непоколебљиви стубови отечества, које ће и пожиљети од ваших трудова једино добре плодове. Намесништво пак књажевског достојањства свагда ће обраћати на вас особиту пажњу.“

Није било узалудно, што је намесништво привлачило на своју страну расположење војске. То је особито било важно за Вучића и Петровићевића, који уступив у прво магновење општој жељи, сложише се на избор Михаила за српског књаза, но после бојећи се да Милош не добије утицај на својега сина, намисле уклонити фамилију Обреповића од књажевског звања. Стало им је било и за тим, да на основу жеља, изражених од чланова потоње скупштине, добију рачуна од Милоша о расходима пародне касе за своје време његове управе, да продајом његовога имања попуне оне суме, које је по њиховим рачунима, више пута издавао Милош разним нашама, који су устајали против султанског првака, и да поврате новце, који су потрошени на зидање различитих, по њиховом мишљењу, не корисних зграда. Ови су се старали да Совет једногласно прекрати годишњи издатак у 10.000 талира двојици браће Милошеве, Јовану и Јефрему. Ови су препоручивали ванредној судској комисији, која је расматрала дело о крагујевачкој буни, да што је могуће строже оприј подстрекаче буне: Јована Обреповића, Марка Обрадовића, Матију Шокорца, Шћепана Гавриловића, и да израде да се удаље из службе најревноснији извршиоци Милошеве воље у време његове управе: Радичевић, Шилић, Панта Хаџи-Стојло, Илија Поповић, Јанићије Ђурић, Јован Николић. (*)

Међутим Милошеви приврженици, чим је Милан умро, поновили су своје сношаје са бившим књазом, који је све једнако у Владашкој пребивао. Шта више и сами српски заступници, који су у Букурешту становали, почели су се обраћати Милошу а не београдској влади. С тога, што је се јако развио саобраћај међу обалама Дунава, Владашка је влада подигла карантине дуж реке Чернече до Ђурђева. Владашки чиновници почели су отварати писма долазећа из Србије и узимали преносе од њих. Намесништво, које је одма по избору Михаила за књаза, послало Милошу захтевање да прати сина у Београд, није добило од њега никаквог одговора. Докле се оно плашило утицаја Милошева на младога књаза, дотле је стари Милош старао се како ће моћи да изјави своја сопствена права на српски престо и спремао се да протестује противу права, да Совет избира или поставља књаза Србији. У самој Србији било је такође доста приврженика Милошевих. Но брат бившега књаза, Јован налазећи се под судом због крагујевачке буне, која је имала у намери да обори устав, дао је молбу за оправдату, напомињући у њој један случај, као да је он спасао живот неколико старешинама, које је Милош заповедио убити, и дајући обећање, да ће у напредак чувати устав

под условом, ако би га нарушио да га казне без икаква суда и истраге, што је такође било противно уставу. Негледајући на то, уставобрачи су узели у поступак и учинили по њој што треба. За њих је у том случају важно било то, што Милоша окривљује сам његов брат. Таквих оптужења и опадања, која је намесништво могло изнети против збаченога књаза није оскудевало.⁽⁵⁾

24 Јула добијен је ферман који потврђује намесништво, а 4 Августа намесници оправили су у Влашку ипачитеља финансије, Алексу Симића, с поруком да одузме од Милоша ограч и ордене, које му је даровао покојни султан Махмуд II; јер Порта је објаснила да ти дарови морају пречи на Милошевог заменика као везани за књажеско достојанство. То је објашњење послано услед заузимања намесника. Но занимљиво је при том, што су београдске званичне новине које су се старале да оправе Милоша, и које су прештампале из аугсбуршких општих новина опис потоњих смутња, придале од своје стране два опровергавајућа навода: један је говорио против извештаја, по коме је Јован Обреновић као по наредби Милошевој раздавао народу дукате; а друго је управљено било против уверавања да је Милош послao босанскоме Веци-паши 200.000 гроша, тражећи од њега да се уместа с оружјем и да му помогне у борби против устава. Веци-паша, казано беше у српским новинама, познат је као честит и поштен човек, као постојан и прави пријатељ наше отаџбине дакле није ни мислити, да је он такав дар и на такву цељ од кога било могао примити⁽⁶⁾.

Међутим одговор на избор Михаила за књаза није долазио ни од Милоша ни од његовога сина, Алекса Симића, који је послат у Влашку да одузме од Милоша знаке књажевске власти није постигао своју цељ; Милош се одсудно противно захтеву намесника тим више, што је се млади књаз коме је он морао предати те знаке, налазио код њега. Још више неспокојства причинавало је намесништву или привременом правительству, као што су га неки називали, ћутање Порте и Русије о догађајима који су се забили у Србији. Порта још од пре забуњена својом размирицом с мисирским пашом, није хитала са потврђењем Михаила. Руски кабинет узвисивши Вашченка па званичног конзула и очекујући даљи ток догађаја, није ни предвиђао да ће у животу Србије сљедовати такве брзе промене. Намесници су се ужурвали и заповедили Алекси Симићу, да паваљује па Милоша да овај пусти Михаила у Београд. Симић је световао да се позове у помоћ Порта, и ако буде нужно да се дејствује па њу повећаним поклонима, као што је радио пре Милош. Оба Симића, који

су имали давнишње и непрекидне саобраћаје са Влашком, трудали су се од свег срца да угоде намесницима; но исто тако они су изгледали награду за свој труд, и доиста Стојан Симић добио је од привременог правительства 50.000 дуката под видом зајма из два рока. Али се на скоро опет појави опасност за Обреновиће и то од оне стране, од које се Милош није ни најдао. Карађорђева удовица којој је он негда помагао кад се селила у Влашку, обрати се сада, по пошту из Београда, с молбом намесништву за дозвољење да се она и њен син и спновац врате у Србију. Петронијевић се највише заузимао за Карађорђевиће. Но дозволити им прелазак у Субију намесништво није могло, јер би га то довело у сукоб с руским конзулом, који је истина радио против Милоша, али је опет имао заповест да поштеђује постојећа права Обреновића. Намесништво тада прибегне лукавству: Карађорђевићи буду пропуштени у Србију преко Негошиће начелником ондашијег карантине без дозвољења Совета, што је било саопштено и рускоме конзулу, ма да то није било без дозвољења намесника. Совет опет похита да се користи повратком Карађорђевића у Србију и означи Милошу рок, до кога има послати сина претећи у противном случају изабрати другога књаза за Србију. Намесништво пак са своје стране, наравно без учешћа у томе Јефрема Обреновића, ослањајући се на оклеваше Милошево и ћутање обојих дворова, стало је размишљати о томе, како да оправи у унутрашњост Србије комисију од три човека, да јавно ирекледају местне власти и објасне народу узрок закашњења новога књаза, а тајно буде препоручено тој комисији, да распростиру најрђавије гласове о Милошу и његовој фамилији и припремају духове у корист Карађорђевића. Такав план није се могао дugo одржати. За њу дозваду књагиња Љубица и Јеврем Обреновић. Пошто су се њих двоје између себе посаветовали, Љубица похита из Београда у Влашку, да убеди мужа да што скорије пусти сина у Србију. А Јеврем Обреновић почне радити у самој земљи и на скоро се у Шапцу појаве подметнута писма, управљена против Вучића и Петронијевића. Противна странка одговараје је тим истим путем: с њене стране појаве се пасквице, које тражаху Србији књаза ако не Обреновић а оно макар Карађорђевића. На читање руског конзула, откуда су могла изаћи таква писма, намесници му објасне, да „све ово бива по простоти народа и пезнану пристојности а у неколико и због тога што нема највише власти, на коју су Срби павили усредрећивати „внимавије и подобрострастије своје“.

Ворба, коју владине странке вођаху између себе у народу и на страни, увуче се и у седище Совета. У Совету је била расправа о

закону, који је имао определити плату свима службеницима и званичницима у књажевини; осим тога решавало се и питање да смање чланови у окружним судовима од четири на три и о уређењу трећег степена суда (касација); а попечитељство иностраних дела изнело је на среду питање о уступању Србији припадајући јој по хатишерију од 1833 год. села Сокола и Малога Зворника, која су лежала с опе стране пограничне реке Дрине, вој још се налазила у власти Турака, и питање о том, како је изишao петогодишњи рок, до кога су Турци дужни били предати Србима све своје имаовине и земље, што се налажаху у Ужицу, Соколу, Сmederevju, Шапцу и Београду. Политичка питања Совет је обишао, али питање о чиновничкој плати изазвало је такве жестоке пренирке, да су се два члана Совета између себе исписовали и изгрдили један другога, од којих је морао један оставку дати. Попечитељ внутренњих дела завадво се с Вучићем због Радичевића, који је службно под његовом управом: Вучић је хтео да истера из службе тога бившег секретара Милошевог, но Протић се томе одупро. Стaraјући се да привуче к себи народно расположење, привремена влада непрестано је објављivala она уређења своја која су могла ласкати народном самољубљу. Тако у почетку Септембра напуштајућа је она у званичним новинама, како је решила, осим постојеће у Крагујевцу гимназије, да установи таку исту и у Београду да отвори полугимназију у Ужицу, а да остане така иста ученицица у Шапцу и да се премести зајечарска у Неготин; и да уведе осим немачкога језика, који се предавао у лицеју и гимназијама, и француски језик у лицеју. За тим је оглашено од стране намесништва оштеће помиловање свима људима из простога народа, који су учествовали у мајским побунама само из слепе покорности својим стаreshinama и мешали се у то дело по својој простоти а не из жеље, да нанесу какву било штету саграђанима. (*)

А шта је радио у то време Милош? Очекивајући одговор из Цариграда на представку о избору Михаила за књаза, он је водио прешिकу с Хоџесом, који се у то доба из Мехадије преселио у Земун, где је и Живановић пребивао. Живановић је био тумач планова енглескога конзула, који је на свој рачун слао штафете Милошу. После тужнога растанка нашег на земунском карантину, писао је 12 Септембра бивши секретар Милошев, до мене су долазили све гори и гори гласа о вама и отаčkinji. Ваша светлост морали сте га оставити не као син него као отац његов; а бедно отачаство остало је спрото без главе. Можете мислити како су парале и параду моју душу све те оклопности. У таком положају дознал, да се Хоџес у

Земуну налази, ја сам му дао на знање, да бих се жеleo с њим видети, и он ме је посетио ово дана овде. Говорио сам њим много о вама и он ми рече, да вам могу слободно и безбрижно писати преко њихових курира (скротеча) и њихова букурешка конзулат. С тога сам се решио послати моје писмо на ваше име у сопствене руке ваше или у руке нашега прељубазног Михаила-бега или Загорице, јербо незнам, имали око вас какве верне душе, која би вам прочитала писмо. Г. Хоџес вели, да је он дознао, да сте као ни српској господи, која иште Михаила-бега себи за књаза, одговорили да ћете га пустити кад свршите с њим све своје послове, и он одобраза тај као поступак, примећујући да није нужно ни пуштати ни не пуштати младога књаза и на тај начин губити време. Он ме запита: да ли су искрени одношаји Михаила-бега према вашој Светлости? и ја му одговорим: мислим, да наш драги Михаил-бег може у томе служити за пример свима синовима. За тим он рече, да сте ви незнам којим појмом дали на знање цариградском двору, да сте се одрекли престола једино у корист вашег сина Милана а после његове смрти да ваше одрицање не вреди, а при том примети, да ако сте тако изјавили, онда је то сувишно, јербо веома је нужно држати се једнога т. ј. да сте ви били принуђени одрећи се. Ја сам га запитао како стоји наша ствар? и он ми се клоeo свим на свету, да је Аустрија сада савршено сложна ш њима односно чланка у хатишерију, осталности чланова Совета, а тако исто и Француска, и да те све три државе морају се постарати, ма их шта стало, да се тај чланак изјени, јер га оне не могу допустити. Запитах га: шта мисли о вашој Светлости? Он ми одговори за друге не могу ништа рећи, али што се тиче мене, ја ништа друго не желим и не старам се, него то, да се књаз поврати на своје место, и да његова фамилија наслеђује законим редом по берату; но да би се то постигло књазу треба мудрост, нутање и сталан карактер. Он ми је говорио, да се сад спрема у Беч, где ће бити предходна саветовања о делима истока у оштите и Србије посебице. Господару! десет пута сам се попраћао и питао га о Аустрији, је ли она њима; и он ме је уверавао свим светим, да је ш њима и да се каје што није и она прошле године ништа раздиза. Каже да су источни послови врло важни и тешко да ће се добро свршити; каже, да Јејрем, Вучић и Петрошевић подозревају један на другог и да су у непријатељству, да народ неће да плати порез, него захтева књаза, говорећи, да не може давати пореза свој седамнаесторици, но само једномс, а при том неизказује, кога жељи за књаза, и с тога он држи, да је сплетка тамошње политике, која

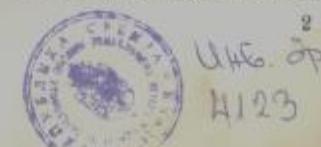
тако мутни старајући се доказати, "да ваља изабрати другога књаза ако Михаил-бег скоро не дође. И то вели, да би добро било, кад би ви сад имали у Бечу агента човека верног и паметног, који би тамо живио као приватан човек и имао, с вами сношаја; но он да нема средстава да издржава таквог човека и у оном месту, где је све скупо, него је нужно да га ви сами нађете и издржавате тамо. Још вели и то да српска господа имају својих шпијона око вас, а тако исто властни књаз, и да је нужно да имате поред себе верне људе, с којима би ви могли отворено говорити. Том приликом ја сам му саопштио неколико корисне извештаје. Ја са своје стране имам такође известије, да народ непрестано иште и очекује вас. Пritchaju, да на саборима нема никаквог весеља, све то што тајно говори и пита једно друго за вас и шта ће из свега тога изаћи. Затим је Живановић извештавао Милоша, да ће зиму провести у Карловцима код митрополита аустријских Срба. У допуну томе писму Живановић је истога дана написао друго писмо, у коме је извештавао Милоша: да „Аустрија жали, што је допустила саставити у Србији такав стајац Совет; сматра да је понижена тиме, што Милошу није било дозвољено изаћи на аустријску обаду, и тако је огорчена руском политиком, да је ступила у савез с Енглеском и Француском односно турских дела у опште и српских на посе; да велике Европске државе хоће да учине примирје међу Портом и Мехмед-Алијом и јамче за то примирје, а руски посланик се изјаснио иначе, т. ј. да Порта мора сама уговорити с Мехмед-Алијом а државе само да јамче за тај уговор, док међу тим сви остали дворови дају ствари други смисао, то јест, да они сами морају определити одношење између Порте и Мисира па онда јамчити за своје решење; маршал Судт казао је изречно, да се не може допустити да Абдул-Мецид буде руски стражар као што је то био Махмуд II.; аустријска убојна флота у средоземном мору сајединила се с инглеском и француском; Беч је одређен за место предходних саветовања по делима Порте и уопште турскога царства у тој намери, да велике државе буду заштитнице Турске царенине уопште и налазећих се у њој кнежевине на посе, како би се сачувала целина Порте.“ Живановић је истину казао у своме писму, да је Милош окружен српским шпијонима, јер су српском намештју достављена била у прешису његова писма и на њих кратки одговор његов, којим је светоовао Живановићу да се не прима никакве службе него да очекује пролеће када ће књаз проći кроз Карловце у Беч и узети га уза се, а дотле да се занима сачињавањем историје управе Милошеве.

Милош је покушао да се куртадише овога положаја и другим путем. Не видећи ни одкуда помоћи, он се решио да се са жадбама обрати непосредно руском цару. Преко кога је он послао у Петербург своју молбу и да ли је дошла где треба, то нам није познато. Доста то, да је у њој Милош говорио, да се он из свију акта, објављених у београдским званичним новинама, уверио, да су порта и заштитне државе обмануте о истинском значају догађаја. Одрицање његово од књажевскога достојанства, предаја истога његовом покојном сину Милану, писмо, које је под именом Милоша послато покојном султану Махмуду преко попечитеља иностраних дела, Аврама Петронијевића, ноте: београдскоме Јусуф паши, конзулатима великобританском, француском, аустријском па и самом руском, све је то било састављено од тога истог Петронијевића, а прегледано и поправљено Вашченком: „то се мора и сматрати као њихово сопствено дело које је састављено и послано по њиховој жељи и вољи, а не по мојој; и с тога вели Милош, ја сматрам сва та акта за незаконита, изнуђена од мене сидом и преваром, која не могу имати пред законом никаквог значења силе и важности. Ја сам принуђен био одрећи се од књажевског достојанства само за то да бих избегао спреману ми смрт, за коју су се заклеали један другоме неки чланови Совета књажества српског.“ Сва та акта напечатана су била у српским званичним новинама, које су излизале под цензором попечитељства правде и просвете, и за за њих, по Милошевом мињењу, морају бити одговорни они, који су их напечатали. Но њима „било је казато, писаše Милош, да сам ја слабога здравља, и с тога сам се морао одрећи књажевског достојанства; но свакоме, ко је мене видео, познато је, колико је ту истине. Мене је свемогући бог обдарио најбољим здрављем, тако да немам узрок молити бога за боље здравље. Но баш и да сам био болестан, зар је нужно било одма се одрећи од књажевског достојанства? Кад бих ја болестан био, могао бих се лечити у моме дому, као што то раде остали владаоци; но ако ми је за лечење нужно било љни у туђе земље, зар је такође неопходно било одрећи се од књажевског достојанства? Зар ја не бих могао на основу земаљског устава, наименовати местозаступника, који би радио у место мене до мојега повратка? Дакле тај узрок оставке ни на чему није основан. За тим у акту је било казано, да сам ја изнурио своје здравље многогодишњим трудовима, подузетима на корист српскога народа, и, потребујући одморка и мира, на свагда се укладам из Србије. Ако је мени за цело био нужан одмор и спокојство, то га заиста ни где боље не бих могао наћи, него у мојему дому у Србији,

у кругу породице, сродника, пријатеља и саграђана мојих, и такав одмор већ би био замста бољи него пребивање у Влашкој, када ме српски Совет послао на заточење под јаком стражом, те да сада под старост, дожививши седе власи, кукам из гласа за Србијом, премилом отаџбином мојом, где сам прешивео вишег од по века делећи с народом срећу и несрећу, проливајући крв и трудећи се за отачаство, где сам основао за се и породицу своју склониште. Дакле, ако сам се слободно одрекао, то се не бих удалио на свагда из Србије и под стражом као преступник, него за време као слободан човек. Из свега тога јасно је, сачињена Петронијевићем и Вашченком акта није могуће сматрати као добровољна с моје стране и узимати за основана.* Даље Милош се позивао на берат, који је признавао, наследственост књажевског достојанства у његовој фамилији, и изражавао се против намере српског Совета, који хоће да даде Михајлу вид изборног књаза. За тим се позвао на чл. 27 и 28 устава, по којима ни који Србин није могао бити осуђен док се његова крвица не докаже на суду, и по томе молио је рускога цара, да одреди над њим правичан суд; а на основу чл. 29 устава тражио је и то, да деца и породица његова не морају трпити за његове крвице; најисле ослањајући се на чл. 43. говорио је, да као највиши чиновник књажевства српског, он није могао бити лишен свога званија без портионог суда над њим. „Све то ја представљам, казаво је на крају молбе, највишем благорасуђењу и решењу његовога царског величества, цара и најмилостивијег покровитеља књаза и Србије, да би се он умилостивио и наредио праведни суд, коме сам свагда и у свако време готов представити и торжествено доказати, да ме није српски народ, који је свагда умео уважавати моје заслуге, указане њему, уклонио из своје средине и истерао из отачаства, по склон и завера неколицине великаша српских; које сам ја из праха и пепела узвисио до садашњих достоинства; а то су: Јефрем Обреновић, Аврам Петронијевић, Тома Вучић Першић, Стојан Симић и Матија Нешадовић. Они су мене изгнали из отачаства, но и они не би успјели у својим намерама, да их није руководио г. Вашченко.*

Не та молба није ни најмање шкодила рускоме конзулу, који као и пре, био близу српских послова, и, као што причају савременици те епохе, по кад кад још заседавао у Совету и свагда пре гledao његова решења. Вашченко је усрдио пазио на све, што се радио не само у Србији између разних странака, које су му саме достављале извештаје о свему, што се ма колико важно догађало, него и на то, што се радио у Влашкој, у пограничним областима

турским и аустријским. У том смотрењу он је стајао да не може боље бити: ш њим су се договорали намесини и попечитељи, њему су се обраћали чланови Совета, њега су походила оба писца српских закона, њему су се обраћали присталице пређашње владе, неки са жалбом, неки с молбом; њему су долазили покашто извештаји о току дела у нишком пашалуку и у Босни; приватни људи из Београда, које је он привукао к себи, и који су често бивали у Земуну, казивали су му шта се радио на аустријској обали; најисле посланство у Букурешту могоđ га је свагда предохранити ако би се у Влашкој догоđило ма шта, што би било противно назорима руске дипломатије. Утицај руске дипломатије на Турску достигао је у то време највишу тачку својега развијања. Нови султан, који је наследио од свога претходника распру са Мисиром, наследио је уједно и то покровитељство Русије, које се ни у једном дипломатском акту не спомињаше по опет постојаше у ствари, и које је обвешана била Порта допустити по „Унијар-Скелешком“ уговору. Истина друге велике државе употребљавале су сад сва наирезања, е да би поткопале утицај Русије на Порту, наваљујући заједничком снагом за ту ствар, коју је не давно пре тога изгубио лорд Понсби; по српске ствари још једнако држале су Порту у зависности од Русије. Кад се енглеска и француска флота појавила у Архипелагу, онда је дошла из Одесе рускоме посланству на расположење убојна лађа, на којој је Бутењев претио одма отпловити чим би извештен био, да је дозвољено савезним флотама да прођу кроз дарданелски пролаз. Но ево где се у почетку Септембра врати у Цариград онај исти Рушид-паша, под којим су се започели преговори о српскоме уставу, и који је по том отпутовао био у Енглеску. Он се сада повраћао истину у престоницу Турске царевине, али није још потпуно био убеђен о искрености и постојањству енглеских намера односно потпомагања Порте. Упознавши се с француском журналистиком, он је дозиао, да је на страни мисирскога паше јавно миње у Европи у неколико и због тога, што је на страни Порте била Русија; у Лондону им је испало за руком уверити га, да је утицај Русије на хришћане у Турској јак и да је он сведоčба о њеним освајачким намерама. Њему се већ по глави врзла мисао, да изда какав јаван акт, који би волнико толико обезбрижно хришћане од насиља и одвукao им симпатије од Русије и Србије. Упознавши се са делама Србије, Рушид-паша морао је увићати, да се у њој све изменило од како је он из Цариграда отишao, и да се већ види да у њој руски утицај влада. Он није могао одма приступити решавању српскога питања: пре свега најлој је утишати повремене потресе у

њој, привући на страну Турске ма коју странку сриску, ступити у савез са другим суседом Србије, мање опасним него Русија, и ослажајући се на њи и на своје присталице у Србији, истиснути руски утицај са њених дела и подигнути у Београду важност, коју је турска власт изгубила помоћу Милошеве енергије и покровитељства, што му је предавала Русија, која је сада објавила себе за непријатеља староме књазу.

Рушид-паша почeo је с тим, што је утврдво Михаила Обреновића за књаза Србији и послao му султански берат на то звање право у Влашку, по чиновнику својега министарства, Недим-Ефендији, коме је такође прешоручено било да новога књаза прати на његовом путовању до Цариграда. О томе је јављено и у Београд. Намесници су одма у договору са Советом одредили у свиту младоме књазу: Алексу Симића и Анту Протића, који су већ наставали у Влашкој по разним порукама од правитељства, осим тога, пуковника, Павла Станишића, секретара књажеве канцеларије, Алексу Јанковића, и два официра: Ђорђа Миловановића и Саву Јовановића, као ађутанте, и доктора Ђорђа Мушићкога. Но, извешћујући о томе сриску парод преко званичних новина, намесништво је морало такође објавити и то, да је одличја књажевскога достојанства, дарована Милошу пређашњим султаном, дозволила му порта задржати за себе; а за Михаила спремају се нови ордени. У том истом броју штампано је било известије, да је удовица Карађорђева заједно са унуком дошла у Београд; а с тим истим бројем почеле су се печатати судске пресуде над учесницима мајске буне. Свега је њих 17 било осуђено. Суд је с њима поступао овако: Најпре је састављала пресуду изванредна судска комисија, за тим је пресуда расматрана и највише изменљивана у апелационом суду, и пајносле коначно је решено било вод намесништва. Апелациони суд већином је увеличао каштигу, коју је ванредна комисија одредила, по намесништву ју је умањило не само испод пресуде апелационог суда, него готово и испод пресуде саме комисије. Све те осуде биле су готово извршене, а у то стигне 18. Октобра намесништву и Совету предпис од новога књаза из Букурешта, којим је он приликом ступања свога на књажевство, помиловао све, који су се налазили под апсом или полицијским надзором за политичке и друге преступе, и заповедао, да се одма ослободе и пусти својој кући, предавши заборавност њихова дела. Намесници се нису томе надали. Они су говорили, да је књаз дужан пре свега доћи у отаџбину па тек да добије право помиловања; осим тога он се није још ни зареко нији је достигао пунолетство, а таква акта изискују пунолетнога

владаоца, и намесници сматрали су помиловање књажево као акт, који је од њега изнуђен утицајем оца. Поред тога, размишљали су они и овако: По смислу одељка а, чл. З. устава, књаз је могао праштати или умањзвати каштигу само оним преступницима, над којима би пресуде биле њему поднешене, а међу тим Михаило је помиловао оне, над којима није ни знао резултат истраге. Стављајући под критику право новога књаза, да помилује учеснике у мајској буни, намесници нису тајали ни од кога, да се они, после таквога првог корака с његове стране, боје и даљега утицаја на њи од стране стајрога Милоша. Намесници имали су се за шта и бојати Милоша. (1)

Они су имали извештај из Букурешта, да је влашко правитељство, по захтевању Милошевом, задржало поднуковника Јована Ђермана, зета Јефрема Обреновића, и мајора Мишу Анастасијевића у след тужбе Милошеве, по којој је захтевао одма од првога наплату дуга по обвези, којој рок још није прошао, а од другога рачуна о издатцима при куловни куће покојнога барона Мајтани у Бечу. Намесништво позивало се на хатишерије, по којима ни један Србин не треба да буде суђен ван Србије, и на том основу протестовало код влашке владе. Алекса Симић, који је носио титулу попечитеља финансије, измолно је новодом тим аудијенцију код књаза Ђике; но овај му је оптре одговорио, да он не сматра намесништво за правитељство Србије и да шта више сриску агенцију трип у Букурешту само из љубави и пријатељства ирема бившем књазу Милошу Обреновићу. Влашки књаз није могао оправдати сриским старешинама опаснога за њи примера, који су они дали румунским војарима изгњањем својега књаза. Сриско намесништво тужило се Порти на Ђику и молило Вашченка да то достави на знатње рускоме посланику у Цариграду А. П. Вутењеју. Још се та ствар ни свршила није, а то стигне намесништву од Алексе Симића из Букурешта писмо од 18 Октобра овога садржаја: „Вечерас ми је казао један човек, који је близу књаза Милоша, да је економ, Анастас Армаш, уверио књаза Милоша, да да Срби онет желе њега за књаза, и да су с том целиј дошли три или четири човека из Србије у Видин ради виђења и договарања с књазом Милошем о томе, каким начином и кад треба да се изврши тај повратак његов у Србију. Имена тих људи он ми није умео показати, но вели, да му се чини да једнога од њих зову Марковић или на то налик, но да ти људи морају бити из гургусовачкога округа; и с тога је књаз Милош намеран ово дана кренути се у Видин под изговором да се види с Хусенин-пашом. Кајетан Армаш налази се сада у Херешту, и тамо је отишao син љуби књаз Милош да се разго-

вори ш њам, а данас га очекују натраг. Ја ћу ово још данас саопшити г. Титову и молити га, да би он забранио преко влашкога књаза, књазу Милошу ићи у Видин, и надам се да ће то г. Титов учинити. А међу тим нека српско правитељство предузме све мере предосторожности на случај, ако би се књаз Милош појавио у Видину, да иеби из тога изашло какво зло. Тај исти човек казивао ми је, да књаз Милош тражи кога било да подплати, који би убио или г. Петроњевића или г. Вучића или г. Ст. Симића, надајући се, да ће ако једнога од њих убије, то произвести забуну и расиру међу великашима, и да ће народ позвати њега да стиша ту узбуну, јербо нико други осим њега није кадар умирити народ итд. С тога нека та три лица буду на опрезу; а српско правитељство тако нека захтева од Порте и Русије, да се одавде уклони књаз Милош, јербо он никада неће овде мирно седити, по ће једнако интригирати против Србије, док је год близу ње.^{*} И доиста, видински Хусеин-паша писао је неким саветницима српским, заузимајући се код њих да се Милошу дозволи преселити се у Србију; којом приликом он је показивао на пример Карађорђевића. Но српски управници напали су да је боље одказати гостопримство и Александру Карађорђевићу те је овај морао отићи из Србије и ако не на дуго време, него да пустити Милоша у Србију. (⁸)

Међутим Милош спречаваше својему сину будућност не пуштајући га од себе и не пристајући на то, да Михаило буде уведен у званje књаза. По Србији већ су се почели раствурати гласи, да Милош неће никако да одпусти својега сина, да ће се морати други књаз избрати. Намесници, т. ј. Вучић и Петроњевић снажно су подуцирали такве гласе и наново су почели у тајности радити у корист Карађорђевића. Они су послали у унутрашњост Србије ради обнадска свију њених округа, три своје присталице: Лазара Теодоровића, Илију Гарашанића и Максу Ранковића да растумаче народу иззоре правитељства и спреме га за избор Карађорђевића. Прва цељ била је јавна, и по томе комисија се називала „уставо-толкователна“, а друга јој је цељ била тајна. Шаљући комисију, која је дужна била истумачити народу устав и на основу њега издате уредбе, намесници су јој дали нарочито настављење у 14 тачака. У том настављењу, као најважнијем званичном акту намесништва, каже се ово:

1. Комисија, имајући при себи устав земаљски и по овому све остале до ако на њему основане и законно издате уредбе, дужна ће бити како у главно место суда и начадничества окружног ступи, речене уредбе и устав земаљски обстојателно и тако протолковати,

како ће се пародъ очевидно увѣрити моћи, да је на истима права срећа и благостојање народа основано. Къ постиженю предизложено џѣли дужност ће бити комисије подобателно исплатити и собственнымъ искуствомъ увѣрити се: а) да ли предсѣдатель и членови суда по даномъ имъ попечительствомъ правосудіја наставлењу, и по положеной ступицемъ у званіје заклетви дужности врученој имъ званіја, точно и совѣтно безъ пристрастіја, инга и атара одправи, и да ли су они изискујемъ способностима у толико снабдѣвени, да много-важно званіје судија по надлежности одправљати могу. Ако бы се недостатакъ каквъ у дѣловодству судейскомъ примѣтio, да комисија проникне, да ли је причина тому невештина и немарност предсѣда-теля и члнова судејскаго, или неспособност и вебреженіе секретара и осталогъ персонала канцеларіјскогъ; б) како начадникъ окружнаго и помоћника му надлежеће имъ дужности извршију, да ли налоге оне, које одъ свију попечительства, као централногъ правленїја добывају, вѣријо и охотио у дѣјство приводе; да ли решења и пресуде судеј-ске извршију; да ли надъ српскимъ начадницима бдително мотре, да и они предписанијемъ дужностима своимъ удовлетварају; да ли бодро мотре, да се скитање, лонови и пустаје као и роштатељи противу устава и уредба гоне и хватају, а на место ови свака безо опасностъ како на границама, тако и у внутрености обдржава; да ли у смо-трепију купљуји данка и налазећегъ се у готовости новца на свога окружногъ казначељ пазе, да овако злоупотребење съ новцима правитељственимъ не чини; да ли се при разрезивану данка правда и правица наблюдава, или се може бити пристрастје и неправда одъ кога нибудь употребљава, па тимъ незадовољство у народу причинява.

2. По тому ће комисија дужна бити съ найвећимъ прилѣжаніемъ извидити, како су из љубију јавству устав и издате дојакошије уредбе народу протолковане; па где примѣти да старѣшице нису довольно прилагодни били у толковану таковы, ондѣ да ји на дужность њијову српски опомене и пооштри; где пакъ примѣти, да начадници нава-лице нису хтели устав и уредбе народу толковати и изяснявати, ове у особитомъ списаку замѣчава, и по повратку намѣстничству задно са инѣијемъ њијимъ, поднесе. — Где искуси да народъ нје хтео уред-бама новиновати се, ондѣ да народъ мудримъ упѣшапљама ће пови-нованју побуди, представивши му живо предъ очи, какова полза и прибитакъ одъ добрыхъ на благотворномъ уставу основаны уредба за џѣлмъ народъ и отечество србско пропстиче. Гдѣ најпосле види да се народу ићке уредбе не допадају, и да онъ суди, да су исте уставу противине, као што и. пр. ићки мисле, да је она уредба, колозабранје

друге ствари осимъ юба и зелени у чаршијама на парабучукъ крчмити, уставу противна, онђе нека се постара комисија доказати, да правительство, држајоћи се устава као светинје неће ни једну уредбу противу истога издати, но да сваку уредбу саобразажава уставу, тако да и предречена вије уставу противна, връ подъ рѣчима у уставу „да је трговина слободна,“ не состој се слободна у самовольномъ продавању свачега на штету дућанцији и меанџији, и то у томе, да никому вије забранено на тоштању продавати, шта за продају има. Овдје да се примѣти народу, да управо онда, не би никаквога реда у трговини нашој било, кадъ бы свакиј, и селаки и варошаници, почeo на парабучукъ крчмити. Свакиј вали да своја права ужива, и какогодъ што не смѣду варошани у права сеоска дирати, тако не треба да врећају селани права варошана и тргована.

3. Да извиди комисија како власти судејске и полицайне съ народомъ поступају, и управљају ли народомъ онако, како што уставъ и издане досадъ уредбе предписују, или може бити слѣдујући пређашњемъ поступању начину и самовольству, судије сирѣћи при изрицању пресуда на средство и пријатељство гледећи, а полицайне власти при истраживању кривца, преступника и злочинца пристрастија показујући, у народу незадовољство, и nemirъ и огорчење причињују, а тимъ истимъ поводу му дају, да на постојеће сада спаситељне уредбе ронта.

4. Да о дѣловодству свакога посебъ окружногъ и срескогъ начниција, а тако и суда окружногъ, примѣчанија сваја съ највећомъ точностю чини, и такова на писмено ставивши съ повраткомъ својимъ кудъ надлежало буде, поднесе, како бы се примѣчени недостатци чрезъ надлежне власти повратити и двигнути могли.

5. При извиђању поступака властї како судејски, тако и полицайни, вали комисија на то да мотри, како се при истоме неће уважење судија и други чиновници умаљити, нити народу у главу улити, да онъ о судјима и чиновницима свома може и мнѣње давати а камо ли до помисли да одъ његове рѣчи и пресуде зависи судба ако ће бити и пайманја чиновника.

6. Даље да промотри комисија и изнађе најзгоднија мѣста за постројење касарнији у онихъ варошама окружнимъ, где такови нейма и да народъ најживљијимъ доказателствама на то побуди, да нужну и потребну къ грађењу касарнији яплю самъ одсјче и па опредѣлено мѣсто снесе напоменувиши га и увѣривши колико је гарнизону војништво за обдржанје доброга внутренњегъ поредка необходимо нужно и двиниши му, да съ одъ њега само то изыскује, да яплю самъ одсјче

и снесе, а остale све трошкове па иста зданја да ће правительство само терлати. Къ овому общеполезному дѣлу нека комисија народъ парочно са тимъ побудити и привољити постара се што су вѣка окружја къ тому веће прекрасније примѣромъ предходила, и све трошкове око грађења таковы зданја драговолно принела. Зато да би по иста окружја неправо било, кад би сада правительство другима све о свомъ трошку поградило.

7. У смотренју садашњага стања Сербіје и правительства нашега нека извѣсти комисија народъ, да је оно добро и пожелателно, и да отечество наше све оне користи, које му је добротворни уставъ земаљскій обећао дѣјствително, и у чуној мѣри ужива. Што се пакъ кнеза Михаила тиче, закаснене доласка његовогъ ничему се другомъ по единствено неразмотреноши и упорству бившегъ кнеза и отца му Милоша принисати може, и да се скоро долазку његовомъ по полученију известијма поуздано надати можемо, почемъ је по њега намѣништвомъ кн. достоинства и Совѣтомъ, посечитель финансиса, г. Алекса Симића, већъ посланъ, а ови је дана и свѣтла књигина у спроводу члена Совѣта г. Анте Протића у Влашку отишла да скла спога Михаила у отечество доведе. Међу тимъ да се народъ и о томъ увѣри да ће за цѣло ово време, докъ се блистательномъ Портомъ новији кнезъ не потврди, изабрано и потврђено намѣништво кнажескогъ достоинства у согласију са Совѣтомъ земаљомъ и народомъ тако управљати да обше благо и срећа народни ни пайманје ущерба трипти неће, и да народъ и съ те стране совершенно спокојанъ бити може.

8. Како годъ што је у 4 точки наведено, да комисија свакиј не-поредакъ и недостатакъ примѣти: исто тако дужна ће она бити сваки добаръ редъ и точностъ у одирављању званични дѣла замѣтити и о таковима съ повраткомъ својимъ надлежно извѣстие учинити.

9. Да би се пожелана цѣља изображенја и скопчаногъ сотимъ благостија народногъ совершено постићи могла нека се парично постара комисија, да народъ о ползи воспитања дѣтскогъ и нуждни къ тому школски заведења увѣри, и могућнимъ начиномъ на то побуди, да люди свою дѣцу у школу дају, како би имъ се дѣца изобразила и на ползу свою и отечества, и како би отечество наше скоријемъ временомъ изъ чији за све струже чинова земаљски способне люде добивала а не би непрестанно пријућено бывало са стране люде звати.

10. Приликомъ овомъ народъ својски посөбјтовати, и у срце и душу уседити любовь ко благочестју и светој православној цркви на-

шой, и на тај конац увѣщавати га, да у цркву прилѣжно ходи, да обраде црковне свете храни и почитује, да се одъ благословни рѣчій и израженіја, као годъ и одъ богомрски и скаредни псовкій уздржава и вообще да се у призренію закона христіјанскогъ тако влада, како ће се достойнъмъ показати праотаца свої коима је црква и бла-
гочестіје највећа светиња била, и кои су вѣру и законъ свой и у най-
бурніјимъ временама непоколебимо сохранити и задржати умѣли.

11. Као годъ што је ове комисије дужност и обvezателство на-
родъ, сходнимъ начиномъ совѣтовати, да уставъ земальскій, као нај-
веће сокровище и адиџаръ и све па њму основане одъ правительства
изишавше уредбе свете храни, и обдржава: исто му тако доказати и
побудити га треба, да и власти надлежне, членове судова, началь-
нике окружне и срезске, као извршитељ поменуты уредба почи-
тује, пристойно уважава и свако имъ повиновене указује. Равнимъ
начиномъ да и свештенимъ лицама, као душепоне чителнимъ и ду-
ховнимъ пастирима и наставницима, тако и учительима, кои му
предрагу отрасль ићегу возпитавају и наукомъ напаљавају је въ
правой срећи руководе, такође свако уважене и достойну почесть
отдајо.

12. При толкованию устава земальскогъ нека комисија народу и
то живо представи, да ће се полицијне и судейске власти сущностно
трудити, скитање, невалидце, лопове и злочинце истраживати, ако
народъ такове прикривао и притапивао буде; нека народ свемогућнимъ
начиномъ и на то побуди, да поменуте аликовце, као вредовне и опасне
членове содружества човеческогъ самъ и сопственимъ своимъ побу-
ђеніемъ изъ своеј средине као куколь изъ чисте шпенице истребљује
и полицијной власти вручава кол ће је по надлежности правосудију
у руке предавати.

13. Изслиасма ова комисија моћиће напоследакъ и тужбе које имъ
се предавале буду одъ народа, примати, па такове по содржанију
предмѣта или је судовима окружним ради надлежногъ съ њима по-
ступка упућивати, или ако су оне противъ злоупотребленија и неза-
конни поступака разны чиновника управљавне, исте при повратку
своеме намѣничству на разсмотреніе поднети, које ће подобателне
употребленіје мѣре съ њима предузети.

14. Комисије дужност бит' ће по одлазку из свакога окружја учи-
нити намѣничству извѣстіје о свршеномъ у истомъ окружју дѣлу.*

Тај акт двогубо је за нас занимљив; јер у њему је изказан по-
глед не само намесника него уопште целе странке уставобранилација
на управу Србије, а с друге стране зна се, да је то настављење ко-

Пасажику др. Ђурђевић - Крагујев-
басмилата. Београд.

мисији прегледао и поправио руски конзуљ. Као што се види уставо-
браници хтели су да створе јаку управну централизацију, да заузму
у чиновничке руке све послове друштвенога па и народнога живота,
да буду не само извршици устава и шиљме везаних законова, но и
наставници и тутори својему народу, да имају код себе све другосте-
пене чинове и власти. Није тешко дознати, из ћавних су извора
истекли таки погледи на правителствене обвезаности и одношаје ад-
министрације према народу, кад се сетимо, да је прва опозиција
Милошу била из реда оних људи који су дотрчали у Србију после
адријанопољскога мира из српских предела Аустрије и јужне Русије
после дугога пребивања у њој. С друге стране партаја уставобранил-
ација, која је тако приметно изменила патријархалију управу Мило-
шеву, мислила је да ће га надвисти и тиме, што је обраћала већу
пажњу на народно образовање, него стари књаз, који, будући и сам
иеписмен, ма да га није запемаривао, мало је успео изградити у ко-
рист његову, а о црквеном украсашању старао се више него и један
од српских владалаца: толико је цркава и манастира за време његове
владе било из развалина подигнуто у српској књажевини.*).

Такође комисија наје заборавила и тајну цељ. По свима варо-
шима и селима, куда је год пролазила комисија, свуда су њезини
чланови ступали у споразумевање с народом и с месним властима о
томе, кога им ваља изабрати ако Милош не пусти својега сина на
књажевање. Неки су том приликом отворено износили на среду пи-
тање о преваги Карађорђевића над Обреновићима, не доводећи ово
у спезу с овим или оним намерама Милошевим; спомињали су заслуге
Карађорђеве за Србију, његову одважност и храброст, његову несрћину
судбину; говорили су како је Милош карактера непостојаног, како је
зинуо за појдем и како је навико да заповеда над свима другима; до-
казивали су, да је Михаило одвећ млад и да лако може подсећи утицају
она или мајке или кога другог између њихових приврженика; а Кара-
ђорђевић да је већ човек у зрелим годинама, притом, да је карактера
одсеченога и тихог. Обилажењем књажевине од стране „уставо-толко-
вателне“ комисије, расла је и прибирала се партаја уставобранилација.
Њезин вођ, по смелости и утицају на народ, био је Вучић, који је схваћао
слободу на најпростији ствариски начин: „ми смо сви равни; што је
књаз то је и синђар, што синђар то и чиновник,*“ говораше он на-
роду. и овај чујући тако просто тумачење слободе, долазио је усхи-
ћење код таквога пространства својих права. Вучић је говорио, да је
устав дат свима, и да су сви дужни бранити га и користити се њиме.
Но он је знао и то, да ће, ако га стану сви бранити, решетати и

објашњавати, покуљати снајство тумачења устава, и баш због тога је комисија морала поучити целу Србију да једним очима на устав погледа — очима Вучића и Петроњевића. Тим чисто револуционим путем припремала се за борбу партаја, која је изнела Милоша и очекивала долазак у Србију његова другога сина, који се, као што се види, находио под јаким утицајем својега оца.

На послетку Михаило Обреновић пошиле намесницима љубазно писмо, у коме је изразио жељу да што скорије види отаџбину. Ово је баш у добри час дошло.

Приближно се 9 Новембар, имендан новога књаза, и намесници су га свечано одиразновали; страни конзули и виши чиновници ишли су и веселили се код Јефрема Обреновића, а остали код Стјепана Симића.

Кад су у званичним новинама описиване те свечаности, најиреје ту са особитим задовољством био Београд назван сталим местом „централнога правденија“. Доције су почели намесници све чешће и чешће поговарати о томе. Но Јефрем Обреновић јавно се изразио, да је пужно централну управу повратити у Крагујевац, и говорио је, да ће Михаило изабрати ту варош за своју резиденцију. Вучић и Петроњевић и без тога имали су много узрока не поверавати се Јефрему. А у то време добије Вучић писмо без потписа, које предохраниваје саветнике од подозриве радње Јефремовог шурaka, који је био начелник шабачког округа, и увераваше их, да и сам Јефрем има политичке спонсаје с конзулима аустријским и француским. Намесници се заваде међу собом да не може горе бити, тако, да су их руски конзул и митрополит морали мирити. Такви одношави између намесника ослабљавали су морални значај правитељства; јер су намесници имали својих пријатеља у Совету, совестици својих присталица, међу осталим чиновницима и у народу, и из тих свеза изроде се партаје у књажевини. Таквих партаја било је од три сорте, на име: Јефрем је радио за фамилију Обреновића, но није желио видети повратак прогнанога брата; други су напротив хтели, да доведу Милоша на место нечуноједнога књаза; Вучић и Петроњевић размишљали су како ће довести на књажевско звање Александра Карабојевића. К овим политичким узроцима раздора међу намесницима, који је налазио одзива у Совету и осталом чиновничком кругу, уплело се још и питање о одређењу плате по разним надлежатељствима. Јефрем се становио љутити на своје другове што су дали повод захтеву, да се учини пензија од 10.000 талира њему и његову брату Јовану, који је био покренут на потоњој скупштини. Он није без ос-

нова приписивао тај захтев најављивању Вучићевом. Вашченку је испало за руком убедити Вучића, да цензију треба оставити обојици Милошеве браће. „Нема ни једнога члана у Совету, кога би човек могао сматрати за нецирстасног“, писао је руски конзул у Цариград.

Баш у то време, кад се у Београду све јасније и јасније опаžаје положај партаја и не сузбијаше ни падање Милошево на по-вратак у отаџбину, ни намештаји Вучића и Петроњевића, који се трујаху да угуше приврженике старога књаза, Михаило Обреновић крене се у Цариград у пратњи Недим-ефендије и лица, која су му од српске владе одређена у свиту. А што њим је пошла и књагиња Љубица.

Милош пак остао је сам у средини својих слугу заједно са успоменама о изгубљеној власти, са помислом о будућности и налажаше се као укаквом болном душевном стању. Његов секретар Станковић, коме он плаћаше 50 дуката годишње, шпијунираше агентима српске владе против њега:

„Књаз Милош је сада сто пута гори него што је био пре. У Србији је имао своје друштво и многобројни народ, па му се интриге иisu ни знале; но овде му оне не падају у прашину, с тога што нас је мало и ми одма дознамо ко је крив. Он интригира код газде против асталије, код асталије против поддумије, код поддумије против свију других слугу, да им иеби вина давао; код секретара против мене и казначеја, а код мене против секретара. Како се ми сви у Херенштаху под једним кровом налазимо, то одма чим књаз изусти реч против једнога или другога, ми већ знаамо напред шта мисли, и с тога смо се договорили, да му пишта не верујемо, као човеку без карактером, који држећи да је још у Србији, мисли интригирати и живити политиком. Сад, нека би коме од нас и златна брда обећао, ми знаамо, да он то из нужде чини. Сви смо сад уверени о његовом шеретлуку и лажима. Но при том књаз непрестано мисли да ће се вратити на прећашње своје достојанство, и ужасне мисли доводе га дотле, да жели смрти своме јединоме сину, књазу Михаилу. Пијајући се вадом на повратак у Србију на књажевање, он нема ни чутства, он је несрћаји човек. Декембра 10. посвао ме је у трапезарију, и одкривши ми тајну, као да ће за два дана по св. Николи планију буње у Цариграду, и да су се улеми подигли против конституције отоманскога царства, рече ми: „бојим се, да ми Турци сина незакољу“; а кад сам га стао уверавати, да би у случају такве несреће, књаз Михаило нашао заштите и склоништа код руско-императорскога посланика, он је скочио с места погледавши ме попреко!

Још кад се књаз Михаило спремао за пут у Цариград, књаз Милош ми је заповедио да напишем порти поту од књаза Михаила, која би садржавала његову молбу да се измене три тачке у уставу, на име: члан, који гласи, да никаква уредба, ни порез, не могу бити приведени у дејство без предходног одобрења Совета; члан о томе, да министри будући независни од Совета, не заседавају у овоме, и да чланови Совета буду непокретни у своме званију, као и то, да им сам књаз суди а не порта; а к томе још, да порта, изискавши од српскога капућехаје све пређашње пројекте устројења српскога књажевства, расмотрим их, и сачинивши нови устав у Цариграду, преда га књазу с ферманом, који би забрањивао *сакоме* мешати се у његову власт, и налагао старешинама народним да буду послушни. Ја сам сачинио ту поту на српском језику, но како је он желио имати је и на француском, а време је било да полазе књаз Михаило и књагиња Љубица у Цариград, то је он и обећао исту послати првом поштном одма за њима с тим, да књаз Михаило, пошто подпише ову поту у Цариграду, п потврди је својим печатом, тајним начином преда је порти. Књаз Михаило и књагиња Љубица, да би избегли до Рушчуку преширање и свађе, пристали су на његов предлог. Ја сам имао част возити се у једним колима с књазом Михаилом, једино за то, да би му тумачио његову власт по уставу, то је била намера његовог доброжелећег оца, који наравно незна, да би с таквим оснивањима за 15 дана видио у Херштаху својега сина у онаком истом положају као што је и сам он. Користећи се поверењем књаза Михаила, ја сам му саветовао да тога писма не предаје порти, но дага спади, ако му га отац достави на француском језику. То сам исто казао и књагињи Љубици, и они обоје бише тога мишљења. Пошто се вратио из Бурђева у Херешт и по сумњао о томе, да књаз Михаило и књагиња Љубица може бити неће предати ту поту порти, књаз Милош заповеди ми, да исту пренишем од његовог сопственог имена на име Рушид-паше. Ова пота, пошто је преведена на француски језик, послана је у Цариград по попа-Мину, Бугарниу, бившем сензу а сада поверијику књаза Милоша. Ова је пота, онога истог садржаја као и прва, но оширија. Ту сам се ја старао доказати му, да та његова пота, по околностима, у којима се он не може више мешати у српске послове, не ће бити уважена. Он ми љутито рече: „ти ћеш ми вади да одузети право; ти напиши, а ја ћу подписать а ја и одговорати.“ Од свега је најсмешнија у тој поти протестација, што српска влада, у пресудама над бунтовницима, у новинама напечатаним, назива га мухамеданцем клетво-преступником, издајником отачаства, разрушитељем устава, којим

је положен основ срећи и благостању народа. На један мах приђе к мени и рече ми: „мене називају бунтовником, моли Рушид-пашу у тој поти да изради непријатсну комисију од порте и ову о мом трошку оправи у Србију да учини извиђење и праведну пресуду нада мном изрече.“ Но кад сам му приметио, да се може десити, да ће у комисију одредити бившега београдског везира Јусуф-пашу, и да се тада он не може надати добру, онда је књаз, побледивши, заповедио ми да то мане. Ако ни сте тамо у Србији још из Цариграда добили копију те поте, додаје Станковић, то могу ја такову одавде доставити Петроњевићу, ако би он хтео непосредно. Ја бих могао и у напредак шиљати известија, која би тамо била полезна, но ја сам у неколико краји и не смем писати, тим више, што ми се тамо не верује.“

Међу тим Михаило је с мајком прашав кроз Шумлу прешав Балкан код Чола-Каваке, и стигли су 7. Новембра у Адријапољ. На путу су свуда сретали српскога књаза турски чиновници и поздрављаје депутације Хришћана. Хришћани пису ни најмање скривали радост, при угледу српскога владаоца, и својих надања на бољу будућност, јер је већ био издат ћилкански хатишериф, који је свима становницима турске наревине припознао једнака права на заштиту владину. У Адријапољу је Михаило на свој имендан био са целом свитом својом у православној цркви на служби божјој, воју је вршио митрополит са многим свештенством; у време богомольје однесан је многа лета књазу. После ручка књаз је морао примити толико посетилаца, да је једва у три часа могао отићи у визиту местноме паши. Сутра дан крене се у Цариград, где је и стигао 14. Новембра. Још шије ни дошао до врата престонице, а то му изађу на сусрет и поздравље изаслали чиновници, са два богато оседлана коња: на једном од њих он је ушао у престолницу султанову упутив се дворцу, који је припадао српској посаобини. Коњ, на коме је јахао, остао му је после на поклон. За тим се почну обичне посете пајанатлијим чиновницима порте, посланицима, руском, аустријском и грчком, у очекивању аудијенције код султана, која је имала бити тек 11. Децембра. У двама писмима од 19. и 21. описивао је Михаило намесницима пријем, који му је учинио султан. На аудијенцији било је обичнога послуживања и обичних при турском двору обреда. После поздравља и одговора па њ., млади султан почне саветовати Михаила, како вади управљати народом, сходно уставу и законима, и по том зашита књаза колико му је година. Дознав, да је Михаилу већ 17 година, султан примети, да је књаз готово већ пунолетан и

заповеди да му придену орден нишана. За тим Абдул-Мецид захте, да му се пријаве сви чиновници књажеве свите, који су имали на себи царну униформу и сабље. Испратив књаза, султан му пошиље нове дарове: сабљу, окићену дијамантима, два коња и на једном скупоцени такум. На неколико дана после тога буду му послати скупоцени знаци нишана на место онога ордена, који му је био приденут на аудијеницији. Пребивање Михаилово у Цариграду изравно није могло бити са онаком сјајношћу ове опште пажње, коју је Махмуд II. указивао Милошу. Његови одношаји према руском посланику били су другачи: Бутењев је Милоша морао познати, а Михаила поучити његовим будућим дужностима. Програм саветовања, која је српски књаз морао добити од рускога посланика, спремљен је овоме из Београда у дешени рускога конзула, по мишљењу кога „од првог корака књаза Михаила, по доласку у Србију, зависи много, и с тога њему треба сними мерама придобити искрено расположење људи, који састављају привремену владу, и имаћају уплива на народ.“ А по речма српских народних новина, што се у Пешти издаваху, и књагиња Љубида, која у Цариград као да је са отвореном цељи дошла, да изради одобрење Милошу да се у Србију врати, обратила се руском начину мишљења, то јест махнуда се заузимања за Милоша, а млади књаз види се да је врло привезан мајци.⁹⁾

Међу тим у Београду непријатељство међу партијама распаљиваше се све више и више и прећаше да обори оне савете, које би Михаило у Цариграду могао добити, и да учврсти плашове, које су Вучић и Петронијевић изјели пред портом преко српскога агента Антића а садејством Алексе Симића. Вучић и Петронијевић стараху се, како ће њих двојица, у случају несунолетства књажева, добити звање књажевих саветника и местозаступника. Вучић се опет плашио Милошева уплива преко Љубице на младога књаза, тако, да је готов био примити мисао Петронијевића да се истерају сви Обреновићи из Србије а избере Александер Карађорђевић. Но мисли те ни су се могле скрити од Јефрема, и још пре повратка Михаилова у Србију, партија Обреновића почела се бринути о томе, како ће књаз са границе ићи право у Крагујевац а не у Београд. Тиме су се они надали имати већег уплива на народ и држати у шкрипцу себичне намеснике. Ни је ни чудо, што се на концу 1839 године на ново појавило тарење међу намесницима, советницима и попечитељима. Свађа та често је била и на јавним преширкама: једни су били за пређашњи начин управе, други су уздижали благодетни устав. Но у ствари то је био само спољни изговор неслоге: главни су узроци ту били при-

ватни и лични интереси. Неки су били и тиме пезадовољни, што је у београдском календару под рубриком књажевска фамилија споменут био само Михаило Обреновић. Присталице Милошеве желиле су да у календару стоји не само он но и његова браћа.

Првих дана нове године, хвала буди празницима, било је привремено примирје; но па скоро Совет добије вест, да се у Крагујевцу спрема буна. Попечитељство унутрашњих дела није знало ни шта ни о каквој завери, и шта више ни о умишљајима против устава; с тога је оно позвало у Београд крагујевачког окружног начелника. Из разговора овог открије се између осталога и то, да су становници крагујевачки спремили молбу на име књаза, коју су му хтели предати чим се он из Цариграда врати. У тој молби они су тражили, да се станиште централне управе и каса у Крагујевац преместе, јер с једне ће стране и за саму владу бити без опасније, ако се она смести не на крају него у средини земље, а с друге стране и Крагујевац је после сеобе Совета у Београд много изгубио у својим трговинским и економским интересима. Намесници су отерали окружнога начелника са његова места као човека, који позна куд, коме и како треба предавати општинске молбе. Многима је од крагујевачких становника строго приређено: а попечитељу унутрашњих дела, Ђорђу Протићу, пријат је помоћник, како би при садејству овога могао лакше дознавати о томе, шта се радило у земљи: другим речма говорећи, Вучић и Петронијевић, старавајући се да ослабе власт Обреновића, и, ако је могућно, да их удаље из земље, поставили су поред Ђорђа Протића, који је био непријатељ само Милошу а не његовој породиши, својега човека.

Борба странака опет се стишала за време; но не прођу ни две недеље, а у београдској војсци, која је толике услуге учинила уставобранитељима у време мајске побуне прошле године, и коју су онако похвалили намесници у својој проглашавању, открије се страшина побуна. Сви војници, па броју њих 196, вичући: „ајдмо кући! ајдмо кући!“ оставши оружје и касарну и изађоше из Београда враћајући се у села, својим кућама. Официри пису запали, какви су узроци напетости солдате да се реше на такав поступак; но су подозревавали, да је то морало бити по нечијем наговору. Одређена је била истражна комисија и некоји од старијих сељака, чији су синови изненада кућама дошли, вратили су их сами натраг у Београд и предали комисији. Истрагом се дозна, да су се солдати узбунили по наговору неких важних лица, која су уверавала солдате, да ће од сада они служити советнике а не књаза. Неки узмећу солдата показали су, да им је

тешко издржавати се са 10 парара дневно; неки су говорили, да им је постао тегобан војни апс, и да они у опште нису навикли на сурове заповести регуларне службе. На срећу солдата војно устројство тада се тек печатало и они нису доспели да положе војну заклетву; те с тога нису ни могли бити строго кажњени. На сваки начин тај изненадни догађај био је рђав знак за спокојство Србије, на утврђење кога многи су се надали с повратком књаза у отаџбизу. Од свега била је најчуднија та околност, што је међу онима, који су склонили солдате на узбуну, именован био и попечитељ внутрењих дела, Ђорђе Протић. Исто тако дознало се, премда се то није могло с поузданошћу доказати, да су Јефрем Обреновић и његова партија радили на томе, да се поврати Милош, и договорали се о томе са конзулима западних држава. Стојећа војска, Милошем уређена, најспособнија је и била да устане у корист старога књаза својега. Но руски конзул успокојен је Вучића и Петронијевића и њихову партију уверавањима, да се немају чега плашити докле год буду радили сходно захтевима порте и Русије. И због тога није предузимата била никаква истрага противу партије Јефремове; јер нису хтели отворено да се заваде са стрицем новога књаза, који је тек ступио на управу.

Михаило међу тим, пробавив у Цариграду готово цео Јануар, добије 20-га опроштајну аудијецију код султана, којом приликом буде му дата титула Светости, звање мушира и златан знак, окићен брилијантима, за ношење на фесу, а 29-га крене се из Цариграда носећи са собом ферман, писмо великог везира Вучићу и Петронијевићу и 31 орден нишан-и-фтихара за најважније чиновнике књажевства. 17-г књаз и његова свита, праћени Недим-ефендијом, стигну у Ниш, ту походе православну цркву а у вече буду код местнога паше, а за тим крену се у Србију, и уђу у Алексиначки карантин на петодневни рок. У Алексинцу књаза су предуредили од стране правитељства: советници Милета Радојковић и Милосав Здравковић Ресавац и члан апелационог суда Јован Вељковић. 2-га марта књаз је већ био у Београду. При уласку у варош предуредила га је велика депутација, на чеду које био је ужички епископ Нићифор, Аврам Петронијевић и Стојан Симић. По београдским улицама стајали су са обе стране Београђани, ученици разних школа и војска. Поред цркве били су чланови народне скупштине, који су за тај дан сазвани. После кратке богоље у саборној цркви књазу буде поднесен хлеб и со од Стојана Симића, окруженог члановима скупштине. У самоме дворцу књаза дочекају Вучић и советници. За сво то време звонила су звона на обеима београдским црквама и пущало се из топова не

само у вароши но и граду. Церемонијам т. ј. редитељ ове светковине био је Цветко Рајовић, саветник. Церемонијална листа састављена је била по настави рускога конзула и он ју је поправљао. На кадимегдану 5. марта била је скупштина, пред којом је прочитан ферман и берат најпре на турском па после на српском језику. За тим је у преви било миропомазање књаза и он је положио заклетву на устав, којом приликом митрополит је говорио слово: „Боже судъ твой цареви дажь и працу твою сыну цареву.“ Докле је год церемонија трајала, све су Срби, који већином воде свечаности, чинили готово непрестану палјбу. Пошто све церемоније бише спречене, започну поздрави: најпре је учишио поздрав Недим-ефендија, а за њим страни конзули, међу којима већ не бијаше Ходеса, који је добио премештај у Мисир, али опет за то беше нови аустријски конзул Димитрије Атанацковић. Ово дана беше свакад Београд напуњен гомилама народа, који је дошао са свију крајева Србије, а и Срба из Аустрије. По београдским улицама било је весеље и сва четири вечера била је осветљена варош. Но то је био само спољни изглед свечаности, који је скривао истину од неискуснога ока. Свечаност је била спремљена не толико у част новоме књазу, колико ради славе успеха, којим су увенчани захтеви двојице намесника и њихових присталица. На дан скупштине било је особито сјајно осветљено здање Совета, које је прошлих дана остало неосветљено: имали су се чему и радовати сви уставобраниоци, који су заседавали у Совету и управљали целим током дела. У берату, читаноме 5. марта, говораше се: „по случају воспослѣдовавшег уволненія кнїза Милоша Обреновића, који је назначен био у прећашинѣ време од стране порте кнїзем Сербіје, и по случају смрти његовог старијега сина Милана, наслѣдавшег га по сили даног његовом оцу берата, и ради совршевшег успокоеніја житеља сербскога кнїжества, припадлежећег к числу областї моје империје објавитељ овог высочайшег знака, Михаило Обреновић, изабран са согласијем свију членова Собјета и пѣлога народа србског; по чему я, из величайше моје к љму, Михаилу, милости, даруем и довѣравам му кнїжество над Сербијом, с тим, да бы он, како што се од љига очекує, показујеши у сваком случају вѣрност, к моему престолу, при добром управленију довѣраеми му кнїжеством и наблюдавши о његовом спокојству и благостојију, испунивао у точности правила, содржаваоћа се у наставленијма, даним у прећашинѣ време од стране високе порте моје односително внутренњију у Сербији прављења... Притом имћинам му у дужность доводити до свѣђињији порте сва нужна к донесењу обстоятелства довѣраемог

му крај и свима способима доказивати вѣрност и преданост в государственой моїй ползи.¹⁹ У ферману на име Михаила стоји: „Ты, кој си кнѧз речењи! Но отречеши твога отца, Милоша Обреновића, твой је брат Милан, био изабран и наименован кнѧзем на његово мѣсто; но одма за тым, по скончанију твога реченог брата од болести, кој га је постигла била, надлежало је образовати Совѣт, састављенији из извѣстнога числа лица, узеты између наизнаменитији старѣшина народни, кој под именом каймакама (мѣсто намесника) морали су управљати дѣлним земљем до постанка твога главног кнѧзета, сообразно мојему височайшему берату. Но како су предаведени били мојом високом портом на припремено одправљани дѣла каймакама (намѣстника) и како је достоинство главнога кнѧза спровидено теби и како си ты признани способним, у томе возрасту, отправљати лично дѣла твоје дужности, тако слѣдује, да се будуће существовање овог Совѣта прављени, не будуће више нуждним, мојом императорском вољом разрѣши. У повратку у средину твога кнѧжества ты ћеш извѣстити о том свој парод. По разрѣшенију реченог Совѣта прављенија, ты ћеш предузети управљање и уређивање дѣла, кој снадају у твоју дужность, са согласијем свију чланова Совѣта земаљског, и ты ћеш подлагати твоје старање и твоје попечење на то, да мир и спокојствје у реченом пароду обдржиш.....И ви, досадашњи каймаками реченици, разумѣт' ће те такође содржаније мог високог императорског указа; ви ћете дакле по њему дѣјствовати и чувати се добро од свега што би овому противно било.“ Тај ферман био је потписан 22. Јануара. Но у писмима великога везира па Петронијевића и Вучића, која су потписана 26. Јануара и штампана у званичним пописима, одма иза берата и фермана, каже се ово: „Будући да кнѧз Михаил долази сада у Сербију и да је признат возрастним и способним к отправљању дѣла, то само по себи слѣдује, да прећашнији Совѣт прављени, не будући више нуждним, једном султанском заповѣстју, кој је издана, уничтожава се; само је суђено за добро, да се два човека између наизнаменитији старѣшина народни постало наоде код кнѧза реченога ради совѣтовања с њиме о дѣлним, и као што се ми у свима отношенијима ослањамо на вашу вѣрност, и вашу мудрост, то и судили смо за добро вами: Петронијевићу и Вучићу, повѣрити ово старање спомоћествовањем рада потребному ходу дѣла, и милостица воља султанска рѣшила је да буде тако.“ Из тога видимо, да је намесништво укинуто само зато, да се Јефрем Обреновић, истисне из реда обичних чланова Совета, да се од њега одузме утицај на послове и да се што више власти сачува Вучићу

и Петронијевићу. Тим распоредом, који је очигао интригама и мољањем израђен код великога везира, султан је противречно својему признању Михаилова шуполетства, и члану устава, који признаје да је у књажевини потребан стајан Совет из 17 чланова. А на што је требало и установљавати Совет кад је кнѧз дужан био саглашавати се за сва дела с Вучићем и Петронијевићем? и докле су та два главна уставобраниоца могла носити на себи своју нову титулу и с њоме везани значај? У писмима великога везира није било ни речи о томе; а у ферману на име кнѧза није се шта више ни споменуло, да су та два великанша одређена Михаилу за советнике. Људе, који су имали узрок за заштиту Вучићу и Петронијевићу, све то утврђивало је у тој мисли, да су они своје звање добили тамним путовима. Вође уставобранилаца сами су тиме давали против себе оружје у руке противницима. Ражљутивши до крајности Јефрема Обреновића, кога је мимоилазила милост великог везира, они су упозажавали број његових присталица оним члановима Совета, који су дотле равнодушно гледали на власт намесника, држећи је за припремену и која неприпада искључиво људима, противним фамилији Обреновића. Осим тога и кнѧз, прикупљајући мало по мало искуства у пословима, морао је омрзнути наметнуте му саветнике тим више што се он није њиховоме постављају најдо. На тај начин властолубље Петронијевића и Вучића на ново је раздражило борбу партјија, а то није могло обећати Србији онога спокојства, о коме је на толико места говорено у берату и ферману.²⁰

И већ у онај исти дан и исти минут, кад су пред народом прочитаја била та писма великог везира, јасно се исказало незадовољство против такога мешавина порте у српске послове. „Нама није нужно неколико владатеља! За нас је дosta један кнѧз! Владај, суди и управљај нама ти сам!“ Такви се гласи зачуше на скupштини, и млади кнѧз радосно је слушао те гласове. Они су доказивали, да Вучићевим друговима није још испадло за руком да овладају народном вољом у толико, да не би могло бити противник одговора њиховој најави. Та вика наравно није иштила израдила, јербо је кнѧз изјавио, да се покорава вољи султановој. На тај поступак другче су гледали уставобраници: они су у том речма чули заодсутицу за себе и одважили се на посао. Вучић је већ те исте ноћи скупшино код себе најватреније једномишљеније своје, како би се договорили за даљу радњу. На томе договору буде закључено то, да се захтє од кнѧза да се испитају поступци свију начелништва у време његова одустава, којом приликом нарочно се напишани до на попечитељство унутрашњих дела, које

је учествовало у побунама, у Крагујевцу и у београдској — војци, да се књаз отворено изјасни, је ли му по вољи држати уза се советника Вучића и Петрошијевића, или не; јер ако не ће они су готови оставити своја звања и т. д. У време тих саветовања Вучић је рекао, да једна од партажа мора бити жртва; иако није погодити, да он није ни могао жељети такве среће својој партацији, но наравно пису дремали ни противници његови. Попечитељ унутрашњих дела, Ђорђе Протић, одма после склена у Вучићевој кући, позвао је к себи најзначније окружне чиновнике и кметове из народа, који се тада у Београду налажаху, и приволео их да се потпишу па „прошеније“, књазу да се заборави све што је било, да се узјамво опросте увреде и да се сложе и помире све партaje. То „прошеније“ буде предато књазу баш у свануће и одма из јутра буде свечано помирење међу свима властима у присуству књаза, и ту се, призове за сведоке више духовенство, сваки се заклео, да ће живити у слози и миру с другим. Књаз објави, да ће строго казнити свакога оног, ко би другога корио чиме било из прошастога живоља. Али то је било узалудно средство за одржавање друштвенога спокојства и слоге међу партаждама. Паша је већ доспео известити порту о неспоразумљењима, која су се изродила поводом постављања особитих советника за књаза; и велики везир пошаље нов указ о њихову потврђењу на томе званију. Јасно је, да се порта решила завести у Србији систему кајмакамије, средством које би могла држати у својим рукама целу земљу и њенога књаза. Руска дипломација није испита против тога примећавала, јер су такве жеље и најважнијих великаша српских, који су се називали уставобраницима, пријатељима народа, правим отачество-љупцима.

Но било то како му драго, Михаило је започео своју управу тиме, што је захтевао, да се објави помиловање учесника мајске буне, које им је из Влашке обнародовано. То је извршено у званичним новинама под 12 Марта: „Његова свјетлост књаз Михаило, писано беше у бр. 11 српских новина, вративши се из Цариграда у мило отечество свое, започео је управу с похвалним великодушјем и милости књажеске дјлом, да је све политичке криице, како оне, који су због пређашњих преступања своја, а имено због учествовања у бившој мјесецу Мај прошле године побуни, већ у апсу налазили се, тако и остали, који су поздње због разног противузакони покушаја судејском испиту подвргнути били, свеобщом амнистјом (опроштајем) помиловање и од сваке је дјалъ казни совершено ослободио.“ Истина, у прокламацији, изданој од стране књаза народу, којом је извештен народ, да је он примио очинску власт, књаз се и изражавао о себи

веома скромно, говорећи: „будући тако млад, ја писам могао па чим обратити на се највише вниманије султана, и тим више заслужити његове милости или какву награду;“ али, кло што смо видели, првих дана по доласку своме у Београд, Михаило није могао скрити неиздовољства, што су му Вучић и Петрошијевић постављени за непосредне советнике и већ при првом састанку ш њима није умео угушити одвратност према тима заклетим непријатељима својега оца, кога је он искрено волео.

Нашло се много узрока за јавни раздор међу књазом и наметнутим му советницима. Защитник је био књаз Милош, који је прево својих агената, преко писама, приврженим му чиновницима и јављања народу, припремавао и ако без особитог успеха, народну побуну против Вучића и његових другова. Књагиња Љубица, вративши се из Цариграда заједно са сином, такође је ушла у спојаје с мужем, и, знајући, како ће младом књазу тешко бити победити противнике, решила се да ради у корист Милошу. Помоћу пређашњих одношаја и пространих свеза, које је имала у Србији та одважна жена, њој је испало за руком привући на страну својега мужа не мали број чиновника, и радња приврженика старе владе пошла је брже. Ослањајући се на њену помоћ, Јефрем Обреновић, који је имао личне рачуне с Вучићем и Петрошијевићем и знао о нерасположењу свога синовца према њима, почeo је распостирати гласе међу сељацима београдског округа о томе, да наметнути советници сметају књазу својим расположењима и отежавају да се олакшају народу терети. Јефрему се придржује сви чиновници, који су недалеко пре тога намесништвом били осуђени због учешћа у прошлогодишњим бунама и које је после Михаило помиловао. На петак четвртак, 20-га Априла у Јефремову конаку беше се искушalo њих 21 сељак из различних села око Београда, а то су били: Новак Максимовић и Петар Милосављевић, из Кука, Јовица Радосављевић, из Лукавице, Милан Радосављевић и Марко Ђекић, из Стубице, Михаило Стошић, Ђуро Марковић, Радосав Ростић и Ранко Филиповић, из Петке, Живан Јовичић, Крста Михаиловић, Живко Михаиловић, Марко Бирчевић, Петроније Смиљчић, Јеремија Смиљчић, Јован Анчић, Милован Милиловић и Јован Миловановић, из Шопића, Павле Маричић, Живко и Лазар Крсмановић, из Врелца. Они су изјавили Јефрему, да су сви њихови сељаци ради да се књаз Милош врати у Србију, па то им је одговорио Јефрем, да тога бити не може дотле, докле не погину неколико советника, да од њих 17 треба остати 7 који су вајоданији књазу, помоћу којих Милош се може вратити у отаџбину. Том приликом он им је говорио,

да би се могао порез смањити на три талира од којих један нека иде султану, један књазу а један на војску, а куд иду сада и она два требало би да се разбере. Напоследку Јефрем им рекао: „чим спасиши зена, одма држ за пунку!“ дајући тиме знак, да је зеп био близу. Сељаци се врате својим кућама, убеђени, да младоме књазу није лако од советника. Они су стали то разглашавати народу, и сељани оближњих села почну се сабирати у велике скупове. Први скуп је био у Кука, и ту буде сачињено писмо на Јефрема, у коме се исказивало народно нездовољство против советника. То писмо донели су у Београд Благоје Михаиловић из Кука, Петар Анчић, из Јунковаца, и Јован Михаиловић, из Даросаве. Јефрем, прочитав писмо, рекле им: „радите што сте почели, желим вам успех.“ Други скуп је био у Медошевицима, одакле буде тако исто писмо послано по Степану Николићу, и ово прочитав Јефрем је рекао „не прекидајте тај посао!“ Трећи скуп је био у Шопићу и писмо његово донео је у Београд Тома Миљковић. Народ већ није ни чекао даљих извештаја од Јефрема, него је у повећим четама долазио у Београд. Близу Сремчице чете сретну Тому Миљковићу, са којим је било већ неколико устаника. И с једне и друге стране започну се распитивања, и они што иђаху из Београда, на питање оних других: можемо ли ићи тамо? одговоре: „Господар Јефрем шаље вам поздрав и саветује да се ради сложно; што сте започели, то ће бити.“ На скоро из свију округа почну стизати попечитељима внутрених дела и правде извештаји од окружних начелника, да се народ свуда подиже и скупља за полазак Београду. 17. Априла први је глас стигао из Сmederevskog okruga. Тамо су се о вакансу пријавили у окружни суд до 12 кметова и изјавили у име свију становника тог округа жељу и молбу да би књаз походио смедеревски округ и показао се народу. У том истом смислу даду писмено прошеније у суд. Председник суда позове окружнога начелника и ш њим заједно прими прошеније од кметова јер су их кметови уверавали, да они извршују само народну вољу. Међу тим и од становника смедеревских даде таку исту молбу окружном начелнику Алексу Кујунцићу, но начелник дозна, да варошани пису имали учешћа у састављању те молбе. С тога смедеревске власти посумњају, да не буду и сеоски кметови предали „прошеније“ само од своје воље. Осим тога у Сmederevskom okrugu није имало никаквих извештаја од српских начелника, ни о каквој народној жељи, ни о томе, да се народ ма где у округу састајао на скуп и овластио кметове на то „прошеније“. Но кад се окружни начелник, Стеван Петровић, потоје договорати са председником окружнога суда Петром Вуличевићем

шта да раде, овај одговори: „причекај десет дана, па ћеш онда испребити све јуде:“ а тога истог дана увече Вуличевић је говорио смедеревском трговцу Ђорђу Рашићу: „потекај, Боко, само до Тројничинадне, па ћеш видети много промена.“ По тим инговима окружно начелништво закључи, да долазак кметова у суд није био без спаса-така председника суда. О свему томе јављено буде у Београд.

Још о првом извештају о народном покрету, на име 19. Априла, Вучић и Петрошић дали су молбу рускоме конзулу, у којој су наподили, како је Михаило одма по доласку своме из Цариграда, изразио нездовољство, што су они одређени за советнике, и како су се они, не жељени му бити на досади, одрекли своје дужности, по по том, по савету рускога ћенералног конзула, београдскога наше и султанског комисара, положили заклетву на савесно вршење својих дужности, сагласно писму великога везира. „Сходно тој заклетви, говораху они даље, у течају готово два месеца испуњавали смо ми возложене на нас обvezаности с највећом совестљивошћу и спрavedљivoшћу, чувајући се од свега највише, да не би, у време наших совјештанија с њим, подали му и најмањега знака, којим би могли нарушити његову вољу и шта више преко наших обvezаности набљудавали смо бутање склањајући се шта више и у оним случајима, где смо имали чуно право примјечавања чинити на његове неупутне поступине, као на примјер: па отмјени пријем оних зликовца, који су прошле године ишли против царске воље и на јавну пагубу нашега отечества, а после осуђени били на заточеније, по добили од њега амнистију, од којих кад су неки дошли њему, он их је посадио уза се за софру, частно их, а друге примио у службу у своме конаку; па то, што нас је у присуству његовом мати, његова називала „вунџитима“ а он се само сладко смешио ит.п. Све би ми то тршили и у напред и управљали би с њиме дотле, докле би били кадри трудити се на његову сопствену и отечества ползу. Но како смо сада добили истинита изјестија, да су против нас пуштене страшне сплетке и у народу, а имено у смедеревском окружју чрез председатеља тамошњега суда, Петра Вуличевића, мужа књажеске тетке, а у срезу колубарском београдскога окружја чрез кметове, долазивше к њему на велики четвртак, и не жељећи, да се из таких дјела роде каква сљедствија на штету и пагубу нашега отечества, имамо чест дајавити нашему високородију, да ми од данас престајемо одправљати наше дужности, о чему смо јавили већ и самоме књазу и овдашњему паши. Молимо вас доставите ово до свједочија височайшега двора, покровитељствујућега Србији, заштити и покровитељству кога ми себе

вручавамо, с присовокупљенијем покорњејше прозбе наше да би он за дуговремено служењише наше побринуо се о нашој будућој судби.* Оваква иста објашњења дата су била папи и самоме књазу. Но званичне новине, које су изашле другога дана по оставци Вучићевој и Петронијевићевој, ћутале су о томе. Тако у следећем броју буде јављено, да се, по одсуству попечитеља иностраних дела, Аврама Петронијевића, предаје његова дужност директору књажеве канцеларије, Пауну Јанковићу, и већ у следећем после тога броју од 4 Маја, печатано је било, да је Петронијевић сам својевољно одрекао се својих дужности, и да се на његово место поставља Ђорђе Протић, а Паун Јанковић остаје опет на своме прећашњем месту.

Београдски паша пруски конзула, кад се известе о томе догађају од Вучића и Петронијевића, потраже од књаза, да народни покрет буде пресечен у самоме почетку. Но новоме књазу, допало се расположење народа, које су у његову корист појављује. Оне, који су дошли из колубарскога среза, примио је топло књаз у Топчидеру. Њих је било до 3.000. Књаз добивши у то време руски орден Алие првога степена, примио их је 25. Априла заједно с књагињом Љубицом и Јефремом Обреновићем. Сви, који су дошли исказивају своје племадовљество што су Вучић и Петронијевић тако подигнути. Књаз је успокојавао узрјани народ и враћао га кућама. Неки су искали писмена уверења за случај, ако би их когод хтеле кривити безаконим поступцима; неки пошавши хитно у Београд, нису имали кад понети ништа уза се за јело, и књагиња Љубица раздала им је јело за путне торбе. Срећа првих противника власти Вучићеве и Петронијевићеве одрешила је руке осталим приврженицима Обреновића. Настао је ред и уставобранцима да потраже склоништа од разјарене гомиле народа. У осам округа осети се народни покрет. Попечитељство унутрашњих дела и правде разашњала су расписе по свима окрузима о умирењу народа. Но у селима смедеревскога округа народ објави те расписе за ништаве, јербо на њима није било књажевога потписа. Окружни руднички суд морао је затворити своју канцеларију, а чланови његови тражили спасења у бегању; но народ је похватао неке од њих и ставио их под стражу. У Бруспици је предводио устанике среза црногорског умешани у прошлогодишњу побуну Танаско Михаиловић. Неки између чиновника почну гредити народ, но одма народ их зато истуче. По народу се разносила вика, да је Вучић раздао многе дукате књажевим слугама, притољевајући их да отрују Михаила; други су опет говорили, да се књаз налази у тешкој неизвољи међу советницама, и за то да га треба превести из Београда

у Крагујевац, а све советске наредбе прегледати и прерадити; трећи су неодустуно захтевали, да се врате патраг сви прошлогодишњи порези, но су се задржали на томе, што су све касе у округу запечатили и поставили на њих стражу. „Страхије је било гледати писао је један од чиновника рудничког округа попечитељу правде, Тенки Стефановићу, како се узрђао овде народ, и како је нападао на суд и чиновнике.* Коловоћ његове били су: мајор Радоје Бајлачанин, учесник у прошлогодишњој буни, и Марко Доброчављевић из Трнче. У чачанскоме округу подигнуо је народ срчки начелник, Ботуровић, који је пред сабраном гомилом прочитао писмо Јована Обреновића, којим је овај извештавао, да их очекују или у Крагујевцу или у Београду. Бивши ађутант Јована Обреновића, Марко Поповић, заповедио је да се окују сви чиновници у Чачку, а неке је изводио на пијаци и батини. У Шапцу се прво побунили грађани и опколили судско здање стражом, не пуштајући никада његове чланове. Један између грађана, Панта Ковић, трипута је сазивао скupштину пред здањем полиције, претећи онима који уза ње би пристали да ће их истући и повезати. Помоћу једнога од полиш. чиновника, Ковић је у три маха скупљао грађане; ту буде одлучено да се састави писмена жалба против судија. Кад су скupљени почели потписивати жалбу, и потписаних било мало, Конић отрчи председнику општинскога суда Панти Идијићу, и замоли га да сазове људе. Овај одговори да може сазивати само чланове општине и да је за то пунжно одobreње окружнога начелника. Отишао к овоме Идијићу је казао, да Ковић сазива скуп, да ли је то познато начелству. Окружни начелник примети: па нека сазива, ако хоће, за што да не сазива? На тај начин жалба добије сјасет потписа и буде оправљена преко три депутата књазу. Неколико кметова у Мачви, који су већ били у Топчидеру, скунили су из околних села повећу скupштину и питали, држали се народ књаза или не? Том приликом говорили су о опропишију пореза за три године. У срезу посаво-тамнавском местни начелник сабрао је таку исту скupштину и говорио те исте речи. Студа, где год се народ узбуњивао, није било лако чиновницима а по капито и свештенству. Ко би се усудио осуђивати узбуну, или се у њу немешати, био је исован, бијен и апшен. Влада их није ни заштитљавала, а одма затим и у Београду народ је стао нападати на уставобранце. Већина од њих побегла је у град под скут папи. У броју удаљених од послова био је и митрополит, Петар Јовановић, који је морао у време једнога састанка књаза с народом у Тоццидеру, прислушкавати раздраженост побуњене гомиле, а потом бро

оптужен због утаје 260 дуката, које му је дао на оставу неки од солдата, учествовавших у прошлогодишњим бунама, у време кад их је поучавао. Чачанскога владику, Нићифора, држао је узбуњен народ 17 дана под стражом; игуман манастира Мапасије, Исаије Стојишић, био је бијен по том свезан и одведен у Крагујевац. Сава, прота из Моравца, спасао се бегством преко Шапца у Београд, поп Илија, из села Зеока, морао је такође скрити се у Београд. У подринском округу стављени су били под стражу сви чланови окружног суда. Петроијевић и Вучић, Стојан Симић, попечитељ правосудија Тенка Стефановић, до 10 чланова Совета и апелационог суда, до 40 чланова из девет окружних надлежатељства, 5 војних чиновника, међу којима је био и шуковник, Илија Гарашанић, директор нормалних школа, Симо Мијутиновић, скрили су се у турски град. Места растурених чланова правитељства, која су створена новим уставом с новим положајем ствари, нису била попуњена. Они, који су у служби остајали, или нису смели да раде против устанка, или су били на његовој страни. Сваки дан су долазиле гомиле народа у Топчидер разбирајући о књазу, и Михаило је морао сваки пут да излази пред народ и разговара се с њим, да му благодари и ублажава га, молећи да се кућама разиђе. Но другога дана већ су се појављивале нове гомиле и настављавала се нова објашњавања. Народ је захтевао да се збацице советници и да се књаз премести у Крагујевац. Неки су отворено желели да се поврати Милош у Србију, ишли су к њему у Владику, и поирађајући се отуда са поздрављем народу, писали су прошенија о повратку старог књаза, па скучљајући на њих потписе без никакве препреке од стране власти, предавали су та прошенија Михаилу. Чиновници, које је због тога карао руски конзула и који су на својим местима остали, извињавали су се нешто тиме, што није пристојно одбијати од књаза народ, који му је дошао са знацима поверења а нешто по томе, што немају довољно сile за то.

Целим покретом управљали су најприснији приврженици старе владе. Они су говорили, да је с падом Милоша војни никад није допуштао да се Турци мешају у унутрашње распре Србије, погинула и њена политичка независност; да су Вучић Петроијевић и сва партаја уставобраниоца, ин радили да се уведе у отаџбину читала система чиновништва из користољубивих ратуна и разделили највећи број званија својим сродницима пријатељима и познаницима: они су опим путем интрига дошли до званија књажених саветника они нису дали на последњој скупштини потребнога рачуна о својој управи и расходима народне благајнице за време својега на-

месништва; да осим 50.000 дуката, датих у зајам Стојану Симићу, најесништво издало је Вучићу 10.000 дуката на поправку његова конака и покућанства, с тим да од ове суме задржи себи за награду што је прогерао Милоша, 1000 дуката а остало да врати после дужега времена; да је Петроијевић определио себи знатну пензију на цео живот, а тако исто побришући се и о другим чиновницима из своје партеје; да је уониште из народне касе, у којој при одласку Милошевом ратујало се до 13,000,000 гроша, потрошено било до 8,000,000 између којих је највећи део отишао на установљавање непотребних судских места и на подмињавање турских чиновника у време бавлења Михаилова у Цариграду. Не треба се ни чудити, што су гомиле устављени становници нападале особито на оне чиновнике, који су постављени били пошто је уведен устав. У народном покрету учествовали су и солдати; одељење београдског гарнизона ушло је у књажев дворец с виком: „Ми нећемо 17 господара! Кome mi служимо? Ми се не покоравамо новоме правитељству. Ко их је поставио? Они су сами себе поставили“. Но књаз је изашао пред солдате и заповедио им да иду назад у касарну. Депутације из народа, које долажаху књазу, такође су изјављивале захтевање, да саветници и чиновници, који су противни староме правитељству, ладу оставке. Ови су предали молбе за разрешење по у молбама су изражавали и протесте. Устаничке гомиле сматрају се да оне раде на основу правице и закона, а противиће се чиновнике оглашавале су за бунтовнике против књаза. Но кад су се у Београду појавиле многообројне гомиле, страни коизули, не верујући им, дизали су заставе на својим становицима. Око књаза било је само неколико служитеља, који су се пре налазили код Милоша и искрено били одани Обреновићима. Београдски паша раздао је барут и олово Турицима, како би ови заједно са становницима Београда, који су се стварали о чувању мира, бранили варош ако би устаници хтели напасти на њу. Но народ је сам захтевао да се код благајнице постави јака стража, и да се она за тим пренесе у Крагујевац под закриљем војске. Паша и руски конзуул предупређивали су крајности, до које су могли доћи устаници. Они су се свим могућим начинима стварали прекинути сношаје Милошеве са Србијом: кад је 11. Маја дошао у Београд повереник књаза Милоша, бојер Флореско, паша и руски конзуул нису га пустили до Михаила него су га спроведли натrag. У течају једне недеље дана паша и конзуул опранили су пет скоротеча (курира) с депешама у Цариград. (11).

Најпосле књаз се пресели у Крагујевац. По свим селима поред пута предузретао га је народ с најживљим изјавама народне радости,

Једно путовање његово већ је потпуно утврђивало успех устанка; но и остали окрузи очекивали су, е да ли ће их млади књаз посетити. Већ нико и не помишљаше, да ће чиновници и попечитељи, који су службу оставили и у град се сакрили, моћи повратити се на своја места, јер им није могући било не само из Београда, но ни из саме тврђиње иза њи. Већ су се разносиле гласи, да ће они, који су у град ушли, морати се преселити ко у Русију, ко у Аустрију. Стојан Симић извадио је пасош и прешао у Земун, одкуда је отпетовао у Влашку, где су му били спахилуци. Противници његови подругљиво говорили су, да Симић може сада оплакивати своје пређашње погрешке заједно са старим књазем. Руски генерални конзулат упути се се одма за Михајлом у Крагујевац, да би настојавао, да се тачно сачува устав, и противио се повратку Милоша, кога је народ хтео да постави за непосреднога саветника младом књазу. Јован Обреновић поврати се у Чачак, где је око 25 година управљао, где су га са усклуком предузреали местни становници. Јефрем Обреновић, не гледајући на то, што је око 10 година проживео у Београду, такође отиде у Крагујевац, где се у сретање књазу искушило до 10.000 људи. Милета Радојковић, који никада није био противник Обреновића, него је само 1835 од Милоша неколико попуштања желео, ставио се сад на врху совета и приморавао његове чланове да се преселе у Крагујевац; но Тенка Стевановић, Лазар Теодоровић и Матије Ненадовић изјаве на писмено, да ови не могу тамо ићи; начелник одељења промишљености при попечитељству финансије, Јован Гавриловић, да оставку и буде му уважена под условом да може донације опет у службу ступити, те тако остане у Београду. Књагиња Љубица, која очекиваше вести од Милоша, такође буде позвана у Крагујевац под изговором, да јој је син болестан. Одма за тим превезене буду из Београда и све архиве. Тим брзим успехом увенча се народни покрет, кога је покренуо Јефрем Обреновић, но са помоћу књагиње Љубице. Но ова буна узела је веће разmere, него што су они мислили. Јефрем и Протић нису ни помишљали о повратку Милоша; а међу тим народ у Крагујевцу стекавши се тражио је од судно, да се Милош позове у отаџбину и да се виновници његова изгојства даду под суд. Шта више и сам Протић био је у теснацу од народа: неки у присуству књаза новичу, да је његово место у сред бунтовника, с којима је он интригирао против Милоша. Но сви су се радовали, што је у след сеобе правителства у Крагујевац, морао ослабити утицај порте на унутрашње послове Србије. У мајским новинама, што се у Загребу издаваху, стајало је отворено, да

се Јефрем преварно у своме надању на свагдашње удаљење Милоша из Србије, и да је Михајло, васпитан у очевој школи, врло одан Милошу и у свему слуша своју мајку.

На последку изда књаз 15. Маја проглашавају, у којој говорише: „Будући су људи долазивши ми гомилама из свју готово окружја кое у Топчидер кое овамо у Крагујевац, явно говорили ми, да се они сумиљу, да налози, изилазеши од попечитељства и ињима подчињени властји, пропистичу од мое волје и по мојој заповѣсти, појтују што на истим налозима не виде ни подписа ни печата муга, као што сам је и сам удостојен муга о той сумњи и њиной одтуда, што сам дозијао, да су ињи и повиновене предностављеним им властима сопршне одказали: то сам је за добро признао проглашавају овом извѣстити и извѣшавам сви налози и све заповѣсти, кое му се посредством попечитељства и овима подчињени властји издају, есу мон собственини налози и мое собственне заповѣсти, и да појту како ове тако и ињи, попечитељства и подчињена му началиничества, као власти предностављенине му многи има слушати у напредак и повиновати им се без свакога противословља и затезани, знајући то, да, ако слуша ињи и повинује им се, слуша мене и повинује ми се, ако се противи ињима и не повинује им се, да се мени противи и мени се не повинује, а да за ту противност и неповиновене свое мора доћи под суд и подвргнути се заслушаној казни свакој преступнику ове као и сваке друге на уставу земаљском основаним мое волје.“¹²⁾ После тога обнародована су била постављања нових окружних начелника и попечитеља: управа над правдом и просветом поверена је била Голубу Петровићу, над унутрашњим делима и финансијом Цветку Рајовићу. А почетком се централна државна управа преселила у Крагујевац, то су међу Београдом и унутрашњим окрузима Србије установљени били поштански саобраћаји по два пута на недељу. На измаку месеца Маја и у почетку Јуна следовало је мноштво постављања и промена у личном саставу окружних и среских управа. Попечитељство правде и просвете буде 14. Јуна предато Стефану Радичевићу, а на место двојице умрлих советника, Мајсторовића и Парезапа, буду 20. и. м. постављени: директор књажеве канцеларије, Паун Јанковић, и главни секретар Совета, Стефан Марковић.¹³⁾

Међу тим и градски бегунци нису дремали. Паша и руски конзул, који су о свему писали у Цариград, непрестано су добијали од њих потанке извештаје о току народнога покрета. Советници, који су у град отишли имали су не само у Београду но и унутрашњости земље своје сроднике и пријатеље. Преко ових они су добијали тачне

извештаје о народном покрету и постуницима власти, које су их замениле. Вест о томе, да се градски бегуни договорају са својим присталицама, па ново је раздражила народ, и попечитељ унутрашњих дела, Цветко Рајовић, издао је објаву становницима београдским, у којој је објашњавао, да народ од онда, „од како је дочуо, да су Вучић и Петронијевић, оцениши се са сним од књаза, онет почели ступати у преговоре и у сношаје с људима, који им долазе у тврђину, па ново се раздражио и показује нездовољство; па да не би тако оторчење и неспокојство народа достигло до највишег степена, књаз је се напао припуштеним препоручити попечитељству унутрашњих дела, да предузме пајстрожије мере како би се једном за свагда прекратио састанак Петронијеању и Вучићу са житељима ове вароши и дољећима из унутрашњости Србије; објављујући ово попечитељство унутрашњих дела додаје, да ће сваки нарушитељ књажеске воље у овоме случају бити примјерио казњен.“ А сам књаз издао је 7. Јуна нову проглашавајући народу, у којој га је позивао да се поврати у поредак и покорност властима, и заповедао да „сваки, ко би подстрекао народ на дјела противна ма каким било законим правилама; ко би скупљао народ под којим било изговором; ко би одвраћао народ да се противи купљењу данка, мора бити одма ухваћен и предан надлежном суду, који ће га осудити и казнити по постојећим законима.“ Но ма како да су се старале власти умиривати народ и пазити на сношаје књажевих противника са градом, оне онет нису могле ни прекинути сазрешено пародии покрет, ни одузети могућност градским бегувцима да не добијају извештаје из Београда, Крагујевца и других вароша. У Вучића, Петронијевића и њихове дружине, било је свагда поузданних представа за добијање нужних за њих вести. Аустријска варошица Земун, што лежи на другој обали Савске на сирам Београда, била је вавек место, где се стицаху вести из југо-словенских предела Аустрије, из турских области, из саме старе Србије и најзад из Влашке. Београдски паша, страни конзули, српско правительство, разна његова надлежателства, све то имало је вазда својих шпијуна у тој вароши, и ретко је када прошло који дан а да два-три агента из Београда и тврђине не пошуњају се по Земуну и не донесу отуда својим начелницима тазе новости. Исто тако и аустријске пограничне власти држали су своје шпијуне у Београду и турској тврђини, а према томе, како су се с киме боље дружили, с Турцима или Србима, онима су и саопштавали дознавања о пословима и памерама њихових компанија. При таквим узајамним одношћима трију пограничних правительства, тешко је било скривати једноме

од другога своје тајне. Тако је било и у тај пар. Све, што је дознао турски паша, то је бивало тога истог дана познато и његовим гостима, блиским советницима српскога књаза, и њиховим пријатељима, који су у Београду остали.

Ево једна између осталих вести, које су добављаје на тај начин, коју је ушијујуши 3. Јуна рускоме конзуалу један између завађених с књазом советника. Тенка Стефановић: „У сљедству важнога јављења од непознатога нам пријатеља, који је из љубави к отечству нешто одкрио и обећао одкрити о томе, шта Енглеска мисли и ради односитељно Србије и књаза Милоша, ја сам наместio тако, да је тај пријатељ био код мене криптом ове ноћи, и ја, после тврдога обећања да га нећу издати, добијем од њега сљедујуће усмено саобщење: 1.) он је син покојнога Димитрија Враџалије, из Бугарске из варошо Враџе; његова су оца убили Турци за то, што је покушавао подићи Бугарску против Турака и збацити окове тирјанства, у којима пинти Бугарска; 2.) по смрти реченог Димитрија, његов син, именом Александер, размишљајући о својој безбедности, пребегао је у Србију, одатле се већ није ни враћао у отечество. Кад је Ходес дошао у Србију и почeo по своме обичају потраживати пријатељике, да би тим лакше привео у дјело своје планове, напао је он и поменутога Александра Димитријевића Враџалију, и ступивши с њиме у познањство, привуко га је на своју страпу; примјетивши у њему дар проницателности и видећи, да га с ползом може употребљавати у својим пословима, Ходес га је уверио, да од њега зависи сва његова срећа, ако се он одважи на предузеће, које му буде предложио Ходес. На обећавања и уверавања Враџалија, да ће он следовати његовим советима и свему, што може служити за увеличавање његове среће, Ходес му је поверио план Енглеске, која жели и стара се подкопати утилив Русије на европску турску, чега ради да је и предузео мјере у Србији, Босни Херцеговини и Црној-Гори, но он нема вернога човека за сношеније са Бугарском, који би тамо радио по његовом плану; а тај план састајао се у том: најпре припрем устројити нужне војене спреме, а по срвештку тога, он ће дати знак, када све импровизоване провинције морају устати против Турака, при чему га је уверавао, да су се они договорили с књазом Милошем о томе, да он први започне ту војну, и када се започне онда ће Енглеста помогати томе устанку ма је шта стало, јербо је она намерна дати свакој провинцији особита независна права да и постати заштитници тих провинција. Објавивши све то, Ходес је додао, да је пужно њега, Александра Враџалију, послати о трошку Енглеске у Лондон, где ће

му дати пространаја писмена и устмена настављенија а тако и новце за ту дјел, одкуда ће се он тек вратити у Србију; а Ходес ће га оправити у удобно време у Бугарску. Саслушавши такве речи и то предложеније од Ходеса, Александер после дводневног размишљенија одговорио му је, да он није у стању узети на се то велико дело; 1) с тога, што је он син подозрителнога у очима Турака ода, и лако може животом платити за прелазак у Бугарску, а то с тога, што редко ко може испунити такав план у Бугарској, јербо су Бугари уопште људи прости, и што тек онај може навући их на устанак, ко је везан с њима једном вјером и једним језиком. Ходес је са свију страна окретао, е да би га спремио да проба у Бугарској и учинио покушај, но, видећи његову нерешителност у томе, одступио је од својих намера касателно Бугарске, но опет га је задржао код себе као човека, коме се поверити може. Тај Александер казивао ми је: ја сам свакда одобравао речи Ходесове ма шта он говорио о политици, и свакда сам изражавао своју благодарност Енглескоме двору, који се стара о ослађењу хришћана од турскога ига; па с тога и Ходес није скривао од мене ништа, што се тицало означених провинција. Ја сам добро знао његове слезе с књазом Милошем, како се он старао одвратити Србију од Русије; знао сам такође, да је он совјетовао књаза Милоша да подилати Вучића, Аврама и Тенку, да би они пристали на његову страну: знао сам, да се књаз Милош жалио на њих и виш пута говорио Ходесу, да је нужно лишити живота до 12 људи и тек тада он може привести свој план у дјело; знао сам, да је Ходес совјетовао књаза да се не дотакне живота ни једнога од чиновника; знао сам, да су после објављења устава Ходес и Милош страшио негодовали и почели потраживати нове планове како би уништили устав, а план њихов са стајао се у томе, да књаз Милош пребегне у Аустрију, а народ, раздражен тиме, да га почне тражити на траг, и да за то окриви совјет и т д све сам ја то саопштио Вучићу преко других, а о бегству у Аустрију јавио сам на три дана раније, известивши, с каквом је намером књаз Милош последњи пут ишао из Крагујевца у Београд, и каквим су начином надали се због тога произвести метеж но, по несрћи, мало су веровали мојим речма јербо је г. Вучић мене сматрао за енглеског шпијона. Ја сам после доставио, да књаз Милош спрема у Букурешту с енглеским конзулатом нову смутњу у Србији, која се састајала у томе, да се, кад књаз Михаил присције у Србију, учини узбуна и устав поквари и о томе ја сам доставио г. Вучићу пре доласка књаза Михаила. Ја сам знао, да то узбуњивање није задовољило Енглеску, и да ће после једнога или два месеца

произићи друга јача и боље устројена буна, о чему ми је говорио енглески човек, Шулбер, живећи у Земуну, што сам ја опет доставио Вучићу, после десет дана по долазку књаза Михаила, додајући, да Енглеска ради свима средствима да поврати књаза Милоша у Србију и заједно с њим испуни свој план. Ја сам доставио, да је Енглеска прошле године, по одлазку Милошевом одавде, сачињавала план, како би га протурила у Босну и тамо учинила узбуну, по одма променила план и место Босне решила се пустити га у Бугарску, но не имајући у Србији вернога човека, који би такође и Србе побунио, одложила је то намјереније и решила, да се књаз Милош мора вратити у Србију. А сада могу казати, по уверењу Шулбера, да ће из Лондона бити послан у Букурешт енглескоме конзулату непремјено 28. Јунија нови план, који ће у себи садржавати упуштење, којим вачином књаз Милош може упасти у Србију јавно или тајно, и даљи устанак против Турске, и тај ће илан донети Рашит. И то кажем и уверавам, да је енглески курир, који је пре тога на месец дана отишао из Земуна у Цариград, понео са собом Милошева писма, у којима се говорило о устанку, но да би избегао подозреније, није их дао овде, него је предао у Јагодини Ристу брату енглескога поштопонше, који их је однео у Београд и предао у руке Књазу Михаилу. Кажем и то по уверењу Шулбера, да у Енглеској политици односно Србије учествују и Француска јавно и Метерник тајно, стајајући се уништити устав и руски уплив на Србе. По уверењу Шулбера мора кроз десет дана из Крагујевца у Београд доћи г. Јефрем и с њим ће Француски конзул водити преговоре о испуњењу енглескога плана. Уверавам вас, да је на шест дана пред овим дошло преко Шулбера из Француске писмо овдашњему француском конзулу с таквим налогом, да он колико год може подржава и подстrekава бунтовну партију, и да ће му скорим временом бити послана пространаја настављенија. Кунем вам се љубавију према Србији и моме отечеству Бугарској, којима једини помоћ и спасење може од Русије доћи, а не од лажњиве Енглеске, да вам могу предати сва акта о томе, што се до сад радило са стране Енглеске и што она намерава радити; но само молим да ми се обећа, да нећу бити издан, и да ми се да повећа сума новаца на расподожење. Тада ћу ја опет прећи у Земун и отићи Шулберу, који свакога дана шиље по мене, да му доћем и останем код њега; а ако буде нужно могу сићи и у Букурешт нарочито ради поменутих дјела. Ја имам велико повјерење код Шулбера, јербо ју је Ходес при одлазку преставио мене као верног човека. — То је изјава, господине мој, означенога пријатеља, кој

ми се исказао, с молбом, да о томе нико више незна окром Вучића, Аврама и мене, што сам му ја и обећао. Ја сам га умолови да још данас или у јутру пређе у Земун и састане се са Шулбером, и ако га овај понуди да ступи код њега у службу, он да му обећа то испунити кроз неколико дана, а међу тим нека га упита, шта мисли он о садашњој буни у Србији и о књазу Милошу, и ако што дозна да дође да ми то каже у 1 сајат поћи. Извините ме, што немам времена да прешинем на чисто ово достављеније, јербо дану непрестано ми долазе свакојаки људи и ја сумњам, да при садашњим околностима не би ко смотрио, шта ја радим, а ово сам све ја поћу писао.* Прошло је неколико дана и Александар Димитријевић Враџалија, извршив молбу Тенке Стефановића т. ј. видивши се са Шулбером, доставио му је ово: „Шулбер ми је казао ово: 1) није право да књаз Милош стоји у Букурешту под јаком стражом и то не може бити докле његово изгнаније из Србије не буде решено судским путем; у Лондону тако саставља се план, којим ће се начином предати протест од стране књаза Милоша у она места, где треба; 2) одређени у Србију турски комисар мора само саслушати, шта народ одбације а шта хоће, и ово последње Турска мора признати; ако би се Русија и хтела мешати унутрене расире Србије, очет она не може ту ништа урадити, јербо би тиме вавукла на се иницијативости великих држава и сада се већ воде преговори о томе, да руски конзули не заседавају више у совету и не мешају се у земаљска установљенија као што то ради сада налазећи се у Србији руски конзул; 3) казао ми је, да код књаза Милоша нема сад ни једнога чесног человека, коме би се могло поверити какво особито дјело, код њега је само пијани Јован, који ништа незнан, и две луде слуге; једнога је имао, Михаила Ђермана, но и с њим се пре 10 или 14 дана завадио. Ја сам му, вели Шулбер, писао, да се помири са Ђерманом, с тога ћу му наћи и послати человека, који ће међу најма бити посредник, и за то ја ти велим, Александре, последњи пут, ако хоћеш да будеш срећан, дајем ти пет дана рока, да се са свим преселиш у Земун, одакле, ако буде нужно, послаћу те књазу Милошу; ти ћеш бити код њега као какав слуга или казначеј, а о сношенијама, које ми будемо међу собом имали, ја ћу теби казати кад будеш положио при одлазку заклетву нашем конзулату, а у Букурешту ћеш добити о томе још пространija настављенија; 4) Енглески двор одредио је за књаза Михаила неки орден, који ће му бити послан преко енглеског посланства у Цариграду. За тим Шулбер је осуђивао српске старешине, што неумеду да се користе садањим временом, као најудеснијим за преду-

зеће некога плана, (а јасно ми не каза каког плана), и по том одма по примеру Грка не потраже покровитељства у неколико европских држава, које би за цело добили, и по готову добили би ону исту независност као и Грци.*

У колико су били искрени планови западних држава односно потпунога ослобођења не само Србије, по и других словенских областима у Турској, није тешко погодити, јер они и сами показују главну побуду, која их је руководила, на име жељу, да се Бугарска, Србија, Босна, Херцеговина па и Црна Гора, која је и без тога била слободна, по још неизпозната као таква европским дипломатизму, потчине њиховом покровитељству. На тај начин питање о Србији опет се свезивало са борбом енглеске политике против Русије, и унущарни живот Србије мораде потпости под те спољне одношаје. Још је чудије изгледало учешће Аустрије у те планове, по она паравно разумела је не потпуно ослобођење позенутих провинција рачувнећи да ће при таком стању ствари с већом лакошћу присајединити к себи искек барем од њих. Па и под самим Метерником, који је тако брижљиво захтевao од других држава одржавање постојећега стања ствари, аустријска политика није прекидала својих користољубивих предања, што су пренета још из прећашњих ратова с Турском и па један мањи побркни наполеонским завојевањима. Додајте к томе, да је европска дипломатија, која је Аустрији у прошлом столећу признавала право наслеђа хришћанских области после распада Турске, и сад продужила сматрати Метерникове намере с већом снисходњињашу, него планове рускога кабинета. Било како му драго, довољно је то, да су достављене, која је Тенка Стефановић добио од Враџалије и саопштио рускоме конзулу, који се па скоро из Крагујевца у Београд вратио, морала дати у очима овога још већи значај догађајима, што се забиваše у Србији, него што им је он пре придавао. Одржати устанак, одржати у служби великаши, који су своје личне користи свезали с цазорима Русије, не допуштати Милошу повратак у Србију: то је што је хтео и радио Ваšченко. Међу тим из Цариграда су стизали назентији један другоме противречиви. Бутењев је писао Ваšченку, да му српски метеж задаје велике тегобе, да се он уздао у књаза Михаила, који је у време својега бављења у Цариграду обећао сачувати мир и спокојство у Србији, а сада неупотребљава енергичких мера против коварства, смутња и нереда. Он предлагаше конзулу, да каже књазу и свему совету, да Русија и Порта не отступају од својих намера. А београдски паша добио је глас од Порте, да она остаје при својим прећашњим решењима и да и даље сматра Вучића и Петроњијевића за највише

советнике књажеве. У једно с тим добивен је у Београду извештај, да је над-дворски советник, Чевкин, који се па скоро пре тога вратио из Црне Горе, где је ишао са особитим налозима, добро настављење да иде у Оришаву и одатле да пази на Милоша.⁽¹⁾

Паша се надао, да ће из Цариграда, ради помирења књаза с Вучићем и Петронијевићем, доћи онај исти Недим-ефенија, који је био кад се читao берат и ферман, што је књазу дат, и писма великога везира књажевим советницима. Али су одма дошли друге вести из престонице султанове: почем се, као, Порта неслаже што су Вучић и Петронијевић и други чиновници, које књаз не трипи, удаљени од дужности, то је за извиђање целе ствари послала у Србију Муса-ефенију, коме су дата овака настављења: 1) Порта у сагласију са Русијом решила је, да се књаз Милош не може вратити у Србију, и осим тога она ће употребити све мере, да он не може никада више интригирати и нарушавати мир и предак у Србији; 2) комисар је дужан умирити српску буну, све повратити у пређашњи поредак и утврдити земаљски устав, који мора остати непопредив, а ако он не би био то у стању извршити, онда ће Русија и Порта морати заједничким силама угушити покрет; 3) метежници морају се издати и бити надлежно кажњени; 4) комисар у свима питањима, тичујим се благостања земље в среће српскога народа, мора радити у договору са руским конзулом. Муса-ефенија већ се налажаше на путу и пред улазак у Србију морао се свратити у Видин, да се посаветује с Хусени-најном, добро упознатим са српским делима. Стојан Симић, који се бављаше у Букурешту и саставао се с Милошем, који га је, као што уверавао дописи у пештанскоим српским новинама, љубазно примао, спремао се да полази у Србију заједно са Муса-ефенијом. На последњу ти исти извештаји јављају, да се руски ќенерали конзуул у Букурешту, Титов, премешта у Цариград као повереник на место Бутењева, који се спрема са својом породицом у Италију.

Глас, да ће турски комисар скоро доћи, брао се разнео по Србији или није прекратио народни покрет. У пештанске новине писали су са српске границе ово: „У Сербии сад сви живе кое у надежди, кое у страху, кое у сумњи, како ће се ствар окончати; а сви су обратили очи на Порту и Россију, и очекују нестерпљиво Муса-ефенију. Једни се надају удовлетворењу за све што им се неправо учинило, а други подкрпењу за извршење свои памћра. Прокламација она књажеска не само да пин буну утишала, него јошта већма ју распалила. Они исти, кои су кодовоће буне били, видећи себе преварене

при том и од други укорење, да су и они остале варали, сад се на ново почну одирати и позывати на ово, што је њима обећавано да ће се порез спустити. Чиновници изаслани књазом за собиранје пореза, из многи мјеста били су одтерани народом. Началнику београдског окружја, дошао је налог, да ови 7 кметова, за кое се говори да су пред буну из великих четвртак г. Ефрему и књазу долазили у Крагујевац пошљ. Но они осетили и од Маринца неког из Сибинце дознавши, да се ту нешто о њилоти који ради, не дођу у Београд него се одма на ново почну купити под предводитељством некога Новака из Кука, који је глава у почетку бунте био. Они се купе у лисовићском гају, а распинују на све стране и изчекују шабачку и валjevску пахију, пак се смедеревской и пожаревачкой надају, да сви скуну у Крагујевац иду, и тамо за све проштату. У Шабицу су пре неколико дана попатали све членове суда и одтерали у Крагујевац; тамо свима заповђда Панта Ковић. С једном речи буна је сад жеља него што је у почетку била.“ У другом допису са српске границе стајају је: „Садашњи станови у Сербии је бѣдно. Попечитељство иностране дѣла се у пегодованју дворова налази; внутреност у немиру, финансија разсјена, правосудје запуштено, просвѣщеније у мраку изгубљено, трговина страда, земљедѣље процало, совѣт уништен, попечитељи незнaju шта да раде; у апелационом суду само један член и један секретар, воначалник без војске, судови раде под надзором бунтовника. Свакиј се стара само да се освети својим нејрјателима. И ако Европа, која је у Грецији, Холандији и Белгијској, благословенји мир и поредак установила и утврдила, и која сад о томе за Италију, за Турску и Египет и т. д. ради, ако она бодро око свое и на бѣдно Сербије стане не обрати, земља ће ова сама себе опет упронастити и уништити, јер у њој сада сама анархија влада, прављења нема, него одуздан цујни народ заповеда. Младији књаз у чуду се види, он је сам невији; сви се прочи могу окривити. Све је горем у будуће надати се: ово је сада буна и мала и сыта; но до године, будући да се сад ради и рана запушта, може настати гладко побуна“. Тако су се изражавале присталице устрвобранилаца; но Лугсбуршке својиште новине, које држаху страну Обреновићима, проглашавале су победу њихове партије над Вучићем и Петронијевићем, помирење с којима постало је немогућно, „а то је срећа за Србију, казано је било у једном доису од 11 Јуна у општим новинама; шта би од ове благословене земље било, да је противна партија победу одржала, и да су Вучић, Петронијевић и Симић владу на свакда себи присвојили? С књазом би се као с лутком поступало

и он би згодном приликом на опај свет оправљен био а његова фамилија без разлога из отаџбине прогнана.* (*).

Муса-ефендија стигао је 14. Јуна у Оришаву, и издржав тува карантински рок чишћења, дође у Земун 26. с многобројном свитом; ш њиме су били заједно: српски капућехаја, Антић, и Стојан Симић. У Оришаву му је долазила депутација од књаза Михаила, по је није хтео да прими. Аустријске војне власти поставиле су пред стапом комисаровим почасну стражу, а београдскога пашу, који га је другога дана посетио, дочекали су паљбом из топова. У Београд дођу из Крагујевца Ђорђе Протић и Цветко Рајовић с писмима од књаза, који је изјављивао, да не може доћи у Београд, јербо га народ не пушта из Крагујевца, и позивао комисара у ту варош ради састанка ш њиме. А они су собом понели и ухваћене документе, из којих се могло закључити, да су Вучић, Петронијевић и Симић замеравали изагнати Обреновиће а за књаза изабрати унука Кара-Ђорђева, 11-то годишњега детка, до пунолетства којега хтели су да сами управљају, делећи међу собом 100.000 талира, што је одређено књазу. Противници Обреновића узврдали су се такође при првом гласу о доласку турскога комисара на границу Србије. Они су саставили два клуба, један у граду, други у вароши, који су се једнако међу собом споразумевали. Симићева жена врло је често посећавала град. Шетајући се по калимегдану, бивши управници књажества, задиркавали су се с пародом, и, стојећи под заклоном градских топова, претвили су ш њима народу, придајући: „Почекајте још четири дана док се курталишемо овога апса, вала ћемо вас се осветити чим изађемо из града.“ Други пак дан сакуне се грађани у општинску кућу и закључуће, да се сви житељи потпишу, ко ће на чијој страни да буде. За два дана уписане су 31 еснаф на страну књаза и отаџбине. Дотле су грађани држали се неутрално од покрета: претња бегунаци, сакривених у граду, порадила је на њих и они похитију, те се изразе за кога хоћеју. У кафанама и механама нико није смео с похвалом говорити о Вучићу и његовој дружини: нађу се пеке две вуци-батине, које их стану бранити, по буду жестоко излемане. У то време био је у Београду Панта Ковић, који је пре управљао покретом у Шашцу, и сада он заједно са Тасом Бранковићем станове скупљати одважне састанке, па којима су осуђивани Милошеви непријатељи. Овде је говорено, да је Вучић о личном покровитељству руског конзула за се толико уверен био, да је скоро пред својим бегством у град дајући пајот једноме окружном начелнику, претио му у случају непослушности да ће га претерати у Сибир. Зверски карактер Вучићев и без тога

био је познат народу: о њему није било нужно ништа ни распостирати. О Петронијевићу је говорено, да је он неком својем рођаку у некаквом срезу поклонио без икакве забелешке једну ливаду од 600 коса траве, која је пре издавана од стране правитељства пријатним људма за десети део прихода са ње. Симића су укоравали због злоупотребе са солским монополом. На све у опште советнике викали су за то, што су у државну службу патр��али своје рођаке и шта више отварали за њих нова званија: у самом Крагујевцу постављена су била четири надзорника над пет државних зграда, сваки с платом од 300 до 400 талира годишње; неки су додавали, како је Вучић свога ковата поставио за надзиратеља оружнице у правитељственом магацину са 350 талира годишње плате, а надзорнику свију других магацина, који није био његов присталица, одређивао је само 220 талира плате. Панта Ковић није се никако могао задовољити голим речма него је подстrekавао народ да нападне на советнике. Тада 11 виших чиновника, налазећих се већ у оставци, у ком броју бежају Тенка Стефановић, Матије Ненадовић, Лазар Теодоровић, Лука Гарашанић, Јован Вељковић, предаду протест варошкој управи, у коме, жалећи се на узбуну грађана против њих, велију: „убједитељије молимо управитељство вароши Београда да би оно што је могућно скорије известило нас, ако ли мы сигурни у Београду сходно парском уставу, у нашој чести, имћењу и животу, или мы морамо тражити заштите гдје год на другоме мѣсту.“

Још се усрдије спремао и сам књаз за борбу, коју је морао изазвати дознак комисаров. 3. Јула у Крагујевцу са необичном радиошћу и свечаношћу цела стајења војска положила је њему и отаџбини заклетву на верност. После освећења водице свештенство је покршило све официре и солдате светом водицом, и крагујевачки прота прочитао је заклетву, коју су изговарали сви за њим. Директор књажеве канцеларије Теодор Ербез изговорио је сходну томе случају поуку, а књаз, окићен руским орденом Ане I. степена, обишао је целу колону, помиловао солдате, који су се налазили у апсу и који су осуђени били на батине, и поклонио је на војно весеље три вола и буре вина. Сва регуларна војска српска скупљена је била на тај дан у Крагујевац са свом артиљеријом: рачувало се је свега на 1500 људи. У заклетви солдати су се клали, да ће бранити књаза свакда и свуда и на суву и на води против свију и свакога. Бивши начелник београдскога гарнизона, Јеремић, није хтео да положи заклетву по тој форми и с тога је истеран из службе. Но осим војске књаз се могао још ослањати и на оружани народ, који се стекао из раз-

них округа и стајао на расположењу ужичког начелника Мићића. Ославајући се на такву силу, књаз је рачунао да је кадар не ићи у Београд него позвати самога турског комисара у Крагујевац. У тој мисли подржавали су га попечитељ унутрашњих дела, Цветко Рајовић, попечитељ правосудија, Радичевић, Јефрем, у неколико књагиња Љубица, сестра, зет и Мићић. Само једини Торђе Протић није се с тим слагао.¹⁵⁾

Међу тим Муса-ефендија пређе 28. Јуна у Београд и позове све српске чиновнике да оставе град и да се врате у своје станове, обећавајући им сигурност. Неколицина између њих послушају тај савет. Стојан Симић, дошао с комисаром у Београд, врати се истог дана у Земун. Муса-ефендија једнако се понашао неутрално и није примао посете ни од кога; он шта више није налазио ни да је књаз Милош био што криј у нарушењу устава; по књазу Михаилу одговори, да га позива на састанак у Београд као представник султана, и 8. Јула књаз дође у Топчидер. Но тим се чуло, да се књаз намерава кренути из Крагујевца, гомиле народа стаје су на ново скупљати се под Београд, што је још већма оснажило Михаилову странку. Око три дана водили су се преговори само о томе, где ће се књаз састати с комисаром. Михаилови советници тврдили су, да састанак никојим начином не може бити баш у самоме Београду, оснивајући се у томе то је опасност, која прети тамо књазу, то на жељу народа да га не пушта тамо. Најпосле буде закључено, да се састану на обали Савској на пољани, која лежи између Топчидера и вароши. Са обе стране шатора, одређеног за састанак, постројене су биле српска и турска војска. Књаз је пошао па састанак у пратњи Јефрема, Протића, Рајовића, Радичевића и својих ађутаната; а с комисаром били су паша, његов секретар и српски капу-ћехаја. Из прва је разговор био општи, докле се све ограничавало на једини поздрављања; а после Муса-ефендија захели, да остану на само он и књаз, и сви отиду у други шатор пашин, а остане само као тумач, Јован Антић. За тим позапан буде на разговор и Јефрем Обреновић. На томе састанку само су успели сложити се о томе, да је нужно сазвати народну скупштину. На питања комисарова о узроцима незадовољства против чиновника, који су службу оставили, књаз се држао тврдо, јербо сви чиновници, што су шајаме из Крагујевца дошли, знали су, да ће сва освета пасти на њих ако се књаз помири са својим противницима. Растављајући се с књазом комисар га је позвао да се још једном виде до састанка скупштине. С радозналочију су си разбирали, о чему ли је био разговор међу Михаилом и Муса-ефен-

дијом; али нико не могаше ништа поуздано да каже. При свем том, непријатељске једна другој парте, знале су врло добро, што се радио у средини сваке од њих. Тако, присталице Вучићеве говориле су, да је књагиња Љубица невесела од онда, како Муса-ефендија није примио златом везену кошуљу и 500 дуката, што му је она на дар слала; да су се у народу, стекавши се око Топчидера, чули гласови: „браћо! оца, оца само нашега вратимо опет у своју земљу!“ Неки су уверавали, да је комисар захтевао да књаз распушти сабрани народ, но да му је Михаило одговорио, да то не може учинити. У осталом Михаило је убеђавао народ да се разиђе из Топчидера; во оне, који су полазили, повраћали су на ново књажеви советници и Мићић, бојећи се, да се књаз не помири с противницима те да они то не плате главом. Казивали су такође, да се влада стара добавити у своје руке Петроићевића и Вучића, и допста одметнути велики држави су уза се из страха да не буду убијени по 20 и више људи, пакујуши их између висих чиновника, које је народ прогнао из унутрашњих округа Србије. Вучићеви противници уверавали су, да се народ једини за то скупља, што је Вучић обећао да ће со продавати по 12 пари, а продаје је по 34, и за то што су незадовољни са великим платама чиновничким. Партају Вучићеву хривили су у томе, што се она некада тужила на Милоша, који је своје чиновнике с малом платом издржавао, а она дочекавши власт у руке одредила је за цело несваразмерно велику плату до 5000 и више талира; а када је Милош држао у стеги своје чиновнике, ни одкуда они ни су могли стечи толика богаства. Под таким околностима тешко је било надати се, да ће бити помирења међу завађенима. Муса-ефендија 15. Јула захтевао је отворено, да књаз отера Мићића, који је толике људе сабрао, претећи у противном случају, да ће огласити Мићића за бунтовника. На то књаз, подржаван својом странком, одговори, да он не зна по чијем је налогу Муса дошао у Србију као комисар, и не може да зна, каква му је препорука издата, докле му не пошље препис фермана кога при себи има, и који је потребан књазу, те да промотри у колико се он слаже са уговорима, који постоје односно Србије. Одговор књажев и захтевање Мусине претресане су били у совету и чланови советски одобрили су поступак својега књаза, којом приликом Милета Радојковић изговорио се врло оштро и лутито против комисара. Непријатељи Обреновића уверавали су, да је тога истог дана увече Михаило походио тabor, у коме се народ сместио с Мићићем, и говорио, да они у свему слушају Мићића, јербо овај зна његову жељу. Но у званичним новинама стајало је, да у

у Топчидер долазе сваки дан нове гомиле народа, и књаз, боећи се, да из тога не произиђу какви переди у Београду, морао им је дати обећања, да ће све преговоре с Мусом водити у Топчидеру, и молно је народ да се разиђе а да остану само депутати. Но опет су по сведењу долазиле нове гомиле, које није могућно било растерати никаквим уверавањима, да оне ни су нужне и да ће се сва дела прегледати у скунштини. Овакова доказивања, писаху у званичним новинама, једва су када била убједити народ да се разиђе. Народ, кој је явно говорио, да му пис је непознато, колико је Србија од лане до сад због оне, који су о пронасти књажеског радила, у самосталности својој посријуда, и како је оним путем пошло, којим се све оно па једнину изгубити може, што је великим трудом за 25 година стечено; народ, кој је књазу, кад га је опоменуо, да се књама врати, у очи рекао: писмо дошли да идемо противу цара или његови чиновници, него смо дошли, да се теби, о свјетлји књаже! жалимо на оне, који се под именом родолюбца од нас одмећу и назав Србија суда траже. Овай народ пошао је из Топчидера с предломљеним срцем, бојећи се за свог младог књаза да на ону страну не коракне, с ког бы га неугодност какову очекивала, те да тиме Србију у прино пезавије, за то су сви једногласно повторитељно молили га, да у вароши Ђошградску, где се и сви противници садањег законог реда наоде, за сад ни пошто неулази, ког им је књаз при разлазку пиховом и обећао, задржавши неколико отмјених людји поради обдржанију у Топчидеру љужног позијета поредка. Да, и проглашио је движење народа овог нећи па што друго ишло, него на то, да се она лица са званаја свој уклоне, ког су у отсуству књаза Србијом управљајући общу штету за собом посећа злоупотребленија чинила.¹⁸⁾ Ма да је Михаило обећао народу не њи у Београд, опет 18. Јула имао је састанак у београдском ћумруку с турским комисаром и руским конзулом, који је трајао око три сата; но о чему су се они договорали то нико није знао. После тога говорило се, да је Муса том приликом Михаилу предао концепцију фермана, да је одређено место за скунштинске седнице, и да је Вачиченко прочитао књазу одломак из писма од Бутењева, који позивајући се на обећања, дата од стране Михаила и Ђубице у Цариграду, да ће се владати по његовим саветима, жалио се, да су та обећања нарушена, и светоњао му, да безусловно следије упутствима комисаровим. Преводник је том приланком био онај исти Автић. Међу тим књаз уклони са дужности све чланове шабачкога окружнога суда, који су јавно држали страну Вучићу, и то је јављено било у званичним новинама.¹⁹⁾

О Илију-дне почели су долазити у Топчидер депутати, који су одређени да буду на скунштини. Ту су били све владиће, проте, настојици главних манастира, сви окружни начелници, председници окружних судова и до 170 кметова. Они су имали уза се пуномоћства да говоре слободно у име целог народа о свему, што год се тиче благостања и доброга реда у Србији. У понедељник 22. Јула упарије се рано изјутра српска и турска војска на равници међу Београдом и Топчидером. Одма за тим показао се са стране Топчидера књаз у пратњи митрополита, владика, попечитеља, советника и других чиновника; а са стране Београда Муса-ефенда, Хозреф-паша, турски чиновници и руски јенералијски конзула. Вучић, Петрошићевић и Стојан Симић нису били позвани на скунштину, „да се не би“, као што је казано у званичним новинама, „због тога, што је народ противу њи највећима огорчен, на томе месту какав непоредак догодио.“²⁰⁾ Но од других противника књажеве владе видили су се ту: Лазар Теодоровић, Мата Ненадовић, Стефан Стефановић, Јеврем Ненадовић, Јован Вељковић и Лазо Зубан. Скунштина је отворена читањем фермана од 2. Јуна. Султан спомињући устав, дати за увођење поретка у Србији, наново је признавао Михаила за српскога књаза, и потом осуђивао последњи народни покрет, управљени против устава. Затим је у ферману било казано, да је Муса-ефенди послан за то, да изнађе чиновнике тога покрета и да поврати сију земаљским законима и парском уставу. Ферман је прочитан најпре па турском а после па српском језику. Пошто је свршено читање Муса-ефендија предложено је преко митрополита скунштини четири питања: 1. Како су задовољни с царским ферманом, који им је прочитан? 2. Јесу ли благодарни на уставу? 3. Ако су благодарни на уставу, зашто су се подигли и у гомиле скupили? 4. Зашто неке чиновнике пење у служби да трле? Пошто је прочитао митрополит та питања, чули су се разни гласови. Неки од посланика одговорили су, да су они на уставу благодарни, и да се народ није побунио; други су одговорили, да су бунтовници они, који се од своје власти и књаза одмећу и у граду заштиту траже; трећи су викали, да је књаз Милон изагнан неправедно и да мора бити враћен у отаџбину, да у њој остале дане својега живота проведе; најпосле чула су се и таква захтевања, да се уклоне из Србије седам људи, који припадају противницима књаза. На то је комисар одговорио: „Ви сте изјавили да сте са уставом задовољни и припознајете га, а по њему ваша последња жеља не може бити примљена, јер по уставу ви треба да предате надлежним путем жалбу против тих људи; то није ништа само рећи: не ћемо! него

ви ако имате какву жалбу дајте је.* Затим је Муса-ефенди дао написани прочитана митрополитом питања и захтевао, да депутирици одма онде не разилазећи се на писмено одговоре на њих. Комисаров секретар одрешил је кожну кесу и извади из ње 200 листи артије и 200 зарезаних пера позивајући депутире да одма приступе послу. Међу депутирцима подигну се гласови, „ми не можемо овога часа одговорити на оно, што сте ви за два три месеца смишљали и писали, за то што ни ферман ни смо на једанпут могли упамтити, и што нам се чини да смо само за то овде дошли, да ферман саслушамо, а не да на њу одма и на пречак одговарамо, не давши нам времена ни размислити ни честито договорити се.* Окружни начелници објасне комисару примедбе депутираца, и овај их за умесне призна, ма да је један од Вучићевца, присуствовавших на скунштини, подговарао га да не отступи од захтевања својега. Кнежеви приврженици растумаче депутирцима, да је сва та сцена удешена по настојавању Вучића и његове дружине. Тада неколико депутираца почну викати, да се Порта меша у таква дела, која подлеже српским судовима, да Муса-ефендија мора издати Вучића и остale градаје. Под жагором таквих захтева седница скунштине буде закључена. Турски паша, вратив се у свој конак, као у одговор на захтевану издају Вучића и његове дружине, разместио је војску по градским бедемима и заповедио да се спреме топови за случај нападаја. Књаз опет са своје стране дао је на знање комисару, да се не подухвата за безбедност Београда, да узрјани народ може ударити на град, жељећи дохватити у своје руке његове противнике, и да би боље било кад би комисар дао Вучићу и његовој дружини пасос за прелазак у Аустрију, а онда би се и књаз вратио у Крагујевац.

Пре то што би одговорила на питања, која је Муса предложио, и саставила жалбу на Вучића, Петронијевића и њихову дружину, књажева странка закључила је да целом томе делу даде формални отпор. Совет је поискао од попечитеља унутрашњих дела објашњења о покретима, што су се забили од Априла месеца. Цветко Рајовић изнео је пред совет пространо објашњење, у коме је разложен био преглед свију догађаја за 1840 годину. „По уверењу попечитељства унутрашњих дела, ово је још у Јапуару, када је Вучић скупљао око себе своје присталице, приметило, да је у народу готова планути буна против чиновника, који тада стајаћи на челу државне управе. Но попечитељство, коме је радња била намесницима стегнута особито од онда, од како је Јефрем Обреновић изгубио уплив на своје другове, није смело упуштати се у извиђање узрока, зашто се парод

узрујава; а с друге стране оно је предвиђало, да се тај покрет спрема самим Вучићем, који је собом заклонио све чиновнике у намери, да, сам себе још већима уздигне. Осим тога, попечитељство се бојало, да се народна узбуна, која се још не беше јасно показала, не би ускорила од превремене истраге. А после попечитељство у сред планине и бриге о судби отаџбине, очекивало је с пајвећим нестриљењем дојдак књаза из Цариграда, надајући се, да ће се тада угасити партајски дух и стишити народна узрујаност. Но попечитељство се преварило у својим надањима, јербо партаје, о којима се пре могло само сумњати, показале су се јасније, и Вучић, негодујући на то, што књаз има својих приврженика и не слажући се са његовим назорима, почeo је употребљавати сва средства, да увелича своју партају и осили се за то, да он књазу а не књаз њему заповеда, као што је он то непрестано давао на знање сопственим речима својим, готово у свакој сединци чланова советских и попечитеља, тако, да је члан совета, Милета Радојковић, морао једном казати на његово хвалисање: „треба да одступиш од таких мисли, а не ти књазу него књаз, и ако је још млад, заповеда ће теби и свима нама, и ми ћemo га сви слушати.* О томе пак, да се он јавно спрема на утамањивање књажеве партаје и на потчињење књаза својој власти, сведочи ноћна скунштина у његовом конаку, која је држана по доласку књаза, кад је он објавио сабраним код њега окружним начелницима и председницима окружних судова, да је међу обојим партајама страшан раздор, па нека књаз бира између њих коју хоће, а он се нада, да ће сви, ко од стра, а ко из каких других узрока, прећи на његову страну, и тада ће књаз, видећи њега тако силен, морати да се баци у његова наручја и да жртвује своје не многе од свију остављење приврженике, и покори се његовој самоволи. Но он се преварио у својему рачуну, јер баш те исте ноћи већина председника окружних судова и начелника, осетив његов паклени план, окрену се од њега, и вратив се народним депутирцима, смишли су да учине крај томе плану. Сутра дан пукне по вароши глас, да се народ почне дизати, и већ тада би планула силен буна, да није г. Протић, тадашњи попечитељ унутрашњих дела, који се свагда трудио за спокојство отаџбине, презиројући много-брожна гоњења и личне увреде од Вучића, умирло раздражене духове начелника а преко ових и раздражене духове дошавших депутираца. Шта је после тога следовало до онога тренутка, кад је колубарски срез београдског округа прихватио се оружја и нагнуо к Топчидеру, коме су примеру следовали и други окрузи с том разликом, што су се једини јављали у Топчидер, а други у Крагујевац, довољно је познато

високославноме совету.* Попечитељство је даље наводило узroke, који су нагонили народ да тако ради: народ је био огорчен изгоном Милоша и тако увећен тумачењима комисије, која је ишла по земљи да објашњује устав, да се решно сачувати барем младога књаза, почeo је сумњати на све чиновнике, тако да је показало нападао и на приврженике књажеве. Тек што је комисија српшила своје путовање, а истом народ се закуне, да ће устати при првој опасности, која буде претила књазу. Та је опасност по мишљењу народа настала чим је он дознао, да су Вучић и Петронијевић натурени књазу као особени советници; народ је држао, да су и они постали књажеви, јербо је сматрао писма великог везира за брате, и не жељећи имати више од једнога књаза, решио се да устаје. Народу се показала сумњива и та околност, што је књаз био назван у ферману избраним а не наследним; из тога је он закључио, да Вучић и његови једномишљеници намеравају изагнати књаза Михаила и поставити на његово место Карађорђевића. Од свега највише је натерала народ да се прихвати оружја плашића, да Вучић и Гарашанић не убију књаза, јербо је тако разумео речи Илије Гарашанића и његова оца, Новака из Кука, коме су они говорили; „зар ви мислите да је тај књаз — књаз? а не знаете да овај може још даље одирити него онај други?* У закључењу попечитељство је изјавило, да је већ легло узбуњивање против скупљања пореза, које је потстrekнуто било обећањем Вучићевим и Гарашанићким, да ће се порез па три талира спустити.

После те изјаве попечитељства унутрашњих дела, приступљено је било састављању одговора турскоме комисару. Неколико је лица наручено да напишу те одговоре; по на њима су се највише трудили Протић и Рајовић; за тим су их већ поднели на потписе. Одговори су се морали подносити одвојено: од народних депутираца, од владика, од избраног свештенства, од председника и чланова апелационог суда. Кад су се почели потписивати сиромљени одговори, онда је неколико њих одрекло дати својега потписа; то су били: скоро пре тога наименованы за члана совета, Јанук Јанковић, за председника београдског суда, Максим Ранковић, за секретара совета, Лазић, и за секретара апелационог суда, Јаков Димитрић. а) Ранковић је говорио: „браћо! ми смо тursки поданици, висока порта је наш господар, како ћемо протестирати против њених заповјести. Књаз наш и сам има писмо, по коме Милош никада нетреба да се повраћа у Србију, и по томе ја не ћу да се подинсујем*. Њега су изударали, а на Јан-

а) Сада члан касационог суда.

Прев.

ковића нада вику Јеврем Обреновић. Тог истог дана после ручка Јанковић нацуну кола својим стварма и пресели се из Топчидера у Београд, отиде рускоме конзулу на жалбу против Јефрема и да му искаже за што је из Београда дошао, а одатле умакне у град. Нау-мио је био и Максим Ранковић да бега, но народ га је ухватио и само помоћу полиције спасен је од новог боја. Све је то после јашње било и у званичним новинама. Одма за тим дао је оставку и дворски лекар, Мушицки. Народ је наставио хватати свакога, ко му се видно подозри; тако су доведени били у Топчидер свезани: помоћник окружног началства у Сmederevu Јевта Угрличић, а) председник окружнога суда у Шапцу, Стеван Магазиновић, в) и члан Лука Лазаревић стари сатрудник Карађорђев, познати под именом попа Луке. У званичним новинама отворено је било казало, да су житељима Шабачким постали тако неспособни чланови меснога окружног суда због њихових политичких бургијашлука и тајних споразумевања с Вучићем, да је правительство принуђено било да их удали од дужности, но да им је одредило пензију у напредак до судског решења, и заменило их новим члановима.

Међу тим почели су турскоме комисару стизати на његова пи-тања један по један одговор. Први су дали народни депутираци, посауз свој одговор комисару преко књаза; њиховоме миљењу приложена је била жалба на 17 људи са засебним оптужним тачкама против свакога. Одговор народних представника имао је овај наслов: „честитоме Муса савети-стендцији, комисару високе отоманске нам владетелст-вујуће порте, покорно представљени оште народне српске ску-штине“. У тој покорној преставци српски народ говорио је, да је већ 25 година прошло од онда, од како је Србија, жртвовавши не-измерну крв и неизнадило имање својих синова, збацила са себе тешки јарам парских непослушника и својих зулумџара, од како се она почела опорављати од рана, које су јој стодећа нанела, и благода-рећи дарованом прошле године уставу, подигла се на тачку најср-ћнијих између свију провинија; но пакдена себичност и тешња за самовлашћем неколикој саотачественика потресоше ту срећу и по-кварише народно спокојство. „Свему томе злу главу је Вучић, а остало тело његови једномишљеници, и то као доглавнији: Петро-нијевић, Симић, Стефановић, прота Ненадовић, Лазар Теодоровић и Гарашанић, са осталим помоћницима, којих ће списати светли наш књаз при себи имати. Вучић, Петронијевић, и Симић постављени су били

а) Сада советник у пензији.
в) Сада пензионар.

Прев.
Прев.

на највиша у Србији званија тако, да даље нису могли пенјати се, мањ, да постану књажеви српски, а да су на то тежили, осведочава радња „уставотворкователне“ комисије, која је подговарала народ, да се одрече својег господара и књаза Михаила Обреновића, и да иште на место његово за књаза Карађорђева сина. Но лако је погодити, да и то није бида њихова искрена жеља: јербо су они знали, да блистательна порта никада неће потврдити за књаза у својим проповињама сина својега душмана Ђорђа првога; они су хтели само под именом Карађорђевића израдити код народа да одбаци само Обреновиће, а о Карађорђевићу убеђени су били, да га порта неће прихватити и закључавали су, да ће народ морати једнога између њих изабрати за књаза. Но да ли би заштитница Русија и блистательна порта дозволила, да народ сам произвољно, имајући по гласу првог чланка устава наследне своје књажеве у вамилији књаза Милоша, себи књаза избира? о томе нису рачунали, већ су мислили, да ће, као што они своју на устав положену заклетву сваки час нарушавају, и цареви своје услове јавним актом положене, погазити. У другим државама се и нижим од владаоца људма за много мање него што књаз Милош за Србију има заслуге, још за живота споменици подижу; а не-верни синови Србије својега законога књаза за награду толиких неуморних трудова његових претераше из отаџбине, и то да би киме, већ са неколико поткуилених кметова, бацивши вечну љагу на име српско, извикањем, да га је народ протерао. Они кажу и одупиру се са лисичјим дволичјем својим пред лицем вашим честити посланиче нашега премилостивог цара, да устав бране и зато су се од свога књаза и народа одвојили, што они желе оборити устав, као да су уредбу земље једне кадрији седам-осам људи одржали него цела маса народна са својим књазом.* За тим су се понављали већ познати из жалбе самога Милоша рускоме цару докази, да је његова оставка била на силу и изгонство из Србије незаконито. Даље је навођено да ти само-звани уставобраниоци нису се задовољавали изгнанством Милоша, него су хтели још и Јефрема Обреновића и књагињу Љубицу да уклоне за постигнуће својих намера а гонили су и друге чиновнике: члена совета, Илију Поповића, садањега председника апелационог суда, Јашчија Ђурића, садањега начелника полицијско-економног одељења, Јоване Николића, и књажевског секретара, Шилића, једино за то, што су они људи били у милости код књаза Милоша, и подговарали народ, који није ни знао ову потоњу тројицу, да их лиши званија, о чему имаде званичан акт у царско руског посланика у Паризграду, г.

Бутењева, који им је на то одговорио, да ове чиновнике могу казнити и удалити од службе тек пошто се њихова кривица судским путем докаже; а да њихову кривицу нису могли доказати, види се из тога, што су ти људи остали у својим званијама.* Народни представници уверавали су комисара, да би народ све то оправдано само да комисија устав тумачења није покушавала да га узбуни против Обреновића: савест народа и без тога била је већ грижене, што му је подметнуто, да је једнога књаза прогнао, а њега су на ново подговарали на такав преступ; и доиста народу је тешко било остати на миру према таквим сцеткама. Депутирци су у одговору споменули и ове грђе и наскривле на књаза, његову фамилију и привржене му чиновнике, које су печатане у хрватским новинама у Загребу и у пештанској познинама, што су се звали „Сербске народне новине“. Народ је скочио да брани књаза од Вучића и Гарашанића, који су плели против њега заверу, и кривици, место да моде књаза за опроштај, бежали су у град и одатле се тужили Порти, да је он подигао буну у народу, као да српски књаз није имао власти да их преда суду, него би морао прибегти народној буни. Депутирци су исказивали мисао, да Порта не би нарушила независност унутарње управе Србије постављањем Вучића и Петроњевића за највише советнике књазу, да они сами нису то исказивали, што послала сада комисију да суди Србима, што по уставу само српском суду и књазу припада. С тога су депутирци захтевали, да се поред Вучића, Петроњевића, Стојана Симића, Стефановића, проте Ненадовића, Илије Гарашанића и Лазе Теодоровића, сви остали њихови помоћници предаду у руке српских судова, а овде именованих седам људи да се на свагда прогнају из Србије. Депутирци су додали, да се они неће разићи са скупштине, докле им се захтевање не изврши, макар их то и самога живота стало: „јер, казали су депутирци у одговору, ми знамо да дотле мира и поредка у отаџбини нашој бити неће, докле год један од њих у Србији ваздух дишне и помоћници се њини примерно не казне, будући су они разним писмима њимим, која су повратана и која ће им се показати кад се стану судити, а нарочито кадаљи Гарашанић и при самом баштењу овде царске комисије, привлачећи народ на своју страну и подбадајући да против књаза виче, хтели такву ватру међу народом распалити, да би се једва с највећим потоком крви погасити могла, само да није народ јединодушно за својим књазом тежио.“ После тога најтра узрок народног покрета, депутирци су предали и одговорима на питања, која су им предложена у време скупштине. „Прочитаним 22 Јула ферманом ми смо задовољни, пи-

саху они; по морамо приметити, да је наш књаз назван „баш-кне-
зом“ а не књазом као што у уставу и хатишерију Србији дарованом
стоји; јербо ми знамо, да баш-кнез није миропомазана и највиша
глава државе, већ глава само једнога округа, као што су код нас
окружни начелници. Исто тако противно је нашим правима, што се
у ферману Антић кнезом назива, по томе, што је ова титула у Србији
сасвим престала и само у владајућој фамилији Обреновића осталла,
а ми не ћемо да у нашој држави има више књажева осим једнога.
Повређено је наше право и тиме, што у ферману стоји да се Антић
по свршетку дела врати с комисаром и што је и одређен да ш њим
буде; јер је Антић српски чиновник, који није без дозвољења својега
књаза ни почи и своје место оставити смео, а камо ли да се без
питања књаза на пређашње своје опредељење врати; а кад тако бива
онда књаз није као што устав и хатишерија каже, владалац земље,
није је унутрашња управа Србије независна. Нас је јако увредно в
онај израз у ферману, што Порта, називајући нас бунтовницима, веда
да је тако уверена о томе, да не тражи никаквих даљих изјашњења:
мора дакле бити, да књаза, совет и народ српски Порта ни мало не
уважава! Но ми би смо доиста желели знати, ко је и комисију позвао
и Порту о бунтовном стању уверно, кад то ви од књаза и његовог
совета ни од народа српског није учињено. Ви сте комисару јуче
видили, да је цео народ српски, са својим књазом, советом и оста-
шим правитељством у једној слози и духу. Како се, дакле, и помис-
лите могло, да цео народ са својим књазом и правитељством у свези
може бунтован бити, и против кога? Ваљда за то, што је рад између
себе да изагна неколико људи, који за самовољством на штету отаџ-
бине теже?^{*} Позавши се на приложене томе одговору оптужне тачке
против чиновника, који су непријатељи књазу, децутири су напо-
менули и самоме комисару његов израз у скушитини: „Ви сте рекли
да они људи, којима је дарован орден високе отоманске Порте, не
подлеже српском суду. По томе вашем изразу, ако би порта напала
за добро дати ордene свима Србима, онда већ ни један Србин не
би био потчињен својему књазу и правитељству, но непосредно порти.
У*осталоме заштита, коју је паша дао људма, што су у град бегали,
најбоље доказује, како нико Порта цени српскога књаза и српско
правитељство. На питање, је су ли благодарни Срби на уставу, де-
путири су у кратко одговорили: „кад се ми називајемо с књазом
бунтовници, а они, што прогнаше Милоша, и ако је онај имао орден,
називају се чуварима устава, онда ми не знамо да ли треба да попи-
тујемо устав као највећу драгоценост и да смо за то из дубљине

ерија благодари. Смемо уверити вас, царски комисаре, да ћемо се
постарати да докажемо високој порти да не заслужујемо такав њезин
поступак с нама, и употреби ћемо сва могућа средства, да нам се
унајпредак од дарованих нам права ни једна црта не откриј*. На
 треће и четврто питање народни посланици одговорили су, да су се
већ доволно о њима изразили у споменутим речима; а сада додају
само, да желе повратак књаза Милоша у отаџбину и не ће се разићи
из Топчидера доле, докле поменутих седам советника не буду про-
гнани из Србије а остали чиновници не буду предати суду. Под тим
одговором потписали су се њих 187 посланика. У потврду потписа
народних посланика и исказаних мишљења њихових, потписали су
се под тим истим одговором и ударили своје печате 33 человека, од
окружних начелника и председника окружних судова; међу овима по-
следњим петорицу заменили су чланови суда.

Оптужене тачке, против 20 и више људи, које су приложене
томе одговору, биле су вештије састављене него оптужене тачке про-
тив учесника у прошлогодишњој буни, и носиле су на себи политички
вид. Осим тога на крају оптуженог акта, именовано је било још не-
колико људи, оптужених за мање преступе.

Одговори владика и избранога свештенства били су са свим сла-
бушави: ферманом они су задовољни били савршено као у опште
сваком царском милошку, која је када усрећити и успокојити њихово
отаџбство; на уставу су благодари и желели су да се он тачно
испуњава; о узроцима народног покрета и гоњења неких чиновника
није им било тачно познато, јербо се они у то нису мешали; но
знају да народ жели повратак Милоша и прогонство неких најваж-
нијих чиновника, да му не би што год пашкодили. Одговор овај под-
писали су: српски митрополит Петар, ужички владика Нићифор,
тимочки владика Доситеј, и шабачки владика Максим. Одговор све-
штенства потписали су: један архимандрит, 3 игумана, 1 настојатељ,
14protoјереја и 2 њихова намесника. Одговор чланова апелационог
суда био је далеко одсуднији и по својему смислу приближавао се
одговору народних посланика и да је сам начин његова излагања
био далеко скромнији: њима се допадао ферман и устав у којима
они не крије праћа, која је Србија задобила; народ се по њиховом
мишљењу узбунио с тога, што му је „уставотворватедна“ комисија
предлагала Кађорђевића на место Обреновића, с тога што неки
између великаша пису чуштали књазу народ, који га је хтео поздра-
вити добродојницима у отаџбину по старинском обичају земље; на-
меру Вучића и Петронијевића, да захтевају од књаза изјаву, којој

партаји он сам припада, чланови апелат. суда налазили су за неупутну и незакониту, јербо „онде, где влада један законити књаз, не могу имати места никакве партаје“; као судије, чланови апелационог суда говорили су, да би они желели пре суда над Вучићем и његовом дружином, него њихова прогонства, но пошто су у исто време и чланови народне скупштине, они се слажу са мишљењем народних посланика, јербо нема другога средства за повратак спокојства земљи.⁴⁾ Тај одговор потписали су председник и четири члана суда. Совет у својему одговору благодарно је и на ферману и на уставу, поновио је све у осталим одговорима изложене узroke народнога покрета, приложив и томе још и извештај попечитељства унутарњих дела и инструкцију бивше „уставо-толкователне“ комисије за доказ о томе, да је комисија прекорачила границе дате јој власти, и у закључењу говорио је, да, придржавајући се устава, он налази за прече, да се Вучић и дружина му предаду суду него прогонству. На три дана после тога, београдска варопшка општина предала је молбу па име књаза да се изагађу из Србије виновници садањега покрета, јербо овај паноси грдну прошаст трговини и варошким интересима; а турскоме комисару иста општина предала је представку да отера из београдске тврђиње српске бегунице и изда их надлежним судовима.⁽¹⁷⁾

У прилог одговору на толику хрупу оптужења, која су комисару предата, оптужени су поднели своје оправдавне записке. Одговори су били оштри и решителни. Особитим појединостима одликовао се одговор Вучићев: он је све своје поступке брањио прописима устава и налозима портиним; окривљивао је књаза и његове пристапце за узбуњивање народа; називао их бунтовницима и захтевао и сам од своје стране суда над њима. Он је одрицао књазу право на самосталан рад и потчињавао га султанским заповестима: „Србија је, вели, царска земља, књаз је само поверили султанов а не владалац књажевине, и с тога ми сви морамо покоравати се налозима долазећим из Цариграда.“ Тако, дакле, Вучић је непрестано стављао своју радњу под заштиту Порте и шта више признавао, да унутарња управа Србије зависи од воље султанове. Такво гледиште више је него и шта забуњивало Србе против уставобранца; но, под таким гледиштем па одношаје Србије према Порти, Вучић и Петроњићевић највише су се и уздали на подпору обојих дворова. Вучић је у своме одговору потакио изложио цео ток народнога покрета, управљенога против уставобранца, позивајући се па достављења окружних начелника и судова, која су му дошла у руке и његова прича изгледа па најстрожу тужбу против књаза и његове партаје. Из тих узајам-

них оптужења види се јасно, да се борба није водила међу владом и неподгашним јој чиновницима, по међу двема партајама, које су се бориле за власт. С једне стране је млад цеансусан књаз, остављен од Порте и Русије, који се стараше да привуче к себи народно расположење, окружен већином новим чиновницима, који су му остали верни из својих личних користи, или се не одликоваху ни онаким способностима, ни знањима, као њихови противници. С друге стране је партаја људи енергичних, богатих, који су изагнади Милоша помоћу Русије и Порте, људи, који су владали земљом неограничено читаву годину дана, који су јој тумачили устав по своме ћефу и разунали на стварну подпору обојих дворова. У њиховим изјашњењима прозире се одсудно презрење према младоме књазу и његовим управницима: Вучић се и неправда толико, колико осуђује радњу својих противника, Стојан Самић одговара оштро и суропо, Стефан Стефановић пише хумористичке примедбе место одговора. Сви они називају ред, који је настао у Србији по њиховом одласку у град, незаконитим; њихови су одговори даљеко силији него оптужења против њиха). Налазећи се под заклоном турске тврђиње, они су знали, да је на њиховој страни Порта; они су очекивали подржавање и са стране Русије. Њихова изјашњења саопштена су била не само турскоме комисару по и рускоме конзулу. Овоме је препоручено било, да садејствује на подизању реда у Србији; а уставобраниоци само су то и желели, јербо су себе сматрали за бранитеље поретка. Тако, дакле власт у Србији распала се на двоје, и тај распад усљавао се услед онога карактера, који је узело на се мешање Турске и Русије у тој борби српских странака.

29-га Јула комисар позвове к себи народне посланике ради споразумљења односно њиховог одговора. У великом броју појавили на кње отишди су посланици у Београд: имајући при себи оружје по народноме обичају, заузимаје турске станице; ш њима је био Протић и Рајовић. Пред свима је ишао Мићић, што задаваше стра свима противницима књажевим. При састанку комисара с посланицима налажаше се руски конзул, београдски паша и српски капућехаја, Антић, који је био у броју оптуженика од скупштине. Тај исти Антић вршио је дужност преводника у преговорима између Муса-ефендије и посланика. Прво је прочитао он па српски одговор посланика и прилог к њему, а после пошто су ови па читање, јели то њихово мишљење, одговорили да јесте, прочитао је та иста акта и па тур-

⁴⁾ Упореди прилоге бр. 1 и 2.

ском преводу. Кад је дошао он до онога места, где су посланици говорили, да је Порта нарушила права Србије, уменшавши се у дела, која припадају српским судовима, и превео реч „нарушила“ другом речју „ногрешила“, комисар је дошао у јарост а неки између посланика који знаћаху турски, стану говорити, да превод тога места није веран. Пошто су прочитана сва акта, Муса-ефендија запита посланике у чему се састоји њихова поглавита жеља; а они му одговоре да желе, да се књаз Милош поврати у Србију и да се из ње прогнају седам великаша. „Што се тиче прве наше жеље, одговори комисар, ја морам једном за свакда уништити ваше надање, јербо књаз Милош никада ни под каквим начином не може се вратити у Србију. Ја вам изјављујем то решење у име високе Порте, а шта ће вам на то рећи Русија, ето вам г-на Вишченка кога можете запитати.“ Руски конзул изјавио је то исто што и турски комисар; односно друге жеље и комисар и конзул изјаве, да пре по што би се оптужени изагнали из отачества, ваља их предати суду и по томе већ по постејењим законима казнити их. Посланици обећају да се о томе разговоре са књазом. Сутра дан Муса-ефендија састане се са члановима агенције суда и прекори их, зашто они, као судије нећеју да оптужене саслушају него хи гоне из земље не исследивши њихову кривицу. С погледом на то, што су турски комисар и руски конзул захтевали суда над противницима књаза, Михаило се реши да састави две изванредне комисије, и у једној од њих да присуствује књаз, комисар, београдски паша, руски конзул, председник српскога совета и попечитељ иностраних дела ради суђења над вишим чиновницима, а у другој да заседавају чланови разних судова, које књаз одреди и да расматрају оптужења против нижих чиновника. Комисар захтета састанак с књазом, да се штим разговори о томе питанју. 3-га Августа буде тај састанак у београдској ћумрукани. Овде комисар одрече се за се и за пашу учествовати у суду над оптуженим; него буде закључено да се састави комисија из председника и чланова апелационог суда и председника свију окружних судова за разматрање оптужења против седморице главних оптуженика, а остали да се предаду редовном суду. Сутра дан попечитељство унутарњих дела изда објаву грађанима, како је одређена комисија и оптужени позвивају се да јој предстану; а у случају ако оптужени не би томе следовали, тада их Београђани сплом па то натерају. Та објава буде поред добоша на свим улицама прочитана. Они од оптужених, који су се јоште у пароши задржавали, загребу у град, но паша је тамо примао само најважније чиновнике, а остале упућивао у неку турску кућетину

близу града. Но преко ноћ ови се спусте на дунавску обалу е да би се доконали чамаца и пребегли у Аустрију, но па и па људи турских стражара врате се натраг. Међу тим па пароши се разлесу и на чим неосновани гласови, које је Вишченко у својим доставама називао празним брњањем, по које су пештанске „Сербске народне новине“ с расиреним рукама примиле у своје врсте. Између осталога говорио се, да су у концима, где су требале да заседавају обе комисије, припремљени били наоружани људи на доксалу и у подрумима ако не да убију а оно барем да хватају и терају у Крагујевац оне, који су се дужни били пријављати комисији на одговор; лагају се и то, као да је тамо скривеним људима бубица дала криј, марама и чаршава, да загушују уста онима, који би стали викати. (*).

Вашредни портни комисар у неколико је и сам веровао свима тим гласовима, и позивајући се па један израз, што је стајао у објави Београђанима од 4. Августа, намеравао је да прекине своје спољашње с књазом. У тој објави казано је било, да од сада све последици буна морају пасти на главу Вучића, Петроњевића и њихових присталица. Књаз је похитao те о томе известио рускога посланика при отоманској Порти В. И. Титова, и представио му у писму од 8. Августа потанко све, што се забило по доласку комисарову у Београд. „Разумевши садржај пајванишега фермана, казано беше између осталога у томе писму, који особито налагаше мени дужност, да ја, заједно са вашредним комисаром, употребим сва старања на то, да у целој књажевини повратим спокојство и законити ред, ја сам у споразумљењу са Муса-ефендијом у присуству царско-рускога конзула у Србији, г. Вишченка, и београдскога мухафиза Хозреф-паше решио, да сии они Срби, који, одметнув се од своје законите власти, побегом у београдски град, да тамо траже ма какве заштите, или морају предстати комисији одређеној како за извиђање кривице тако и жалбе њихове, или, ако се усротиве, да се с места уклоне из отаџбине. Од овога решења учиниен је изузетак за она лица, која су служила као советници, и о којима је портни комисар, правдајући њихове поступке и окрињајући наше правителство једино због израза у објави становницима парошије Београда, коју он узима као решење које му, како каже, смета наставити своје послове, изјаснило се, да ће он, поводом те објаве и употребљенога у њој израза, и сам бити окрињач нашега правителства. Но да та објава није решење, то се може лако увидети из самога наслова и форме њене, а тако исто и из тога, што решења издаје судска власт, а не полицијска, која је тај акт и издала. Да ли је српско правителство једним својим изра-

зом на самој артији могао дати довољно повода томе, да се сав посао остави, то представљам мудроме расуђењу вашега високородија, а тако исто и то, да ли се таким начином може постићи пожелана цељ погратка спокојства у овој књажевини, или се овим нарочито оставља варница, која, будући непогашена, може лако зажећи пламен неспокојства. У садање доба положај је Србије такав, да у свима њеним крајевима постоји мир и спокојство, и да неспокојства могу произићи, једино отуда, што су она лица, која народ никако међу собом трпити не може, остала овде у београдској тврђави; а кад би се она одатле истерала ја бих се онда могао подухватити за мир и тиштину. А докле год она буду у тврђави или ма где у Србији, без сумње може понићи па ново какав било неред, и то ни због каквог другога узрока по једино због тога, што српски народ сматра ове људе за рушиоце оштег спокојства, противнике законите власти, и подриваче народних права, и на њих тим више мрзи, што му они час овим прете и на силу бога хтeli би да му на терету буду. Између ових лица многа су била у добром а нека у најбољем поверењу народа докле ни су придржалася Вучићу и његовим друговима, и тим самим навукла на се мржњу народа, тако да народ и на њих као и на оне мрзи и ниче. У ову категорију спадају неки великаши, који су остали с Вучићем и Петронијевићем у београдском граду, и сви они, који су се решили да иду у Цариград, чега ради и прешли су вечерас на аустријску страну. Међу овим људма налази се већина њих, који су се задужили многим овдашњим становницима, што управо и јесте главни узрок те су они побегли од народа, с тога, што су их њихови повериоци окунули са својим тражбинама и тужили судовима; а једино са овога узрока они се изговарају, као да овде нема никаквога суда и да су се они за то нашли прицујенима из ове, по њиховим речма, без икаква суда земље, удалити се у тој, по мињењу њиховом и свију оних, који су их па тај пут наговорили, пади, да они могу и имају право и изван Србије, ради једињих својих интереса, па штету права, дарованих српском народу, тражити себи суда, не признајући ни најмање да су крили што су се одупрли и отказали представити комисији, законитим путем уређеној, којој су могли представити све своје тужбе ако су какве против кога имали, па би им по учињеној истрази и по правима њиховим судским путем дато било задовољење. Но, као што се види, они онажају да су криви и да заслужују каштигу, и предвиђајући, да ће се истрагом открити њихова кривица, одрекли су представити комисији и подврли се ислеђењу. Ја не могу рећи, да баш нико није приликом проша-

стога немира у народу ма од кога било уређен; али што се тиче судова и других надлежности, то знам врло добро, да су се ова придржавала својега законитог реда, и по томе да је сасвим неоснован изговор ових упорника, као да у српској књажевини нема суда. Следствено сви они, који су се одметнули од своје законите власти, јесу и морају се сматрати као престуници закона. А противу оних, који их подговарају на презирање законите њихове власти, који побијају важност мојега достојанства, који подржавају у књажевини упорство и непослушност како мојој личности, тако и осталим земаљским властима, ја светано протестијем и тражим задовољења.⁴

И ако се Муса-ефендија изјасни, да он поводом издатога Београђанима позива, не може продужити даље својега по овоме предмету посла, онет ја не ћу с моје стране престати, па ново га позивати, да продужимо и коначно спримимо овде овај посао, јербо је учињен договор, да се за њих састави друга комисија у вароши (с тога што је за прве по обостраном сагласију уређена комисија у предграђу изван вароши,) у којој мора бити једно лице с моје а једно са стране изванреднога комисара портниог, даље председник апелационога и председницу свију окружних судова, и која има размотрити сва акта, која јој се поднесу, а тичу се оптужења или одбране поменутих лица, и саслушати све жалбе како њихове тако и оних, који би имали ма па што жалити се, а тако исто и сведоке како једне тако и друге стране; а кад ово буде спршено, онда да се определи дан и место, где бих ја заједно са Муса-ефендијом размотрио сво ово дело и закључио ш њим уговор о даљем суђењу тога дела.

Комисија за ислеђење дела, односећег се на лица, која ни су била у звању советника, састављена је по предходном договору с Муса-ефендијом и одређена указом мојим од 30 Јула, и тада је почела радити: но како лица, не једном позивата, ни су се хтела никако пријавити, то је 3. овога месеца у договору с портним комисаром и београдским мухафизом Хозреф-пашом, а у присуству парско-рускога ћенералног конзула у Србији г. Башченка, решено: ако ова лица и после 5-га Августа остану у Београду, а не хтедну међутим или представити комисији или удалити се из наше отаџбине, то правительство наше може употребити полицијску власт ради даљега ш њима поступка а да се у ово дело налазећа се у Београду Турска власт не меша, чега ради правительство је наше 5-г Августа и издајо позив становницима вароши Београда, да они, у случају потребе, даду помоћи полицији у тражењу непослушника, али да при томе никаквих иступа не чине.

Тога истог дана, т. ј. 5-г Августа, отворила је своје заседање и комисија, одређена за исплећење дела, што се дотичу оних Срба, који су у звању советника служили; но они тога истога дана, место да се јаве комисији, отишли су у београдску тврђину, а остали, који су по позиву имали представити другој комисији, изјаснили су се, да они не ће да представану, већ хоће да иду у Цариград, које је, изузимајући неколико чиновника, који су заједно са првима отишли у град, Муса-ефендија и послала тамо, а други су остали у граду.* (19)

Међу тим стигне извештај, да су солдати, који су у Крагујевцу остали, на ново се узбунили и да хоће да нападну у Београд те да виде књаза, што је задало грдни страх пашијим заштићеницима тако да су неки од њих бежали у Аустрију. На срећу књаза у то време дође у Србију руски чиновник у оставци, Даниловић, кога су српске званичне новине називале бригадиром, а Вашченко титулирао „статским советником.“ Он, који је некада у руској војсци служио, изјави, да хоће да иде у Крагујевац. Шњим буде послан војни налог књаза, који је благодарио солдатима за старање о њему, но, у виду скорога разрешења питања о својим противницима, позивао их је да остану верни овој заклетви, коју су му положили 3. Јуна: „зар се може називати верношћу књазу непослушност својим начелницима, које је књаз над љама поставио?! Зар је то верност са стране простих солдата ивији против воље официра, апсити чиновнике и заузимати ствари, које припадају правитељству?! Знате ли ви, да ти несрћени спрови отаџбине, који су вас на то подговорили, не само вас, но и мене, за кога сте готови умрети, и шта више цео народ воде у пронаст; јербо тим средствима, којих сте се ви латили, не можете заштити ни књазу ни отаџбину но можете им само јаму искошити. Ако се ви не вратите у покорност, онда знајте, да вас нећу сматрати за своје заштитнике по за највеће непријатеље, и казнићу свакога, који буде остао упоран у злим намерама.“ Даниловићу испадне за руком те поврати у Крагујевцу солдате у ред; и 9. Августа о томе добивен буде извештај у Београду. Но побуна солдата бијаше тек прије миг нове народне буне, коју овога пута подизаху Љубица и Мићић, који су непрестано желели да се Милош врати. Стигли су били извештаји, да иду правце к Топчићдеру велике гомиле оружаног народа из смедеревског и пожаревачког округа. Не очекујући њихова додаска, књаз 10. Августа заповеди, да се прочита пред скупштином „слову“, у коме се он стараше да одврати народне посланнике од нових демонстрација и прозба, које они спремаху у корист Милошеву. Љубица, Мићић и Радичевић успели су

привући на своју страну и те људе. Но Протић сазнавши то за времена, убеди књаза, да треба пресећи тај покрет, и с тога књаз у своме „слову“ обрати се посланицима с оваком речи: „наша општа жеља била је у томе, да би се књаз, родитељ мој, могао повратити у Србију. Но царевије не могу испунити из разних политичких узрока. Па шта да радимо? Хоћемо ли остати при нашем захтеву? За цело можемо, по узман, с тога, што сам добио о томе одрицање како од порте, тако и од заштитнога двора, како од турскога комисара тако и од рускога конзула. Не ће ли боље бити, да ми одступимо од нашега захтева па да обратимо пажњу на повраћање мира и реда, који је ипремећен поступцима неколиких чиновника, што су се оценили од нас. Што ми живље будемо захтевали повратак мојега родитеља у отаџбину, тим ће више расти подозрења код обојих дворова, да ми хоћемо да им се противимо, а у томе ће наши противници добити снажну потпору; а у противном случају они морају бити предавни суду, којега сада избегавају позивајући се из народне перде. А откуда је све то? Отуда, што народ мисли, да повратак мојега оца у отаџбину зависи од моје воље, и што има људи, који уверавају народ, да ја не говорим по мојој вољи него по нечијем наговарању. Браћо! позивам вас да не верујете тајноме шапту, него усменоме и јасном говору својега књаза и њиме постављених чиновника. На мени леже две обvezе: љубав према опу и звање књаза; ја морам последње предноставити првој, морам се побринути да утврдим мир и спокојство у отаџбини. Па с тога тражим од вас: 1., да отступимо од жеље да се отац мој поврати сада у Србију; 2., свакога Србина, који би почeo скupљати народ и говорити ш њим о политичким делима, треба хватати и предавати местним старешинама и надлежном суду; 3., сваки Србин мора на време платити данак, а ко би се томе противио, биће предан суду и кажњен; 4., сви, који би узбунивали народ у име моје а не би доказали да су позвани на то од попечитељства или окружнога начелништва, сматрани ће бити за бунтовнике.* За тим иду шест ставова, у којима се учуђење даје, у којима се случајима важа покоравати наредбама књаза, попечитеља, окружних начелника, срских старешина и судова, и најпосле захтевање, да нико не буде гоњен за учешће у прошлогодишњим и садашњим смутњама. 12. Авг. потписали су се 39 народних стареш., 9 советника са својим председником и 4 попечитеља, и то својим печатом утврдили да ће они свима могућим мерама радити на томе, да се нико не усуди тражити од књаза оно, што он не може датити по физичкој или по законској немогућности. Па с тога су закључили, да се

свак, који би ишао против законитога књаза Михаила делом или словом, сматра као издајник отаџбине и мора се смрћу казнити; да се свак, који би се усудно или и против постојећих власти средством тајне пренеске или тајних договора, сматра за преступника оште сигурности, и да ће према величини беда, причинљених његовим поступцима, бити осуђен или на робију или на смртну казну; као што ће саразмерно бити кажњен свак онај, ко би подговарао друге на непослушност према местним властима или би се упуштао у сувишина објашњења односно потоњих догађаја.

Пошто се осигура таквом обвезом, књаз позва регуларну војску из Београда у Топчидер, заповеди свима члановима народне скупштине да се наоружају, и заједно с бригадиром Даниловићем изиђе против гомиле народа, који је ишао из Сmedereva и Пожаревца. Даниловић спреми војску за бој, а књаз пошаље неколико посланика да запитају народ, за што се сабрао. Гомила народа одговори, да су до ње дошли гласи, да се књаз налази у опасности, а Мићић да је окован, да једини посланици потписују неки акт, а други нећеју. Сам Мићић изађе у народ и почне га саветовати, да се врати кући. Пожаревљани то одма послушаше и одвојише се од осталих. Но књаз заповеди, да им се објави, да се не разилазе него да иду к њему, ко држи његову страну. Чим то чу народ одма сам узјаха на кње и најбржим трком одскака књажевој војсци и стаде у прве њене редове. Само неколике вође тога покрета нагну бегати, а то: начелник моравскогареза, Петар Илић, Пекета, начелник речко-звијеждскогареза, Петар Милосављевић, Милија Станојевић из Друговца трговац свињарски, Ђорђе Савић, из Пожаревца и Хани-Мија из Сmedereva. Но књаз пошаље за њима потеру и они буду ухваћени. Јефрем Обреновић сам собом ухвата и обезоружа Пекету. За тим је народ издао још шест својих вођа и именовао три варошанина и четири свештеника, који су се сакрили, те и за њима буде послана потера. Ухваћене окују и пошљу у Београд, где их затворише у касарну и предадоше на расположење попечитељству правосудија, а народ буде распуштен кућама. Вратив се из Топчидера, књаз је издао прокламацију народу, у којој га позиваши: да се не меша у правитељствена послла, да се не сабира у гомиле, да паша данак и слуша местне власти; а војсци заблагодари што је привржен њему и готова да жртвује за њ живот. Осим тога солдатима је одређено било по 3 цванцика и по литра вина, а официрима обећане су награде. Тиме, што је књаз пресудно на супрот стао народним покретима, прекратише се непрестане навале народа и Топчидеру и обеснажи партаја Милошева.²⁰⁾

Свакојако последњи пародни покрет принесе књазу Михаилу и његовој паругаји ту ползу, што је турски комисар, уплашен захтевима о повратку Милоша, почeo заузимати се за ствар односно одметнутих чиновника и 16. Августа у вече пошао на нов састанак с књазом, позвав и рускога конзула туне. Но Вишченко му то одрекне под изговором, што га комисар па време није известио о својој најмери. Било то како му драго, еле Муга-ефендија предложи књазу следеће мере: 1) да за време уклони из Србије Вучића, Петроијевића, Стојана Симића, Гарашанина, Лазара Теодоровића, Матија Ненадовића и Стефановића; 2) да им се сходно уставу пензија одреди; 3) да влада њихове породице и имаовине, које у Србији остају, заштићује, и у случају исељавања самих породица, да им правительство исплати вредност имаовине; 4) да помилује остале чиновнике и кога је могућно у службу прими; 5) устав да остане неповређен; 6) књаз би боље урадио, кад би из пристојности остало у Београду или Топчидеру докле се у Цариграду не реши о сеоби у Крагујевац, која ће па сваки начин бити допуштена. Сутра дан књаз изнесе совету па претресање услове комисарове. Совет одговори, да је боље више чиновнике предати суду, па ако се нађе да су криви, онда нашто им давати пензију; а ниже чиновнике помиловати но не враћати их у службу, а дозволити им да се врате својим кућама. Пошто је то добио од совета, књаз је одма одговорио комисару овако: „Ваше превасходство! после синоћега састанка нашег, на коме смо имали разговор о делу, за које сте послани овде од премилостивога паре, ја сам преко Антића данас добио писмо послано ми од вас, у коме су означенни сви услови, о којима смо с вами синоћ говорили и на које ви желите од мене добити писмени одговор. Испуњавајући вашу жељу част ми је представити вам па свих шест услова ово: 1) односно удаљева из отаџбине опасних лица, одговарам, да осим седморице, о којима смо синоћ говорили, по садашњим околностима нужно је, да се и друга два Гарашанина удаје, и тако ће бити свега деветорица, па име: Тома Вучић Першић, Аврам Петроијевић, Стојан Симић, Лазар Теодоровић, Матије Ненадовић, Стефан Стефановић, Милутин Лука и Илија Гарашани. Што се тиче тога, да се ја старам по времену помирити их с народом, одговарам, да ће то зависити од унутрашњих прилика, од симпатије, какву ће после свега тога имати народ наспирати њих, и од њиховог сопственог понашања ван отаџбине у колико се оно може дотицати Србије и њенога унутрашњег спољства. 2) Односно пензије ниже именованих лица, одговарам, да сам ја по томе предмету замисао мијење од совета, који ми је одго-

врно, да се он не саглашава на то да им се пензија даде; то мишљење совета усвајам и ја и не пристајем пензију им дати. 3) Ја ћу се постарати, да породице и имаовине лица, која се из отаџбине удалити вмају, буду заштићене и обезбеђене. Но у случају сеобе тих породица из отаџбине, не саглашава се ви совет нити ја пристајем, да им правительство вредност имаовине исплати; него иека они у том случају расположу са својим имањем како им је воља. 4) Осталим лицима, која се сада налазе заједно са Вучићем и Петронијевићем у граду, биће дато помиловање с тим, да их нико не прекорава што су пребивала у граду; но ја не могу казати, да ће она бити примљена у службу јербо су сама изгубила то право својим владањем, премда нећу рећи, да нико од њих неће више у службу ступити; али и само помиловање она ће тек онда добити, кад означена у првој тачки лица буду удаљена из отаџбине; при том изузимам испод овога услова све стране поданике, који још нису добили право грађанства у Србији; њих не могу даље трпити у књажевини. 5) Односно неповредности устава и извршења по њему судских дела, одговарам, да су и до сада моја цељ и намере биле такве, да се устав, дарован им премило-стивим царем, сачува у свој целини својој, и да се на основу њега врше не само судска по и сва остала дела, коју цељ нећу ни у будуће изгубити из вида, по сагласно мојој заклетви и сам ћу га се придржавати и захтевати, да сваки Србин у Србији следује у том смотрењу примеру моме. 6) О пребивању централне управе ви рекосте да би пристојије било, кад бих ја са советницима остао у Београду или Топчидеру дотле, докле не добијем дозвољења од високе порте за сеобу у Крагујевац, јербо, како велите прећашња управа је прешла у Београд са знањем порте. Ја вам на то одговарам, да је наше правительство већ премештено у Крагујевац из многих узрока; да се ја са советницима овде само припремимо налазим ради преговарања с вашим превасходством, и да наше пребивање овде није без велике штете за нашу касу; а после тога, мени није ни познато, да је наше правительство прешло у Београд са дозвољењем портним, па по томе мислим, да не ћемо погрешити против пристојности, ако се ја и советници по сршетку овога посла, или по потреби и раније вратимо у Крагујевац, где се налази централна управа и наши архиви. У будуће пак, ако би кад нужно било премештати куд у друго место централну управу, ја ћу поступити према учињеној ми синоћ примедби, т. ј. сваки пут ћу известити о томе и високу Порту*.

Видећи противљење српскога совета, који је једнако настојао на прогонству девет људи из Србије, и жељећи извући из

личног расположења књажевог сваку могућу корист, руски конзуљ заузимао се за помиловање тех људи, но то му буде одречено. При свем том књаз му је односно пензије приметио, да, ако је стапо само до новаца, он је готов жртвовати их, и послати по примеру својега оца у Цариград 20.000 дуката да се једном за свадба изда прогнаницима.

У новима српским паничкима буду извештаји о свему, шта се радио у Београду и Топчидеру од 14. до 23. Августа из дана у дан. Четири дана су текли преговори између књаза и комисара при посредовању рускога конзула о одложању дела, но књаз, подржаван советом, није никако понуштао. 20-га Августа књаз реши да се одма врати у Крагујевац, а ради преговора с комисаром да остави у Београду Протића. У извештајима следећега дана стајаше да судска комисија над удаљенима из службе чиновницима не може скоро спречи свој посао, јербо с једне стране чиновници једнако се крију по граду а с друге стране није прикупљено још све што треба; да је над вођима народног покрета, који су собом повели у почетку Августа гомиле народа из пожаревачкога и смедеревскога округа, такође одређен изванредни суд, који и ради веома бразд и успешни. У извештајима од 21. Августа стоји, да је Алекса Симић послao из Пеште молбу, да му уваже оставку, и да је „статски советник“ у руској служби, И. К. Даниловић утврђен за начелника књажеве редовне војске. Места, која су у совету услед бегства прећашњих чланова његових остала управљена, попуњена су 22. Августа привременим члановима: Милутином Ђурђевићем, Јунићем Ђурићем, Теодором Ербезом и Милутином Петровићем. Тога истога дана забрањено буде чиновницима, који су државну службу оставили, носити ма какве чиновничке знаке. Даље 24. Августа саопштена су била имена 23. человека, који су побегли у град, и 28. њих, који су се сакрили у Аустрију. На послетку књаз отиде у Крагујевац и шњим већина чланова централне управе. Но одлазак његов није прекратио смутње.

Вучићеве присталице изнешале су и то, да је у Србији извикла и трећа партаја, која није баш са свим Михаилу покорна, а то је партаја најактренијих присталица Милошевих, да на њеном челу стоје Љубица, Михаил, Рајовић и Радичевић, и да од давања под суд вођа потоњега народнога покрета, није требало ослободити Мићића. Књаз је млад, говораху присталице прећашњих његових совететника, и не може чврстом руком да управља. Прост народ и сооске власти налазе се у тегобном положају, јербо не знају како треба да поступају па да не буду криви пред владом, која им налазе да слушају

власт; а не знају ни ко у њих саставља владу и чијим налозима треба да се покоравају. С пролећа у име владе радили су Протић, Љубица и Јефрем свако за се, и сле, што је народ по њиховој наредби извршио, влада одобри и тиме показа народу, да су све то законите власти и да их свију ваља слушати; а нико у народу није знао да ће се то све променити, јербо није било речено, да одсада не треба слушати тога и тога по имену. Вођи потоњега народног покрета бијаху већином они исти, који у пролетошњој буни учествоваше по за то добиши похвалу и благодарност, а сада бише похвани и оковани и по несрети могу још и живот изгубити. Откуда су они могли знати, да је онда требало слушати књагињу Љубицу а сада не? Они су наравно овако размишљали: кад су прећашњи поступци њихови, изазвани наредбама Љубичиним, били повољни влади, то ће јој бити повољни и сви нови поступци учињени по жељи Љубичиној; кад су тада они добили почасти и награду у Топчидеру, то ће добити и сада Таква заблуда доиста је достојна сажалења, а зато је крива влада, која није требала да доинушта, да Јефрем, Љубица и Протић заповедају народу свако само за себе, а ако је књагиња и хтела што урадити, то је требала да ради у име своје и својом влашћу, па би се тада и у народу створило јединство. Но лукава жеља прокурити своја дела под покривалом народне воље, била су узрок томе, што је влада занала у руке силеткама, те раздражила и направила непокорним и сам народ. Сада већ и најближи советници младога књаза нећеју ни сами књаза Милоша и наговарају га, да даде под суд вође последњег покрета; види се, да и они не ће да се покоре вољи старога књаза, као год што нису хтели Вучић и Петронијевић; види се, да су ради да овладају вољом младога књаза, који треба већ да отвори очи на поступке својих нових советника. Воље би било да се он држи советника, које су му дали Порта и Русија, него што подиже такве људе. По времену увидиће и сам књаз, који су од његових советника, да ли прећашњи или садашњи, способнији и искуснији. У остатоме он би то могао решити и сада, кад би упоредио код којих је било више спокојства у Србији, код којих су одвојаји према Порти и Русији били бољи. Садашњи његови пријатељи раде по својој сопственој вољи, а међутим сва одговорност пада на ње. И зар се може рећи, да руски и турски двор желе пропаст Србији, и да су прећашњи чиновници, који желе да српским народом по уставу и царевој вољи управљају, и да у томе поучавају младога књаза, жељили да погубе њега и отаџбину; а садашњи пријатељи књажеви да желе сачувати и подићи их тобож против политике обојих парева, по милости ко-

јих удаљени чиновници добише за Србију тако благотворан устав? Сада у Србији раде интриге, саможивост и освета, и докле се садашњи државници тога не окапу, дотле у Србији неће бити мира и спокојства: народ, једном узбуњен, тешко је умирити особито ако се буду каштигозали људи, који су у последње време народ подигли, мислећи, да себе жртвују за књаза. Од тога може бити добитка само поглавицама треће партије, која, трудећи се за прогонство Вучића и Петроњевића, само се о томе старала, како би спремила слободан пролазак Милошу у Србију. Млади књаз не имајући снаге да то предвиди, и не предвиђајући, да он поред својега оца неће имати никакве власти, садејствовао је на њиховом плану. А сада, кад је у побуњеника смедеревског и пожаревачког округа нађено писмо на име Мићића, из кога је јасно постало, да су устаници радили не у интересу књаза него његова оца, Михаљко се решио да похвата вође и окује, и већ је у својој проглашавајућој припознао, да постоји трећа партија. С прећашњом партијом њему се било тешко борити с тога, што за њеним дејствима стоје цареви, а против нове није му могућно ићи због тога, што на челу његовом стоји његова мати. Вође те партије такође се показују као пријатељи књазу, и стојећи у договору са његовом мајком, користују се њиме као својим оруђем. Да ли ће из тако сплетених прилика изаћи млади књаз чист и неће ли му бити боље, да се при такој опасности помири са прећашњим советницима својим?²¹⁾ И доиста се књаз Михаљко налажаше у тесном положају. Ванредна судска комисија, одређена над вођама потоњег народног покрета, изнашла је, да су они сви радили по поруци и саветима Мићића, за којим се заклањало неко треће лице, и да им је главна намера била, да из један мах притрче в Топчидеру, да побију све советнике и чиновнике, који се противе повратку Милоша, а затим да ударе на град, отму га и утамане Вучићеву партију. Ванредна комисија потражила је и Мићића на суд, по књагиња Љубица, бојећи се, да се не би открили њени спољаји с том партијом, приволела је сина те је Мићића упутно у комисију с писмом на име посечитеља унутарњих дела, у коме је стајало да књаз прашта Мићићу све, што се догодило до 12. Августа. Кад је био у комисији Мићић се ограничио на кратак разговор са судијама, и после сео на књажев интон, у коме су учркнута четири коња, повратио се у Топчидер, а сутра дан отишao заједно с књазом у Брагујевац, премда су се сулије још те исте ноћи јавиле књазу с таквом жалбом: „kad vi опратите све Мићићу, који је био глава последње буне, онда треба помиловати и отпустили и све остale, који су мање криви него он“.²¹⁾

При подласку у Крагујевац књаз је узео са собом ради постојаних саветовања Цветка Рајовића, који је био попечитељ унутарњих дела, Радичевића, попечитеља правосудија и просвете, и Јована Николића, начелника полицијско-економног одељења. Сва тројица су ова онда усредсређивали у својим рукама главни утицај на унутарња дела Србије. Протић, као попечитељ иностраних дела, већ није имао таквога значаја, јербо су сви сношени унутра у Србији прешли на Рајовића; а на њему је остала главна дужност да оконча преговоре с турским комисаром. Поред тога у Крагујевцу су били најважнији пристаоци Милошеви, па би Протићев долазак тамо могао произвести нову побуну. Јефрем Обреновић није хтео оставити Београда и шта више из подозрења одбио је ону почасну стражу од 8 људи, коју му је понудио Даниловић, сматрајући да није пристојно да књажев стриц нема страже. Књагиња Љубица пробали су неколико дана у Београду такође се упутила за сином у Крагујевац. Кметови, који су се за своје време препирали између књаза и турскогом комисара у Топчидеру налазили, буду отпуштени од књаза кућама с налогом да умирују народ и саветују га да законом одређени порез на време плаћа. Судска комисија над бегунцима градским наставила је своју радњу, предузимајући нове испите. Комисија над учесницима последњега покрета захтевала је преко попечитељства унутарњих дела, да се Мићић даде под суд. Но њезин захтев није био уважен, и она се обратила с „покорнѣйшимъ изясненіемъ“ турском комисару. У томе изјашњењу, чланови ванредне комисије, позивајући се на блатворни устав, кога су желели сачувати неповредива као светињу, откривали су пред Муса-ефендијом у истинитом виду потоње догађаје. „Нашиим извиђањем дознало се и доказало, да је цела буна произашла услед подстrekавања и узбуњивања од стране ужичкога окружног начелника, Јована Мићића, о чему се може уверити из његова писма од 11. Августа писанога Пекети. Да би се Мићић могао погнати на суд, комисија се обраћала попечитељствима правосудија и унутарњих дела, и од овога потоњега добила је одговор, да је Мићић тако болестан, да не може представити суду, а баш и да представи, оштет суд га не може окривити ни за какав преступ учинио до 12 Августа, јербо му је сам књаз опростио све, што је до тога дана учинио. Суд је са своје стране изјавио, да се сва криница Мићићева односи на време, које је прошло пре тога дана, и када је он, као глава буне, помилован, то и осталима, који су се јединно по Мићића налогу бунили, треба опростити њихову кривицу, по инаку Мићић је дужан представити суду; али је попечитељство вратило 25.

Августа то објашњење суда не удостојив га ни одговора. Истина Мићић је је био два пута у суду, али оба пута није ништа одговора.* Описавши у изјашњењу, како су Љубица и Цветко Рајовић ослободили Мићића, и ако се њиме побуњивани људи окривљују да су научили повезати све чиновнике, чланови суда додавали су, да су и сам одговор турском комисару, који је од њихове стране дат 23. Јула, по састанцији у попечитељству унутарњих дела, потписали по пријуди од стране људи, који су имали у виду једино своје личне користи, и сада се кају због те погрешке тим више, што је поменути одговор неоснован и врећа како саму Порту тако и чиновнике из службе уклоне. Затим су чланови суда развезали говор у похвалу благотворнога устава, тој највећој народној драгоцености. О ферману, кога је донео турски комисар, говораху такође, да су ш њиме веома задовољни и од свега срца називали су пролетарије побуње незаконитим и неправедним односно удаљеним чиновницима. Одступиште од изјављенога у прећашњем одговору захтева, да се из отаџбине удаље изјаслужни и најспособнији људи, и молиш за великолепни опројтај за ону безрасудну готовост, с којом су се потписивали на прећашња писмена. На овоме изјашњењу потписани су председници четири окружна суда: крушевачкога, Милош Браљића, рудничкога, Милош Трифуновића, приоречког Јеремија Здравковића, и Ћупријскога, Стојан Јовановић Лештанића, сви као чланови ванредне комисије, а потирдио је изјашњење њезин деловођ Јован Тунаковић.

Зато је енергички радила и комисија, одређена над Вучићем и његовом дружином. 7-га Септембра, онога дакле истог дана, када су се поменуте српске судије тако понизно изјашњавале турском комисару, судска комисија над градским бегунцима отпутовала је у Крагујевац да важе како је свој посао свршила. У званичним новинама стајаше, да су бегунци истину послали писмене одговоре на тужбе против њих; али како се они неће да покоре ни српском суду ни српском књазу, то се ти одговори и не печатају. Но баш у тај исти мах појаве се нове гомиле народа из рудничкога, чачанског и ужичког округа, али су разгоњене силом. Међу државницима није било искрепости ни слоге: Рајовић жељаше да буде представник књажев, с тим да Протић добије звање председника савета, место Јефрема Обреновића, који би имао доћи у стање покоја с потпуном пензијом; по Протић буде противан тим променама. А Јефрем оштет са своје стране жељаше, да се врати Петронијевић на звање представника, јербо је само он могао повратити сагласност с

владајућим и заштитним дворовима; у опште Јефрем је био паклоњен к помирењу с побегшим чиновницима. Но Протић тврђаше, да је народ противу бегунача тако огорчен, да правитељство не може добро стојати за њихову сигурност ако се у Србију врате, и да они ни којим начином у службу не могу бити примљени све баш и кад би добили помиловање у књаза. Осим тога разносили су се гласови, да је Протић говорио рускоме конзулу, да се у Србији мир све дотле повратити не може, докле књагиња Ђубица не оде својему мужу у Влашку. Јефрем Обреновић и сам затражи да га одиусте, но влада није знала шта је боље: или да се он коначно удали из службе, или да се за време одиусте. Међутим неспокојства на ново се дотакну у Крагујевцу до војске, тако, да је Даниловић морао отпуштити кућама до 600 људи. Влада је од своје стране попуњавала упражњена чиновничка места и дала је најзад на знање судској комисији, која је расправљала дело о потоњој буни, да Мићић није био ухваћен с оружјем у руци као Пекета и његова дружина, и зато да комисија треба да суди овима, а да не задире питање о Мићићу. Међутим једна гомилница тако називаних уставобранилаца измакне из Београда у Видин. Турски комисар још једноко се бавио у граду, но паша се спремао за полазак у Босну, када га је слала Порта да умири побуне, које су се тамо појавиле. У то исто време због поиздавања градских касарна трубило се по народу, да ће из Русије бити послане три пешачке и две каваљеријске пуковније и једна стотина Ковака, да научи Србе онако исто уважавати устав, као што је Румуне научио гроф Киселев. Наравно такве гласове распостирали су противници књажеви и њихове присталице, уверавајући да стање Србије личи на зидање вавилонске куле.⁽²²⁾

Но да видимо, шта су радили противници књажевске власти? Они су измишљали начине како ће дознавати свезе својих непријатеља с књазом Милошем. Тако, Лука Гарашанин саопштава 10. Сент. Авраму Петронијевићу, који је остао у београдском граду, да је он срео у Калафату Јована Станковића пређашњега секретара Милошевог, који је од Милоша упућен у Србију, но из предохрање застаса на по пута. Тада Станковић причао је бежавшима из отаџбине чиновницима, да је главни узрок свима бувама у Србији био Милош: „он је о тој ствари слава сва настављења Ђубици, а ова их предавала бившим дворским службеницима Милошевим заједно са новцима, помоћу којих су они узбуњивали народ и солдате. Мита кафедија, Вуле ка-
сапин, Стефан из Крагујевца, три човека из београдскога и четири из пожаревачкога округа, чију кујницу Николић и газда Миленко из

Пожаревца узбуњивали су кметове и припремали народ за буну, го-
ворећи му: „пштите оца нашега, старог књаза; ко не ће с вама ве-
зјите га и убијајте, не штедите ни советнике ни министре; амо иде тур-
ски комисар, но не треба га се бојати, јербо је Турска ослабила па
не море послати ни једнога солдата. Русија не сме и не ће послати
у Србију ни 50.000 бунара а то ли солдата; Енглеска је у друштву
са старим књазом; Берманција се не сме мешати у наш посао; порта
нам мора дати све што год хоћете ако ли не хтеди а ми ћемо по-
днди хришћане у Босни и Албанији или у којој другој области, па
ће онда порта морати да уступи и пристане на повратак старога
књаза.“ Осим тога Гарашанин је у својему писму уверавао, да је и
то била последница Милошевих наговарања, што Михаило иже хтео
да се у Београду договора с Муса-ефендијом: јер му је он савето-
вао после тога да иде у Топчидер са 40.000 наоружаних Срба и оп-
коли Београд, да прети крвавом борбом, и ако не буде повраћен
стари књаз, коме само и може народ поверити благајницу своју, да
захтева да му се издају бегунци из града, и ако му се то одрекне,
да на јуриши залузије Београд: „ако би се пак стао руски конзул Ва-
шћенко противник и илашти вас, кажите ви њему, да се торња у свој
конзулат да гледа свој посао и надгледа своје поданике а Србе нека
остави на миру и да се не меша у њина поса; а ако он опомене
да је конзул нашега заштитника, а ви му реците: е па барем за-
штитијуј нас, поврати нам Милоша, па ћемо те онда слушати, а сад
знамо с киме ти куваш и вариш, како би потчињио Србију Турцима.
Ако се узпротиви моме повратку Јефрем или Протић, или који други
советник, онда знate како ћете ш њим раскрстити; ако митрополит
почне вам читати проповеди своје и учити вас миру, а ви му под-
викните: одлази одатле у цркву, тамо је твоје место, заповедај све-
штеницима а не мешај се у народна дела: митрополита и владику
Ивићу оној можете јасно и пријашити. У свима окрузима устројте
народне канцеларије а у Топчидеру народне секретаре, сачините
прошећење на порту о мојему повратку и пошто сакупите повише
потписа, наперајте књаза и советнике да се и они на то потпишу.
Сину мојему можете говорити, да се одрекне књажевскога достоинства
у моју корист, но да задржи за се право наследности по берату по-
којнога султана Махмуда Сакаког, ко год вам се упротиви, вежите
и удрите.“ Даље Гарашанин је уверавао са речма Станковићевим, да
се спошти међу Милошем и његовом странком у Србији као год и
пре продужују преко пограничнога места Херешта, и да, докле ти
спошти не буду прекинути, наје се надати, да ће се у Србији по-

вратити мир, да је енглески конзула отијутовао из Букурешта у Цариград, да се заузима преко Лорда Понсоби за повратак Милошев, који се договорао с тим конзулом по делама последњих догађаја у Србији, о чему може дати пространо известије Никола Јовановић из Боке Которске, Милошев драгоман француског језика, који је био власник Михаилов. У закључењу Гарашанин је приметно, кад би билестална порта заповедила влашкоме господару, да ухвати 11 људи од оних, што су око Милоша, а српској влади, да ухвати 13 људи из различних вароши у књажевини, и кад би их дотерали у Видин: онда би се могло дознати, да је полковник Јованче Спасић ишао код Милоша у Букурешт, узео тамо новце у сарафа Петра и раздавао их подбужачима српскога народа, да је Станковић по речма Милошевим сачињавао настављења, која се дотичу буне, да су Ђорђе Логофет и Стефан Бановић берба преписивали и разшињали их преко Мијапла из Ченреца слуге Михаила Ђермана, и надзорника постојавшега двора у Краљеву, Михаила Николајевића; први би показао, да је примао тајна писма и слао их у Фетисам Ристи Армашевићу, који их је достављао у Београд, а Милошев чибуџија Николче, морао би признати, да је носио златне сатове и разне поклоне Мињићу и другим лицима, а и то, каква је настављења предавао у Србију; а сви у Србији ухватани морали би признати, да су ишли у Херешт а тако исто и то, каква су настављења и писма, колико новаца на коју цел примили тамо; Михаил Ђерман и драгоман Никола Јовановић морали би открити све планове, који су им добро познати, једним словом све би изашло на свет и постало за сваког јасно, да су цео тај метеж и све његове зле последице ни од кога другог већ од самога Милоша, који никога у бога не жели, до само да се у Србију врати, да из ње уклони својега сина и фамилију, да подигне Румелију, Бугарску, Арбанију, Босну, Херцеговину и Еепир у сагласију с Грчком, па да створи један велики устанак против Турака с тим, да Епир, Албанију и део Румелије уступи Грчкој, а остала Хришћане да присаједи Србији, да себе прогласи за независна и приуготови коначну пропаст Порти, а) јербо би и Мехмед-Алија ступио у савез са устаницима. Да побуни Босну поручено је било Мињићу, а Бугарску једноме од прећашњих бугарских бунтовника.* Саопштавајући све то Петроњевићу, Лука Гарашанин молио га је, да то даде на знање коме треба, и добаваше, да је сам о томе говорио видинскоме начину, који је заједно са својим ћајом веома расположен

а) Како срећа, да се и ти на томе, са својом браћом радио, боље би било, него што се овако сплеткашко противу Милоша и народа. Превод.

према српској страници уставобрања. Кад је добио то писмо, Петроњевић га је предао рускоме конзулу, кад је овај у град дошао да се опрости с нашом, који налажаше у Босни.

Но онепак пису ни од противника књажеве владе испалили сви једнако. Међу њима били су неки, које су нештаинске новине називају радикализма. К онима је припадао капућехаја Антић. Он је био готов да се помири с књазом једино под тим условом, да он призна српским чиновницима права, која су им уставом дарована, пошто није захтевао ни повратак Вучића с друговима у отаџбину, нити да се они постане на прећашња звања. О томе услову Антић је здраво било погодити се с књазом, и доиста Антић је остао у звању капућехаје. На сваки начин и питање о помирењу осталих бегунаца с књазом није се могло са свим заборавити тим више, што је и сам књаз обећао турскоме комисару да ће га кад узможи првом приликом решити. Одлазак већине противника књажевих из Србије, и његово становље у Крагујевцу, у неколико су успокојили књаза, и он је почeo хладнокрвије понашати се према поступку Вучића, Петроњевића и њихове дружине. С друге стране Порта је вратила књазу сва његова објашњења приметивши, да су преговори о помирењу сопственика с књазом поверили изванредноме комисару, који и има право да то дело коначно реши. Од рускога посланства добијен је био одговор у том истом смислу; и тако књажеви протести остадоше без никаквих следстава. Но није се ни лако било помирити с бегуницама при посредовању Муса-ефендије и рускога конзула, јербо је то посредовање неколико пута и то категорички одбијено. Тога послајти се сада аустријски конзул Атанацковић, и ево већ где је 18. Септембра Атанацковићев секретар, Урош Боришић имао састанак и разговор у Београду с Антићем о томе, како би се помирили с књазом великаном, што се налажаху у граду и Видину. Међу овом двојицом био је занимљив разговор. Боришић вељаше: „Муса-ефендија прочитao је жалбе књажевих присталица на Аврама, Вучића и друге, и напао, да се она сви не праведно окривљају и по томе огласио их је за невине. Ако ови људи не буду ослобођени и повраћени на сва места, Србија може код садањег неискусног књаза и код глупака и патријата, који га окружавају, изгубити своја права, своју слободу и онепак потпакти под јарам које било државе, јер смо ми видели, да Срби не умеју сами собом управљати; они људи, који су толико година служили и бивали у различним земљама, довољно су изображенi и потпуно искусили за управу своје земље.“ Антић је на то приметио: „И ја се с вами савршено слажем, да се књаз налази у

рукама интриганата, но по времену он би могао бити добар владалац, кад би сада уз-аљ била два-три добра советника, без којих он за неколико година не би могао ништа предузимати ни спречавати.* Боришев одговори: „Књаз је одвећ млад; он нема ни чувствителности ни признаје тешко да ће књаз моћи једном проглашијом привести
немогућно. Тешко да ће књаз моћи једном проглашијом привести
крају тако важно дело и изагнati из Србије све људе, с којима се
трудно да од себе отера Аврама и Вучића. Из тога ја видим, да књаз
не влада сам собом, по други начин управљају*. Боришев одговори:
„Конзул је потпуно уверен да ће успети у делу и с тога се подухвати
занј, иначе не би ме ни сласао: но ја вас молим, да би сте наш
разговор саопштили Авразију и Вучићу и казали им, да ће конзул 20.
или 21. овога месеца отићи у град код наше да му представи својега новог секретара, и том прилом састане се и проговорити што има
о свему томе. Но да неби нови секретар, коме је у неколико познат
словенски језик, знао о чему је реч, треба да они с конзулом говоре
или турски или грчки*. Но Антић је опет запитао: „Кад се они по-
мире с књазом и изиђу из града, ко ће стояти добар, да ће они
моћи сигурно живети а да не буду поубијани као што је пређено да
је се што има поступити у старом конаку, где су их хтели одвести
из сучочења са тужиоцима?* Боришев одговори: „Конзул ће израдити
од књаза писмено јемство за њих, којим ће бити осигуран живот
њихов: а може бити и сам конзул то писмено подпишати од своје
странице*. Не гладећи на то, што је Антић обећао сачувати тај раз-
говор у тајности, Вучић и Петронијевић, чим су за њих дошли, одма
су га саопштили рускоме конзулу, и кад је Атанацковић 22. Септембра
дошао у град да се што има састане, ту је већ био дошао и Ваш-
ченко, те тако не могле аустријски конзул ништа учинити већ обећа-
доћи у град други пут. После тога опет су Вучић и Петронијевић
писали рускоме конзулу, да се из нових разговора између Антића
и Боришева види, да књаз врло сажаљева раздор с пређашњим своим
советницима јер је баш са свим остао без људи; „но имајући у својим
мислима испокорност блистательној Порти и јавну одвратност од ру-
скога покровитељства, он не ће да се с нама мирји преко Муса-ефен-
дије или Вашченка него преко немачког конзула. Ако блистательна
Порта и руски двор остави без примерне каштиге упорнога књаза и
бесне чиновнике, који га окружују, то ће само време показати,
како ће мало по примеру садашњих старешина српски народ уважавати
блестательну Порту и како ће бити шиштав упади Русије ипль.*
Из потоњих речи види се, да су се Вучић и Петронијевић свим си-
лама старали, да своје дело вежу с интересима Русије, а ип су имали
у виду јединно само помирење с књазом, него су тако исто желели
сачувати своју настаску, да дају књазу поуке и наставе. (23)

У осталоме види се да Михаило- није губио јоште надања, да
је се помирити са чиновницима, што су Турцима у заштиту побегли,

и послao је к њима у град Радичевића да их понуди да ступе у не-посредне преговоре с правитељством, не примајући начијега посрет-довоља, обећав шта више да ће неке од њих примити у службу а осталима пензију дати. Но бегунци по настојавању Вучића изјаве, да ни су намерни мирити се, докле год их књаз не прогласи за нивине како пред народом тако и нарочитим актима пред портом и Русијом; или и после тога они не ће ступити у преговоре другче него помоћу турскога комисара и руског конзула, јербо никако не верују српскоме правитељству, које је преступило свечану заклетву и писмено обве-зателство, које је зимус дало, и допустило тако гађање против њих једино по накости и освети неколицине људи; па с тога они и зах-тевају, да се све, што се буде учинило за њих, уради са знањем и одобрењем турскога и руског двора. По повратку своме из града у варош, Радичевић је говорно, да је он ишао у град на молбу уста-вобранилаца, који би као хтели да се помире с правитељством. Све то ставило је књаза и његове помагаче у обманљив и тегобан положај. Турски комисар ни најмање не попушташе него остајаше при пре-ћашњем захтеву, да се чиновници побегни под турску заштиту ог-ласе у свemu за нивине: а то би значило да српска влада признаје своју сопствену кривицу и учешће у побуни народа. Вучић, Петро-нијевић и њихова странка па тужбу скунштине одговорили су са тужбом против нових државника и не пуштаху се ни на какве пре-говоре, а попустити њима значило би вратити се оном стању ствари, против кога се нова влада обратила с тужбама народу. Истина сада већ народ и не могаше се више бунити а војска је предата у строге руке новога начелника; али с тиме је влада лишила себе оне силе, помоћу које је успела да одбије портине захтеве. У самој влади, које су послови врло запуштени, није било ни поверења међу по-печитељима и советницима ни слоге због тога, што су се распали на две партаје. Судска комисија над вођама потоње буке протезала је ствар као и пре, и тим истим одказивала потребну послушност влади. Са страним конзулама није било добрих спошаја; међу њима већ се није могло наћи барем онаквих световача као што је био Ходес за Милоша. Но још већма је досађивало влади то, што се не зна на чисто како стоји главно питање. Кад би се непокорни чиновници са свим отерали, онда би то одрешило руке влади баш да би се у народу и нашло њихових бранџилација. И сам књаз као да је знао, да њиме предузете мере нису баш тако поуздане, и готово сви чинов-ници, што су на управљења места постављени, добијали су звање „привремени“. Истина, млади књаз није при том показивао никаква

пристрашња према људма ове или оне странке: чланови шабачкога окружног суда, који су лишени својих звања и окривљени у време скунштине, добили су на ново звања по само у другим судовима; заједно са учесницима последњих побуна примиљен буде у службу и Александар Карађорђевић у звању члана суда окр. београдскога. Но нико се није могао подјамити, да се у народу, ком је такође тегобно што не зна какав ће ток узети сваја књажеве с пређашњим со-ветницима, не ће наћи људи, који ће га подбучивати против нових советника.

Напослетку Муса-ефендија добије из Цариграда пресудан одго-вор, да Порта сагласно с руским двором признаје побегнте у град чиновнике за нивине, и ако их књаз исће на ново у службу примити, онда они морају се уклонити заједно с комисаром у Цариград, а низи чиновници нека се одселе у Видин. Комисар је одма тога часа позвао књаза да дође у Београд ради коначних преговорова. 16 Октобра Ми-ханди је био већ у Београду и то истог дана турски комисар пошље књазу својега секретара и српскога канућехају да му саопште пор-тино решење; но књаз опет изјави, да он остаје при пређашњем миљењу, а Муса-ефендија заповеди Србима, који се бављаху у граду, да се спреме за пут. Сутра дан комисар заједно са руским конзулом посетио је књаза у његову дворицу, где су били такође и чланови совета и почећитељи. У тој седници Муса-ефендија и последњи пут затражи од књаза, да он уставобраниоце, које су оба цара огласили за оправдане и нивине, призна за такве и од своје стране, и то објави народу; но књаз је одговорио, да он то ни којим начином не може учинити. Комисар је тада захтевао, да књаз дотле, докле оба двора не реше коначно цело дело, издаје уставобраниоцима потпуну плату, коју су имали до изласка из службе; но књаз је одбио и тај захтев. Комисару је тада остало само то, да захтева од књаза пис-мену обвезу, да ће он одржати и сачувати устав и да фамилије уставо-бранилачке, које у Србији остају, не буду никако вређане. Књаз је дао ту обвезу. После тога Муса-ефендија објави у име султана, да он узима са собом из града уставобраниоце, и кад Срби не умеју ценити њихове заслуге, то ће им његов цар одредити плату и умети да их запшти. На тој седници окончalo се све: Комисар отиде у град, скупи све, који су се хвалили уставобраниопштвом, и каже им ако верују царској речи, те нека пођу ш њим из Србије. У тај исти мах дође у град послани од књаза чиновник с поруком комисару, да он узме са собом само седморицу советника, а остale чиновнике књаз ће примити у пређашњу миљост. Комисар запита књажеве противнике:

пристају ли они на тај позив? Но они одговоре виком: „не ћемо! не ћемо! не верујмо!“ Тога истог дана комисар са својом свитом и побегним из отаџбине Србима крене се дунавској обали, где су стајале две лађе, спремљене за њих. Сишав у једну од њих Вучић, као глава уставобранилаца, окрене се оставшима на српској земљи Турцима и гласно рекне: „хвала вам, браћо Турци, што сте нас, гоњене због устава нашом браћом Србима, заштитили и братски примили.“ Уз глас турске банде и пущњаву градских топова одловили су тако из Београда на једној лађи Муса-ефендија с Атићем и својом свитом, а на другој 37 Срба, који су носили чувено, но у тај мах тешко да је поштовано, име уставобранилаца. Неки од њих путовали су у Цариград, а други у Видин. А истог дана пређу из Београда у Аустрију: Стојан Симић, Лазар Арсенијевић, Раја Дамјановић и неки други. Но књаз не верујући своме капућекаји, послао је у Цариград са нарочитим порукама Бермана.⁽²⁴⁾

Судбина је хтеда, да се одлазак уставобранилаца из отаџбине сврши под виком новога народног покрета у Мачви, округу шабачком. Тамо је народ под предвођењем својих кметова одказао послушност окружним властима и заузео један од забрана под жирородном гором. Истина тај је покрет изазван био зато, што није било опредељивих правила, којима се уређује жироплица у општинапородским горама.

За Милошеве владе те су земље издаване под аренду, после су почеле прелазити у уживање општинама, и напослетку нова влада хтела их је опет на комаде издавати под аренду: становници Мачве усрпотикили су се томе. Кад су им местне власти казале, да траже своје право путем суда, онда су добиле одговор: „Сад нема нигде правога суда.“ Местне власти нису могле већ уздржати народнога покрета и влада мораде послати из Београда у ноћ 20. Октобра регуларну војску на колима; осим тога од Лознице се кренуло 400 коњаника под управом мајора Тешмана. Чим је испратила војску влада је одма издала указ и растурила га по народу у знатном броју примерака. Тим указом постављен је над бунтовницима преки суд, који је морао за 24 сата своје дело извидити и своју пресуду извршити, ма каква она била, не подносећи је на потврђење ни више суду ни књазу. Благодарећи такој мери покрет је брзо легао; осам побуњених села било је окружено и до 500 људи између њихових становника предато прекоме суду, који је осудио Ђурађа Ердевичанина на стрељање; 5 људи па робију од 2 до 3 године а остале на телесну каштигу. Књаз, који је такође у Шабац дошао, заповедио је 24. Окт. да се пред гомилама народа, у вароши сабранима, прочита слово, у

комуе он опомињање становнике шабачкога округа да се окапу неуменских побуна па да се покоравају властима. При том он се позиваше на ону уредбу народну, која је у Тешмидеру била издата 12-га Августа, и по којој сваки нарушилац јавнога поретка може бити строго кажњен па и живота лишен. Ношто је тако строго поступљено са учесницима у мачванској буни, онда није могући било остатити без каштиге и учеснике онога покрета, којим је била изазвана она уредба од 12 Августа. Између ових налазило се њих 23 человека још под судом, и ма да се комисија, која је разматрала њихово дело, устезала изрећи пресуду, јербо главни кривиц тога покрета, Мићић, остао је у слободи; опет сада, кад је Муса-ефендија отишао, и кад је тако брзо изашла пресуда над Мачванима, комисија је зорала привести крају предато јој дело. Пекета би осуђен на четиригодишње заточење, остали на мање каштиге, а четворица савршено ослобођени.

Тако једном легоше унутрашњи немири у Србији, који су изазвани властољубним притењавањем бивших намесника књажевога достојанства, мржњом према њима смију чланова Обреновића фамилије и неопредељеним односомајем народа према новоме уставу. Владајући и зантички дворови престали су за време тражити, да се поврате Вучићу и Петроњијевићу њихова звања, и на измаку Новембра везир посла писмо на име књаза Михаила, у коме му благодараше што је намеран да сачува устав исповређен за будуће време, признаваше да би услед неслога између књаза и удаљених великаша њихово становаше у Србији било опасно за земаљско спокојство, и изражаваше уверење, да ће књаз, владајући се по уставу, заслужити благоволење и милост у султана. Из тога писма било је лако познати, да је Порти највише билостало до целине устава, и да пије сматрала да је дело бивших советника тесно везано с интањем о уставу.

Међу тим у испитанске новине слали су се дописи из Видина и Цариграда, у којима се описивало са каком су начини примљени уставобрачиоци у Цариграду и Видину, како су свуда материјадно потномагани са стране Турске, и како су неки од њих дошао у Цариград. Јављали се великоме везиру и тужили му српску владу, како су били премљени код везира пре него нови агенат Србије, Берман, који је највише за се особени коњак, а у правительствујујују агради остао је и даље наставити прећанији капућехаја Атић. Уставобрачиоци радији су не само на томе, да се поврате у отаџбину, него и да им се накнади нанесена штета. Берман је то саопштавао у Крагујевац, но тамо пису пристајали на захтеве бегунаца. У сред тога краткога стицања у делима, подигне на ново главу странка, која је желеда

повратак Милошев. Некоји од присталаца књажевих, који су учествовали у првом покрету за њ, успели су па ново прорети у Влашку и поврате се у Србију с прокламацијом од Милоша. Но ради веће предохране за овај мах они нису улазили у Србију право преко влажке границе, него су залазили с југа преко Бугарске и никога пашалука. Истина они су издржавајући карантин у Алексинцу били прегледани и ту им прокламације одузимане а они апшени; али једноме од њих испало је за руком промањи до Крагујевца, где је он и предао својим једномишљеницима писма старога књаза. Далеко је теке било пазити на оне људе, који су Милошева писма достављали непосредно књагињи Љубици. Од свију највише су повратак Милошев у Србији жељели чланови совета: Туцаковић, Илија Поповић и Жабарац. На челу њихових противника стајали су као и пре Јефрем Обреновић и Протић. Милошевој страници испало је за руком те је одма разаслала своје агенте по некојим срезовима Србије, и на скоро допиру до Крагујевца гласи о бунама, које се тамо спровођају. Књаз је прекорио попечитеља унутарних дела, запто о томе шта не зна, и што је слаб полицијски надзор унутра у земљи и на границама.⁽²⁵⁾

Међу тим уставобранцима у Цариграду послужила је срећа те су привукли на своју страну и рускога повереника, који их је из прва примао хладно као што су они о томе дописивали у пештанске новине. В. П. Титов по настављењима из Петербурга морао је писати књазу Михаилу, да поврати уставобранце у Србију; а о томе је писао и велики везир. Званичне новине излагале су у својим приватним дописима из Крагујевца преглед захтевања уставобранилаца, која су објављена у пештanskим новинама. Доказујући да влада књаза Михаила у Србији није скретала с пута, уставом прописанога, „новине србске“ бавиле су се штавјем: а ко је нарушила устава кад странка Вучићева, састојећа се из 62 човека, називаље себе уставобранилачком? Као одговор на то било је казано:⁽²⁶⁾ 1) Заслужују ли толико часно име они, који су једно од најдрагоценјих права наше отаџбине са не малим жртвама добивених, право наследности књажевога достојанства, старали се да униште и тиме да отворе пут својим користољубивим намерама на срамоту своје отаџбине, не гледећи на при чланак устава, који непосредно обезбеђује српском народу и фамилији књаза Милоша наследност књажевога достојанства, сагласно са раније издатим јавним актима, која су одавно добила закониту силу? 2) Могу ли бити названи уставобранцима они, који су без знања совета и попечитељства, тајним радњама својим и својих једномишљеника, склонили високу Порту, да их узвини на званије

некаких особитих советника књажевих, о којима у уставу никде спомена нема при свем томе, што по чл. 12. а., устава, установљавање нових званија принадлежи совету са одобрењем књаза, а постављање лица на та званија, по чл. 3. а., и чл. 54. устава, самоме књазу? 3) Заслужују ли тога имена они, који се, почем се у народу чуло, да је за време одсуства књаза из Србије по народу, ишавша такозвана „уставотодковатељна“ комисија по тајном налогу Вучићевом и његових једномишљеника симпатију народа од фамилије Обреновића одвраћала, и да је Вучић поглавица оних, који су се зарекли донде не мировати, док год младог књаза из Дунава за оцем не пошљу, и почем се народ једно због тога а друго што су му у предходној точки описане злоупотребе до знања дошли, противу њих бунити почeo — ни су стидили јавним актом свога књаза обвинити, да је он ону буну против њих поджеагао? 4) Еда ли се они Срби могу назвати уставобранцима, који, онтуженi народом, у сагласију с царским комисаром позланом скupштином, изван Србије за се суда траже, не обзирају се на устав, који (чл. 27. и 42.) Србији право судства даје, без да ко даље куд апелирати може; или можда они бивају уставобранци, који се већма одликују у делима некима, на срамоту целе отаџбине своје? За чудо је дакле како још и сад има људи, који бране и старају се као најамници пред целим светом оправдати ове само-зване уставобранце, који су се својевољно и што им план за руком није испао, од књаза и рода свога срамно одцепили, који су обедивши својега књаза и за њим пошавше чиновнике да устав нарушујају, толике незгоде својој отаџбини проузроковали и очито доказали, да им је ближа сопствена корист била ниско полза и благостање отаџбине своје. Одговарајући на оно што се каже, да су се с Вучићем одметнули најзаслужнији Срби, београдске новине веде: „И ако народ негдашић заслуге исти лица, кол су се дапас од свог браће одцепила, памти, пис он ни то заборавио, да је сваки готово постарји Србији свою данашњу самосталност крваво стекао, и онда док је Петројевић као писар с депутатима народа србског у Париграду у сарају због грчке буне под надзиратељем био, пуштила се кика у Србији оставшим чиновницима о осталим потребама, борећи се са самовластним по Напланкама Турцима, и истискивајући јih од дана на дан са своји добара. Овој подобију жртву мало кон Сербии у љивој служби да ће учинио. Какав су труд поднели г. Милета Радојковић и остали 1834. год. од Бурђева дана до конца месеца Маја, док су Турке из тимочки предња истерали? Онда је Стевановић био срезскиј старшина у Поречу, Теодоровић као депу-

тат у Цариграду, Ненадовић код свог куће без дужности, Гарашанин је трговао и помагао се са новцима књаза Милоша који му је и без број и без ратуна давао, да би га само помогао. Симићи пак знаоји се користити у чинима рукама бившим новцима књаза Милоша обкорачили баху сву готово Сербску трговину, тако, да је све, на коју се год страну окренеш, било Симићево. Ово су заслуге ови људи. Но нека буду и веће од ове, шта није: у колико се на ове гледа, кад је злочинство какво учини, кад је право књаза свога оче да утамани, право, са којим не пропада само он један него се спрежује уједно непредвидима многа зла за народ слъдства, која ови добри људи или пису кадри били предвидити, или ако су је и предвидити могли, нису им зар мним корист дала, да од злога намрштених свога одустану.“

У Јануару 1841. године још једном су готово у једно исто време саопштено биле српскоме књазу жеље турскога и руског двора, да се он помире са чиновницима, који су се одметнули из отаџбине. Књаз је па ново из Крагујевца у Београд дошао и предао совету на расматрање предлоге, који су му учињени по тој ствари. Совет је потанко расмотрно цело дело и представио је своје закључке књазу, који их је саопштио београдскоме наши и рускоме конзулу 25. Јануара. Ево шта је било казано: „Ваше високоблагородије, високопочитајеми господине! висте не једнинут при нашим састанцима имали добруту представити ми, да би ради општега спокојства и избављења од даљих непријатности, произлазећих из тога, што се распра са одметнувши се од нашега правитељства лицама, све једнако про- дужава, полезно било, да ја дадем тим лицама општу амнистију с тим, да се сваки поврати својој кући и живи у миру, и да онима од њих, који су били чланови совета, одредим пристојну пензију, а остали нижи чиновници да живе код своје куће без пензије, додајући к томе, да би таквим поступком не само биле задовољене жеље мисије наше покрователице, која ради по смислу инструкција од царскога двора, него би он још био сагласан и с мојим достоинством. Признавајући да то представљеније ваше, милостиви господине, произлази из искренога расположења вашег према мени и милостивога благоволења покровитељствујућег нам царскога двора, коме сам ја рад свакад указивати несумњива доказатељства признателности за сва благодејања, којима се Србија досад подзкова и неизрестано ползује под његовим скутом, и жељећи да поменута распра за свада и што скорије прекрати се, како би се одметнувши од нас чиновници и остали људи повратили својим невиним породицама, ја сам сазвао

све членове совета у Београд, те да саслушам и њихово мјешице је тако не мало важном делу. Совет, увиђивши побуђења, по којима је вљало сада прихватити овај предмет у зрело расуђење, и жељећи равним начином заставочити, како су му на срцу милост и благоволење царскога двора, поднео ми је своје решење следујућег садржанија: 1) Да се свима, одметнувши се од нашега правитељства совјетницима и осталим нижим чиновницима, као год и простим лицама, која су изјала за Вучићем, учини општи опроштај средством амнистије, коју би ја морao обнадовити по одобрењу њеном, и то па тај начин, да све увреде, које су они причинили правитељству, отечеству а и приватним лицама, а тако исто и причинијене њима од стране српскога народа, правитељства или приватних лица непријатности и увреде, буду предане јечејој заборавности, тако да се нико не може више тужити на то, и да нико не ма права укоравати другога; 2) да се свима тим лицама, окром г. г Томе Вучића Петришића, Стојана Симића и Милутина Гарашанина, дозволи вратити у своје отечество и у својим кућама са својим породицама животи спокојно и безбедно као сваком приватном човеку; 3) г. г. Тома Вучић Петришић, Стојан Симић и Милутин Гарашанин, дотле, докле се не успокоје народни духови, раздражени особито против њих тројице, и докле се не утврди повраћени у земљи мир, да се не враћају у Србију по да живе изван ње; 4) свима тројици пак за то, што ће они морати да пребивају неко време изван Србије, но не због каквог другог узрока, по јединствено ради обезбеђења мира у земљи, да се издаје годишње свакоме по 500 талира докле се буду задржавали као отечества, а када се буду попратали онда престаје и ова помоћ; 5) да се бившим члановима совета одреди пензија у овоме размеру: г. г. Петронијевићу и Вучићу по 1.000 талира годишње свакоме; г. г. Лазару Теодоровићу, Матију Ненадовићу, Стојану Симићу и Стевану Стојановићу по 800 талира, свега 5.200; 6) да ову пензију свако од поменутих лица почне примати од онога дана, до кога је свако од њих у прошлој години платију своју примиле; 7) староме Гарашанину, осим горњих 500 талира па издржавање његово нај Србије, иже могућно одредити особену пензију због тога, што је он до постапања за члена совета по новоме уставу био приватан човек, и исто званије совјетника, које је само неколико мјесеца носио, оставио још у Августу 1829. год. следователно престао је бити совјетник пре, по што се здружио с Вучићем и одвојио се од осталих својих сајтчественика; 8) Паулу Јанковићу не одређује се никаква пензија због тога, што је он без икакога повода сам својевољно ос-

спаша к ртова

тавно службу, отишао из Топчидера у Београд и здружио се с Вучићем без и какве нужде, као год и остали нижи чиновници и просто људи; 9) означена у точки 4. и 5. пензија издаваће се вишепоменутим лицама непрекидно дотле, докле она буду живила мирно не вредњајући ничије личности и не опорочавајући правитељство својега отечества а особито чувајући се од прикупљања људи на своју страну за образовање које било партаје; јербо у том случају не само сваки од њих што ће се лишити пензије него ће окром тога поднасти под закону кашигу, као што ће и сва лица, која се по амнистији буду вратила у отечество, поднасти под суд ако се у таково што мешају или што било скрије; 10) свима бившим, жељени се повратити у отечество чиновницима, којима се није могла одредити пензија, отворен је пут, да се моле да могу на ново добити државну службу, само ако се они тога покажу достојни својим добрим поведенијем, скромношћу и приврженошћу књазу и његовоме правитељству; 11) напослетку ми се морамо постарати да надлежним путем добијемо одобрење како би амнистија, коју ћу ја дужан бити у своје време по правој точки овога закључења издати, била тако сачињена, да се из ње не би видило, да је њу србско правитељство издало по чијем било принужденију него да се из ње види јасно, да је она издана не само по жељи или совјету високе порте и наше покровитељице Русије, него и у цели тој, да се синонити отечества нашега не би скинтили више по туђим земљама и да не би пропадале њихове куће и невише породице.* Овим условима књаз додаје, да би он веома жељео да се изради што скорији повратак у Србију Вучићу, Симићу, и Гарашанипу, али совет налази, да није могуће определити рок тога повратка. Осим тога он је молио, да руско посланство узме од свију, који имају добити опроштај, писмену обвезу, да ће они одјако живити мирно, не упуштајући се ни у какве интриге и владати се онако, као што приличи честитим грађанима. „Такво обvezатељство и настављеније, писаše књаз, мени се чини да би произвело на њих веће упечатљење и принело би нам свима већу ползу него ма каква пажња наше домаће полиције и строгост судова.“ У закључењу писма књаз изражаваše надаје, да ће Русија својим посредовањем срећно окончати то дело.

У опште сви умерени људи међу Србима, надаху се праведнијем решењу од Русије, него ли од порте. То надаје могоđe би се задовољити само решењем, које би сагласило непријателју положај удаљених Срба са нужним поштовањем према српском правитељству и ако би се ово људма, који ни су чисти у овом делу, чинило предрасудним.

Ради првога корака томе нека би било дозвољено желити њихов повратак у Србију без да им се даду прећашња звања, која су већ била понуђена другим лицима, с тога, што би њихов судар са прећашњим другарима у служби, могао изродити нове покрете а и само постављање њихово на прећашња звања могло би изгледати у очима народа као прилуđa. Они не би могли бити дуго време без службе, с тога, што је и сама влада онажала у себи осетан недостатак у људма способним и искусним, и што би сама увидела да јој је пужно помирити се с тако названим противницима својим. Са тим се слагао и руски конзуљ; по њему се чињаше, да би одма вљало определити свима пензију: то би по његову мишљењу било сагласно с правилом и уставом, а с друге стране пресекло би даља потраживања, која су почели изјављивати чиновници, што су се у Цариград уклонили. Руски конзуљ вођаше о томе преговоре са тројицом од чланова совета, као посланицима српске владе, између којих један спадаше у странку Вучићеву. Вашићенко није рад био никако да у услове помирења дође и то, да руско посланство узме писмену обвезу односно њихова будућег жиљења у Београду. Но ни српска влада није узимала па се ни какву одговорност за народне покрете, који би могли изнова планути при најмањем непажљивом поступку са стране чиновника, што се имају вратити.

Српски књаз за чудо вољаше да поврати стадне и сагласне сношаје са Русијом; но у исто време још се чудноватије бојаше, да не понизи своје достојанство каквим било несмотреним поступком. Руски конзуљ као да је покушао да прибегне у томе саветима Камил-паше; али овај неисклопиваше својега мишљења о српским делима и држаше се не само удаљено, но шта више у неколико и непријатељски на спрам рускога конзула. То беше затуцана Туркешина, која се држаше старих обичаја, и не одобраваше оне одношаје порти спрам Русије, који се беху утврдили за време Махмуда II. Њему се више донадаху давашње свезе Турске са Аустријом, и он више указиваše заштите уставобранионима, који су се предали Турској у руке, него што је жељео да се приближи рускоме конзулу, који је већ и по самом положају своме морао да одржава непристрашне, односно запађених страна. У својим извештајима порти о положају Србије, Камил-паша искључиваше мисао, да је пужно оружано умешање у српске послове. И сам султан, коме се, благодарећи Русији и Енглеској, осмејкивала срећа у мисирском питању, држаше, да би узак војске могао да поврати жаљено спокојство у Србији, ма да би такав распоред непосредно нарушио уговоре, који се тичу Србије.

У то исто време порта, која је једном већ била избрисала Србију из броја својих провинција и установила инишки Ћумрук на супрот уговорима с Милошом, похита опет да га уништи, јербо је то извека сказала сама доследност, ако би порта изнова рачунала Србију за своју провинцију. Такав правац турске политике натера руску дипломатију да буде смотренија у питању о српским делима, и већ крилни ађутант, барон Ливен, бавећи се у Цариграду с налозима по мисирским делима, добије из Петербурга препоруку да отиде у Србију и помири владу с чиновницима, који су се од ње одметнули. У исто нај време уђу у близку дружбу с Камил-пашом аустријске по-граничне власти и аустријски конзулат у Београду. Овај, т. ј. конзулат, рађаше на томе, да добије пристанак од српске владе да може подићи агенције у Радујевцу, Алексинцу, Смедереву и Шапцу, и обрасцу „старостија“ у Молдавији и Влашкој, с дозвољењем да на њихове домове метне аустријски грб, ту да буду канцеларије за заштиту аустријских податника, који би могли имати посласа с поданицима српским, а да их не нагони да долазе у Београд ради суђења.²⁶⁾ Но српска влада старала се да одбије такву намеру местним узроцима.²⁷⁾

Србију је још тиштало питање о помирењу са исељеним чиновницима. Сви очекиваху долазак барона Ливена, за кога су јавиле званичне дошељене скоро доћи. На неколико дана потом изађе на сусрет до Јагодине руски конзула, а још даље до Алексинца отишли су чланови совета, Тедор Ербез и књажев ађутант, Ђорђе Јовановић. Пошто је издржао тридневни карантин на граници српској и походио уз пут, као што увераваху пештанске новине, породицу Петровијевића, кога је књаз Михаило нарочито позвао преко својега агента Јована Ђермана, да се врати у отаџбину, барон Ливен стигне 10. у Крагујевац. При доласку загрми топови и засвира војна музика, а дочекаше га чланови окружних надлежатељства, велика гомила грађана и местни гарнизон, којему командоваше Даниловић, кога је похвалио барон за то, што је добро извећбао српске војнике. У гостионици, где је одседео, поздравио га с добродошлијом књажевском представником. После тога Ливен заједно са капетаном рускога ќенералног штаба, Штарком, налазио се у његовој свити, и књажевим ађутантом отиде у конак, где су са-брани били сви виши и нижи чиновници, који су се тада у Крагујевцу налазили, и, пошто се поздравио с књазом, захелeo је да њих двојица остану на само. Предавши му одговор рускога посланства на предложене у Јапуару услове о повратку присталица Вучићевих у Србију и саслушавши мишљење књажево о томе, барон Ливен походио је књатињу Љубицу, којој је говорио о томе, како се Милош не

може повратити у отаџбину. Одма за тим њега је походио српски књаз заједно с попечитељима, а по том Јефрем Обреновић са советницима и чланови апелационог суда. Сви жељише да дозваду о чему ли је говорио с књазом на само крилни ађутант рускога господара; Михаило не беше изравни својега оца те тако нико и не дозида његов разговор са путником. Другога за тим дана, барон је био код Јефрема Обреновића и попечитеља, и после ступи у преговоре с књазом о наложеном му послу и позове тога ради к себи Протића и Радичевића. Ти се преговори наставише и следећа два дана, и из тога изведе се јасно споразумљење међу обема странама о томе: 1., место амнестије, којом је књаз преће предлагао да објави помиловање своје налазећим се ваки отаџбине Србије отишти по његовој власти и по осуди, и следствено не потпадају ни помиловању, — књаз треба да обнародује само изјавом или проглашавањем, и да настојава да речи о сагласију рускога посланства „с мерама ради сахранења мира и поретка у случају повратка тих људи“, буду ипремено стављене у проглашавање, како не би наред помислило, да су те мере предузете од стране правитељства самоволјно; 2., да књаз не одступио захтева, да Вучић, Стојан Симић и Гарашанин, остану на страни; 3., да се књаз и совет сагласе да се сиротињама између бегунаца даде 7000 гроша из касе и 3000 гроша лично од књаза за путни трошак у отаџбину; 4., да се тужбе, изнесене од бегунаца у Цариграду па Рајовића и Радичевића, огласе да не заслужују пажње. И доиста по-бегли уставобраниоци, који су давно служили са обојицом попечитеља у Аустрији, а после у Србији, взвишили су из њихова прећанијега живота свакојако незадовољство о којем преће изјакава гласа не бијаше; руским агентима било је по све противно, да се мешију у те сметке. Књаз 15. марта даде свечан ручак у част госта, а 16. барон Ливен заједно са Јефремом Обреновићем и Вашчићем креће се у Београд, где је стигао 18. марта, предујутрнут при улазу у управником вароши и многим грађанима па коњици, којом приликом такође изашао се из гопова и била је војничка парада, коју распо-ређиваше Даниловић. После тога на два сајата дође у Београд књаз а одма за њим и књагиња Љубица. Књаза је одма посетио Камил-паша. Сутра дан започу се саветовати с начином о спорном питању. После дугих колебања он пристаде на услове, који су постављени у Крагујевцу; но сматрао је за нужно да говори лично књазу о оних сплеткама, које се тицају Рајовића и Радичевића: књаз, разуме се, би увређен таквим скаредностима и отворено изјави, да Србија имаде

својих судова и да тужиоци могу њима представати с доказима за своју тужбу и нападе. Паша мораде да уђути. За тим је барон Ливен говорио свима чиновцима о томе, како треба уважавати личност књажеву. При закључењу он почне да приволева књаза, да на ново пресели централну управу у Београд. Камал-паша и у то се утаки: он почне говорити, како то не жели вњагића Љубица, но на његове речи нико и необраћаше пажње. Резултат свега тога преговора би тај, што се издаде проглашења у званичним новинама, коју је књаз потписао 24. Марта, и што се посла у Цариград сенед или писмено о томе, да ће се тачно испуњавати сви услови, који су тек закључени, и да је књаз готов придржавати се и у будуће устава. После тога књаз је морао да пише у Цариград молбу за дозвољење, да се поврате у отаџбину Србију, који се налажаху у Цариграду и Видину.

У проглашењу народу бијаше казано: „Поводом народног возмущења, кое се к сожалењу моме прошле године породило и общий поредак пореметило било, оставили су неколико членова Собјета и други служитељи свога аванта; једни за то, што је народ на њији викнуо, а други без никаког даног им повода, и доцније су заедно с неким людма грађанског реда, који су се с њима сдружили, једни по решењу високе Порте, а други своевољно из отечества удалили се. Повративши се сада међу нас спокојствје и господствујући у књажеству поредак, дозволива ми, не само старати се о већем утврђењу истог и бринути се о свима Србима вообще, но при том обратити поглед мой и на положаје оних соотечественика наши, који се налоде удаљни од своје куће и фамилија. Тим поводом нашао сам за сходно представити блистателной Порти и Російско-императорской мисији јело мојо о повратку исты лица у отечество и о мерама, како би се повратком њиним мир и поредак међу пами одржао. Представљење ово получило је благосклонно њипо одобреније, по коме је блистателна порта благоразсудила да се нека лица јошт за неко време изван отечества задрже, а прочи да се кућама своима врате, и у слједствију том је сам учвијо пужно разположење, којим ће се начином моћи из Сербие изнешавши позвани соотечественици наши у њију вратити. Они могу быти увјерени, да ће овдје наћи покровитељство закона, обезбеђавајуће живот личност и иманје свакога. Они између њији, који су пре тога били у званичним дужностима, могу се обратити к мени с молбом ради полућења нове службе, како се својом приврженостју к моме правителству и добним сконим поведењем ове заслужни показују, и ако принесу на жертву внутренњем спокојствју отечества собствене користи и содѣствја, коло сваком

чиновнику света дужност налаже. Давајући овим начином пример заборавности свега прошавшиг, како би се сада общим спљама трудили единствено о спокојствју и благоденствју отечества, заповедам да свакиј Србији прошле догађаје и буди какве од једног другом можда учиниће увреде и неправде преда заборавности, и да се нико не усуди выше ономинати или жалити се па то, пити да доцније вдан другог укорава, или буди чиме безикојава. Будући в обије сагласије и добрији поредак найпоузданје средство к достиженију народнога благостојања, то ће свакиј без разлике бити подвргнут најстрожијем одговору и законом казни, који бије год, било речима или каковима странптицама, или тајним дјељствијем покусије се изнова нарушавати обијенардно спокојствје.“ У писмену, које је по жељи дато Камал-паши, окром обећања, стављених у проглашењу, бијаше и ово: „Онима између повраћајући се, у којима је определена пензија, издавају такову точно и на време дотле, докле коме од њих не буде дата саразмерна служба; или ако би ко за своје преступце био осуђен на губитак пите. Све увреде, које су Вучић и његови једноминиљењи учинили мени или својим сојачественицима, а тако исто и увреде, учиније њима од кога било Србина, би ће предате вечној заборавности. Похвалио попуштање и верију службу свакога ја ћу истицати ценити и то не ће остати без награде, сходно земаљскоме уставу, кога ћу ја извршивати савесно и настојавати, да га сваки Србин точно храни и поступа по његовим прописима.“²⁷⁾

Пошто је првео власке у Београду, Ливен изађе 31. марта из Србије и упути се преко Угарске и Галиције у Петербург, где на скоро за тим имаше да буде венчање престоло-наследнику. „Најпосле гадно дело српских сплетака, писаше Вашченко 28. марта у Цариград, оконча се у смислу решења порте и мисије. Но да ли ће се за дуго одржати повраћени сада поредак, то је тешко погодити, јер ко не зна крути карактер и злонамење Срба? Овде говоре, да неки између тих, што се налазе у Цариграду, а на челу њиховом Арам, не ће да се врате амо, и да су им као већ обећана звања у турској служби. Само је још то фалило па да доворије своје будалаштине, и ја се чудим Араму, који је дотле свагда био разумнији и умеренији од других. Бог ш њима! Та знаду ли да ће од тога мијута они бити криви за све, што се ш њима може десити због њихова упорства.“ Но па томе се инсу окончале непријатности, које су руским дипломатима навезане због српских дела. Вучићевци и Петроњијевци, који су очекивали од барона Ливена одсечењијих захтева у корист безусловнога повратка бегунаца у отаџбину, стану трубити по Бео-

граду, да књаз преко својега агента у Цариграду, Јована Ђермана, подмињује руске агенте и београдског пашу; и на мотки, на врху које се обично подизала над руским конзулатом руска застава, сам Вашичек нађе једном писану пашкину, коју преда полицији. Такве исте пашкине подметане су и са противне стране. Негледећи на те увреде, руски конзул није мењао своја гледишта на сам народ српски и овако се одизваше о њему у једноме од својих писама: „Из Срба би постао красан народ, кад би они били више просвећени а мање тврдоглави и осветљиви у личним сношajima међу собом.“⁴

Српска влада још не беше ни закључила била помирење са својим противницима налазећима се у Цариграду и Видину, а већ мораде да искуси нове тегобе услед изненадно иссрснутог покрета у суседним јој областима турским. Покрет хришћана у овај мах не беше поместан; почевши још раније у Албанији, Херцеговини и Босни, он букне 1841 год. и у Старој Србији и Бугарској. Није било мало узрока, који су изазвали такав општи покрет: безбройне злоупотребе местних власти, непрестана насиља са стране мусломана, равнодушност вишега духовенства, које се већином из Грка састојало, спрам судбине најнижих разреда, свакојака трговачка и индустриска притешњавања, тегобе сваким даном растећих пореза, и најзад спољашње подбадање, које биваше са стране оних агената, којима су, као са Александром Враџалијом, управљали енглески конзулати, — то су ту узорци. Но сви ти узорци не бијају никаква новост за тамошње становништво нити могаћу произвести такав општи покрет у већем делу европске турске, какав се открио у време, о коме говоримо, да нису била пробуђена надања хришћана знаменитим Џилханским хатишеријом, који би издат по најављивању Решид-паше још у 1839 год., најскоро по повратку његовом из Енглеске, кад је ступио у дужности министра спољних послова. Либерализам, што га тај министар пренесе из Енглеске, исто тако слабо пролажаше у то време у Турској, као год и она вепрорачујива самоволја, које се докопаше српске старешине у управи земљом и народом; али у самој Турској, осим тога што не бијаше могући да се силом одржи дата обећања односно равноправности свију становника, буде придржана јоште и дубока столетна религиозна мржња међу становницима. Дуговремено царовање Махмуда II, који је тако слободно преносио у своју царевину европске обичаје и форме, не бијаше кадро да одучи турске власти од застареле навике на злоупотребе, нити да ублажи религиозни фанатизам мусломана. Тешко наслеђе паде у део Абдул-мециду, ма да Европа узе под своју заштиту овога меланхоличног султана, и дипломатија прихвати се да

утврђује одломке његове царевине, који се пагибају у пропаст. Није без њезине жеље био издат ни Џилхански хатишериј, познат такође под именом таизимата, који мораде да послужи као програм за даље преобрађаје макар и са одржавањем суштавених основа мусломанског живота. Једногласно примљена би на западу та жеља, да треба једном раскрстити са старим предрасудама. Европске новине претре-сајући поменути хатишериј, прећоше од критике на занос и обећа-вање Турцима дугу и славну будућност и потпуно благостање. И сама свечаност, с којом је био објављен тај акт нове владе, покази-вање значај, који му је влада придавала. Султан позва у вртове сво-јега дворца у Топхани најважније достојанственike портине, министре, војне наше, улеме и посланике европских држава. Многобројна војска окружи престо и дворске вртове. Министар иностраних дела гласно прочита ово: „Свему свету познато је, да су од првих времена ото-манске царевине славна наука корана и наши закони били правила, која је свагда и свако поштовао; због тога је монархија била сила и велика, и сви поданици без разлике уживали су задовољство и благостање. Но за потоњих 150 година читав низ догађаја и окол-ности учинио је то, да је ослабило покоравање светим законима и правилима, који из њих истичу, и због тога се прећашња сила и благостање променило у слабост и опадање; тако свагда бива с држа-вама, када опе престану чувати своје законе! Та размишљања, која смо једнако имали на уму, и жеља за опитим благом, процветањем земље и благостањем наших народа, нису престајала занимати нашу пажњу још од првога дана по доласку на престо. Но кад се сетимо географског положаја отоманских земаља, плодовитости земље, даро-вности и просвете становништа, онда наје могућно да се не убедимо, да изнапав потребна средства, неће бити тешко за неколико година достићи онога резултата, коме ми помоћу божјом жељно тежимо. И тако, верујући потпуно у помоћ свешињега, и ославајући се на по-кровитељство нашега пророка, ми налазимо за сходно средством нових уређења дати областима, које састављају отоманску царевину, срећу, коју доноси добра администрација. Та уређења морају поглавито дотицати се следећих трију тачака: 1) обезбеђења нашим поданицима потпуне сигурности односно њихова живота, њихове части и њихове имовине; 2) правилног разреза и правилног узимања пореза, и 3) тако исто правилне системе при збињању војника и определењу рока њихове службе;“ — дакле једном речју она иста уређења, која у Србији под Милошем бијају. Даље у таизимату бијаше исказано много пре-красних мисли о светим правима славнога человека, о неповредном праву

сопствености, о томе како је то добро имати поданике, који уживају потпуно благостање, о ужасима откупне системе при збирању пореза. „Без закона, који се тичу свију штета, говорило се даље у таизимату, која је нужно разрешити, држава не може уживати ни силу ни богаство, ни срећу ни спокојство; а па против, свему томе можемо се надати од нових закона.“ Тако бијаше велика вера турских реформатора у силу будућих закона, који су морали даривати обећано благо свима становницима Турске без разлике вероисповеди. Да би се изразије уверио о примени нових закона, султан је позвао министре и више чиновнике царевине, да исказују своје мисли о њима и даду своје савете о предложеним штетама. Прегледани тим начином устав, султан је обећао да ће потписати својом високом руком и по томе да ће у име Алхах у дворани свечаних аудијенција узети заклетву од улема и чиновника, да ће се они придржавати тога устава. Преступници, који би повредили устав, морали би поднасти под страховите каштиге. И доиста обећани устав би одма разаслан свима управницима вилајетским поред фермана, у коме се пространо разлагаше историја таизимата и обраћаше особита пажња на то, да се од сада поданици Турске не подвргавају напрасној смртој каштиги. Наређено буде, да се и ферман и хатишериф прочитају у свима варошима, паданкама и селима.⁽²⁸⁾

Но како су местне власти турски хатишериф, издани за све области империје (он је шта више читан и у Београду), морале да објашњавају мусломанској становништву, као год што је и у Србији објашњавала нови устав читава комисија; то и утицај његов на ток дела не беше ни мало бољи од оних последица, које произведе устав што га дадоше Србији владајући и заштитни двор. Пре свега таизимат мораде да изазове мусломане против хришћана, који су ш њима заједно живели, и то изазвање мораде силије да буде у оним крајевима, где су мусломани и хришћани били једнога порекла; на тај начин Босна, у којој су мухамеданци Срби, постаде пре других области широко поље свакојаких переда. За њом побуна плану у Старој Србији и Бугарској, по повод томе бијаше један приватан догађај. Таизимат, оправљени у Босну, по обичају буде послан заједно с ферманом, који је имао да објасни свима становницима те провинције, и Турцима и раји, како се сваки од султанових поданика мора од јако да влада. Босански везир, познати нам по своме пребивању у Београду, надувени и сурови Веди-паша, добив хатишериф и ферман, позове к себи све иметове и старешине како мусломанске тако и хришћанске, и заповеди да се прочитају оба акта пред многобројним

народом. Хришћани кад чуше, да се они царским указом избављају у папредак од безаконитих гажења, дођоше у усхићење и повратиште се својим кућама у надању, да им је ублажена судба. Но и сам Веџијаша невероваше, да су се мусломани потчинили првотом претпису из Цариграда посланоме, јербо међу босанским мухамеданцима владаше давашње чувство мржње и презрења према стамболским османлијама. Угњетавајући једноплемене са собом хришћане, босанки мусломани скагда мрзијаху па праве Турке, из којих се састојала већина месних чиновника. Они опазише, да паше, који се шаљу из Цариграда, не само што се баве збирањем султанских пореза и личних прихода од хришћанскога становништва, него и воде борбу са окружним нашама, јаничарским капетанима и покоравају потурчене босанске бегове и снахије. Они држају да је то њихова привилегија, да гњаве једноплемену им рају, која се налази на спрам њих у ројским одношајима. Због тога права они се слађаху са свима нашама, који управљају Босном за Махмуда II: од 1813 год. они живеше у раздору с Дерендели-пашом, бившим начелником македонских крајалја, који је подједнако газио како хришћане тако и мусломане; од 1817. год. они се борише против Џезаледин-паше, бившега дервиша, који је целу своју деветогодишњу управу провео у борби са местним управницима и јаничарима; његовога заменика Хаци-мустафу, који је имао да извршује султански ферман о уништењу јаничара, они имајући на челу своме Али-пашу зворничкога, потукоше и прогнаше у Србију, и ма да је његов заменик, Абдурахман, примамив к себи на превару јаничарске воје, истребио их, опет то изазва устанак у целој Босни под предвођењем градачкога Хусеин-капетана, који је прозван босанским витезом и змијом и кога нам је судба већ позната; после Кара-Махмуда, који је више од 15 месеци покоравао потурчене снахије поче управљати Босном тај паша, коме у део паде да објави таизимат и приведе га у дело. Под њим су босанске снахије успеле већ до четири пута да устају по ти устанци сваки пут се ограничавају само на неколико округа, и ма да су Бошићаји једном ујурили се у Аустрију, опет бише узбијени царским ћенералима Рукавићом и Вајдштетеном. Тај исти Веди-паша замени окружне капетане муслемима; а сад по сили поменутога фермана издаде наредбу како мусломанима тако и хришћанима са објашњењем хатишерифа и пастаљењем како се сваки поданик мора владати по вољи султановој. Но при свем том раја не осети никакве олакшице макар да су јој дарована ферманом права. Мусломанске старешине, снахије и бегови представљају наши, да и ако султан жели олакшати судбу хришћа-

ним, он опет не познаје стаље ствари у Босни, и ако би се права, која се дају хришћанима по хатишерију, азбучно испунила, то би се за цело сва раја подигла и Босна би тада пропала, то јест оценила се по примеру Србије од Турке; па с тога да би се одржали хришћани у покорности, не треба им ни за длаку ублажавати судбину.

С гледишта на танзимат, босански мусломани почеше да газе хришћане силије него и пре, а у то исто време Веци-паша, може бити и против своје воље, натовари нове, са свим теретне данке; његовим примером пођоше спахије, и угњетавање хришћана пређе сваку меру. А да се не би раја узбунила, мусломани почеше туђи хришћанске старешине, који су по својему одважном карактеру и поверењу, које уживаху у народу, били опасни за њих. Пре свега убише козарачкога старешину Ђурцу Рушнова и његова рођена брата, за тим клеза Остоју Клижевића и његова три брата. Хришћани из четири округа, видећи опасност, која им прети, саберу скупштину и њих 350 кметова уpute се у Травник, где се преселио босански везир због пређашњих побуна, и тамо му поднесу жалбу на притењавања, раздајући у њој, како и они подједнако са другим султановим поданицима, који плаћају прописани данак порти, имају исто право на заштиту везирству од неправде као год и мусломани. Веци-паша, кад саслуша њихову жалбу, заповеди да му се дозову сви Турци, који су именовани у предатој жалби, но кривци место себе пошљу своје мујезине и ходе, који ипак никако ни учествовали у притењавањима народа. Паша их врати патраг и једно наложи поглаварима стојеће војске, људма, који вису босанскога порекла, да отиду у узбуњене округе и доведу му све оне, на које су се жалиле хришћанске старешине. Сарајевски мусломани чим чуше за нову пашину наредбу, подигоше се и вооружани отидоше паши у Травник, у намери да га проћерају због тога, што се противи мучењу раје и следствено што се не може сматрати за правога мусломанина. Паша изађе с војском и топовима против бунтовника, и сусревши се шњима код реке Лотве, близу Травника, потуче их до ноге. Растврени бунтовници ианово се сакуше у Сарајеву и видећи да оружаном руком ипак нису кадри ништа да ураде, саставе дугачку жалбу Порти, у којој окривљавају Веци-пашу што мучи мухамеданско становништво у корист хришћана и захтевају да се он одма уклони из Босне, прећи у противном случају да ће цела Босна да се оцени од Турке. На ту жалбу међу мусломанским старешинама потпиши се и владика Амвросије, родом Грк, по вероватнијем мишљењу неких принуђен садом на то, а по мишљењу других подмићен местним житељима. То

се забивало у оно исто време, кад књаз Михаило дође у Србију. Не прођоше ни два месеца од како је жалба из Сарајева послана султану а Веци-паша би забачен и на његово место послан Хозрев-паша, који одма заповеди, да се похватију 20 људи од хришћанских старешина, који су подијели везиру у Травнику жалбу због мучења раје, и пошаље их оковане у Цариград. Ти несретници, што су послани на суд Порте, зацело би сви до једнога изгинули да се цариградски патријарах не заузре за њих и не изради им место смртне казне вечно заточење. Њима и ту прећаше опасност, да ће изгубити главу, по помоћу цариградских хришћана и подмићења местних власти, историја између њих побегну у Одесу, седморица под туђим именом и с туђим пасошима сакрију се у Србију; неки умру на заточењу, а шесторица остану у животу и издрже тамницу. Босански хришћани готови бијају да предаду Порти молбу за њихово ослобођење, јамчићи својим главама, да заточеници неће у напредак помислити ни о каквој буни, но знајући да такве мере неће имати успеха, пошаљу у Београд молбу на име руског козауда, у којој описав догађаје, што се забише у Босни од како је обнародован танзимант, пељају: „Сада је Босњацима остало само једно, на име, да се надају на могућство словенскога цара, као пркославнога једноверца, који неће оставити своје једно-племенске у таком жалосном положају; сва Босна умљава га зато именом спаситеља Христа и краљу хришћанском; Бог је даровао Русији снагу и силу, пемојте прејети нас несрћење који се у вас надамо“. Тако се заподјела у Босни буна, која се продужаваше до 1846. год., која исцеди силу и средства не само хришћанскога но и мусломанскога становништва, и за време које се сменише неколико паша, докле најносле не би одређен па њихово место познати Омер-паша.⁽²⁹⁾

С пролећа 1841. год. буку уstanak и у Старој Србији и Бугарској, који је изазван готово оним истим узроцима, којим и буна у Босни. Када је ђилхански хатишериј добијен био у Нишу, онда местни губернатор, Мустафа-паша, сазове народ, и прочитав му хатишериј и ферман, истумачи њихов садржај овим начином: Портини поданици свију веронисоведи не морају од сада давати никаквих царских пореза, осим три гроша на сто од вредности њихова имања; даље они могу између себе избрати сеоске кметове, који ће скупљати порезу; па обласне и месне расходе становници дају десетак, а субаше, који по селима живе, укидају се за свагда; сердари, који надгледају становнишке својега округа, морају путовати о своме трошку, а народ није им обvezан испита друго набављати, осим што ће им надницу плаћати, и уопште сваки мусломани све, што би узео,

мора платити новцем као и слаки други човек. Обрадовани Хришћани из свег гласа благодарише султану на његовом милосрђу, а такође захвалише и паши. Но после тога на неколико месеци, нишки паша и местни мухазил опет позову народ у Ниш, и захтеваху од њега место три гроша на сто, порезу у 8 гр. и 12 паре додавајући, да у напредак сердари морају сами да се издржавају о половини плате. Али хришћанске старешине одговоре на то, да народ не може давати више во што је означене у царском ферману. Турске власти не задовоље се тиме во стану размишљати о томе, како ће да натерају народ да се покори њиховим захтевима. Кроз кратко време паша, мухазил и кадија са неколико између најзначајнијих мусломана изађу на шетњу у село Матијевац код старе куле, где су се частили и много пили. Пошто се наједе и напи паша захтеваше од сељака, да се ухвате у коло, којом приликом он сам и његови пратиоци Турци дозвољавају себи разне безобразљуке спрам Српкиња и Бугарака, које у колу играху. Кад се добро попапио паша захтеваше, да му доведу неку жену, која му се особито допала, но то не доби, и у љутини прошијанчив целу ноћ, отиде сутра дан у Ниш у страхијарости против сељана. Јена, која му се допада, бијаше врло лепа Бугарка, по имени Аганија, снаха некога Ивка из Опсинца. Пред Митров-дај 1840. године испало је пашин за руком да је ухвати по-моћу једнога од својих сердара, но пошто је држао код себе 40 дана, преда је после начелнику својих музиканата, Циганину. Она покушаваше два или три пута да побегне од њега, но сваки пут буде стизата и враћана натраг. Пашин пример учини страшан утих на све мусломане. Знајући, да ће и на њихова дела паша кроз прсте гледати, мусломани почну још више да муче хришћане са сваким насиљама и иенправдама, изоштраџијући се на њима са особеном насладом и измишљајући примере таквога насиља, које застрашаваше сво хришћанско становништво. Но то не бијаше ништа. Паша не увиђајући границе својим разузданим страстима, хгеде и користољубиве жеље да задовољи: он нареди да се узимају арачи и од природних производа, који су већ одплаћени десетком, од вина по 4 паре на оку, па ракију по 8 паре, од кола дрва по 1 грош а од товара свију производа по 1 грош и 20 паре; шуме је дао измерите и такође најметне арач на право уживавања шума. Сердари учестају да обилазе житеље, којом приликом они уживаху не само сво издржавање од местних становника во дозвољавају себи свакојака злочиња: сместиш се у чијој било кући, ови изгонише све мушкарце, а задржавају младе жене и девојке да им служе и чињаху насиља над женама,

ћерима и сестрама изагнатих домаћина. На многим местима то им одако не прође, јер сердари плаћаше главом ако би кога напоље изгонили. Народ је неколико пута слao паши своје депутате ради преговора о умањавању порезе и прекраћивању насиља; но они су се сваки пут враћали кућама без да су што свршили. Једном девето-рица тих депутатата буду задржани под изговором као да проговарају с везиром, од кога је зависно пашки нападак, а после буду одавани у Софију са синицима о врату, где проведу у тамници око седам недеља докле их народ не откупи. Те злоупотребе и угњетавања патерише старовинске нишке околине те се подигну против силе-џија и објаве, да је устанак управљен само против њих, а не против султана. Сељаци на броју више 150 сабраше се у селима Каменици и Матијевици и избраше некога Милоја да проговара с пашом у име народа. Милоје мораде да захтева, да сам паша, мухазил и два окружна кнеза дођу у поменуто село ради преговора о престанку насиља, јербо народ не одлажаваше се да у Ниш иде пити да кога од својих тамо пусти. Но место тога паша пошаље три низа чиновника, два свештеника и три варошанина, те да народ њима изјави своје жеље. Пошто их саслушао, народ их задржи при себи, а једнога свештеника пошаље натраг с поруком, да каже паши, да, ако он веће дођи сам, пошаље два окружна кнеза, који ће морати да даду народу рачун о новцима што су узети под именом царскога пореза. Паша задржи два дана код себе тога свештеника, а трећега пошаље га с неколико својих службеница да захтевају објашњење зашто су они задржали послане пре, и да им пропрете да ће их кроз три дана у ред дотерати. Нови посланици изађу из Ниша у суботу, а у недељу паша крене се са 1800 најмљених Арбанаса и мусломанских бораца и са 4 топа. Срби и Бугари кад дозидаше за то искуне се на броју готово 2000 људи, између којих је може бити пети наоружан био, и заседну у кулу окруживши је својим борцима. Паша их опколи, но видећи да им ништа не може, заповеди да се довуку из Ниша градски топови; тада се хришћани упланише и почну да бегају. Пашина војска појури за њима и гоњаше их до саме српске границе, којом приликом неки део погину, а други рађени пређоше у Србију. Пошто мушкирце растераше, Турци три дана пустошише по селима: убијаше старце и људе, који нису ни мешали се у устанак или који су се послас њега крили, узимаше жене и децу у иљен, одводише са собом стоку, односнише покућанство, а што не могаше да узму то уништавање, запалише 16 миричких и манастирских пркава и 225 села претворише у прах и пепео, тако да у целом нишком округу остале само 20 села читавих. Војска се

поврати у Ниш са заробљеницима и плачком а паша заповеди, да набију на коље по варошким капијама 31 главу од оних хришћана, који погинуше у гоњењу. Све се то догоди на скоро после проласка барона Ливена кроз тај крај: почетак народног покрета шта више појављивао се у време његова путовања. Кад се распалише непријатељства између Турака и хришћана, онда се пресекоше поштански саобраћаји између царевинске престонице и Србије. Паша се опет и тога плашио, шта ће рећи суседни европски конзули, и кад је у Ниш долазио један од службеница аустријскога конзулатата у Србији, онда Мустафа па неколико минута пре његова доласка заповеди, да се побацују у реку Нишаву главе, што стајаху на кољу.

Србија се напуни бегунцима преко њене границе. Алексиначки карантин напуњен бијаше житељима села, што граничаху са Србијом, који су направили две молбе и дали једну књазу Михаилу а другу рускоме конзулу. Невољници молјаху за заштиту и надаху се на њу по онако исто правичним основима, по којима су у почетку садањега столећа обраћали се с молбом Русији и сами Срби, кад су у време бечкога конгреса војевали против дахија и страдали од Сулејман-паше. Али ни положај Србије у 1841. години, ни гледишта руске дипломатије на источно питање у то време, не могло је допринети томе, да та надања добију задовољење. У Србији већ не бијаше моћнога Мијоша, који умре у 1833. години да придобије два нова округа, што су се подигла због две хришћанке, које су отели браћа Френчевићи, и да је у непосредне преговоре са нишким пашом. Млади српски књаз бијаше у то време у опозицији наспрам Порте због унутрашњег питања, које су биле покренуле српске старешине, што се заклањаху за поштено име уставобранилаца. Истина у 1841. години у бунама у Босни и нишком пашалуку придржаваху се јоште оделити покрети у Месопотамији, у Кандији и Самосу; али пошто је порта умирила мисирскога пашу и пошто је успела да се умеша у унутрашња дела Молдавије, Влашке и Србије, да ли су могли да изазову одважно дипломатско умешање сви ти раптркани, засебни појави? Дипломатија могла је само да се постара да се ослабе узроци овим појавима, да се ублажи судбина гоњеним и притешићеним хришћанима, који сами ни шта више и не тражаху. Ови су једва поред тога молили само још то, да се дозволи њиховим сродницима и породицама, што остале у нишком, лесковачком, пиротском и прокупском округу и што се покријаше на српску границу, да ју у српске пределе; и шта више молили су за то београдскога Камил-пашу. Српска влада, после преговора с београдским пашом и руским конзулом, издаде 10.

Априла прокламацију житељима књажевине, у којој би казано, да покрет хришћана у суседном пашалуку, ма какве би врсте, не тиче се граница Србије, јербо „српски народ је обезбеђен у своме спољној и сигурности права, која су му дарована височајним ферманима и хатишеријима; уживају спокојство и мир, сви житељи Србије дужни су остати неутрални према томе покрету код пограничних поданика његовог султантког величества, избегавати и клонити се свега онога, што би могло служити за учестије у томе покрету.“

На скоро се у Београду дозна, да су се хришћани нишкога пашалука паоружали и да су се пређашњим окрузима придржали јоште и берковачки и ирачки, да су у пређашњим окрузима изабрани предводници: у нишком, Милоје из Каленице, у Љесковачком ипок Токо, у пиротском Једенић; да су устанци имали неколико омањих чаркања с Турцима; и из погратичне страже Дражевица, узасами пут из Ниша у Србију, да су изгнали 6 Турака; у селу Мадошићу, које лежи на један сакат од Ниша, да је убијено било 6 Турака и 1 рањен; из Беде Џалашке да су Турци истерани а оружје остало у рукама народа. Но то су били само случајни успеси. Турци су били у сили и продужавали нова насиља: убијали малу децу, особито мушку, и бацали их у ватру, говорећи, да ће тако искоренити своје рајино; у Љесковцу напуње се заробљеницима две апсане, црква и школа; у Нишу сам Мустафа-паша и његови сејмени узимаху најљепше жене између заробљеница, и пошто су их држали код себе неколико дана, доводили паново друге. По свима варошицама и већим селима трговци позатвараше своје дућане, и пошто их нагоњаше да их отварају. Он пошље такође на српске грањице једнога свештеника, да склања народ да се повраћа својим кућама, пошље и своје чиновнике српским пограничним властима с поруком, да оне не држе код себе турске поданике. Српска влада оправи на границу члана совета Милету Радојковића, да надгледа оне, што пребегавају, и да чува српска села. Овај је пошао к себи на договор турске начелнике војних чета, које су тумарале поред границе и пустошиле тамошња села, но добије од њих одговор „ми смо дошли својим послом, а не ради преговора.“ Милета Радојковић држаше за нужно да поткрије пограничну стражу са стране Србије. Између местних мусломана нарочито је бесисно изнадар Осман-бег Френчевић, који се светио сада за своју пређашњу управу. Народ се не могао да држи у селима, јербо тува попадају на падаху Турака па и, и све шуме напуњене буду несрћним становништвом. А међутим турске власти разглашаваху, да је цео пашалук устао, и ску-

пљау наоружане људе. На скоро дођу у Ниш паше призренски и приштички; у првога је било 700 а у другога 800 људи већином коњаника, јербо се пешака рачувало само 150. Најпосле порта пошље адријапољскога везира Јакуб-пашу, са 4000 људи. Дође у Ниш и софијски митрополит, е да би склонио мусломане да се помире с хришћанима, али није могао ништа да изради. Готово све паше, начелници суседних са Старом Србијом округа, такође се крену са својим четама к Нишу; међу њима пајвећа је чета била софијскога Садри-паше. Српска је влада веома брзо прикупљала средстом бегунаца све вести о догађајима у нишком пашалуку и саопштавала их рускоме конзулу и Ђамил-паши; ти извештаји одма су слани у Цариград. Но ту су долазила достављења о поступцима хришћана и Турака не-посредним путем, објашњавана с тачке турскога гледишта. Напослетку порта је одаслала за извиђај целог дела нарочитог комисара, Тевтик-бег-ефендију с налогом, да турска војска поврати хришћанима све заробљенике и запљачкано имање, да се позову житељи, побегши у Србију, натраг у своје домове, и да се Мустафа-паша збаци а на његово место постави Исмет-паша. Но војске, која се скучила у Нишу, било је тако много, расположења и наваљивања турских власти тако су била иницијатељска хришћанима и српској књажевини, која је ове прикривала, да су се по Србији били разнели гласи, да ће сва прикупљена војска поћи на Србију. Ти гласи буду распростртни и примљени с таком вером у народу, да српско правительство мораде у својим званичним новинама да напушта званичан извештај од Порте, у коме стајаше: „Јакуб-паша послан је с војском у Ниш да у побуњеном хришћанској народу поврати мир и поредак, да избави местне житеље од утјетања, а бунтовнике да похвата и казни; нема се узрока мислити, да цар има какву било намеру да на Србију и њему верни народ српски удари; и за то нека сваки избије из главе такву мисао и буде у миру и спокојству!“⁽³⁰⁾

Јакуб-паша пошље у Србију позив побегшим Бугарима, да се врате својим кућама. У том позиву казиваше ово: „Услед догодившега се у нишком пашалуку метежа, пребегла је раја у Србију. Царска је жеља, да сва раја живи у миру. Због тога сам ја и послан к вама. Вама, као царској раји, учинио је цар велику милост и излио над вама своју великородност опростивши вам све ваше поступке. Ферман, у тој цељи издат, ја сам превео на ваш језик и послao вам га. Из тога сте се могли уверити, колико добра жели својој сиротињи наш цар, јербо је готов опростити и кривцима, који своју кривину признаду. Ваља да имате пред очима таквога цара, који нам је да-

рован, и будете благодарни на његовој милости; јербо, ако би сте били неблагодарни њему, то би сте неблагодарни били на дару сакомога творца нашега и вашега. Истина, вама је све изгорело како куће тако и имање; но кад ви пређете амо, вама ће се дати све што је нужно за живљење: ја се обvezујем, да ће вам бити указана царска помоћ. Мене је цар послao, да повратим народ и сиротињу на своје место и да међу њима установим мир и поредак. Рана, коју сте посејали, чуваће се, но већ је време жетви, и зато, како угледате овај мој позив, одма полазите с породицама у своја села да почнете жети ваше усеве; будите уверени, да ће вам се, чим се будете пратили, одма учинити царска милост*. Српска влада стараше се, у колико је то зависило од њене воље, да преволи бегунце из нишкога пашалука, да се врате у родбину; но њезина саветовања слабо помогоше. Са своје стране она показивање турским властима потпуну готовост да им помаже; али је све зависило од оног степена спокојства, који се могао повратити у суседним са Србијом областима. У нади, да ће се учинити крај побунама, српска је влада морала да држи особиту комисију те да нази на погранична дела. С друге стране у Босни испадне новоме пезију за руком те сабере у Травник све спахије и склони их, да послушају царску заповест. Од босанских паша најближи Србији, Махмуд Зворнички, добије старешинство над неколиком окрузима и изда заповест, да сви житељи, како српског тако и турскога племена, како мусломани тако и хришћани буду у спокојству, да примају заповести, које се од власти издају, и точно их испуњавају; да сваки ако жели најстрожу казну избећи, уздржава се од разбојништва и пљачке, од нерајдних поступака по границама српским, који би могли покварити дobre одношаваје са комисијама, и од поћних тумарања унутра у земљи. Но у то исто време добијен је извештај, да спокојство у Босни постоји само по заповестима паша. У Србију дође отуда Симо Љак са неколико посланика од новона-зарског, приједорског, старо-мајданског, козарачког, дубичког и бањалучког округа са жалбама српскоме правительству, да не могу више да подносе зулум, јер су им села попаљена, а Турци жене и децу продају на пазарима и у ронство воде а преко тога траже велике порезе. Сам везир издаје заповест, да хришћани предају своје оружје, и у Босни тако као и близу јужних границе српске књажевине, почели су људи да бегају у шуме и гудуре. Напослетку појаве се насиља над хришћанима и у оних областима, што граничаху са источним крајевима Србије. Мусломани видинскога пашалука нису хтели да изостану иза својих једновераца у другим окрузима, и у

самом Видину један Турчин, приватан човек, убије 14 мирних хришћана. На скоро за овим настану општа нападања на хришћане и по селима. Бугари на Истоку прихвате се такође оружја, но буду разбијени и многи од њих побегну у Србију. Код њих се нађу писма од Милоша, која су их побуђивала на устанак. Дознавши за то, Порта је захтевала, да се Милош уклони из Влашке у Италију.⁽²¹⁾

Бијаше и других узрока за то захтевање. У самој Србији открила се завера у сред стоеће војске, поглавице којој бејаху Марко Шопић, Новак и Благоје. Та се завера склонила по наговору књагиње Љубице и њезина брата Гаје Вукомановића, а управљена је била против Јефрема Обреновића и његове странке. Покрет се као и пре имао започети у колубарском срезу; но правительство сазна за то раније, и 25-га Јуна Гајо Вукомановић, бивши тада ћумрукџија топчицерскога ћумрука, буде уапшен; али сутра дан, кад је књаз изашао из Београда у Топчиће у шетњу, Љубица се упути са четири наоружана пандура у варошку кућу, где је држан њезин брат, и одведе га к себи. Сви попечитељи заједно с Јефремом Обреновићем тужили су се против тога књазу и Гајо Вукомановић буде наново стављен у затвор, због чега књагиња отиде из Београда у Буковик на киселу воду. Тога истог дана совет се састаје у изванредну седницу, на којој буде закључено, да се књаз замоли, да он уклони своју мајку из Србије, а у Буковик буде послан књажев ађутант са два полицијска чиновника, да мотри на њезине поступке. По Београду разнесу се гласи, да је у завери Вукомановића учествовао такође и Јован Обреновић, да је намера њихова била или да убију или да уклоне са управе Јефрема Обреновића, попечитеље Протића, Рајовића и Радичевића и некоје советнике, да принуде младог књаза да на њихова места узме људе, који деле мишљење завереника, и потом да узбуни народ у корист Милошеву. Због тога буде уапшено до 40 људи, и над њима се предузме истрага. Међу тим на ново настану сметње због повратка Срба, који су се налазили у Цариграду и Видину. У овај мах сметње изазове сама порта. Неколико њих Срба, што беху у Видину, већ је спремно било да пођу у отаџбину, а то стигне абет од Порте да се задрже, јер је нашла да пису довољна попуштања српскога књаза. Услови, који су стављени и примљени у време бављења барона Ливена у Србији, повраћени буду од Порте са изменама: она тражаше, да они од бегунаца, који се враћају у Србију, буду одма у службу примљени, а за повратак других у отаџбину, буде определен рок. Не гледећи на то, што је из Русије добијено било писмо од грофа Неселроде, у коме се одобравао посту-

пак књаза Михаила, Михаило није хтео да се против новим захтевима портиним него пристане на њезине услове. Та умереност са стране књаза и руске дипломатије, није им олако прошла: у „Сербским народним“ испијама,^{*} које излажаху у Пешти и продужавају правдати дело уставобранилаца, изашао је један чланак чун грђа против руских дипломата, где су се поступци Вашчепкови упоређивали са поступцима Недобиним: а о књазу био распространт глас, који те исте новине понављаху, као да је он због тога добио наклоност рускога министра иностраних дела, што овај имао удали за њу своју ћер. Но било то како му драго, еле српски бегуци у Видину, охрабреин изнова Портом не хтедоше да приме паре на путовање у Србију, које су им понудили књаз и совет, него одговорише, да њима није пужна правителствена потпора. Очито је, да они рачунају не само на дипломатску по и на новчану помоћ од Порте; но у томе су се прекарили. Порта је поднела српској влади рачун њених трошкова, учињених око издржавања Срба у Цариграду, и српска влада мораде да оправи у Цариград 50.000 гроша.

У то доба аустријска влада на ново се утакне са својим интригама, налазећи за се да ће корисије бити да подржава странку уставобранилаца. Она се бојала, да се не би опет ако над овом победи Михаило Обреновић, повратило спокојство у Србији и дало јој могућности, да рас простре свој утилив на побуњене хришћане у Босни и Бугарској. Стари Милош бијаше у рукама Аустрије, јербо, по захтевању порте, пресели се у Беч, где на скоро дође и Јефрем Обреновић, који је за време оставио Србију и кога је узвећу председника совета заменио Милета Родојковић. Пештанске новине јављају, да су се оба брата при састанку у аустријској престоници заплакала и Јефрем се кајао пред Милошем за своје поступке против њега, признавајући да је погрешно радио. Имајући у својим рукама два најстарија представника Обреновића породице, бечка је влада пажљиво пратила подлогу странака у Србији. Њезине пограничне власти, које су имале на својој руци мноштво шијуна, биле су осим тога у особитом дослуку код београдскога паше а преко њега и код српских бегунаца. Заповеднику у Земуну, ћепераду Ухерхорчу, придружен буде ћенерал Хајнер, који је послан ту под изговором да регулише савске обале. Да би одакнада саобраћај међу житељима српске и аустријске стране, влада још укине и карантин у Земуну. Она у осталоме рачунаше и на то, да ће тиме живахнути земунска трговина, и доиста, пошто је скинут карантин, саобраћај међу обојим обалама Саве постадао је далеко живљи. Житељи српске

књажевине, који давно не биваху на аустријској страни, нагну гомилама у Земун; но још већи саобраћаји појаве се од стране аустријских Срба и Хрвата, који жељају да посете Србију и виде ћенога новог књаза. Посећавала су такође једно друго и званична лица из Београда и Земуна: српски књаз, београдски паша, аустријски погранични ћенерал, са својим свитама чинили су узајмне посете између себе. Из те спољашње лубазности са стране Аустрије скриваху се далеки планови. Њезине пограничне власти, радији заједно с конзулатом, надаху се да ће пустити своје удице по свој Србији. Пошто им не испаде за руком да помире књаза Михаила са побегшим уставобранцима под својим искључивим посредовањем, за које су аустријски агенти рачували да ће добити благодарности од бегунаца, и пошто не добише пристанак српске владе на подизање аустријских агенција у окружним варошима Србије, аустријски агенти наконе се сада, да ју у савез с нашом и уставобранцима, не толико ради тога, што ће преко њих добити утицај на српска дела, колико да побуње нову унутарњу борбу у самој Србији. И сам књаз Михаило, који је поверљиво ослањао се на свој положај и искрено жељео слоге међу свима странкама у Србији, рекао би човек да је нарочио потпомагао интриге Аустријанаца. Александар Карађорђевић пропуштени у Србију још за време намесништва Вучића и Петроњијевића, по том постављени за члана београдског окружног суда, да оставку на то звање, а књаз Михаило доведе га ближе к себи и постави за својега ађутанта. Карађорђевић је био тада готово двапут старији од самога књаза; не одликујући се ни способностима ни енергијом, ни васпитањем, он не имаše никаква значаја у својој отаџбини нити могаше изгледати коме као опасан противник. Књаз Михаило имао је потпуно јавно што је веровао у народну оданост према себи, пошто је већ толико пута искусио, да је народ готов, да устане на одбрану његових права, и пошто је држао да партаја Вучићева, која је једном већ предлагала Карађорђевића за књаза, не ће имати утицај на народ после своје смртје с Турцима, против којих мржња још се није стишила у народној маси.

Најзад књаз се реши, да сам обиђе Србију и убеди се о народном погледу односно о обојих странака. Оставив у Београду централну управу и истражну комисију над учесницима потоње завере Михаило изађе из своје престонице 18. Авг. у намери, како је у званичним новинама казано, „да обиђе народ и сопственим очима увери се о правом стању земље, да се постара још већма утврдити оно, што нађе у добром реду, и да исправи по могућству недостатке,

ако какове примети.* Пред полазак књажев дођу да га испрате сви попечитељи, чланови совета, апелационог суда, чиновници других надлежатељства, а стојећа војска и житељи вароши испраћају га при звоњењу звона, звучима музике и дуготрајним узвицима „ура.“ Шећиме пођу: члан совета, Вуде Глигоријевић, помоћник попечитеља унутрашњих дела, Милош Богићевић, инспектор карантине, доктор Карло Пацек, секретар књажеве канцеларије, Јован Гавриловић, још два чиновника и једно одељење каваљерије. Он се упути право у колубарски срез, из кога последње година излазише све побуне. У Вреоцима буде први конак, право свечано сретање са стране свештенства, местних чиновника и народа, и први разговор књажев с народом. Пославетавши народ и изговоривши му неколике речи о покорности властима, књаз заповеди Јовану Гавриловићу, да прочита народу беседу, која је раније спремљена. У тој беседи говораше се, да је књаз одавно жељео да обиђе Србију, но су му то спречавале продужаване смутње; а сад га је љубав према народу натерала, да неодложе даље свој састанак ш њим; да се он нада, да ће наћи усрдну и дејателну помоћ код народа у својим предузећима, која се клоне једино на оншту и узјамну срећу, и да ће се та помоћ исказати не само у површинским жртвама, другим средствима и народном труду, но и у безирекословној покорности властима, постљенима над народом. „Ја сам рад, браћо, речено бијаше даље у читаној беседи, и срцем и душом, да страни народи признају да смо ми достојни тога благовољења, које нам је учшио наш милостив цар давши нам благотворни устав. Колико сам томе рад, толико се радујем, што, будући и сам уверен о томе, могу и вас уверити, да се сва средства, којима би смо могли заслужити то за нас дично признавање, налазе у нашим рукама и не зависе од случаја или судбине, нити пак од туђе помоћи и милости, но једино од наше сопствене воље. Кад сравнимо нашу отаџбину с другим изображеним и најпредним земљама, можемо и на радост и на жалост нашу, приметити велику разлику. Не само што ми сами можемо без никаквог заузора исповедити, но и други народи без свакога поговора морају се сагласити с тим, да је у нас у срдњењу с многим пределима других држава ваздух пријатнији, земља плодовитија, народ телесно здравији и крепчи, духом бистрији, свима природним дарима богатији и одличнији, и да је поврх свега тога Србија добио најдрагоценје благо, за којим чешну и дан даљи најштображенији између народа, што је он потпуни господар добра, производа и послова својих, што више не купуји спахији, не даје никоме десето, девето или пето

што се неограничено занимати може сваком радњом и трговином, и што може уживати сва права и удобности државнога живота подједнако и неизузетно са сваким другим саотачанствеником својим. Како то бива, да остали народи, лишени са свим или у некој мери тих блага, могу бити срећнији и славнији од Србина, који је поред толиких благодејања, изобилно излишенih над њим промислом неба и владе, још једнако сиромашан, назадан и везнатан? „Љубсани моји! Влада мира и правице државу државом, ум човека човеком, а изображење ума умом ствара. Мир је добра њива, а просвета плодно семе, које кад благодетели зраци сунца правде обасјају, рађа се срећа и благостање, слава и благодет. Зато нису оне државе, у којима је највише злата и блага, по тек оне, у којима је најтврђи мир и највећа просвета, најславније и најсрећније.“ Изложивши даље потанко, како сви ти услови политичке среће и успеха достижу се само кад је узајамна слога и садејство владе и народа, читалац беседе говораше од стране књаза: „Промисао неба поставио ме је, да се о вашој срећи старам; а вама је дужност наложио, да се мојим законитим заповестима повинујете а међусобно братски љубите. Незаборављајте давље ову дужност вашу, ако сте ради, да се благослов неба на вас излије, да вас владаоци и покровитељи ваши благонадења, а просвећени народи сабратства свога удостоје. То знајте и памтите: да ћу ја онда само благостање ваше узвисити моћи, ако ви дужности ваше према правителству моме, као што вам бог заповеда, испуњавали будете.“ Народ обећа књазу, да ће испуњавати његове жеље и шта више изјави, да ће своје обећање и писмено да потврди. Састављена буде адреса на име књаза, коју му у име целога народа округа београдског поднесу кметови, предвођениprotoјерејом, Јосифом Стефановићем, који је пре тога кратко слово изговорио. Другога дана књаз стигне у Шабац свуда предуслетац уз пут и по по селима народом, који му шиљаше у пратњу и коњанике своје. У Шапцу књаза дочека пристојном беседом прота Јован Павловић; а сутра даје после ручка сакуни се народ, пред којим књаз изговори неколико речи а после да, да се прочита она иста беседа. И туна буде му поднета од кметова окр. шабачкога адреса. Осим тога у Шапцу поздраве књаза аустријске пограничне власти из Кленка, предвођене својим пуковником бароном Јовићем. Тим истим начином и таким истим задржавањем иђаше и даље путовање књажево преко Лознице, Ваљева, села Лajковаца, Mrшева, Чачка, Брусице, Враћенице до Крагујевца. У Лajковцима сељанке износише књазу на дар цвеће; у Mrшеву би палба у част књазу, а четири ученика из

ужичке полугимназије прочиташе пред њим еклогу, коју је књаз заједно да се при ручку почити, и на послетку буде му поднета адреса у име свега ужиčког округа, у којој се осуђивају прошлогодишње смутње и исказиваше мисао, да је нужно чувати и уважавати земаљски устав. У Чачку и Брусици држане су биле скупштине у присуству Јована Обреновића и ужиčкога владике Нићифора Максимовића. Из манастира Враћенице књаз се сврати у Црнућу да види воденицу и кућу, где су Милош и Љубица живели пред устанак од 1815. године. Дочек у Крагујевцу бијаше свечанији и многобројнији него икада на другом месту, и тако исто запрши се народним скупом.

У Крагујевцу доктора Пацека одмену чачански окружни лекар, Карло Бедони. У селу Белушићу сазван буде скup из округа јагодинског. У Крушевцу књаз одпразнује дан својега рођења; а пошто сврши посао са месним скупом, походи Алексинац где је прегледао карантин и пошту, одатле пође преко Параћина у Ђутију, манастир Раваницу, село Поповиће и у Свиланицу, где је одсео на стан у кући члана совета, Милосава Здравковића. Одавде се крене па преко села Ораовице отиде у Пожаревац и Сmederevo. Свуда је скupљан народ, свуда читана беседа и даване адресе. Књаз се врати у Београд 14. Септембра.

У Београду очекиваше књаза свршетак истраге и суда над Гајом Вукомановићем и учесницима у потоњој завери. Свега осуђених због тога дела бијаше 39 људи, међу којима је било и 7 солдата, које је судио војни суд, а остale грађански. Од солдати двојица осуђени буду на смрт, тројица на шibu а двојица на батине. Између осталих завереника Гаја Вукомановића осуђен буде на лишење званија, да се одузму од њега дипломе па пољу пред народом, да плати трешину трошкова, учинењих бујом и па 15 година заточења; четворица од његових учесника буду осуђени на првоме суду на смртну казну, ио апелациони суд замени је вечитом робијом. Панта Ковић осим тога осуђен би на плањање четвртине трошкова; остали трошкови по овоме делу падоше на друге окривљеннике, који бише осуђени на робију од 2 до 12 година. Књагиња Љубица дуго се заузимаше о ублажавању казнига, но не моглаше ништа да изради. Узваничним новинама 25. Октобра објављена би пресуда над спрема кривицама с оваком примедбом: „Ове осуде, које није могуће назвати строгима с ногледом на умишљено дело преступа његова светлост милостивији књаз и господар наш потврдио је, па што су га побудили у тако кратком времену појављени чести умишљаји који су претили општем поретку. Он је дотле по природној својој благости умањавао казне судом одређене саразмерно с преступништвом,

надајући се да ће преступници склоњени бити таком милешју да се за свагда уздрже од противзаконих покушаја, који су се од пре до-
гађали. Но ту су милост људи немирнога духа злоупотребљавали; издане прокламације, које су се клониле па мир, благо и напредак отечества, пису биле уважаване немирним људма; а сад се можемо надати, да ће садашњи случај одвратити свакога зломисленника од рђавих и противзаконих покушаја и намера, јербо ће увидети, да их неће заслужена казна мимоћи.⁴² Тај исти дан имале су се извршити пресуде под солдатима; између њих они, који бише осуђени на смртну казну, саветоваху присуствовавши народ, да се нико у лудо не меша у буну. До тога дана Љубица се све једнако надаше, да ће јој књаз помиловати брата; но видећи решивост књажеву она умоли најтешње међу београдским грађанима да моле за ублажење пресуда, које још не беху извршене. Протић и Рајовић, против којих је у неколико управљења била завера, придрже с грађанима и своје молбе. Књаз се смијова те само замени смртну казну, која је имала посттићи још Николу Ђиромана из Београда и Благоја Мијаиловића из Кука, са вечном робијом; а остале осуде остане у потпуној својој сили. Пошто би свршен тај процес, врати се у Београд и Јефрем Обреновић.⁽²²⁾

Међу тим дело о повратку уставобранитеља и не помицаше се напред већ изазиваше преписку између Петербурга, Цариграда и Београда. Уставобранитељи се ујогунише као год и пре. Порта бијаше на њиховој страни, и кад је руски двор одобрио договор књаза Михаила с бароном Ливеном, она сама, како смо већ рекли, измениле услове. Књаз се тужаше за што му се смета да једном прекине дело о коме је један пут већ учињен договор; но после мораде да пристане на попуштања ма да се руска мисија држала тога убеђења да достојањство књажево мора остати неповређено у потпуном своме значају. Старајући се да склони књаза на најпотпуније измирење са одметнувшим се старешинама, руско посланство опет за то не могаше да му не призна, да је он готов са своје стране учинити све, што је од њега зависило. Вучићева странка, држећи, да се покровитељство Русије мора простирати искључиво на њу, не појмаше, да на руској власти лежи далеко важнија обвеза да се стара не само о њима јединима, него и о спокојству целога народа. С тога је на руску дипломатију у опште а на руску посаобину у Цариграду на посе искало неколико гадних чланака у „Сербским народним новинама“ које држаху страну уставобранитељима. А немачке новине, што у Загребу излажаху, извештавале су, да је Вучић кад је дознао за ре-

шење рускога двора, „изговорио у очи рускоме поверијенiku код Порте В. П. Титову (који је савршено умесно радио што ивије веровао бегуницама) много истине и изјавио, да би волео постати аустријским подаником него примити понуђени му пасош на пребивање у Русији, чиме је г. Титов био изискаћен и узбућен.“ Не гледећи па то тај исти поверијеник писаše књазу Михаилу 22. Октобра: „Писмом од 5. Септембра, г. вице-канцелар изложио је вашој светlosti разне за ваше благо битие иззоре, и известио је, да дело великаша подлежи коначно највишиој власти султановој, и мени је препоручено, да се споразумем с Портом и слошћим вама пристојије савете, а великашима поуке. У след тога Порта, имајући сепед и дојунитељне представке ваше, решила је, да не тражи од српске владе нове званичне услове, а великашима и другим бегуницама да потврди, да, ако се они врате ослопии се па вашу благонаклоност, могу бити потпуно сигури и не само да ће се испунити обећања, дата пред лицем овојих дворова, но и да ће ваша светlost искрено предати заборавности прошлост, садејствујући да побољша њихову судбину и да им да прилику, да сваки према достојањству и пређашњим заслугама својим буде од користи отаџбине.“ За тим је јављано било, да се великаши враћају. Порта им издаје суму, коју је књаз понудио на њихове путне трошкове, а уједно преко турскога чиновника, кога у Београд шаље, пише књазу и препоручује у општу судбу и личне пужде њихове, у падању па синходљивост и правично призврење његово према њима. Сад остаје вашој светlosti, говораше се даље у писму, да оправдате поклоњено вам поверење. Бринући се о одржавању законите власти у Србији, Русија и Порта неће вас стешњавати појединим условима, но оставља вама ту заслугу, да довршите искрено помирење Срба међу собом, доказавши у самоме почетку Србима, да сепед не остаје мртво слово по се мора извршити савесно, разумно и у потпуном обиму свом. За време њихова бављења овде они су се уверили, да и дужност и корист њихова изискује, да вам поштовање одају. У пакнаду тога, ваша светlost будите на克лоњени њиховој усрдности, синходљиви према њиховим жалбама, правнични према њиховим заслугама и способностима. Од ваше увијавности не ће се скрити, до између њих нижи чиновници, не имајући раније определених пензија, налазе се нарочито у стешњеном положају. Веома би желети било, кад би се по могућству ускорило да им се даде служба или им се одкуда набави издржавање, у коме су оскудни и које изгледају од издашности ваше. То су салети, које сам овом приликом дужан да изјавим вашој светlosti управљајући

се извртима царскога министарства. Ви ћете ми дати прилику, да га могу известити, да је вашим настојавањем Србија прибавила савршени мир и да су се трагови прошлогодишњих незадовољства потпуно изгладили.*

У младога књаза није недостојало искренога поступања; па против у томе се могло пребацити Вучићевој странци. Премда је међу приврженцима књажевим било и таквих, који нису били склони на уступке, које је већ књаз учинио, опет он остале веран заданој речи, да ће пре или после повратити у домовину чиновнике, који се од њега одметуше. Тако један од прећашних чиновника српских, који је већ добио пензију и живио у Новом Саду, кад је дознао из новина, да је књаз позвао натраг уставобранце и пристао издати им 50.000 гроша, писаше му да не прима у службу бегунце, јербо „кад нико не може да принуди султана да поврати на велико везирство Хозреф-пашу, онда ко може принудити вас, да заново примите уставобранце.“ Књаз Михаило одговори писцу начином љубазним, но не забациваши мисао о помирењу са уставобранцима. Али су ови другаче радили. Пошто нису успели да склоне руско посланство да се живље за њих заузме, они се реше, да прекину свезе између своје ствари и покровитељства, које им давају руске дипломате; па то су они тако кришом радили, да руска дипломатија сазнаде за њихову радњу тек после годину дана. Они прибегоше оном истом лукавству и оном истом средству, помоћу којих испаде им за руком те Милоша збанише. Вучић и Петроњевић потказаше Порти, да је Русија свакда побуњивала Србе, Бугаре, Херцеговце и Црногорце па устанак против султана у тој цељи, да од њихових земаља оснује једну словенску државу под искључивим утицјом Русије; да је она о томе мислила још у време Милошево, који је, како су сада уверавали уставобранци противно својему прећашњем казивању, био највећа препрека томе по свом карактеру; они шта више, говораху, да су заједно са својим подручницима добијајући новце у Цариграду и у Београду, из прва обећали да ће садејствовати на извршењу тех планова, во сада, пошто су истерани из Србије, решавају се, да повере Порти ту тајну. Истина, они нису могли изнети уједињених јасних доказа за потврду својега достављења, нису уједињени, шта више, ни да саопште у појединачним план оснивања словенске државе на балканском полуострву; али већ и сам то проказивање њихово бијаше довољно, да изазове сумњу у Порти, којој се пољтика, пошто је постигла све своје цеље у мисијском питању, стаде приметно да изменjuје односно Русије, и та сумња простираше се не

само на Русију и на Србију, у суседству које узбунише се турски хришћани. Но још важнија последица достава Вучићевих и Петроњевићевих бијаше у томе, што изните у Порте убеђење, да је нужно, да се не само поврате у Србију ти државници што везују своју судбу с турским интересима, но да се и незадржано власноставе на прећашња званија. Осланјају се на њихову власт и оданост, Порта могаше да буде спокојна односно Србије. У то исто време у „Сербским народним новинама“ изађоше дописи са српске границе против Русије. У једном од њих би речено ово: „Против обште надежде они — уставобраници, — дакле конечно надоше! Још онда, док је Муса-ефендиј уставобранителј придржавао, онда је још истим мученицима Русије наговешћено, да се на великомоћно Русије слово много неосланију, по нека се сете, да се грдобне политике с единицама позабављају; него рачун свој све на масе воде; тако дакле да Русијскій Гигант ини лако у своим исполинским корачањима и на далеко замашајућем погледу превидити, и као зрио пеšка у неизмеримом свои планова мору прегазити може. И они су се онда на ово прорицанѣ, кое је врло рано било и против обичаја иницијало, паравно смели; а сад је доцкан обозрењем бити. Међу тим свако зло има по где ю добру страну. Овде је добро то, што ће ова тами још за Србе као свака тами зрене отије србски мало болје разширити и што ће браћа себе болје упознати. — Непонятно је, како је књаз Милош поред свог непросвѣщенија кроз све завѣсе братства, православији и пр. проникнуо, и от севера ребриј: и у том натезашо пукао конац његовог бытіја; — сва доцнија попљченија: издавање, рушење устава, то су биле малености; то се пре откинуто влупче само валило, док се иже до крај извило: а да је Милош хотео орудје бити покровитељства, могао бы са уставом као Лутер са Буллом безоснно поступати; особито у Турскай, где се обично једно заповеда, а противно свршује. Но што бы би, вратило се мило за драго; два се акта на позоришту србском свршише, кортина по другији пут паде, и оба су била трагическа, штета ако трећи буде комически. Я ћу овде један политички барометар напредованја србског направити; тај нећу пунити животом, по ладнокрвјем србским спроју Русса; буде ли оно скакало, знак светлыј дана; у противном мутни и перадни. Я признајем, да Руси воле Србине, по као Господар слугу, у ком је уверен да ће скоком, како онай оком. Я признајем, да је Руси у трактатима са Турском, стапаје Сербије повисијо. Но и бы желјо само, да су Срби у тај пар један чрезвичайнији корак учинили били, да су против сваког благођења протестирали. Русија је онда средством Сербије, само свог на стодвјета израчунјен

план „ослабљена Турске“ довршавала; и кад орао ћеји піс могао кљуном у кулу св. Софіје куцинути, оно бар желје в прила покровитељствујућа от црног мора до Авала разширити; а покровитељство ово јест у полу владарство. Сербіја от оног доба, поред олакшина, кол бы и по самом духу времена и са утечаем други сила за руком изашла, место једног, има два господара; и ако се кадгод вопрос самостанности србске покрену буде, лакше ће бити Сербіја опростити се терета турског, него пријатељства русског. Време! буди ми сведок.* У другом донису казано бијаше још пресудније: „Гонђини Сербіји синови, који су у Стамболу спасеніја тражили, вальда ћеду ови дана већ доћи. Цела расира у његру свом ништа друго ніје била него расира о том, ко да буде шта, т. ј. отимање за званија. А што се после и поред тога у ствар ушело, то је одтуда, како су други ту ствар свакиј на своју корист и намјеру употребити потрудили се. Многи су се чудили, како је руска политика на то се сагласити могла, да се Сербіја и сербском народу конштитуција и свобода даде, кад Русија то у свој земљи своим народима ништо не даје: а сад се опет гдикон, и можда исти они чуде, да је руска политика упустила оне људе да надију, с којима је она радила за установљење устава. Но ту чуда никаква иже видити, ко је видјео, да је устав био пизу Милошу под ноге метнут камен, преко кога је он по наглости свој и по том, како су га и пашто упутили, пао, — а затим да су брже исто тако прошли и они, који су после по уставу сасвим конштитуционално почели владати и радити; а особито ко види напоследку, да утицање руске политике у овој земљи сад, ако піс већма исто тако је пространо и утврђено, као икада пре што је било. — Ствар ова, што људи, за кое се мислило, да су сасвим под крилом руске политике, тако прођоше ако ништа друго то је једно добро за собом донети, што ће капути коју ледену кап на гдиков теме, кога мозак је руссолюбијем превећ ужежен. Не могу рећи, да такви много има у овом народу, а још мање, да су то главе, које ствари разумевају; но тек, да је има, који тако уметствују, да би странац по-мислити морао, да би они волели, да стара Сербіја онако постане губернијом Руског царства, као што је Нова (словеноп-српски срез у Екатерино-славској губернији). а) и Србљи овдашњи онако русими, као што су ондашињи.*^(*)

Бенерад Хауер, преко кога руку предазише сви оваки до-
ниси, широко бијаше разашео своје замке и свуда доспеваше. У онај

а) Овај срез насељен је Србима, која су у време Катарине велике прешле из Аустрије.
Прев.

мах, кад су аустријске пограничне власти предазиле гомилом у Беноград да поздраве књаза Михаила о његову имендану, Хауер је измакао једне поћи о рамазанском празнику и тумарнуо са Ђамил-пашом низ воду до Видина и Брајла. Походивши све обале Србије и Влашике, он је срео у старој Оршави великаше који се повраћају из Цариграда: Вучића, Стефановића, проту Ненадовића, Илију Гарашанина, Пауну Јовановића, Јефрема Ненадовића и Јована Вељковића, с којима је био и турски комисар Емилијен-ефендија. Аврам Петронијевић и стари Гарашани иђаху за њима; па онда за овима Срби који су у Видину били; а Стојан Симић још једнако живљаше у Влашикој. Већина њих је у радујевачки карантин; а неки, међу којима је био и Вучић, отиду у Земун на једном пароброду са Хауером. За време састанка ш њиме, они му причаху, за што им Русија није помогла да се у Србију врате под овим условима, које су они положили. У пешт. нов., које су јављале долазак уставобранилаца би казано, „да се на њиховом лицу не примећује отаџбања; сви су бодри и весели и као што се види потпуно убеђени о својој невиности и шта више надају се с временом потпуном тријумфу.* У београдским званичним новинама такође је било јављено, да су Срби, што се враћају у своју домовину, примакли се граници књажевине, и том приликом казано је, да ће књаз, који им је све погрешке опростио, радо их примити у службу, ако му они у томе даду могућности својим добрим владањем. Кад су се уставобраниоци приближили Београду то су дознали Београђани по пущњани топова, којима београдски град поздрави Емилијен-ефендију, који је са уставобраницима на једном пароброду био. По уласку у Београд уставобраниоце су примили њихови познаници и другови, но сав се говор вразо само око сродничког поздравља и питања. А кад они одоше те се књазу пријавише, онда и ту бише благонаклоно примљени. Онима, којима је пензија обећана, такова је издата; али у службу их нису примали. Њихов долазак произвео је паника у чиновницима, који су заузимали она места, што су од пре њима припадала. Најглавнији противници књажевске власти, као људи богати, нису ни имали потребе да се само службом задржавају: сви бегунци, докле су у Цариграду пребивали, добијали су од порте од 3000 до 4000 гроша месечно, тако, да нису ни паре своје потрошили на трошкове ван отаџбине. После тога, српска влада мораде да определи пензију већини од њих. Поред тога Ненадовићу турска влада поклони једну своју кућу у Београду, која се ценила на 4000 дуката; Петронијевић је свршио рачуне с видинским пашом, који је био ш њиме у ортаклуку у трговини солској у Србији, и добио од

наше 15.000 дуката; послови Стојана Смића, који се занимао трговином у Блашкој, ишли су боље него свију других. Но Вучић бијаше највише од свију њих незадовољан са решењем порте и никако не хтедијаше да се мери са књазом. У име своје и својих другова он саопшти Хауеру, Камил-паши, и Емин-ефендији, да се они не ће вратити у Србију дотле, докле се год књаз не реши, да их поврати у пређашња званија. Тако, дакле, вође уставобранилаца, који су дужни били да се врате у отаџбину под условима, примљеним од стране књаза и утврђенима Русијом и Портом, наставише да одбацију те услове. После неких саветовања са стране комисара, они се напослетку сложе на то, да се нови попечитељи уклоне са својих места, па ова да се њима даду. Распростирали су се и гласи, да су некоји од попечитеља сами предлагали књазу, да их уклони од службе и узме пређашње. Но опет, ире него је постигао жеље дошаших шњиме бегунаца, турски комисар потражи од српске владе, да она, осим посланих преће 50.000 гроша, плати Порти још 500.000 за њихово издржавање у Цариграду и 137.000 за њихов подвоз од Цариграда и Видина до Србије. Но српској благајници и без тога били су већ задати јаки удари потресима двеју последњих година. Књаз сазове савет, да се то питање реши, и чланови совета нису могли наћи никакве друге мере мање да се повиси народни порез од 5 на 6 талира; но то би значило, да влада намерава све материјалне последице своје свлаје са одметнувшим се од ње великашима пренети на народ, што је, разуме се, давало у руке противницима књаза сило средство за побуну народа против њега. Књаз не примаше мишљење совета; а у томе га потномагаше најстарији између советских чланова, Милета Радојковић, који је одбијао сваку поважану помоћ враћенима. Њему се противно попечитељ иностраних дела, Ђорђе Протић: но Радојковић изјави, да ће се он пре решити да узме барјак у руке и подигне народ, него да пристане на такво захтевање. Турски комисар мораше да пише у Цариград, како српска влада не пристаје ни на једмо ново захтевање.⁽³⁴⁾

Готово два месеца се развлачаше спорно питање, и Емин-ефендија очекивање одговора од Порте, бавећи се у београдској тврђањи. Руске дипломате, учинивши са своје стране све, што је у њиховој власти било, нису се више мешале у ту ствар. Уставобранци по обичају плашише своје противнике у пештанскоим новинама. Тако у донису од 2. Фебруара 1842. писаху они: „До сад ће подучено у Србији јошть никаково решење од Порте; но говоре, да је Порта већ предложила своје дело Европејской конференцији. Овде говоре: „Шта

е та Порта за нас? — Добро, господо мој, ви ћете имати посла не с Портом него с Европом. А имате ли куражи да се противите Европи? И ту ћете ви рећи, да немате ништа против Европе; али ће вам Европа бацити пред ноге, као год и Мехмед-Алији пренреке, чрез које ћете морати скакати као што је и египетски наша скакао. Помислите болје, колико је храбри војвода, колико градова, колико топова, колико морски лађа имао Мехмед-Алији, осим 50,000.000 талира у каси и јошт вѣрнога сојузника у морској пучини и опет се морао покорити за четири мѣсце! У ића је било војске, па су га разбили: а шта ји имате?“ Но у Београду слабо су се узинемиривали претњама уставобранилацима: тамо се приљежно занимаху устројавањем школскога и шпиталског фонда, устројством ученога друштва у Србији и позоришта. У овите унутрашње управе Михаила Обреновића одликоваја се тим, што је највећма обраћала пажњу на умно развијење народа. Једино, што је изисило из реда других догађаја, била је смрт Карапођеве удовице Јелене, која је умрла 25. Јануара 1842 год. у 70-ој години својега живота. Удовици врховнога војвода српскога влада је спремила свечани погреб: опело је свршавао митрополит с многобройним духовенством, књаз је пратио сировод до изласка из вароши; књагиња Љубица сироводила је умрлу до села Тополе, где је покојница завештала да је саране заједно са мужем; па путу и у самој Тополи гомиле парода сретале су мртво тело и давале парастое за покој душу умрлој. И судба је баш у начин хтела да помогне противницима Обреновића, подсећајући народ на пређашњега врховног вођу његовога.

Ништа није доводило Порту у такву бесноћу као ћутање српске владе. Противници ове износаху у своме органу то ћутање као знак неспособности српских попечитеља у политичким пословима. Они се преко својих присталица стараху да и народу удију у главу мисао о недаровитости Протића, Рајовића и Радичевића, који су заузимали места, која би по свој правичности, говораху они, требало уступити пређашњим старешинама. И доиста сараденици књаза Михаила нису се одликовали ни енергијом, ни способношћу, а у исто време они нису ни мало уступали својим предходницима у оним случајима, где се ствар тицала њихових личних бористи. За цело време њихове управе у совет није дошао ни један рачун, тако, да су књаз и совет морали наредити да се прегледају дела и касе по свима надлежећима. Пештанске новине ловиле су сваки случај, који је могао послужити на штету српске владе; а нарочито су оне нападаје на попечитеља унутрашњих дела, Рајовића, корећи га, да грубо поступа

с људма, и попечитеља правосудија, Радичевића, коме су пребацивале да није девољно тврд у правничким знањима, што се морало познавати по току судских дела у Србији тим више, што грађански и казни закони још нису били издати. Јован Хаџић, бавећи се у Новом Саду, ма да је и прелазио од времена на време у Београд, опет је с послом био јоште далеко од свршетка. На попечитеља финансије поглавито су падала сва окривљавања, која су се тицала неурености новчане управе.⁽¹⁵⁾

Започета јаново борба међу члановима српске владе и враћеним уставобранцима, морала се показати и на одноштима београдскога паше према књазу и на расположењима аустријских пограничних власти према Србији. Београдски паша готово је прекинуо своје споштовање с књазом; Порта сасвим незадовољна са Михаилом, ћуташе о спорном питању и спремаше се да навали на Србију са другим захтевима. За повод тога послужише јој буне у Босни и Бугарској, које се једнако продужавају. Преко свега тога, што је Порта скрцаја знатну количину војске у провинијама, где се водила расира између мусломана и хришћана, тако да је Србија изгледала као окружена са свију страна турском војском, злоупотребе местних власти и фанатизам мухамеданаца бијају узрок томе, што се гоњење раје продужаваше и број бегунаца у Србији увећаваше сваким месецом.

У почетку 1842. г. из те крваве драме приметно се одвоји један догађај, који је обратио на се пажњу европских новина. Сарајевски митрополит, Амвросије, за време своје више него петогодишње управе босанском епархијом, показвао се, у колико је то од њега зависило и у колико му је његов лични положај дозвољавао, ревносним бранцима хришћана од неправде мухамеданских власти и пљихова нападаја на религиозне интересе поверене му паству. Његово име постаде Порти познато по његовим писменим жалбама заједно са хришћанима, које су не једном отирављене у Цариград; и с тога је гоњење турских власти окренуло се и на њега самог. По заповести великог везира, цариградски патријар падложи му, да остави своју паству и уклони се у Енос па тамо да живи. Збачен без кривице, без истраге, без саслушања његових објашњења, припуштен притом да прода сву своју имаовину па и архијерејску одећу те да исплати дугове, направљене у корист паства, Амвросије из плашиће од даљих гађања није се ни надао за заштиту патријара, него пређе у Србију у нади да ће тамо наћи спокојно прибежиште. Тако је барем говорио он књазу Михаилу и руском конзулу. Њему би казано да може слободно остати у Београду, само ако турска влада не буде захтев-

ала да се он одатле уклони, јер у том случају српска је влада обvezана да изирши портину заповест. Бављење Амвросијево у Србији заинтересова пашу и аустријскога ќенерала Хауера, који је још једнако у Земуну живио. Паша га је позивао к себи, и саслушав од њега потанко набрајање неправда, којих је жртва он био, световаше му да иде у Цариград, где ће му за цело, пошто објасни ствар бити дато свако задовољење, о чему он, паша, не ће пропустити а да не учини свој предлог влади. Ќенерал Хауер нарочито је долазио у Београд ради виђења с Амвросијем, и с прва тако исто уливао му у главу да отиде у Цариград под заштиту аустријског интернуција, коме Хауер обећа да ће писати у корист митрополита; но после промени начин мишљења и светова Амвросија да направи прошеније на име цара Фердинанда, да му дозволи да се настани у једноме од манастира у јужној Угарској и да му определи какво издржавање: Хауер се подхватати да ће то прошеније представити бечкоме двору и израдити да се оно уважи. Но аустријски конзул Атанацковић, према коме се Хауер гордо пошанша и који је већ више пута видeo да је обилажен у дипломатским пословима, тичућим се Србије и суседних и њоме провинија, напротив даде знак митрополиту, да ће њерал њему даје то обећање једино с тога, да би измамио од њега какве било војединости о политичном стању Босне, и световоша га да отиде у Влашку, где ће моћи да пађе поред једновераца и приблизити се далеко верније, него код аустријске владавине. Но митрополит више жељаше да у Русију иде, и с тога јавивши паши и аустријском ќенералу да ће да остави Србију, почне се сам спремати за пут у Влашку и Молдавију како би одатле прешао у Русију. У Цариграду су све то дозидали већ онда, кад је Амвросије био далеко од Србије и посумњали, да не буду српска влада и руски конзулат дали трошак митрополиту. Стара назадњачка странка, која у то време владаше у Цариграду, приодада је тај догађај пређашњим кривицама српске владе и ватрено је желела, да Вучића, Петронијевића и Симића, уопште тако зване уставобранце, поврати на њихова пређашња звања, јер је само у том увиђала залогу, да ће Србија бити покорна пред свима захтевима Порте. У том случају Камил-паша, као Турчин старога кова, пре свега могао би бити извршилац жеља странке, која тада у Цариграду владаше. У њега беше још вешт помоћник управљавши влашћу поред аустријских граница Саве и Дунава, дотичућих се Србије, који је имао сувинога времена, познати нам ќенерал Хауер, који је живио у Земуну под именом да

прочишићава корито Саве и Дунава, а овамо мешао се у све интраге, што су се у Београду стицале, дописивао се с Молдавијом и Влашком, саобраћао се са Видином, Травником и Сарајевом, слao преко својих сродника дописе у пештанске народне новине и имао ширијуна у Србији мимо аустријског конзулата. Његовој радњи поглавита је цељ била, да подрије управу Русије на земље, што леже поред доње отоце Дунава. Поводом дogaђаја на потоњем влашком сабору, он је написао чланак у одбрану књаза Гике а против Русије, који је печатан у пештанскоим новинама. Но руска дипломатија признаваше да у Србији књаз ради савесно и да је склон мирној управи; а то беше доста па да Хауер узме под своју заштиту српске уставобраниоце, који су тражили далеко веће уступке од стране књаза, него што је израдила у њихову корист Русија. Наравно у томе се Хауер није никада старао ни за интересе Србије и Турске, ни о добитцима Вучићем са друговима или расподелу Камил-паше: једина и главна цељ његова бијаше, да поткона руски утилив у Србији, Молдавији и Влашкој, да их примами под особиту заштиту Аустрије и да распростре њен утицај на Бугарску, Босну и Херцеговину. Хауер по два пута преко недеље бијаше у Београду, а по кашто и ноћеваше код паше; јавно примаше код себе у Земуну уставобраниоце и приљежко се заузимаше за њих пред књазом. У томе истом Земуну пребивашу енглески конзул Томас Греје-Фон-Бланк и француски конзул Кодриг под изговором као да у Београду не могу да нађу удобнога сместишта. Хауер их похођаше и јавно говораше, да Енглеска, Француска и Аустрија раде заједнички, да истргну Србију, Молдавију и Влашку испод искућувачког утицаја Русије. По његовом наговору Камил-паша се одважи да наваљује на српскога књаза: да би га нагнали на попуштање, пребачијаху му, да је одвише одан Русији. Књаз се напослетку реши, да пристапе на један од прећашњих захтева, и исплати 137.000 гроша за путне трошкове уставобраниоца; а за оних 500.000 гроша затезао се и даље. Онда Хауер ујдурши с Камил-пашом, да овај спреми ручак за књаза и српске власти и том приликом да га помири с Вучићем, преко кога већ не би било тешко извући од српске владе оно, што се тражи. На ручак буду позвани књаз, руски и аустријски конзул, исти Хауер, командант у Земуну јенерал УихерхоФер, сви српски попечитељи а од уставобраниоца Вучић, који још све једнако живљаше у Земуну, Петроњијевић и Стевановић, који су већ били у Србији. Но опет зато Вучић не отиде к паши, њега одврати од тога

УихерхоФер. Али после неколико дана Вучић посети пашу и међу њим и књазом буде помирење. Њemu, Стојану Симићу и староме Гарашанину дозвољено би да се поврате у Србију.

У званичним повинама стајаше, да су Вучић и Мијутин Гарашанин пријавили се књазу 30. марта, а Стојану Симићу, налазећем се у Влашкој, послана објава, да се и он може вратити у отаџбину ако жели. Вучић још једном пређе у Земун те тамо уреди своје послове, и 6. априла опет се врати у Београд, где почне доводити у ред његовој непокретној имање, које је у осуству његовом покварено. Ђенерал Хауер, тиме што је ујдуршио помирење књаза и Вучића, како би се већма упознао са стањем Србије, имаше још и то у намери, да прође целу Србију и један део Бугарске, о чему је известио и попечитеља унутрашњих дела; но како његов званичан задатак бијаше у томе, да регулише Саву и Дунаво, то он није могао ни пропићи у средину земље. С друге стране опет Камил-паша ни мало се не задовољаваше попуштањем књажевим у главном предмету несагласности између њега и Порте. Он не могаше да заборави, да књаз није исплатио Порти сву суму новаца, коју је она тражила, и од које би на сваки начин бар што год могло да остане у рукама пашиним. Он измишљаваше све, што је само могло да послужи за повод узајмној несагласности; а таквих повода могаше се наћи довољно. Пре свега мучење, које се продужавало у Босни над хришћанима, нагоњаше многе од њих да пребегавају преко границе и насељавају се у Србији. При том мусломани их често гонише и нападаше на српску пограничну стражу, која опет тим истим одизваше се. Осим тога пограничне распре на Дрини искршавале су још због тога, што Турци не продају сеоске земље, не гледећи што имају право, да се само у градовима настањују, и обвезу, да своје земље распродаду у року петогодишњему. По где што житељи турских пограничних села изјављивали су своја преча права на комаде земаља, што лежају унутра у српској граници: паша мораде да изашиље комисаре с налозима да прикупе доказе од околних житеља о томе, када су биле обедежене те земље руском комисијом тридесете године. Паша спречаваше Турцима, који су живили у градовима или по границама Србије, да продају своје земље српским житељима; у њега бијаше о томе тајан предпис. Српско попечитељство унутрашњих дела, да би једном за свајда прекинуло ствар са тим земљама, не допусти Турцима да их засеју. Камил-паша, чим се први пут састаде с књазом, изградио је најбезобразније његове чиновнике: „ваши попечитељи су незнадије. Они праве лажне повеље; ја и^т само што

већу дозволити Турцима да уступе одузете земље, него ћу још израдити им дозвољење, да своје земље распостру до на два сахата испред свакога града; уништићу карантине по српској граници, забранићу и вама да подижете зграде у Београду, где заповедам ја а не ви.⁴ — Књаз примети паши, да му хатишерићи не дају права, да изјављује таква захтевања. Паши рекне на то: „ако се ви уздате у свој народ, то се љуто карате, не верујем и десети део његов да вам је привржен; ба, и на само покровитељство Русије немојте се толико надати.“ Сутра дан их руски конзулат помири. Но одношаји међу њима већ буду затегнути, а то ускори за собом нове последице. Неки Исмаил-ага, београдски житељ, палазећи се одавно у српској служби при Ћумруку због турског језика, навуче на се мржњу фанатика међу његовим једноверним саграђанима, и једном некако неизложњом, изрази се вређајућим начином о неком другом Турсину у пријатељском разговору. О томе одма буде јављено Камил-паши, који нареди, те га ухвате на сокаку, предаду га суду, и пошто му по решењу кадије удари сто дегенека, баци га после под ас. Истрага тога дела, пресуда и њено извршење, све то савршено би за један сахват. Кад бијаше послат српски драгоман с протестом против тога онда паши, смејући се, примети му, да је баш нарочито употребио такво хитро суђење с тога, да не би српска влада имала кад да га предохрани. После тога објашњења са обојих страна послане буду званичне жалбе у Цариград. За тим међу књазом и паши поведе се прешписка око тога, што је књаз купио и хоће да увезе из Аустрије 1000 цената ћулади. Паши је писао књазу, да би он могао од њега да одузме ћулад, с тога, што у случају спољашње опасности Порта би умела да заштити Србију. Књаз одговори, да такву куповину дозвољавају хатишерићи. Паши на то примети: „ја, и без вас знам, шта треба радити“, и похита те у Цариграду напаљка, како је ужасан положај српскога народа, и како су Протић, Рајовић и Радичевић неспособни да управљају Србијом. У одговору на то велики везир захтеваше, да се они уклоне са дужности па да се поставе пређашњи државници. И сама порта свакојаким начином насташе на Србију: ћумручки спор међу Београдом и Нишом, решен прошле године, на ново искрне у виду утакмице међу Београдом и Видином. Кад је скинула ћумрук у Нишу, за који је Србија обvezала се да плаћа опредељену суму, Порта упућиваше све еспане из унутрашњих области поред источне границе српске к Видину, а бечка влада поможе, да се туда и аустријска трговина упути: због тога заоднога пута трговачког јако посрпушне српски ћумручки

приходи. Српски књаз жаљаше се рускоме поверенику у Цариграду, и, у след његових предлога, порта пошаље у Београд неколико претписа једно другоме противних: час признаваше Србију као део Турске царевине, и задовољаваше се једино београдским ћумруком, а час је сматраше за земљу савршено одељену. А у уговору Порте са аустријском посаобничим трговачким путом кроз Србију сматраше се као транзитан за Турску, и у исто време ћумручини за еспане, који иду у Аустрију, повиси се од 3 на $\%$ а аустријски конзул похита те извести српску владу, да се то расположење не тиче Молдавије, Владике, Србије, Босне и Херцеговине.³⁶

У Мају особито се учинило пресељавања Босњака у Србију. Бегуни причују, да су њихови мусломански саграђани подигли такво гоњење на рају, каквога она дотле још искусли није. Убијства, разбојништва и насиља, од којих ни кога пису штетљиви, ни стање, ни пол, ни узраст, дошли су дотле, да су неки од умерених Турака сами световали хришћане, да траже спасења бегством преко границе, па још су им и представа за то давали. Жалбе, које су хришћани давали Хозреф-паши, ништа не помогоне; од њих се тражаху сведоци између мусломана, и они жалноци, који не могају да добију сведока, бише прогнати, или кажњени као нарушиоци општега спокојства. Па с тога Босњаци и почеле да бегају, неки у Аустрију а неки у Србију. Најзад нереди у Босни достигну највиши ступањ: мусломани нападају и на раденике у рудницима, који тамо по жељи и за рачун Порте радише под управом једнога саксонског инжињера, који мораде да бежи у Травник Хозреф-пashi. У пишком нападалку дигну се у разбојништва читаве чете, састављене из мусломана и хришћана; а покашто те се чете пробијају до српске границе, а међу њима и српском стражом догађају се чарке. Но једна чета под управом Стрелића, Србина, који је на неколико месеци пре тога из Њуријске таванице побегао, нападаше највише на Турке и Јевреје, пљачкаше и убијаше их. Сваке недеље по неколико људи пребегаваше у Србију из Босне и нападалку пишкога и видинског. Местни управници не бијају у стању ни да учиниште хајдучке чете, ни да задрже исељавања. Велики везир, који је већ одавна био уверен о силеном утицају Србије на суседне њојзи хришћане, пожури се те изјави своје негодовање српскоме књазу, изјавивши, да Србију сматра за виновницу побуње хришћана и за извор разбојништава. Али сами Турци одговорише на то окривљење: из београдске тврђине учиније се бегства турских иззама, тако, да сва посада, што се налажаше на расположењу пашином, спаде само на 600 иззама, чиме за цело већ не бијаше

крива српска влада. Порта одреди за шиљање у Београд из видинскога пашалука нови „полк“ редифа, у коме по српску стајаше око 3000 људи, а у самој ствари не бијаше више од 2160. Уставобранови се и тим користе те објаве средством пештансских народних новина, као да Порта шаље војску у Србију да заштити њихову ствар.

У Београд дође 12-г Маја аустријски ерцерцог Албрехт, а пратиши га ћенерали: Унхерхфтер и барон Хауер. Он одседне у стану аустријскога конзулате, где му се представе све српске и турске власти, а после тога ерцерцог посети пашу и књаза, промотри параду српске војске, и, прогледавши варош и град, врати се у Земун. Но један од ћенерала, припадајућих његовој свити, Шире, разбираше: да ли намерава српски књаз да се жени, да ли тражи себи невесту и ако тражи, то у којој држави? Пошто је ерцерцог посетио Београд, барон Хауер савршено после овлађа целим током интрига, што се коваше у београдском граду, где без њега не прође ни једна свечаност. Тако он бијаше распоредилац дочека два турска достојанственика, који, одређени за посланике у Бечу и Лондону, путоваху поред Београда. У граду су удешавали непрестано састанци међу Хауером, Камил-пашом, Вучићем и Петроњевићем. Књаз и руски конзул почеше да подозревају, да се у граду смишља нешто зло. Да би угодио паши и само прекинуо затегнуте одношаје према Порти, књаз по савету рускога конзула бијаше готов да уклони Ђорђа Протића и на његово место да постави за представника Аврама Петроњевића. Напослетку и сам енглески конзул мораде да примети паши и Хауеру, да српски књаз ради законито по правима, уставом датим му, и одржава тај исти устав, на који се обвезао не гледећи на нека приговорања пашинија. У осталом Фон-Бланк не заступаше толико Михаила колико се плашише, да се Аустрија не оснажи на југу од Дунава, јербо њему се не давно пре тога јави депутација од Срба из унутрашњости књажевине и од Бошњака с питањем: да ли је истина, да ће њихова отаџбина морати кроз кратко време потписти заједно с Босном под господарство Аустрије, и да ли је истина, да је ћенерал Хауер послан да ту ствар изврши?

Енглески конзул говораше, да се цељ његова становиња код Београда не састоји у томе, да подржава аустријски и руски утицај у Србији, но у томе, да се стара, како би та књажевина потпуно уживала задобивена права и повластице. Француски конзул потврди то исто. Ту исту цељ износаху као своју крајњу жељу и уставобранови, који су били удаљени од посла. У њиховом органу, у пештanskim народним новинама, писано бијаше ово: „Србија још до сада

нема никаква уговора с Портом, окром устава. Сво њено биће оснива се на букурешком уговору, акерманској конвенцији и адијанопољском уговору, које је Порта закључила с Русијом. Устав так може се сматрати као закључено између Порте и Србије, добровољно од стране прве, одобрење, којим је она признала Србији ветну самосталност. Из овога се види, да је стање Србије постало независним и с једне и друге стране, што не могу предугајачити по својој вољи ни Русија ни Порта. Кад би се независност Србије оснивала само на поменутим уговорима, онда би Русија могла утицати на Србију по својој вољи тако, да се Порта не би могла томе противити, но Порта је утврдила уставом српски народ и његову самосталност тако, да ни она сама не може нарушити независност Србије. Устав ограничава књаза односно народа, народ односно Порте, а Порта је сама себи поставила границе својим одношајима према клаузу и српскоме народу, које никада не може преступити, иницијатива Европа нутила до тога, да ма и једна прта српскога устава буде нарушена. Може бити Русија је и незадовољна таквим стањем Србије. А трудови Петроњевића и Вучића свагда су били управљени на то, како би се одржала добивена, помоћу Порте, уставна права, и како првом пушком, којом би се одазвале једна другој Русија и Порта, не би сагорела самосталност Србије као барут у пламену и обратила се у ништа. Београдски паша, незадовољан садашњим попечитељима, прекинуо је шњима сваки саобраћај, и ако му се што год представља од стране попечитељства, он шаље одговоре непосредно књазу. Вештина и искуство г. Петроњевића много би помогло Србији у садашње време, јербо Србија са својим ћумруцима тако се заплела, да ће их тешко никада и довести у ред; њена је трговина сасвим пала, еспани у Аустрију возе се водом а не сувим путем преко Србије, као што је то досле било. Србија је пре могла данак Порти својим ћумруким приходима плаћати, а сада не може њима ни своје чиновнике да издржава. Карантини с аустријске стране дигнути су поред све турске обале, а спрам Србије и сад су затворени на 7 дана. Какве штете из тога произлазе за српску трговину, може свак видети.“ У тим врстама изразава се сво хвалисанje уставобранитеља; показују се и они тајни путови, којима се они подвлачаху под српску владу. Они не само што уверавају друге, него, као што се види, и сами бијају убеђени о томе, да је Порта сама, а не под утицајем дипломатских и војних успеха Русије, попудила Србији уступче, који су увршћени били у уговоре: букурешки, акермански и адијанопољски, и хатишерифе. Само себи приписиваху они у заслугу то, што је устав од

Порте добивен; у овоме нићаху они задогу за одржавање права Србији, за њене добре одношење према Порти и Аустрији. Тешки положај српске књажевине у епоци, о којој ми говоримо, не дожидаше ни у колико од неспособности тадашњих државника, него од оних тајних салетана и гадних средстава, којима рађаху не само против њих по и против своје отаџбине самозвани заштитници њени, који подмишавају турскога пашу, клињају се пред аустријским ћенералом, а не хтеше да се потчине своме рођеном књазу. Књаз је ограничен уставом односно народа, говораху они, народ односно Порте, Порта односно Србије; а не помињају ни речи о томе, да ли ограничава устав непослушне чиновнике пред књазом и народом. И ето таки вам људи имадоше образа говорити, да се Русији већ не допада устав и њиме утврђена права Србији. Та нагла а једно и будаласта клевета, којој су тако лако веровали Срби из странке уставобранилачке, бијале награда руској дипломатији, која је пренела од 1835. г. своје покровитељство са српскога народа и његова књаза па српске чиновнике.⁽³⁾

Отуд, одовуд, па опет сва судба Србије стављена би у зависност од личних интереса неколико себичњака, који мрзише на оне сараднике књажеве, па које се он мораде да ослони због самовлашћа и надувених одношаја тих истих уставобранилаца према њему. Од Јуна не пролажаше већ ни један број пештанских народних новина, а да у њима не бијаше нападања на српске попечитеље. Окривљивати Михаила у деспотизму не бијаше већ никако могуће; па за то му стављају у кривицу рђаво васпитање, неумешност да изабере себи-искусне советнике, сувишно потчињавање онима, који га окружавају и иенокорност Порти. Из прва саопштено би, да је београдски паша на ново захтевао од књаза, да Вучића са друговима поврати па пређашња звања, и дао му три дана рока за одговор; но књаз да му није ишишта одговорио из врло познатог узрока. Он је већ и пре изјавио и самој Порти и руском посланству, да ће свака спољна прилуда окрњити у очима народа његово достојанство, и да ће он по времену сам радо примити у службу повративше се великаше, ако му они даду могућности својим добрим владањем да то испуни. А како су радили уставобранци? Саобраћајући се са турским пашом и аустријским ћенералом и нетражећи вишег посредовања рускога конзулате, они водише борбу с књазом за највишу власт на супрот пристанику, који по њиховом истом наваљивању, мораде да изради Русија, која је нарочито послала у Србију по њиховом делу барона Ливена. Руским дипломатима остајаше једно: да раде против разуданих уставобранилаца с онаком истом енергијом,

с каквом некада радише противу књаза Милоша. Али радити дипломатски могућио је било само против јавних потраживања а не против тајних бургијашева и завера. А уставобранци и прибегавају тима средствима, јер се плашише да важност, коју су уживали у народу, не буде коначно изгубљена ако они не настојавају на својим захтевима, ако би добили своја места по књажевој милости а не што би га на то они принудили. У почетку Јула пештанске народне новине већ пису ни криле, да расира са уставобранцима може да изазове нову буну у Србији. „Код њаса свуда тајни разговори, мртва тишина и лажни гласови, казано беше у једној од београдских кореспонденција; све то мучи душу и срца не сматрајући на пратњу лђета и на садашњи параде са сербском словесности.“ Последње речи односиле се на прве доста учестване седнице тек отворенога у Београду ученога друштва; али и против младих српских вештина уставобранци подигоше непријатеље у лицу представника турске власти. У Београду се осим тога често давају позоришне представе, којима за садржај служише догађаји из старе српске повеснице. Вучић с друговима уливаше паши у мозак да такве представе вредију Турке, и Камил-паша захтеле, да се на бину не износи борба Срба с Турцима. „Ето до чега смо дошли“ узвикују после уставобранилачке присталице у пештанским народним новинама. Из тога истога извора саопштавају извештај, да се књаз почине колебати и да је готов уклонити Протића и Рајовића, но Јефрем Обреновић заузима се, да на место првога буде постављен његов зет Ђерман, а па место другога шурак Богићевић; да је тога ради Јефрем Обреновић прелазно у Земун да моли конзуле енглеског и француског, да га потномажу по обојици су му то одрекла; и да су се поводом тога састајали у Земуну Камил-паша, ћенерал Хајер, Аврам Петронијевић Алекса Симић и Стефан Петровић Книћанин. Што и ова последња двојица учествоваше у преговорима, то доказиваше, да су уставобранци већ успели да прокрче пут к совету, у коме се такође мораде да предузме њихово дело. Да се то дело приближало крају искусни људи закључише из тога, што Вучић, Петронијевић и Стојан Симић почеше изненадно спремати се да одлазе из Србије, и тражаху заграничне пасоше. У томе се прва двојица жаљају, да се против њих спрема некаква завера, а Симић говораше, да он оставља за време своју отаџбину, јер види, да се могу догодити нове побуне због тога што он и његови другови пребивају у Србији. А у ствари већ готова бијаше цела завера против књаза; но Петронијевић, способнији за дипломатска дукавства, него за војну одважност, а Симић

опет плашећи се за своја богатства, оставише обојица да први од почне Вучић, који изађе из Србије само с тога, да прикрије своје праве умишљаје. Кад доби пасош, Симић отиде у Влашку па једном пароброду с Хауером, који је говорио да иде у Цариград а у самој ствари он иђаше само да походи Видин и Варну. Хауер већ и не скриваше својих свеза са уставобранцима. Аустријски конзул, налазећи се у иницијативству с Хауером, говорио је да бечко министарство није ни нашта овластило барона, и да он не одговара за његове поступке, и шта више сам каза српској влади, да Хауер интригира против ње. Но српски државници иђаху то и без њега; од онога времена, од како се београдски паша упозна са Хауером он поче парочито да се напреса над Србима. А наша опет са своје стране казиваше да он с ћенералом нема никаквих политичких спошаја: „ми, де, с њиме читамо само стране новине.“ Ђуди, који су одани књазу а иђаху додира са уставобранцима, јављаху влади да Хауер интригира с Вучићем и Петроњијевићем, да они сами себе називају мученицима, који су пострадали за одржање рускога утицаја у Србији, и да сада траже помоћи на страни. Мешање београдскога паше у унутрашња дела Србије иђаше све даље и даље; он шта више хтеде да има утицаја на избор свију чиновника у Србији. Између њега и књаза створе се најзад савршено лични односи: књаз се тужаше што је београдски паша наштампао помоћу Хауера у пештанским народним новинама свој разговор ш њиме. Камил-паша одговараше на то новим тужбама Порте, како Србија потпомаже буне у Восни и Бугарској, и прије томе старе извештаје о куповини књазом Ћулади, увеличавши количину њихову до 10.000 цената. Порта дође у неспокојство и тужаше се на књаза рускоме посланику. На питање о томе преко конзулатата, књаз одговори: „српска влада не може бити одговорна за то, што се већи део турских поданика у Бугарској и Босни разбегао по шумама или се из очајања пријеузило разбојничким четама.“ Међутим интриге Хауерове почну заузимати велики мах. Помоћу његових агената подговорене буду међу насеобинама ново-русијскога краја 42 породице виртембершких, алсаских и баденских насељеника, те пређу у Србију. То да изговара аустријскоме конзулату, да моли усмено за дозвоље да може подићи у Београду цркву за католике. Аустријски цар давао је на то предузеће 200 дуката; београдски паша обећа да ће дати земљу, ако је не дадне српској влади, и осим тога 4.000 гроша. Но књаз Михаило пошића од конзула писмену молбу на то, ама ова му ипак није била поднесена. Напослетку аустријски интереси сударе се са енгле-

зима. Фон-Бланк препоручиваше Србима да своју јапију шаљу на гаџијама у Енглеску, предлагаше да се енглеским капиталистама даде израђивање српских рудника. Аустријанци се почеше томе да противе. Опда енглески конзул објави, да сви умишљаји аустријских агената, што се у последње време открише, а тичу се целине турскога царства, прекорачују границе општих трактата, и пошаље у Лондон званичну жалбу против Хауера. Руске дипломате такође жалише се на њ. Но ни из чега не виђаше се, да је руска дипломатија готова била да се енергично умеша у умишљаје, који су се тако јавно корвали против ње у Земуну и Београду и да онако енергично заштићава књаза, коме је почела да прети очита опасност, као што је пре заштићавала бунтовне уставобранце. Само у пештанским народним новинама би око тога времена као глас, да се у Цариград позива из Италије А. П. Бутењев због тога опаснога обртаја, који је заузело српско дело; но уставобранци то тумачише по својој ћунији ослањајући се на то, што им је Бутењев више него нико помогао да добију устав за Србију.

На концу Јула опазише већ и приврженци књажеви, да је близу нова буна у Србији. Совет је имао седницу у пуном присуству свију чланова и решио, да се поднесе књазу молба, да уклони попечитеље од њихових дужности; избрани буду депутати за предају те молбе књазу, који наставаше у Топчидеру; но та проба није имала успеха, јер правце потпомагаше захтеве Порте, која је желила да се поставе за попечитеље Вучић, Петроњијевић и Стојан Симић. Па и Јефрем Обреновић захтеваше, да се уклоне Протић и Рајовић а на њихова места предлагаше своје пређашње кандидате. Алекса Симић, коме књаз већ одавно предлагаше место капућехаје у Цариграду, изјави, да ће само онда примити то место, кад Протић остави звање представника и попечитеља иностраних дела. „Но како је, говораху пештанске народне новине, које су извештавале о тој седници, руски конзул извикао у таким случајима да буде посредник, коме свагда помаже и енглески конзул, то остале пређашње стање ствари, и књаз посла одговор високој порти, да он мора да задржи садашње своје министарство као пужно при оваквим склоностима.“ А међу тим већ иђаше у Србију нови турски комисар, Шекиб-ефендија, кога задржаха у Букурешту догађаји у многоме налик на српске, с том само разликом, што у почетку Порта потпомагаше тамо књаза, а Русија бојере. У том истом броју пештанских новина казиваше се поводом овога следеће: „Руски комисар, пуковник Џухамел, дошао је у Букурешт без знања портилога, да извиди узроке посто-

јећих неслога између књаза и бојера. У почетку он се понашао према књазу врло љубазно, но приметивши одма, да књаз нема према њему поверишљи и да је известно Порту о његовом неочекиваном доласку, изменније је своје понашање односно њега и захтевао, да се прећашње министарство распушти и састави ново. Он би при угодним околностима учинио и многе друге промене, да није дошао турски комисар и предао књазу почасну сабљу и похвально писмо у оно исто време, кад је Ђухамел почeo против њега радити. Та одличја књажева била су руским дипломатима тако мрзка, да је г. Дашков, руски ќенерални конзул, протестовао против тога, што се чита султански хатишериф у сабору народних представника, и захтевао, да он буде тек онда прочитан, кад из Цариграда дођe парочито дозвољење од г. Титова. У исто доба и ќенерални конзули аустријски и француски добише наредбе, да обрате особиту пажњу на поступак Ђухамела против књаза. Руски комисар, увидевши, да је напишao па те пречеке, изјави, да он нема овлашћења да ради заједно с турским комисаром и поменутим конзулима, и поврати се у Петербург ништа несвршившi.^{a)} То излагање преговора о влашким пословима, давало је надање и сриским присталицима порте, да ћe и њихова ствар бити тако добивена. Одма после тога пештанске народне новине саопштише ово: „ГГ. Ђухамел и Шекиб-ефендија добили су од својих дворова очекивана настављења, која су довела у огорчење целу земљу; јербо, књаз, кад је увидио неслогу између Порте и Русије, поколеба се у своме прећашњем понашању. За то је турски комисар морао да се свади с књазом и да му енергично примети, што се он дводлично понаша. У преговорима између њих дођe до тога, да комисар не хтепе да прима књажевога одговора на настављења, која су на novo из Цариграда дошла, него затражи од књаза, да он испуњава своје обvezанosti, да се не меша у друге послове и да не заборавља, да је он вазал високе Порте. Сада турска комисар развије већу делатност и сложи се с најважнијим вођима противне књазу странке. Он сваки дан имаше разговоре ш њима а ни најмање не обраћаше пажње на бедан положај књажев. Због захтева бојерских, због права Портних и подговарања Русије, књаз ћe скоро доћи до тога, да или се пријужи владајућој страници, или се одрече својега достојанства, што би опет до присело највећу штету његовој земљи, о благостању које се он ревносно стварао.“ Тај обрт дела у Влашкој, који се спршио падом књаза, и та околност, што је Шекиб-ефендија морао поћи из Букureшта у Београд с таквим истим настављењем, даваху повод пештanskим народним новинама, да упореде стање ствари у Влашкој са стањем сриске

ствари. „Није мање од тога бедно и стање Србије, примећавало је уредништво тих новина, и овде се књаз не слаже са советом, који жели да Протић и Радичевић буду удаљени и на њихова места постављени пријатељи отаџбине. Осим тога у сриске ствари меша се београдски паша; он се ослања на наредбе великога везира, захтевајући, да се оне изврши, по сриским књаз не слуша га. Дух неспокојства, који у земљи влада, усилјава се још гласовима о успешнома хришћанскома устанку у Бугарској, и не може се предвидити, докле чак могу запи те неслоге.“^(*)

Ни тurski комисар ни руске дипломате онеспособи су могли да учине ништа пресуднога у срискоме питању. Странка, која је противна књазу, разрешила је то питање помоћу оружја. У овај мах странка, противна Обреновићима, употребила је и лукавство, и у томе су сриским великанима превазишли влашке бојере. Да би привукли народ на своју страну, они су почели радити у корист Милошеву. Један из њихове странке, син Милосава Здравковића Ресавца, бившега члана совета, млад човек, повратио се из Беча, где се састао с Милошем и добио од њега 15.000 дуката, а од Јакова Живановића пространо настављење, како не радити; а и сам Милош решио се да за неко време отиде у Саксонску, Баварску и Швајцарску, јер се плашио, да га не би задржала аустријска влада. Но у тај пар њега није преварил Беч, него људи, који су узели на се да потпомажу његову ствар па употребили његове дукате на своје цели. Завера Ресавчетовог сина који се заклањао за име Милошево, била је правце управљена против Обреновића и спремала је широко поље за радњу уставобраниоцима, који су после морали узети у своје руке народну буну. Помоћу Милошевих новаца завереници имали су подиљи народ, који би стао захтевати повратак у Србију старога књаза; а у то време коловође са људима, који су му пајоданији и пајпосвећенији у његове тајне, имали су да нападну на Београд, да убију Јефрема Обреновића, неке од попечитеља, советника и најзнатнијих чиновника, свега 17 људи, Михаила да испрате у Аустрију, рускога конзула изаглоју; а народу да буде објављено, да ћe они уништити устав, преместити гарнизон и касу у Крагујевац и оправити четири посланика у Петербург, Цариград, Беч и Милошу с молбом у име народа, да се он поврати у отаџбину. Чим је дочула за тај покрет, влада је одма уапсила Здравковића, и код њега су нађена била писма, која су доказивала да постоји завера; нека између њих сведочила су, да су и саме пబуне у Бугарској долазиле од Милоша; у броју

^{a)} Јован Ресава.

Превод.

тих артија нађен је био и пројект народне молбе о повратку ста-рога књаза. Заклањајући се за име Милошево, уставобраници, неравно подигли су и онај део народа, који је искрено жељио његова повратка. Одма је за тим влада уапсила и Милоја Лазаревића Цоцића, и у његовим артијама нађен је био тај исти план устанка, изузимајући она убијства и прогонство Михаила у Аустрију: а место тога младога књаза хтели су одвести у Крагујевац да суделује у привременој влади у напредак до доласка Милошевог у Србију; а осим тога на трошкове око устанка претпостављало се да се узме из народне касе до 70.000 дуката. Међу артијама ухваћеним код Цоцића налажаше се: молба од стране народа за повратак Милоша, адреса скунштине од 1830 год, с изјавом благодарности Милошу на мудрој управи његовој, и оснивањем наследности у његовој породици. С молбама за повратак старога књаза имало се шта више обратити и посланствима енглеском и француском. Осим тога изнађено је писмо, које је написао некакав аустријски Србин, који је живио у Рабу; у њему беше издложен овакав план устанка: Михаило да се одведе у Крагујевац да привремено управља делима Србије заједно са советом, да се затворе министарства, да се задрже пајбољи између старих советника, да се изишту од Љубице сва прећашња народна акта те да се прочитају на скунштини, на коју да се позову Загорица и Обрштаровића те да преписују и сачињавају пужна писма, а депутација за стране дворове да се састави из простога народа. Ту нађено беше и писмо Милошево,писано Јовановића руком, у коме је као у изразима, који покривају суштину ствари, говорено, било о изворима, откуда ће се узети средства за буну; „и премда се дело мене не тиче казано беше између осталога у томе писму, но ја би жељио знати, да ли ће Здравковић скоро почети скупљати урањене и мршаве свине и из којих округа поглавито, и да ли је он уверен, да ће урањене издржати пут; но на сваки начин он треба да поступа по уговору који осигуруја обе уговорне стране.“ Но ма какав био уговор Милоша са младим Здравковићем, он оцет за то би преварен.

У то исто време, кад је влада хватала конце завере, па које је написла, 13-г Августа стигне у Београд Шекиб-ефендија и захтева да се уклоне Протић, Радичевић и Рајонић, о чemu је и пре говорила Порта; погражи да се војска само на полицијске мере употребљава говорећи, да српска војска не мора се занимати војним вербовањима, да су шест топова, које је негда Милошу поклонио султан Махмуд, определjeni само за празнике и светчане дане, јер за помоћ, у случају каквих било смутња, књаз може молити београдскога и друге паше.

На учињену му опомену односно права, која су хатишеријом дарована, одговори Шекиб-ефендија, да их је султан поклонио, и да их султан може и одузети. Књаз пристаје да збаци три почешића, и совет је тога часа захтевао, да се та места попуне грима великашима између оних, који су се не давно вратили. Књаз је пристао и на то. Пријакао се беше опај дан, кад је то требало објавити, а 19 Августа пошљу у Београд извештаје начелник смедеревскога округа и председник тамошњег суда, Лазар Арсенијевић, да је у њиховом округу, а тако исто у пожаревачком и крагујевачком, изланула буна, коју је произвела странка Вучићева и они од његових присталица, који се налазе у служби, у намери да се дочекају прећашње власти, и „извргну своје противнике“; да је за главно средство за побуну народа послужило обећање, да ће се спустити порез до 4 талира и временом учинити још неке друге одлакшице; да Лука Гарашанин заповеда у Гроцкој, где је он већ повезао све чиновнике и отео касу.³⁹⁾

Тај нови покрет, који већ ије сакривао својих цељи, започео се овим начином. 12-га Августа, у очи доласка турскога комисара у Београд, Вучић пређе у Земун, а одатле се превезе у Панчево; њега су пратили неколико турских веслара, Михаило Гарашанин и Раја Дамјановић. Но поно 19-га на турском београдском канку и с турским лађарима (канцијама) с гавазом пашијим и јединим официром, он дође под смедеревски град. Тамошњи Турци спроведу га с фењерима у кућу Пауни Јанковића, где упрегну турске коње и на колима унущи се Крагујевцу, а ш њим заједно Михаило Гарашанин и Дамјановић. А Паун Јанковић, да га власт не би ухватила, сутра дан умакне у град. Чим су чули о преласку Вучићевом на српску страну, стари Гарашанин сакрије се у једно од побуњених села; а а Стефан Стефановић, Лазар Теодоровић и Стеван Кипњанин изађу из Београда и отиду својим кућама у разне округе; а Петронијевић пошиље своју породицу у Аустрију. Кад је Вучић био на путу Крагујевцу, где је већ народ био покренут спремљеном завером, књаз је у вече тога истог 19-га, после предходног саветовања са советом, изашао против бунтовника с председником и неколиким члановима совета и двема ротама гарнизоне војске. У почетку се срећа наклањаше књазу. На његовом путу народ је свуда пристајао узаш и оружао се. Ухваћена су била два Вучићева писма, која су открила књазу, као је пространа била завера, и уједно дала су могућност да управи своју радњу против оних места, где је била највећа опасност. Прво је писмо било управљено на Стефана Стефановића, који се већ налазио у Пожаревицу, тамошњем окружном начелништву и помоћнику

смедеревскога начелника, но писмоноша буде убијен, те тако не донесе писма где треба, и не гледећи на то Стефановић је успео и за 24 са х скупину у пожаревачком округу до 2000 људи. Ш њиме су пристали сви српски начелници. Са том гомилом, коју је предводио моравски начелник Атанасије Вукићевић, са 5 сандука барута, и олова, Тенка се примакне 21. Авг. к Смедереву; но Смедеревци се наоружају и Пожаревљани врате се натраг, а Тенка с Вукићевићем, Пауном Јанковићем, који је изашао из града да их предусретне, помоћником смедеревскога начелника Ранковићем, казначејом Кузмановићем и једним чланом тамошњега суда, умакну у смедеревски град Турцима, који су их примили заједно с касом окружнога казначејства. Но Смедеревцима испадне за руком те отму од бунтовника цебану. Народ, који је ишао уз књаза, хватао је свакога, за кога је год држао да је Вучићев једномишљеник: пред самим књазом убију једнога кмета из Пудараца. Зет старога Гарашанина буде ухваћен и с неколиким присталицама доведен књазу. Лазар Теодоровић и Дука Стојчевић про- дру у шабачки округ, привуку искре на своју страну; во Михаилови приврженици опколе их. Теодоровић се преда сам, други буду похватали, једини Стојчевић није хтео да се преда, њему пришрете да ће запалити кућу, у коју се затворио, и он изађе из ње. Прота Ненадовић с једним српским начелником подизао је ваљевски округ, но и њих су такође уапсили. Из писма Вучићевог Гарашанину дознали су, да је Вучић извештавао Гарашанина, да је он у смедеревском и пожаревачком округу већ успео и уредио цело дело, и позивао је Гарашанина, да се о томе и сам постара у београдском округу и после се састане и њим на известном месту. Овде се дододи судар с предњом четом књажевом и четом, коју је стари Гарашанин тек скупио. Гарашанин буде убијен и његова глава показана књазу. Чи- њаше се да је све пошло за руком Михаилу и његовој страници. При- сталице Вучићеве, што осташе у Београду, почну да бегају у град Тамил-паша, кад дозна, да се и у смедеревском граду палазе српски бегуници, пошиље тамо наредбу, да их не пуштају из града него да их чувају заједно с заграбљеном новчаном касом до даље на- редбе. Када је чуо књаз, да његови противници бегају, он замоли пашу да никога не прима у град; но преко свега тога наша опет не само да примаше бегунице, но још шиљаше своје гавазе њиховим ву- ћама да им донесу оружје, новце и ствари, које су хтели. Српска влада онда се реши, да постави стражу између града, Саве, Дунава и вароши. Паша објави, да он то узима као намеру за нападање на град и запрети, да ће да онали топовима па варош, ако стража не

буде уклоњена. Међу Турцима у вароши и српском полицијом догоди се такође окријај: многи Турци побегну из вароши у град: конзули руски и аустријски почну их успокојавати, отиду на преговоре са човеци паша и изненадно набасају тамо на ћенерала Хауера. На ши- тања конзула, одговори паша, да је он дужан па основу настављења, што их је из Цариграда добио, да прима у град свакога, ко год бега њему. Но Тамил-паша и аустријски ћенерал ради су били да међу градским стенама виде не присталице Вучићеве, које су они зашти- ћавали, него самога књаза и његове приврженике. Међу њима је била углављена заједничка радња тако, да Вучић започе буну у оно време, кад је полк редифа, одређен за београдски град, имао да пређе српске границе. Но Турци по своме обичају задонце. И сама буна, због тога што су из Смедерева за времена известили књаза, није пошла онако, као што су раде биле коловође њене. Књаз беше да- леко јачи од својих противника: узав су биле три роте војске, око које се скупљаху наоружане гомиле народа.

Изгледаше, да буну очекује жалосан исход; но Вучић се од- важи да чини све, што год може, само да постигне успех. Управ- љајући мањим бројем људи, но имајући уза се артиљерију, коју је дочекао у Крагујевцу, и потномаган тамошњом војском, он одлучи да нападне на отпор, који је ишао против њега с књазом. 22-га Ав- густа књаз се крене Крагујевцу. С друге стране вароши стајаше Ву- чић са својом четом, окопавши се шанцем. Књажева војска помакне се у саму варош но не иђаше даље. Онда Вучић изашаље из својих опкона малу гомилу људи под видом, као да су га они изисерили. Лажни бегуници почну да подговарају књаза, да јуриши па Вучића докле није још побегао. Рачун је био добар: докле књаз још ништа не предузимаше по само прикупљаше око себе народ не покрећући се против Вучића, дотле положај овога није био баш најбољи. Као што је одре бивало у оваким случајима, његове присталице, међу које су многи случајно упали, докле би почекале дан, два, и виделе, да је на страни књаза далеко више народа, морале би да ступе у пре- говоре с Михаилом, а то не би могло ини у ратун Вучићу. И при најсрдијем обрту ствари, књаз би може бити пристао на неке уступке, али тешко да би могао неодложно да поврати старешине на њихова пређашња места. А честољубиве тежње Вучића и његове друштине биле су тако нестремљиве да их ни чим па свету није могућно било сузбити; и постепено зближавање тако названих уставо- бранилаца с књазом баш и при посредовању паше, турскога коми- сара и рускога конзула, било је просто немогуће. Ето због чега је

Вучић, познавајући најбоље од свију положај странака и расположење народа, решио се, да незадржано изазове књаза па борбу. Оклеваша могла би само да упрошасте његово дело. Његово лукавство испаде таман као што је он хтео. Књажева војска изађе из Крагујевца и крене се против онкона, у коме су били противници његини. Но тек што се примакла онконима, а иза ових опале из топова, и они, који су пре од Вучића подирајени књазу, окрену се с пушкама на његову војску; из онкона та које искоче Вучићеви бунтовници и оспу картечом. Војска књажева тргне се, Вучићевци појуре за њом и заузму Брагујевач. Сутра дан књажева војска, кад се опоравила од првог пораза, почне ново да приступа вароши, пущајући из даље на противнике. На њену ватру Вучић је слабо одговарао; књажева војска почне се приближавати, и он онда ново почиње у ред артиљерију. Народне гомиле, које окружавају књаза, прве побегну куд која; оне се и не надаху, да ће наћи на такав јак отпор. Књаз почне с војском да се измиче Београду. 24-га Августа под селом Жабаром, где је књажева војска стала на одмор, и где је Јован Обреновић довође помоћ из Чачка, стигне их Вучић и ново нападне. Тонови и ту реше сву ствар; у тај мах растуре се већ и солдати, који су пратили књаза. Народ га сасвим остави и почне да се разилази кућама.

Михаило умешавши се и сам тога дана у борбу, мораде да бежи, и доноси у вече 25. Августа стигне у Топчидер заједно с Јованом и Јефремом Обреновићем и двојицом чланова совета. Ту он позва ради саветовања рускога конзула и изјави му, да хоће да пређе у Земун. Конзул га саветоваше да причека даље последице народнога покрета, или да ступи у преговоре с Вучићевом странком, или па послетку да иде у град. Михаило љутито одбије све те предлоге, јер „не увиђаше довољно јемства како за своју сигурност тако и за даље спокојство у земљи код таког стања ствари, које је спремљено околностима што су их јудурисали сами Срби, београдски наша, аустријске интриге и нерешљивост Русије“. Конзул па то ама пишта баш не можаше да одговори. Те исте ноћи, разредивши по обали савској своје људе, књаз заједно с оба своја стрица, Јованом и Јефремом фамилијом овога и Милошем Богићевићем пређе у Аустрију преко Саве баш спрођу Топчидера; за њим пређу Протић, Радичевић и пет сопствника. Ђамил-паша, који је већ имао извештај о победи Вучићевој, обилазио је те ноћи своје карауле, надајући се да ће ухватити кога од оних што пребегавају, но није ништа уловио, те за то изгради српског управитеља полиције и задржи га до ујутру под стражом. Те исте ноћи, још до свалућа састави се привремена варошка управа

из неколико грађана, које је наша поставио, и метне стражу код народне касе, коју су попечитељи намеравали да пренесу у руски конзулат, но не имадоше кад. Та привремена управа састојала се из присталица Вучићевих и потпуно је зависила од Ђамил-паше и Петровијевићевих налога. Она се занимаше само истрагом Вучићевих противника, постављаше страже заједно с Турцима код књажева конака где се јоште налажаше књагиња Љубица, код конака Јефрема Обреновића и код других државних зграда. Руски конзул тога истог јутра протестовао је против свега, што се извршило, и изјавио, да он сматра за понижење да ступа у сношаје с владом, која је сastављена из бунтовника, и да ће од сада да се споразумева само с нашом. Француски и енглески конзул и такође су протестовали лично пред нашом. Пред нече се пријдружи х њима и аустријски конзул, и сва четири предаду заједничку протестацију нашим. Ђамил-паша одговори аустријском, француском и енглеском конзулу, да су они трговачки агенти и немају права, да се мешају у унутрашња дела Србије. На то су конзули приметили, да се не мешају у унутрашња дела Србије, по ради предохране сопствених интереса и ради изјављују му да покрет Вучићев и његове странке против законите власти, сматрају за бунтовни. Руски конзул пријода да он са своје стране сматра не само за дужност да учини ту изјаву него и за право, које он не ће престати да потномаже у својим даљим сношајима с нашом. Ђамил-паша одговори да Вучић није бунтовник; јер је позван народом који, не видећи да му се захтеви задовољавају, решио се то силом да тражи. Онда аустријски конзул реке: „није га народ звао него београдски Турци, који су га кришом одвезли из Панчева у Сmederevo, о чему ја имам званичне доказе“, и изнесе ту извештај панчевачког пограничног војног заповедништва од 26. Августа о томе, како је Вучић ушао из Аустрије у Србију. Шаша па то ништа не одговори. 27-га Августа Вучић се примакне вароши са 7.000 људи и окружи Београд од Саве до Дунава. Сва та гомила већином коњаници, смести се у логоре; уза се имаше она 27 топова. У тај исти дан стекне се код њега маоштво чиновника из различних округа, који су собом понели и новце из окружних каса. А тада доведу у логор окованог Цветка Рајовића, кога је пређашња влада послала била на јужну границу Србије поводом бугарских покрета; па како он није могао да побегне у Аустрију, то беше ухваћен. Ш њиме доведено буде и неколико других лица. С тога млади Здравковић, који је започео да буни под изговором за повратак Милошев, буде одма ослобођен и такође отиде у логор. Издана буде наредба, да се ослободе

сви они, који су осуђени били на затвор због прошлого-годишњих по-
буна у Колубари (⁴⁰)

28-га Августа руски конзула отиде у Земун књазу и добије од њега протестацију против бунтовника; такви исти протести раздати буду и београдскоме паши, конзулима аустријском, француском и енглеском. У то исто време, кад је руски конзула у Земуну био, Вучић и Петроњевић, у спроводу веће гомиле народа и чиновника, уђу свечано у град, а кад су се повраћали из града избачено буде у почаст њихову шест топова. Они су однели са собом тужбу на пређашњу владу од имена народа, који молјаше кнезу да утврди Петроњевића и Вучића у звању привремених управника додавши им још 9 људи: Петроњевић буде назван председником те привремене владе а Вучић „предводитељем“ народа. Поншто се врати из Земуна руски конзула отиде паша да дозна каква је то тужба предата од народа, и кад је добио ту извештај да се већ саставила привремена влада, одговори, да он не би имао шинша против тога постављења кад би из његовог састава били искључени Вучић, Петроњевић и још четири человека; но како је ствар већ извршена и признати од пашине стране: то он не ће против тога да протестује већ хоће да очекује заповести из Петербурга. Паша на ново почне уверавати конзула, да Вучић није бунтовник, и да треба причекати пародну скупштину, која ће све решити. Паша је заступао нову владу с тога, што је она радила по његовим упутствима. У свима поступцима српске полиције примећаваше се јак утицај Турака. Сва лица, која су уаштена или осуђена на затвор под пређашњом владом, буду ослобођена; позвани су били сви пређашњи бегунци из Србије, који се јоште налажаху у Аустрији. У замену за то почела су нова апшења, и у броју притворених био је шабачки владика, лични непријатељ Вучићев. Ту уставобраниоци забораве оно, за шта они сами прекоравају своје предходнике због увреде митрополита у време топчидерских смутња: њихове присталице допусте те шабачи владика иретри разне непријатности. Напослетку управо тако исто неразборито и непријатељски понашајаше се београдска полиција према људма, који су служили пређашњој влади: њихове куће биле су опљачкане. 29-г Августа књагиња Љубица ишла је сину у Земун и вратила се од њега с писмом команданту стојеће војске, који је био потоњих дана на страни кнезовој. У томе писму Михаило благодараше официрима за показану верност, обећаваше им своју наклоност по повратку у књажевину, иа што он још није губио надање, и молјаше их да се владају мирно. Љубица је послала то писмо по своме слузи, по писму од овога буде

отето и њега узму под стражу. Књажево писмо буде оглашено као непријатељско отаџбини: Михаила су окривљивали као због тога, што је имао намеру да узбуни у Србији нова неспокојства, и оснивајући се на то, предузели су строге мере против свакога, кога су само сматрали као приврженика Обреновићима; а од војске, која је радила за књаза, одузму оружје и укалоне је у унутрашњост земље; књагињу пак испрате у Аустрију. У то време преко Земуна прође митрополит Петар, који се враћаше у Београд после двомесечнога бањења на лековитим водама. Михаило и они што су ш њиме пребегли поручиваху му, да ступи у преговоре с пашом и привременом владом како би се књаз повратио у отаџбину под условима, који би и за једну и за другу странку били корисни. Али паша се јако упротиви повратку Михаила; а Вучић и Петроњевић ослањаху се на мишљење пашине; рускога конзула и не позову на те преговоре, Михаилу не поможе ни народни покрет, који је подигао одважни и свагда привезани Обреновићима Јован Мићић у ужичкоме округу. Не сачекавши, да се око њега сабере већи отпор, Мићић се брзо кренуо правце у Крагујевац са 700 људи. Но влада похита те нареди, да се отуда сва војна цебана и оружје превезе у Београд, јер ако би Мићић ово дочепао могао би да ојача и да промени стање страпака. Осим тога против Мићића послата буде знатна војна снага с топовима. Мићић се опкона са својом гомилом и издржи неколико напада. Вучић га почне склањати да положи оружје под условима, који су корисни за њу, јамчићи за његову безбедност. Мићић се не предаваше, јер не вероваше никаквим обећањима и бојаше се напротив да га не издају Турцима, којима је он био вечити непријатељ. Но народ који га је окружавао, кад виде да их је мало на броју и дознаде о обрту, који су узеле ствари у Београду, почне се разилазити, а Мићић с неколико најодважнијих и најоданијих му људи окрене се југо-западној граници Србије, у намери, да пробије кроз Босну и Херцеговину у Црну Гору; но поншто су га предуслели босански Турци, поврати се, буде ухваћен и одведен у Октобру у Београд у тешким оковима.⁽⁴¹⁾

Међутим одређена буде народна скупштина. Истине и без тога беше много народа под Београдом, али су опет желели, да из свакога села буде по неколико људи. На Врачару и пољу око њега разређена бијајаху три тabora, пацуњена шатрама, ладилицима, чадорима, које су узели на послугу од паше, по шак доста људи под ведрим небом остале. У средини главнога тabora издигао се беше Вучићев шатор, поред кога за сваки случај стајају осам топова са упаљеним фити-

љима уз њих. Око шатора и међу таборима ходаху спућени коњи, а по где који између њих виђаху се оседлани и спремни за пут. Сав народ беше оружен и већ сам скуп те градне гомите издаваше весеље на лицу учесника народног покрета. Цео тај свет имаше 1. Септембра да бира себи новога књаза. И спољним изгледом и самим редом избора, та народна скупштина подсећаше на малорусијске „раде“ (скупове), на којима су некада избирали били „хетмани.“^{a)} На дан избора на сред Врачара беше памештен особен шатор, у коме се налажаше сто и на њему материјал за писање; осим тога неколико клуне и један диван. Из јутра у логор дође митрополит и прође у Вучићев шатор, где су се скupили веки од великаша. После кратког саветовања, јербо је све већ раније уједурисано, приђу они сви ономе шатору, где је имао да буде сам ред избора. Најпре ићаше митрополит, за њим Вучић а после остали великаши. Када су ушли у шатор, Вучић, као изabrани предводилац народа, закаже да се сви окружни кметови приближе и заместе испред шатора у виду полуокруга. За њима се постави повеће одељење редовне војске, по без оружја, а даље се награђао свак народ. Пред тај круг изађе из шатора, коме су врата окренута била на Исток, митрополит са свештениством; за њима ићаху: Вучић, Петројевић, Алекса Симић, Стефан Стефановић, Лазар Теодоровић, Милосав Здравковић Ресавац, прота Ненадовић и други великаши, међу којима се виђаше одликованi трудовима у потољој буни Стефан Книћанин и кмет Богдан. Наместивши се у сред народнога круга, великаши пропусте преда се Вучићу, који, знајући шта народ воли, беше обучен у просту српску народну одећу; на глави му беше фес, на ногама обацци а за силавом пиштоли. Он се попише на једну столицу и махнувши руком позове народ да ћuti. По свој пољани расиростре се мртва тишина. Онда Вучић окреће се народу с речма: „Народе и браћо! ево нам овде и г. митрополита као главе закона; овде су и осталае старешине наше: промислите ш њима, шта нам ваља сад радити; нико вас ни нашто овде не наговара, међу нама нема насиља и принуде. Познато вам је, да је наш књаз Михаило Обреновић са својим једномишљеницима отишao у Ђесарију и оставio народ. Но ни једна кућа, а то ли овога земља и толики народ, не море остати без главе и свога управитеља. За то, браћо, да се посовјетујемо шта ћемо да радимо? Нека сваки искаже овде без икаква страха своје мишљење, што жели и чemu би био рад за у будуће? Хоћете ли ви, браћо, допуштити и трипити, да наш устав,

^{a)} Овако су се звали потглавари у Маљо-Русији док су они били независни, а док нису потпали најпре под Полjsку а потом под руску државу.

који смо ми добили од милостивога султана, буде нарушаван ма од кога то било и сматран за ништа? да слобода народу дата, буде са-мовласно одузета? да се чине свакојака насиља, мучења и неправде противно уставу? да људе бију, колју и убијају без суда и испита? да људске главе на колје патичу? да народне новце грабе и народ притешњавају без пута и потребе? Из народа па сва та питања зачује се вика: „не ћемо! не ћемо!“ Вучић је наставио даље: „добро браћо, ми сви то не ћемо (народ опет повиче: не ћемо), па зато смо се и искупили данас да се посовјетујемо, шта да радимо? Књаз је наш Михаило у Земуну, да ли да га позовемо патраг и да му то кажемо? — „Не ћемо! не ћемо! чује се вика. „А зашто, браћо, не ћете?“ запита Вучић. Граја се подигне са свију страна; не могаху се разабрати поједине речи; чудо се само: „не ћемо га! не ћемо!“ Вучић па ново подигне руке и викнувши: „чујем! чујем!“ прекине народну грају; па опет се још чујаше жагор. Вучић опет почне: „добро, браћо, ви данас велите не ћемо, а сутра може бити свакојако ћете се изговарати. — „Не ћемо, не ћемо ми Михаила за књаза ни данас, ни сутра“ чудо се са свију страна. „Добро, прихвати Вучић, али он има сродника.“ — „Има повиче народ, али не зна се који је гори од кога, и ве ћемо их, не ћемо никога од Обреновића; рђави су нам били, рђави нам и остају, нека иду куд хоће.“ — „Браћо настави Вучић, ми не моремо бити без књаза ни три дана, па за то опет вам вељу: ево књаза Михаила Обреновића у Земуну, (пруживши руку на Земун); да га позовемо.“ — „Не ћемо га, не ћемо га за књаза ни данас ни сутра,“ наставио је викати народ. „Кад, браћо, не ћете, њега, проговори Вучић, онда имаде међу нама много одличних људи, има људи заслужних за своје отечество, који су остарили у управљању народним дјелима“. „Има, одговорио су гласови из народа, по њима чес и поштење, а ми хоћемо Александра Петровића Црнога“. То име би прихваћено од народа и неколико пута повторено: „Александра Петровића! Карађорђевића: Нека буде он наш књаз! живио он!“ Вучић па ново махне руком, и кад се граја утиша, настави говорит: „Ја*, браћо, ја вам рекох, да је у Земуну наш књаз Михаило Обреновић; да га позовемо!“ Те речи прекинуте су биле виком: „не ћемо га ни данас, ни сутра! Ми хоћемо Александра Карађорђевића!“ — „А зашто њега, запитавши Вучић, кад у отечеству нашем има толико заслужних људи; он је човек млад и још ништа није учинио за своју земљу?“ — „Истинा, да је незаслужан човек, повикате у народу,“ али његов је отац прољевао своју крв и борио се за нас; ми њега хоћемо!“ — „Е, кад је тако, рекне

Вучић спуштајући се на земљу, онда нека иду по шест људи из сваког окружења, да му то јаве и доведу га овде*. Одма избрани буду депутати и отиду Кађорђевићу на коњима, и кроз по сахата доведу га са собом. Новоизбрани књаз сјаше с коња, поклони се свима и приђе на благослов митрополиту, који га сртне овим речма: „Народ, остављени својим књазом Михаилом Обреновићем, изабрао је вас из многих узрока за књаза свога. Ваша ће главна дужност бити, да народ овај, као отац децу, надгледате и љубите, да земаљски устав точно набљудавате и храните од свакога вредносног прикосновенија, да се блистательној Порти, као владјетелици ове земље, и њезиним заповјестима, сходно устану, свагда повинујете, да православну цркву нашу покровитељствуете, да земаљске законе и постановљења не само сами испуњавате но и другима заповједате да их испуњавају, да народ заштићавате од угњетенија, да се старате о миру и поредку у земљи* и т.д. Кађорђевић заблагодари народу на избору и обећа да ће тачно вршити дужности, о којима је говорио митрополит. После тога митрополит попне се на једну а књаз на другу столицу, и митрополит представи народу новоизбранога књаза и напомене заслуге његове. За тим се и остale старешине подигну на столице. Заоре се народни узвици: „ура: живо књаз наш; ура;* а за тим узвицима осле се пущају из топова. Народ бацаше капе у вис, и дugo викаше. После тога митрополит књаз и све старешине уђу у шатор и тамо потпишу молбу на име Камила-паше и Шекиб-ефендије, која је радије спремљена. Кад би потписан тај акт попне се секретар на столовицу и прочита га народу. У тој молби сабравши се у Београду народ говораше о томе, каква је права и повластице добио он од порте за тих 27 година, а књажеви његови у пркос томе угњетавали га, како је и зашто књаз Михаило удаљио се из земље и како га народ не жељи више да види као свога књаза, него је изабрао себи за књаза Александра Кађорђевићи, и тако је молбо, да би оба чиновника високе Порте измолили од султана потврђење народнога избора и да би султан послал свој берат књазу, јављајући у осталоме, да ће српски народ и сам известити о свему Порту. Изабрана буде депутација паши и комисару, која је имала да их извести о избору новога књаза, и на челу депутације отиде Петроњевић. Они, што су у логору остали, поздрављају се с новим књазом; најважнији назмеђу Срба љубиште се је њим, а остали поклањају му се говорећи: „Бог те живио књаже!“ За њима поздрављају књаза кметови, и тада неки говорише: „здрав пам био наш књаже!“ а други: „да бог поживи књаже тебе и т. Вучића.“

Докле трајају поздравља, депутација, послана у град, извршила је своју поруку. Паша и турски комисар одобрише народни избор; а присуствовавши при томе џеперал Хајер, рекне, да му је пријатно што види, како српски народ тврдо одржава своја права. С депутацијом послан је био преводник пашин, са писмом од паше и комисара, којим они, по власти, даној им од султана, одобрише избор народу. Одма за тим у логор дођоше оба турска чиновника, спровођена врстом коњаника. Њих предустроје пуцњавом топова и бандом војничком. Паша се примакне шатору, а народ напово окружи место, на коме је књаз избран. Камил-паша, тај властољубиви Турчин, имајући срећу да управља српским делима, што многима од његових претходника пије у део запало, повтори пред народом ту сцену, коју је с таком вештином, убеђени из радије о њеном исходу, Тома Вучић предводилац народа, развио. Чудно је било, кад је већ одобривши нов избор, Камил-паша попео се на столицу и стао говорити народу: „Књаза Михаила Обреновића епо тамо у Земуну, да га зовнемо?“ — „Не ћемо га, не ћемо, не ћемо!“ викаше народ. „Зашто, зашто, заштавиша паша, ја велим — књаз Михаил у Земуну, да га позовемо!“ и народ опет повтори своју вику, а паша га заштића: „а кога ви хоћете за књаза? Народ именује Александра Кађорђевића. „Добро, добро,“ проговори смешћи се паша и сиђе са столице; „нека је срећно!“ дода он, окренувши се великашима, који га окружавају. После тога Шекиб-ефендија настави уверавати народ, да ће султан потврдити избор књаза и послати берат. Он говораше турски, а Петроњевић превођаше његове речи. За тим се опет изучало из топова, а у то време турски момци послуживају знатнијим гостима и српским великашима кафу. Пошто та час би спршена, Шекиб-ефендија устане, узме Кађорђевића, Петроњевића и Вучића за десне руке и саједини их, па рекне: „држте се тврдо, ничега се небојте, цара вашег слушајте, и устав њиме дати чувајте: па ће онда и вами и целој Србији бити добро.“ Са тим речма турски чиновници оставише логор, а Кађорђевић намести се у ономе шатору, где је био његов избор. Кад се повратио у град, паша је доставио списак с народном молбом рускоме конзулу и саопштио му избор новога књаза. Ваšченко је с места протестовао против тога начина књажевскога избора, и за своје народне свечаности у логору руска застава на конзулском стану беше спуштена. При свему томе Срби а и неки од Турака опет осветлише увече целу варош. (42)

Радња Обреновићевих приврженника само раздражаваше нове државнике. Издана буде наредба стражи да пуша на њих ако би се

приближили државним зградама. Израђен би распоред о изгонству аустријских и турских поданика из Србије, од којих многи су се већ одавно насељили у Београду и имали своје куће, дућане и породице. Обе странке дајале су се у осталом свакојаких средстава само да нашкоде једна другој. У Земуну учињен буде покушај да се отрује Михаило Обреновић, и по његовој жалби месна полиција умеша се у ту ствар; истрага по том пренесена буде у земунски мајистрат и они, на које је сумње бачена, отерани буду у Петроварадин. Тако исто и у Београду распростираху се гласови о завери против Вучићева живота, услед чега предузете буду строге полицајске мере, потпомогнуте и са стране турске посаде; умноже се аишена, батинаша и прогонства у Турску. У исто време влада се стараше да привуче на своју страну стојећу војску: официри и редови, који у потоњем устанку нису били за Михаила, добију погодишњу плату у име награде. У додацима званичних новина штампаху се различите песме у част уставобранца, њихових прошлих трудова: особито се у томе одликоваху Симо Милутиновић — Сарајлија — и Јован Хаџић, названи у књижевности Милош Светић. Вучићеве присталице попевахау на различите гласове његове заслуге пред отаџинством Пештанске народне новине биле су препуњене похвалама за Вучића. Не бијаше више ни једних новина на српском и хрватском језику, које би браниле изгубљено дело Обреновића. Београдске званичне новине пустинше се у клевете, доказујући, да је управа Михаилова вођена не само притешићњима но и крвавим насиљама: по њиховим речма сви, који су погинули у почетку Вучићеве буне, били су посечени по личној наредби књаза, који је по том заповедио да се њихове главе нападну на коле; уверавале су, да је влада последњих дана књаза Михаила саставила дугачак списак својих противника и намеравала да их све потуче. Противно томе опет стараху се да увере да је Вучић подигао народ једино ради тога, да умоли књаза, да пристане на оне захтеве, које је Порта изложила, да он није издао ни једве наредбе да се ма ко убије, да је шта више у време удара с кљазом пущао из топова са бор-фишешима. Хвалиоци су били готово до крајности дошли. По њиховим речма пређаници државници одликовали су се: неспособношћу, осветољубивом жеђу, користољубљем, крвожедношћу, презирањем устава; а Вучићеви другови били су снабдевени свима противноложним својствима. Сви ти одзиви штампаху се у званичним новинама а још више се трубиште по пештanskим народним новинама. Али те исте новине не могоше да скрију да је из Србије удаљено и прогнато 96 људи у Аустрију, премда

их се по другим извештајима рачунало до 200; да се у Крагујевцу по гласу званичних новина морала затворити гимназија, јербо не имаде коме да се повери управа над њом, и да су у опште сви научни заводи затворени до 1. Октобра; а о друштву српске словесности и његовим седницама не беше ни спомена. О Рајовићу у самим званичним новинама казиваху, да је он доведен из Врачар са четири друга чиновника у онај пар, кад тамо није било Вучића, и с тога да су они морали да претрпе ужасан затвор: „Овде на Врачару поред логора, казано беше у новинама, зида нову кућу један чиновник, за коју је спремљено много земље, узете из једне близу налазеће се јаме. Та јама четвороуголна, широка 3 а дубока 10 аршина; ето та јама за њих по нужди употребљена за затвор. То је место у садајем случају врло удобно за ту потребу; јербо је јама исконана тако, да јој улазак дунке стоји, због чега је затворенике лашње чувати. И за угодност притвореника постарали су се те бацили сламе па дну руке, тако да они могу лежати и спавати у њој: а то је савршено праведно, јербо кад толки народ мора живети у логору под ведрим небом, то и уашени за њихове престуње могу бити држани под ведрим небом. Но кад је дошао народни предводитељ г. Вучић, онда их извадише из јаме и свакоме од њих дадоше у руке по један устав, како би могли сами судити о својим пређаним дјелима, ма какога рода ова била, и потом на ново их затворише у вишепоменути дом.“⁴² Код таког стања ствари није ни чудо што је руски конзулашао за нужно да протестије код наше у корист Рајовића, који је највише био извршилац туђих наредба а најмање је од свију за своје предходеће управе имао утицаја на послове, и који је заједно са другим чиновницима своје струке у оковима бачен у рупу још докле тек оптуживан а не окривљен беше. (⁴³)

И у самој ствари државна логика и практика победивше странке тако странијо противречише једна другој, да и нехотице изазваше мешање са стране. Удаљеног књаза окривљаваху за то, што су неки од његових противника, ухваћени у почетку устанка с оружјем у руци, били убијени без суда и истраге, и ако су они радили против законите власти; а сад опет странка Вучићева гони људе, који су остали верни до последње минуте своме књазу, и поступа ш њима тако исто самовољно, па ипак радо прима за то похвале. На тај начин не могаше бити ни речи о правици, о законитости, о уважењу устава, за који се заклањаху противници Обреновића, који се надимаху својим умом и способностима пред својим обореним супарницима. У том смотрењу од свију најискреније рађаше Вучић. Доиста способ-

бан, но груб и оставши веран свима добрим и рђавим с војствима народа онога краја, из кога је средине изашао, он непосредним очима гледаше на своју борбу с Обреновићима. Још по доласку Михаила из Цариграда он говораше, да једва од странака мора пасти. Кад у новинама почеше говорити да он в његова странка називају себе уставобранцима, он то свагда одбијаше. Непосредније и пресудније он ступаше у савезе с турским и аустријским властима, достављаше све извештаје у руски конзулат докле не увиђе, да се политика овога отуђава од његових личних тежња и интереса његове странке. Он грађаше и В. П. Титова, кад виђе, да руска дипломатија не може већ да брани до потоње крајности цељи ма кога од српских себичњака. Сад, користећи се огромним утилитивом на народ и извршив готово сам он један своје дело око изгнанства Обреновића, он не држаше за нужно да и најмање што уступи, нити да на што пристане. Истина опозициони положај рускога конзулата, при извесном расположењу народа према Русији, задаваше му нешто страха; али је он можда једин од ондашњих Срба, који беше убеђен, да Русија, ма је штастало, не ће захтевати повратак Михаила. При свем том ти необични одношаји владе спрам рускога конзула били су за њу тегобни, и она је покушала да ступи у сношаје с Вашченком, који у осталом није хтео да прими ни пакета, који му је послат, него га вратио ватраг нераспечаћена. Онда сам Вучић реши се да измоли састанак код конзула, но буде одбијен. При свем том одношаји нове српске владе према аустријском конзулу Атанацковићу бивали су без икакве церемоније. Српска влада савршено је њега игњоровала (чинила се навешта за њу) и споразумевала се с ќенералом Хауером. Тада Атанацковић позове код себе на ручак Вучића и његове другове те тако се међу њима поврате добри одношаји. Енглески конзул још у почетку Септембра отиде у Цариград да лично објасни све, што се догодило. У то исто време вођу у Цариград и депутати од књаза Михаила: Вуле Гргоријевић и Петро Поповић. Учествани преласци рускога конзула у Земун странино збуњиваху српске државнике; Михаило Обреновић и пребегавши ш њиме чиновници продужише и даље да наставају у Земуну; књаз издаваше чиновницима њихову плату а бегуџцима из народа повочану помоћ. Стари Милош шиљаше сину не мале суме. Михаилове свезе са Србијом не бијају савршено прекинуте, јер како у државним здањима, где је он наставао пре, тако и у кућама, које су припадале у сопственост фамилији Обреновића, налазило се још много ствари, које су надгледали њих више службеница. Већ и ради домаћих ствари књаз мораде покашто да води

преписку са тим службеницима, и не сматрајући себе лишеним књажевскога звања, ступаше преко њих у сношаје са својим приврженцима. Привремена влада увиђаше у тим сношајима опасне за се намере и захтеваше да Михаило удаљи своје службенце и покретну имаовину из Србије, заузимаше у своје руке све зграде, које јо сматрала за државне, над осталим постали чистојенке под изговором да на Милошу имаје разних државних дугова. Михаило мораде да нареди продају стоке, која је њему припадала, замоли францускога конзула да његове ствари прими у свој стан, позва један део службенца себи у Земун, а друге отпусти из службе, и протестова против тога, што су одузета књажевска здана и неке земље, које су преће Обреновићи уживали, као против конфискације (одузимања у име казни) његових имаовина. Та протестација предата буде паши и рускоме конзулу. Први саопшти то српској влади, во ова одговори, да су зграде, које су заузете, државне, а службеници књажеви да су растерани из опасности, да не би могли бити оруђима нових умишљаја у корист Обреновића. Паша би задовољио тим одговором.

Људи, који су непријатељски расположени били према новим државницима, објашњаваху да су ови за то успели, што су обећали да додаду годишњем данку Порте милијон гроша и да одвоје неколико комада земље и додаду градовима. У оште привремена влада беше у пајвељој дружби с турским властима. На Врачару се још једнако држаше народни табор, премда не толико велик као пре. Над приврженцима прећашње владе наравно непрестано се натресаху. Мићића држаху у особитој соби, а Јаковића бацише у руну, где још непрестано држаху затворена четири человека. У осталом за Јаковића, који је био родом из Босне, решено буде да се што скорије протера у место његова рођења, Нову Варош. Самога вак Мићића проводише 6 Октобра по граду и сокацима да га на пајвеље своје задовољство Турци виде, и по том на ново га стрпаше у тавницу: то већ бејаше прекомеран појављивајући усрдности привремене владе према њеним турским заштитницима. Између 8. и 15. Октобра Џамил-паша праизноваше по турском обичају рођење султанскога принца Абдул-хамида; и Вучић нареди преко полиције, да се осветле дућани и куће у главној чаршији, по којој је неколико вечери редом пролазила у град српска банда, сировоћена полицијским чиновником, кога се обвеза очито састојаше у томе, да скупљене дечаке натерује од времена на време да прекидију глуху воћну тишину викама: ура! Вучић и Петронијевић наравно улагаваху се паши, који им са своје стране дозвољаваше да раде све, што им је год по ћефу било, а и званичне но-

вии не остајаху дужне Ђамил-паши, преузнесећи турске власти. Једном речи Вучић и Петронијевић управљају Србијом самовласно под заштитом Турака. Вучић постави за српског начелника у Гружи својега сина, који се дотле бавио трговином и није познавао ни најмање државну службу. Пештанске народне новине бележаху то као задовољење садашњим потребама самих житеља Груже; но приврженци Обреновића говорише, да је Вучић тиме нарушио устав, за заштитника коме износаху га његове присталице. И саме српске власти очито признавају, да оне не би имале такога утицаја на народ да није Вучића. Петронијевић лукавији и склонитији од његових другова, непрестано потураше Вучића напред у важним и опасним случајима, а он се заклањаše за њ. По свему томе њихова радња показиваše као неко испоуздање према својим сопственим мерама, може бити због тога што сумњаше да ли ће одржати будућност ново стање ствари у Србији, које се подиже насиљем, па што их навођаше и то што руски конзуљ не прима никаква учешћа у онome, што они предузимаше. С друге стране онт они онде, где су могли, не допуштаху ни најмање што, из чега би вирило њихово самохвалисање. Сам Вучић, кад је посетио аустријског конзула, увераваше га, да је примио па се звање и дужности народнога предводника по вољи султана, у сагласности с којим је извршио и сам преврат у Србији. Но то ни најмање не уздржавање њих од жалба против тога, што пређашње старешине тако близу границе станују, и аустријска влада позва Јефрема Обреновића и остале, да се из Земуна уклоне у друге вароши. Неки од њих пређу у Нови Сад а неки још даље под изговором да се лече и поправљају порушену здравље. Из пристојности и ради успокојења противне странке бечка влада осим њих одазва и ћенерала Хауера. 18. Октобра поводом празника јеванђелиста Луке, крсног имена Вучићевог, народни предводилац спремио беше повећу гозбу за народ. После црквене службе у табору отегнута беше дугачка триена за 100 људи, за којом су ручали књаз, митрополит, владике, најзначајнији свештеници, совјетници, по неколико чиновника из сваког округа, народни кметови и из сваке роте стојеће војске по један официр, подофицир и редов. Гозба бијаше под ведрим небом, и Вучић, као домаћин, није седао за трпезу но по српском обичају обилажаше у паоколо и служаше госте. Ту ти бијаше снајство здравица уз певање „многаја љета“! уз вику „ура“! ту ти свираше војничка музика и пузаху топови у време здравице српском народу. У самоме табору гостио се народ, за који је Вучић спремио два вола, више овнова и 20 акова вина. За тим се на-

стави играње до пред саму ноћ. Званичне новине, које описиваху на првим станицама ту свечаност, говораху, да цео народ слави добродетељи домаћина тога дана а тако исто и заслуге његове и Петронијевића, принесене на корист народу и отаџству, које је дужно да им благодари за задобивену слободу.⁽⁴⁴⁾

Међу тим државици се спремаху да сазову народну скупштину о Митрову дне, те да пред њом прочитају берат, којим се утвђује нови књаз у звању. Но на чудо многима на недељу дана пре тога најављено дође у Београд ћенерал Хауер и преноћи код наше 18. и 22. Октобра. За смештај разних лица, која су се стискала у Београд из округа заузет би и потоњи конак, који је остао неконфискован од имаовине Обреновића, ма да га је била подигла Љубица на земљи, коју је она купила. На скоро пред скупштину изведену бијаше из апса неколико људи из реда трговачког и заплатијског од приврженника пређашњих књажева, да улице београдске чисте. Полиције су покадаудараде штапом по некога одо-тих, који чишћају улицу. Око тог истог времена доведени буду у Београд десет окованих Бугара од оних, што у Србију пребегоше. Међу њима бијаше и оних, који су предали жалбу барону Ливену у време његова проласка кроз нишки пашалук с прољећа 1841. године, и који су после ишли у Букарешт рускоме комисару Ђухамелу. Привремена влада стараше се да изнуди од њих признање о томе, као да је Михаило био узорок буње у њиховом крају. 26. Октобра имао се читати берат пред народном скупштином на Калимегдану. Ќенерал Хауер дође тога дана рано изјутра у град с повећом свитом официра и пусти их на војничку параду, а сам, дознавши да конзули руски, француски, енглески па шта више и аустријски неће да буду при читању берата, измоди у наше под изговором да је слаб са здрављем, јапунце, замота се у њ, намести се на једном од градских бедема на доглед народнога сабора и ту буде до свршетка церемоније. Између града и вароши упарађене буду турска и српска војска. После дођу туне турски и српски чиновници, српско свештенство и народ. Затим дође нови књаз, па онда Ђамил-паша и турски комисар, познати нам већ Емин-ефендија, који је донео султански берат. Прво прочита комисар берат на оријинцу, па онда српски чиновник превод на српскоме. У берату између осталога бијаше казано: „Да би угњегавања и све непразде биле слуга укланајате, а владала само справедљивост, слуга сам ја поставио своје управитеље. Између њих, да би и српски народ, мени подани, уживио спокојство у потпуној мери, поставио сам му пређе за књаза Михаила Обреновића. Но како је он на-

шао за благорасудно да поступа противно мојој вољи и дарованим томе народу правама и законима, то сам се ја *нашао принуженим низогнути* га и лишити тога достојниства. Старешине земаљске управе и сви остали српски народ од највећих до најмањих изабрали су између сановника народа хришћанскога за књаза Александра Карађорђевића (желим да ово достојниство за свагда остане на њему), и изјавили, да је он способан да управља земљом и народом, молећи при том да се он утврди. Уследству чега ја га и утврђујем.* За тим су се набрајали услови тога утврђења: верност османском царевини, чување устава, поретка и спокојства у Србији, вршење правде и уклањање сваких препрека за народно развијење; а од стране старешине и народа покоравање њему саобразно уставу и земаљским уредбама. Готово то исто казано бијаше у писму великога везира Александру Карађорђевићу; но у томе писму напомињало се такође и његово славно и благородно порекло као заглога за ваљану управу земљом и народом. Пошто је прочитao берат чиновник, који је читao српски превод, повтори неколико пута онима, који су на скupштини били, да је устав, по коме се управља њихова отаџбина, дат не само књазу но и свему народу, и с тога да су сви дужни да се старају о извршењу његовоме. По свршетку тих формалности чуло се не баш тако гласно „ура!“, које сведочаше, да Срби у оните не изјављују тако весело своју радост пред турском тирдињом, са које су топови наперени на њихову варош. По том започну се маневре турске и српске војске паљбом из топова и пушака. Кад маневре свршеле бише, нови књаз упути се у пратњи турскога комисара, турских и својих чиновника и депутираца у цркву, где је митрополит са осталим духовенством вршио богословљу, за време које буде књаз миропомазан и положи заклетву на верност султану и тачно вршење устава. У стану привремене владе, бившем двору Михаиловом, нови књаз примаше честитања од свију. Последњи је честитао Карађорђевићу, виновник свега догађаја, Тома Вучић Шеришић. У вече цела варош бијаше осветљена. На некојим местима подигнуте су биле пирамиде са различним ликовима и патинама. На једној од њих претстављено бијаше избирање новога књаза у народном табору на Врачару: књаз је оличен са уздигнутом у вис десницом руком, на којој су састављена биле три прста, и положеном левом руком на уста; а под њим виђаше се патинс: „пре ћу се па смрт решити, него устав преступити.“ Под групом људи претстављених на тој истој пирамиди, виђаху се два патинса: „ура књазу! ура уставу!“ На другој страни те исте пирамиде насликан

бијаше султан с патинсом: „благодарнији сербскиј народе мой, држи уставъ, кои ти је одъ мене дарован!“ На трећој страни бијаше на- мештен лик рускога цара с патинсом: „србска срећа моя је воля; сељ руже да не ще зола.“ Но на руском конзулату тога дана није дизата застава. На многим зградама изнети су били патинси, у којима се хвалише нови књаз у стиховима. Тог дана буде издата и књажева прокламација народу; у њој Карађорђевић обећаваше, да неће штедити ни труда, ни свога живота за народно благо. Указима, који су одмах за прокламацијом ишли, постављени су: Аврам Петронијевић за књажевога представника и попечитеља иностраних дела, а Алекса Јанковић за директора књажеве и иностраних дела канцеларије; Стојан Симић, Стефан Стефановић, Милосав Здравковић, Лазар Теодоровић, Матије Ненадовић, Милутин Петровић, Лука Лазаревић, Илија Гарашанин, Јован Вељковић, Стефан Петровић Кинђани и Петар Лазаревић за чланове совета, а између њих Симић са звањем вицепрезидента; за секретара постављен је Алекса Ненадовић синокојнога војводе Јакова; за попечитеља унутарњих дела постављен је био Вучић, а за начелника полицијског одељења Атаниције Николић. За Вучића казано бијаше у указу, да је то званије далеко ниже од заслуга, које је он стекао за отачаство, но он га прима ради ползе својој домовини, коју претпоставља свему другоме. За помоћника Вучићу буде постављен члан совета, Илија Гарашанин, познатији по својим способностима (?) и неисколебимостију, толико важнијима при садашњим обстоятелствима Србије, кад ће на полицијну струку мора бити обраћено особито внимание.* За попечитеља правосудија и просвете постављен буде Паун Јанковић, а за начелнике одељења правосуднога Савса Шилић, а) а просветнога Јован Чоповић. За попечитеља финансије би определен Павле Стапишић, а за начелнике у одељењима: промишљености Јевтимије Угричићи, казначејства а уједно и за главног казначеја Радован (Раја) Дамјановић. Сутра дан издаде се нова форма заклетве за војску: у њој су отачаство и устав стављени били изнад књаза. Тога дана спреми се илуминација (осветљење) од војске, осветли се сви Калдрмегдан на коме бијаху пирамиде са стиховима, у којима се славише султан, Карађорђе и његов син Алаксандар. Следећих за тим дана обнародована бише многа постављења нових чиновника; образова се сасвим нова влада из странке Вучићеве и његових присталица. (**)

а) Сада члан касније суда.

Но та свечаност ни издалека не бијаше потпуна. Тек што су минули празници а то стигне из Пожаревца извештај, да су 15 солдата и један официр побегли преко Дунава у Земун Михаилу. Преко рускога конзулатата, што не признаваше новога књаза и његову владу, производио је своје дејство. Оште мњење почне двоумити о томе, да ли су зацело великаши поступили као што треба. Али бијаше и местних узрока новим нездовољствима: влада, у жељи да задовољи све своје приврженике и разда им званија, реши се, да раздели Сибију на већи број срезова, како би, на тај начин, имала мања да повише чиновника постави. Против тога такође почне се говорити. Уставобранилачка странка не бијаше баш тако искључиво предана народним интересима, као што то трубише њезине присталице. Увиђаше се, да њезине вође не могаху да мимоиђу и личне користи својих сараденика. Није ни чудо, што Вучић и Петронијевић тражаху себи потпоре на страни. Њихов заштитник и помагач, Ђенерал Хауер, који се наситио позорницом потпуне победе своје, напослетку буде одазван на свагда бечком владом чим се чуло, да је руски цар на ново оправио у Београд и Цариград барона Ливена као изванредног комисара по српским делима. Уочи одласка Хауера из Земуна Вучић и Петронијевић целу ноћ проведу код њега: заштита над Србијом, коју је дипломатски имала Русија, па практици јавно се пренесе на Аустрију. Вучић и Петронијевић признаваху све услуге, које је кад било Аустрија учинила Србији, и саглашаваху се, да су интереси Србије, разуме се под њиховом управом, били тешње везани са интересима Аустрије, него с ногледима Русије. Изговоривши ту један другоме много слатких обећања, Вучић и Петронијевић врате се ноћу у Београд, а барон Хауер крене се сутра дан у Сент-Пелтен, где се имао и повратити на своја прећашња занимља у званију инжињера: његова дипломатска карјера, истина кратковремена, но тако сјајно проведена, сврши се за свагда. Један заштитник отиде, а други нов већ се појави. Покрај Београда пролазио је преко Земуна турски посланик при бечком двору; Вучић и Петронијевић похитију к њему и у једној од земунских кафана састану се с турским дипломатом у особеној соби при затвореним вратима, пред којима постављена буду два турска пизама. После разговора, који читава два сахата трајаше, они се растану у оштој дворани, где Турчин ласкаво поташе Вучића по рамену. На скоро после тога у Земун се поврате Михаилови депутати из Цариграда и Порта му саопштаваше, да признаје факт, који је извршен, и тражаше од њега да поврати знаке књажевскога достојанства.

Међу тим цар Никола I оправи у Цариград својеручно писмо на име султана потписано 19. Октобра овога садржаја:

„У сред оштета неспокојства, произведеног победом бунтовника у Србији, ја сам давао већу важност оним мудрим и разумним закључцима, којима је, као што се виђаше, отоманска порта намешавала прекратити стање ствари, које је достојно сажаљења. Достављења мојега посланика у Цариграду, у којима је он пространо спомињао разговоре с министрима вашега височанства, извештавала су, да висока Порта није намерна да ради оделито, но жељи, сагласно са правилима уговора, да се посаветује са руским двором о најзгоднијим средсвима, којима би се повратио законити поредак у Србији и одклонила она знатна застрањивања, којима су бунтовници нарушили владаљачка права, која су дата Русији услед свечаних уговора. Одобравајући то разумно решење, ја сам био тако срећан, велики и моћни царе, што сам имао и други пример благороднога начина мисли и чистоће начела, која сте ви свагда одкривали у течaju друшевних одношаја, која нас сједињавају, и за потврду којих ваше височанство далисте не давно сведочанство у ствари влашкога господара. Одушувљен будући жељом, да садејствујем постигнућу намера вашега височанства, ја сам заповедио Ђенерал-мајору барону Ливену, да отиде у Србију, да разгледа тамо најтаџијим начином стање ствари, и отуда да се упути у Цариград, како би извео вашему височанству, као мени самоме, достоверне извештаје о томе, шта је тамо видео, и како би учествовао заједно са г. Бутењевом и министрима портним у опредељавању мера, које се имају предузети односно Србије. Но онога истога тренутка, кад се барон Ливен кренео на пут, ја сам дознао, да је Порта променила своје намере и и решила се да потврди новога владаоца, кога су изабрали они, који су сами измислили да себе називају преставницима српскога народа, и да је тај закључак званично саопштен мојему посланику преко Ренс-ефендије. Ја држим велики и моћни царе, да не бих испунио дужности искрене и законите дружбе кад бих затајао чуства удивљења и сажаљења, која су у мени узбуђена тим решењем. Мешт је било преко мере хао што сам опазио, да је султан отступио од онога пута, који је определен уговорима између нас закљученима, да је он заборавио законита права оне силе, која је учинила велике услуге отоманској царевини у часу, кад су је окруживале опасности, и то заборавио само с тога, да би одобрио победу бунтовника и потврдио владара, кога су неверни поданици усудили се да прогласе за таквога с оружјем у рукама, — краће да се изразим, мени је било не-

пријатно кад сам приметио, да је најопаснијим догађајима учињено најснижљивије признање. Ја не могу веровати, да би сте, ваше височанство, хтели тринти и у напредак тако коварство, које показује то неуважавање према вашој највишој власти. Ја сам хтео пре да верујем, да се догодило какво било неспоразумљење, и очекивао сам, да ће те ваше височанство, онога истога минута, чим добијете достоверан извештај о догађају, опознати сва решења, која се не слажу с достојанством круне. У том уверењу, не мењајући први закључак, ја опет шаљем ћенерал-мајора барона Ливену у Србију и заповедам му, да пође одонуд у Цариград. Равним начином заповедам и мојему посланику да преда ово писмо пама, најсветлији султане, и да вам искрено саопшти моје мисли и жеље. Ако је отоманска Порта добила жалбу на Михаила Обреновића, она има право да извиди његов преступи по претходном саветовању с Русијом, да сагласно са постојећим трактатима збаци га и тек по томе даде српском народу нужно овлашћење, да изабере себи другога владара по реду, прописаноме особитим хатишеријом. Тада начин делања једини је законит, правили и опредељен, јер собом чува преимућства владаоца, користи поданица и права друшевне суседне државе и само такав, а никако други начин делања, може добити моје одобрење. Што се тиче основа, на којима ће моја влада поступати у овим достојним сажаљења околностима, ја изјављујем, да никада не желим имати спошаја с буном и никда нећу признати незаконито и неправедно стање, које је произведено буном. Осим тога дужност ме моја нагони да строго чувам и одржавам уговоре, које сам и дотле савесно извршивао. Ја сам потпуно уверен, да тако исто и ваше височанство мисли; па се надам да ће те оценити искрепост и најлоност, с којима је ово писмо писано, и изволети заповедити министрима високе Порте, да они ступе у споразумљење с г. Бутењевом, како би српско питање довођено било у законити и надлежни поредак и упућено последицама, које одговарају нашим узајамним намерама. Откривци тим начином пред нашим височалством своје најсакрипеније мисли с оном простодушношћу, на коју нас обвезују сајединавајуће нас свезе, молим вас да примите уверење да ћу обраћати пајвеће старање на све оно, што се клони на благо нашега височанства и славу ваше државе.* (46).

12-га Новембра барон Ливен био је већ у Земуну. Михаило га посети и исприча му српске догађаје; објаснивши како их он сматра пожали се што Порта тражи од њега знаке одличја. Окром тога барону Ливену предато буде много жалби од Срба, који становаху на аустријској обали. Кад је руски комисар прешао у Београд онда

се и ту покажу људи, који дотле сакриваху из страха своја незадовољства против извршенога преврата. У оно време, докле је барон Ливен измењивао званичне посете с пашом, где су му с градских бедема одаване биле пристојне почасти, у време докле је он имао састанак с Вучићем и Петроњевићем најпре код паше а после у стану рускога конзулатата, у кућама приврженика Обреновића писаху се жалбе њему на владу и подметна писма, која су потом бацана у авлију рускога конзулатата. У броју жалби бијаше једна од протосинђела шабачкога епископа, који је послан на заточење у манастир Студеницу за то, што је искао у владе дозвољење, да иде у Русију. Но полиција усрдно мотраше на оне, који намераваху да предају жалбе. Три војна официра, један срчки начелник и неколико варошана разних еспафа, смишле да предаду жалбу барону Ливену; ама их поватају уапсе и разгласе, да је међу официрима и занатлијама склоњена завера у корист Обреновића. Официрима испадне за руком те побегну испод апса помоћу некојих солдата, који су их чували, и премдаје страже избацила у потеру за бегунцима неколико пушака опет они стигну на обалу и пређу преко Дунава у Земун. Шта више хтедоше и бандисте да беже на аустријску страну, или их задржаше под присмотром у касарни. Војси већ престадоше да верују и за чување књажева стана догонише солдате под стражом наоружани сељаци или биваше постављани на стражу само сељаци. Тих сељака, који су отправљали полицијске дужности после распуста народнога тabora на Врачару, задржано буде у Београду око 400 људи. Њих врло често мењаху са новима, који су из унутрашњих округа Србије донођени. И за Вучићем свагда по вароши ићаху 10 сељака. У његовом конаку бијаше их читава стотина. Но не показиваше се само у Београду незадовољство против нове владе. У Крушевцу искрсну покрет у корист Михаила. Стојао Јованопић и неколико младих људи, а међу њима Цукић, сродник једнога од не давно постављених чланова савета, који је добио у Крушевцу место окружнога начелника, и 15 кметова подигоше се против осталих власти, но бише похватали, дотерани у Београд и бачени у тамницу. Уставобраниоци полагаху сву своју наду на београдскога пашу, али на скоро дозијаду од њега да је барон Ливен наговорио књаза Михаила да задржи при себи прећашње знаке одличја. Српска влада опет не губљаше одушевљења и настављаше да попуњава своје редове освједоченим приврженцима својим. Лазар Зубан, који је још 1842. год. бежао у Цариград заједно са уставобраниоцима и оженио се тамо богатом удовицом, још не бијаше ни дошао у Београд, а већ постављен буде за члана совета.

Син Милосава Здравковића, који је започео потоњи покрет противу Михаила и помагао Вучићу са оним истим новцима, што их је од Милоша добио, постављен буде за београдског окружног начелника.

Но цела ствар не могаше да се иначино реши у Београду, и 26. Новембра барон Ливен отпутова сувим у Цариград. У исти мах Михаило пређе из Земуна у Темишвар, и до 300 Срба, бавећих се у Земуну, предаду молбу рускоме конзулату, тражећи да им се дозволи да пређу у отаџбину. Но српска влада не могаше да задовољи ту молбу, јер и њезин сопствени положај не беше још ни издалека обезбеђен. Она јоште не беше успела да добије признавања од стране Русије, да одузме падање у Михаила и његових приврженика на повратак пређашњега стања ствари, да одоли свима противничима својим унутра у Србији; готово сваки дан мораде да се бори с новим непријатељствима, која се појављиваху према њој, и губљаше потажно баш и оне од својих присталица, за које се сама осведочила, да су јој одани били. Так што долазак барона Ливена у Србију показа, да Русија сматра избор Карађорђевића за незаконит, а то најстарији члан совјета Стефан Стефановић ступи у сношаје с руским конзулом, жалећи му се на самонољне поступке и противна уставу попуштања, која је влада дозволила себи од како је почела господарити. У место спљују уступака српска влада издаде 1. Декембра указ, који гласи овако: „Како су неки од оних противника устава и народних права, који су, побојавши се заслужене казни за своја преступнија, побегли из отечества у аустријско царство, упали у тако заблудење, да не само што нису оставили своја ала умислењија, но, што је још грђе, усудили су се крадом без икаквог дозволенија прелазити на ову страну, мутити овде, обезпокојвати народ, обманјивати лаковјерне житеље, побуњивати их средством превара и лукавства и подстрекавати против законе власти; то, да би се одклонила свака несреща од отечества и миролубивих житеља Србије, а при том сачувао и одржао поредак у земљи, нашли смо за ходно при саданим околностима употребити најстрожије мере противу тих злодишњеника, и тога ради забрањујемо, да се никакав српски бегунац не усуди прелазити у Србију ни јавно, ни тајно, без парочног предходителног дозволенија од српског правитељства, коме је отворен пут за предавање прошенија, и у случају дозволенија да се не попраћа ни преко којег другог места по преко скеле пред београдским Ћумруком, и ту да се одма пријављује надлежној власти, како би очекивао даља настављенија; у противном пак случају, ако би се ко усудио самовласно или криптом протути се у Србију и

поћи куд било не предавши се у руке власти тај ако би се противно може бити на место убијен; равним начином и онај, ко, дознавши за таквог бегуница, не би га јавно власти, или би му указао помоћ, или би га сакрио и утјао, или би пристао уз њега и пошао, по наговору или без овога, против земаљске врховне власти, против устава и суштвујућег законог поредка, тај ће такође подлежати смртној казни.“⁴²⁾

Узајамни однос је међу владом и руским конзулатом још се не бијају побољшали. На Николь-дан, 6. Декембра, не хтеде руски конзузи ни у цркву да оде не сматрајући на то, што је био позван од митрополита, нехте да прима честиташа од чланова владе, која је основана, како он велише, на буни; ни књаз такође не бијаше на служби у цркви. Увече при свем том варош буде осветљена. Али у следећем броју званичних новина не бијаше никаквог описа, који би засвједочевао о владиној или народној свечаности тога дана. За то опет бијаше стављен одломак из аугсбуршких општих новина, дописник којих стараше се да докаже да налог, издани барону Ливену, није ни у колико шкодљив новоме књазу, да Русија гледа с благоволењем на њу као на васпитника из њезине средине, као на сина првога вође српског народа, с којим је она закључила први савез за ослобођење Србије. У ствари пак и сама српска влада ни у колико не показиваше, да би готова била да прими те захтеве барона Ливена, да се поврате у отаџбину Срби, који, у Аустрију пребегоше. На против указ, кога напред цитирајмо, сведочи да је влада Карађорђевића памерила да иде са свим противним путем. Но то бијаше и којекако: али недозвољавајући бегуницама слободнога уласка у домовину, влада започе нова апшења и предузе нове стеге против људи који јој се чињаху подозриви. Изречена буде смртна пресуда над бившим управиоцем Београда, над једним од бивших ађутаната Михаилових, над неколиким официрима и солдатима. При апшењу одузимаху новце. Тако, кад је Сима Протић, бивши приватни секретар Михаилов, који се дуго крио од непрестаних натресања полиције, бежао у Земун, онда буде упашен његов таст, који се родио у Аустрији по већ одавно пресељени у Београд, познати доктор Пацек а) бивши лекар не само вароши но и турске тврдиње, којом приликом одузето буде од њега 2000 дуката и по том претеран у Земун. Но многи су и сами бежали у Аустрију, не чекајући да их влада прогони. У списковима, састављенима самом владом о српским изгнаницима, од којих некима је за свагда забрањен био долазак у отаџ-

а) Таст је Сими Протићу био Делићи, а не Пацек.

Превод.

бину, а некима на дуго време, израчунало се до 500 лица, које по мешаних у политичка убијства, које простих бегунаца, родом из Србије, Аустрије и Турске, које такође и чиновника и приватних људи, што у тамницама лежаху. Али спискови ти пису ни из далека били потпуни. Једно од најјавнијих бегстава у Декембру бијаше бегство Бугара, који су држани више од три месеца у београдској тамници. Они су дотерани туна из Алексинца, јер при испитивању не хтеше да признају, да их је против Турака узбунио књаз Михаило са Цветком Рајовићем попечитељем унутарњих дела. Од њих шта више тражаху тако исто, да они признају, да су их на буну против Турака наговорили руски чиновници. Истина тиме се ништа не постаже, јер се они не склонише да то искажу: али опет за то српска влада достави београдскоме наши оно, што је сама измислила и саопштила у пештанској народним новинама, а то је читаву причу о радњи Цветка Рајовића, који се тобож старао да побуни Бугаре место да их умири. Но пошто се увукла једном у те службене и непопштене одношаје са турским властима, странка Вучићева и Петронијевићева мораде да им дозволи разна самовољства. Турска полиција мешаше се не само у одношаје београдских становника по по кашто и у послове сељака из оближњих села око Београда. Несматрајући при свем томе на свакојака насиља и старања да заповеда средством застрашења, српска влада непрестано изменяваше своје службене. Ти исти Бугари, који су држани под апсом, са неколико српских апсеника и двојицом својих стражара, свега њих на 20 и више људи, кад проваде списану поноћ између 10. и 11. Дек. и повежу остале стражаре, побегну преко Саве у Аустрију, одакле и пошаљу рускоме конзулу жалбу на оне припаде, којима их је мучила српска влада при испитивању. То стање ствари не могаше да ослањи владу ма како се она за то довојала. Неспокојство духова виђаше се готово у целој покрајини; многи љутито приговарају, да су ведикаши Вучићеве странке преварili народ. Шта више и Турци, који су тумарали по селима ради продаје разних еспана, поговорају, да Вучићу неће добро бити, да ће и он искусти оно исто, што и књаз Михаило. По народу се при чало, како је Карађорђевић ошинуо дланом по устима своју малу децу за то, што су она свакоме тепала, да ће њихов тата да побегне у град и да за то држи сремљене све нужне ствари. Да би се ослонила на што било у очима народа, српска влада ставила бијаше на измаху 1842. год. у здравничим новинама, да су конзууди енглески и француски признали новога књаза и ступили у сношаје са српским властима. Но све ово није никадо привукло народнога расположе

жења према властима, јер је народ наставио и даље да сачувствује само спрам једине Русије, а и у самом совету тек неколико људи борише се против њезина уплива, скривајући у осталоме пешти од народне масе своје случајно расположење, које је позовано понашањем Русије односно Карађорђевића. Пошто не беше уверена о преданости народа, влада гоњаше свакога, кога би год сматрала за Обреновићевца и ретко да је прошла недеља а да није која чета људи побегла из Србије. Пограничне аустријске власти обично су запитивале нове бегунце, шта их натерује да останају отаџбину, у коме су званију били, чиме су се занимали, и кушале су пређашње бегунце о стању нових бегунаца.

Срби, који се задржавају у Земуну и његовој околини, и добијају двогубо издржавање од књажева Милоша и Михаила, одма устројише доста јаку управу над својом насеобином, која је добила полицијски надзор у лицу неколико старешина, који мотрише па одржање реда међу бегунцима и па њихове сношаје са онима, који долазе из прека, и имајају своје рачуновође и комесаре за издавање дневнога издржавања, које долажаше од Милоша и Михаила. Истина Милош наређиваше, да се не издаје трошак из суме, које је он слАО, свима бегунцима, но поглавито онима, које је он знао, ама опет то знатно олакшаваше Михаилу, који осталима даваше трошак од своје стране. По општем договору емигранти слаше захвална писма Милошу у име свију њих за трошак, који им даје. Но број бегунаца непрестано растијаше, средстава за живљење не достизаше, и они преко Обреновића сродника Милоша Богићевића више пута обраћаше се с молбама за издржавање рускоме конзулату. У време празника пребегну из београдског округа у Панчево а одатле у Земун неколико имућних сељака: Живко Петровић, из Гроцке, Крста Ристић, из Миријева, Стојан Танацковић и Митар Ранковић из Великог села, и па питање аустријских власти и пребегших великаша: због чега су побегли из Србије? одговоре, да пису могли више да подносе оно, што се ради у Србији с народом и изговорише се једанут у том смислу пред својим комишијама, по сигурно неко их поткаже, и из Београда буде послан њиховом капетану, Младену из Ресника, налог да их свеже и поапси, но пандур капетанов саопшти им ту вест те они побегну у Аустрију. Уједно су причали како је велико незадовољство у народу против владе и почупена строгост опе, која разгони састанке од 2 или 3 човека и мотри па узајамне посете житеља; како су си пређашњи старешине и кметови истерани из службе и из њихова места постављени људи, који уз Вучића присташе. Владајућа странка

рачунаше се по своме ћефу с људма, који ма шта пред њом скри-
више. Тако: Мика Пертацић из Гроцке буде кажњен са 70 батина
и три месеца робије за то, што је после, пошто Лука Гарашанин у
почетку устанка погину, пронео његову главу кроз Гроцку; Стеван
Николић из Миријева буде скован, бачен у рупу и потом добије 87
батина за то, што је, кад народни логор на Врачару беше, рекао
сам у својој кући: „како су лепо намештени топови поред Вучићева
шатора; ала би одма загрмили кад би им се примакао упаљен фи-
тиљ.“ У тој истој Гроцкој буде нађен мртав у својој кући Ђорђе
Краиниц, убијен на спавању тешким каменом, и власти, којима то
бијаше познато, не хтеше да траже убилица; а жена и деца Краини-
чева осталоше без и где шта у нукој сиротињи. У половини Јануара
пребегну из Београда у Земун 5 најмљених стражара Вучићевих, од
којих један, по имениу Ђорђе Ђурић, причаше, да је он чуо од слуге
секретара окружног београдског суда Јована Димитријевића, који
је наскоро пре тога из Шапца у Београд дошао, како је тамошњи
окружни начелник, Дука Стојчевић, који је заједно са уставобранио-
цима 1840. год. у Цариград бегао, заповедио да се ухвати слуга
Милоша Богићевића, Мита, који је чувао кућу својега господина, и
баци у таваницу, те је тако остављена кућа без и ъаква надгледања
због чега буде и опљачкана. На скоро се број бегунаца из Србије
тако увећа у Земуну и Панчеву, да главно војно заповедништво
мораде постарати се, да се нови бегуци преместе из војне границе
у суседне провиније, што је ћенерал Унхерхо-фер и саопштио преко
свога „плац-јора“ Милошу Богићевићу. Али у једном само Земуну
остаде 296 Срба, међу којима је било: 3 свештеника, 101 које гра-
ђансских које војних чиновника, од којих су 21 имали породице, 3
учитеља, 15 кметова, 30 трговаца, 14 подофицира, 48 занатлија, 15
солдата, 42 сељака и 25 надничара. Фебруара месеца Петар Поповић
Шапчанин наговори до 400 људи, у шабачком округу, да боже у Ауст-
рију, али се то одкрије и Петар умакне преко Саве у Аустрију
књазу Михаилу, на својој лађи, са још неколико другара. Марта месеца
побегне у Земун Јанајко Николић, родом из Једрена, али је
више година живио у Србији; њега су ни крива ни дужна држали
у таваници 6 недеља и затим су га хтели да прогнају у Турску, али
им он умакне из шака. Након овога добегне у Земун Дамњан Јосић,
главни трговац из Јадра, подринског округа; он јави, да је прео-
бладало пајеће назадовољство против владе, чак у далеком њиховом
округу. Збод убијства буљук-баше Спасе, 16 Марта, договоре се у
ваљевском округу 6 кметова, да беже у Аустрију, али једнога

ухвате, а остали умакну у гору зелену. Аустријска влада, која је у
почетку помагала бегуцима и држала почастну стражу пред станом
књаза Михаила, Марта месеца, прогна најзначајне бегуце чак из
Новог Сада, а Ђорђа Протића, као најопаснијег човека за нову владу
у Србији, примора, те се пресели у маџарску варошицу Бајју, на
граници Баната; књаз Михаило и књагиња Љубица оселе се у Ма-
кедонију а то је имање њихног зета за кога је удата књега Милошева.
То је имање у источним крајевима Баната. Уосталом, Љубица је често
долазила у Нови-Сад и Земун, па је храбрила бегуце и радила за
свога сина. Аустријски чиновници почну да поступају грубо са онима,
који су изнова пребегавали из Србије у Аустрију. Тако, 17 марта
оде у Земун Јован Стевановић, некадашњи стражар радујевачког
карантина и лађар из Београда Трифун Поповић, али одма за њима
пошље Тамил-паша Мехмед-агу с писмом земунској војничкој команди,
у коме говори, да су се ти бегуци погодили с агром, да му одвезу
у Земун лађу с есипом, да су узели за то унапредак 183 гроша,
на онда умакли. Унхерхо-фер није хтео ни да извиди је ли то тако већ
их одма ухвати и пошље у Београд. Из Сmedereva побегне у Ауст-
рију један кафезија са својим слугама; у његову кавану једном дођу
Турци из града и пошто починише свакојака незадовољства оптуже га
окружном начелнику, а овај заповеди, те истку батинама све оне,
који су служили у кавани. Априла месеца побегну у Аустрију устав-
ник и чланови примирителног суда из села Лина, смедеревског округа
са још више сељака и однесу полгодишњи порез, који су покупили
били у селу, па га предаду бегуцу њиховом пређашњем начелнику
округа, да га чува. Српска је влада слала у Земун оца, једног од
тих бегунаца, Животу Ивковића, да поврати однешене новице; али
бегуци рекиу, да су их заколали у земљу у Србији и да ће их ис-
копати, кад се поврате у отачество. Но нису опет могли сви бегуци
умаћи у Аустрију: неког су одвраћали од такве намере ђумручки
чиновници и погранична стража; неко је гинуо у време пушкарња
са стражом, а неког су хватали већ на самој води. Тако у Шапцу,
неколико Срба, оманути неким Турчином, који им обећао да ће их
превести преко реке, умладате га тојагама и камењем, бојећи се, да
их не прокаже, па нагну да бегају, па заузетој лађи, по их похва-
тају и предаду суду. (48)

Партаја Вучићева била се добро спремила за свакојаке случа-
јеве, како против унутрашњих буна, тако и на спрам нападања из
Аустрије. Камил-паша је непрестано говорио Вучићу и Авраму, да
ће се налог, с којим је дошао барон Ливен срвшити ни су чим,

ако у Србији буде очувана тишина, и ако од народа не буде поднешена ни једна тужба противу владе. Вучић као понечитељ унутрашњих послова, употребљаваше сва могућа средства, да у самом почетку кад би се што појавило, угњави народни покрет, ма се где он појавио, употребљавао је сва средства да зна за све и о свему, ма шта се у целој Србији радило и да очува себе и књаза од сваких спољних настрагаја. Непрестано је доказивао у совету да је неободно учинити стајаћу војску и исту заменити народним четама, које би биле склањане од људи преданих њиховој партији. Ми смо видили, да је он, распустивши народни табор па врачару, задржао при себи до 100 сељака и још толико ако не више сељака да врше полицијски надзор у Београду. Исто тако дуж десне обале Саве и Дунава биле су понамештане страже од овакве исте војске. Они, који су непосредно служили Вучићу, добијали су месечно плату по 8 талира, осим стана са огревом и јелом; над 12 таквих ратника био је постављен по један буљук-баша, који је добијао још већу плату. Тако су исто биле склоњене стражарске чете, које су чувале обале и добијале такву исту плату; но како су они били коњаници, онда је требало трошити и па издржавање коња; све је то било теретно за народну хазну. Прибрежна се стражка мењала много ређе, него-ли они ратници, који су чували Вучића. На двоумљења о њиховој неободности Вучић је говорио једно те једно: „не може се браћи другчије, мора се издржавати неколико верних слугу; а кад су они потребни: онда им треба добро и плаћати.“ Преко оваких наоружаних људи Вучић је имао огроман утицај на народ, који је чешће изговарао име народњег војводе него ли име и самог књаза. Осим овога све месне власти по наредби Вучићевој, често су скупљале сељачке скупове, где су зборили народу, како се влада брине о народу и забрањивали спомињати породицу Обреновића. Покадкад је српска влада у својој претераној репности, чувајући обале своје земље, оштећавала аустријске интересе. Тако 22. Декември 1842. год. она заповеди да се сруши са београдске обале аустријско пристаниште. Кад је дознао за то Јенерал Унхерхозер, он написмено о томе јави у Београд, у коме је било речено, ако се српска влада још једном усуди да учини што налије на то, он ће одма прекинути сваке саобраћаје са Србијом. Српска влада одговори, да су то учинили млађи чиновници без њезиног знања и да се у напредак ишаће налије на то, неће решавати; те су тако Срби морали пуштати у Београд сваког, па ма ко дошао с аустријским пасошом, по је српска влада слала своје полицајце да пазе на такве подозриве људе. Правитељство само није знало

о расположењу народа; за њу га је јамачио само један Вучић. Па с тога 15. Јануара против Вучићевог мишљења, неназећи на то, што су били рђави путови Карађорђевић оде у село Тополу, где је имао своју очепину; одатле у пратњи митрополита и неколико советника он оде у Крагујевац, Јагодину, Курију, Пожаревац и Смедерево и преко истих округа, да би се изближе упознао с народом. Због овог случаја у званичним новинама издаје читава прста чланака, у којима се описују торжествена дочекивања Карађорђевића. Но то је све било привидно, али у ствари у те дочеке нико није деровао, јер се знало, да је већина у совету издала па књажево путовање, које је трајало 10 дана, 3000 дуката. Па и кроз то кратко време одлазка књажева из Београда, изврши се неколико важних догађаја. Пре свега прође покрај Београда турски посланик за у Париз и видео се с Вучићем и Петронијевићем, којом приликом одобри све њихове поступке. После тога састанка Вучић почне још више да захтева. Не осрћуји се на то, што су Вучић и Аврам одма после преврата били послани султану на поклон из народне хазне 10.000 дуката, портиним министрима 30.000 дуката, београдском наши 5.000 и турским комесарима: Емин-Ефениџији 2.600, Шекиб-Ефениџији 2.000 дуката, сада су српски управници почели захтевати да се издаду новчане награде њима, и већини њихових присталица чиновника. Од турског дипломате, који прође у Париз, они дознадоше да их Порта, због руског захтевања, није могла потврдити у званију привремених управника и с тога потребоване од совета за два месеца, кроз које су они управљали Србијом до избора Карађорђевића, да им се изда књажевска плата а то је више од 15.000 талира, и сву ту суму совет им изда; биће такође издате велике новчане награде оним чиновницима, који су помагали да се изврши преврат. То узбуди огромну завист у грудима неких советника, а нарочито код оних, који не добише никакве награде. То је Вучић знао боље него ли ико други и, неуздајући се у редовну војску, нити на миштво полицијских пандура, нити у 200 ратника, који су били око њега и у вароши, с дозвоље паше дозволе турске солдате из града да чувају варош. Но за ту помоћ, требало је да он учини услугу Турцима: разузнати, колико се налази у Србији турских подајника, који су из различних крајева Турске, у различна времена добегли у Србију, па макар то било пре двадесет а и више година за владе књаза Милоша. И Вучић је доиста хтео да испуни своје обећање и почеше по Србији гонити, апсити и батинати Србе и Бугаре, који бејаху добегли

у Србију. Многи су од њих били послати у Турску, где су им Турци главе изодескали.⁽⁴⁹⁾

Најзад књаз присне у Београд: окружно начелништво доведе из округа 100 кметова, да га свечано дочекају, а то је дало прилику званичним новинама да просију нове изливе хвалисанја књаза и народа, који му је одаи. Јануарија 29. у пуној седници совета плане свађа између Вучића и неких советника, која без мало што није дошла до чупања за косе: преширали се о томе, како ће влада стајати према Русији. Због те свађе Петар Цукић, који изговори више речи, него ли што је требало, би послан у Неготину као ради тога, да пази на мир и поредак, а потајно би наложено местним властима, да прате све поступке његове. Осим овога, Цукића су подозревали, да је учесник завере, која бијаше пронађена одма после његовога одласка. Те исте ноћи бише многи ухапшени, по вароши беше размешћена турска и српска стража; чак сам паша и Вучић ходаху по београдским сокацима и по обалама Саве и Дунава. И доиста су били склонили заверу београдски становници; кад видоше, да се памишљаји у Сmederevu, Шапцу и у Ваљеву ограничише само комешањем сељака, они склонише доста одважан план устанка. Они се били договорили, да изненада, 30 Јануарија, на три Јерарха, у цркви, нападну на Кађорђевића, на попечитеље и советнике, да их ухвате и побијају; у исто време да западе варош на различним местима, да побуне стојећу војску и, користећи се забуном становништва и полиције, да заузму артилерију и да отворе пут, да се поврати књаз Михаило и сви бегуци у Србију: но ову заверу прокаже Вучићу један завереник, који се поплашио, да му не изгори кућа у време пожара. Говорило се и иментовало се до 300 људи, који су учествовали у завери, али је било ухапшено њих само 15. Како било да било, но влада се није надала, да може бити устанак у Београду и уплашена могућношћу устанка, у пуној седници совета реши, да књаз иде са три советника преко округа шабачког и ваљевског у Крагујевац, па да се опколи једним делом стојеће војске и са 500 наоружаних сељака, вучићевих земљака, под старешинством служног поборника његовог Богдана Ђорђевића, и да живи у Крагујевцу са својом канцеларијом док се не промену околности. Али извештаји, које добише у то исто време из Шапца и Ваљева, и у којима се јављаше, да су се и тамо одпочели покрети, примораше владу да одбаци своју намеру и да заустави књаза у Београду, одклен се у случају пужде може дако умањи у град. Затим би распуштена готово

сва стојећа војска. Само један мали део војске под командом књажевог ађутанта послаше у Крагујевац, одклен је онеп, а тако исто и из осталих места у Србији, пренешен у Београд сав барут и остале војничке спреме, да неби сељаци, ако би се побунили могли га захватити у своје руке. Вучић, Петронијевић и Стојан Симић особито се плашили народних покрета и то с тога, што ако би се и срећно угушиле буне, такве побуне могле су дати руској влади прилику, да изјави онаква захтевања, која се подударају са њеним назорима. Би решено да се изашље неколико советника у различне округе Србије да утишавају народ. Неки су од њих јављали, да је народ најнездовољнији хладнокрвним одношајима владе наспрам Русије; да је народ нездовољан због дуготрајног и тешког затвора Цветка Рајовића и Јована Мићића. Да ли су биле у свези потоње ребељије у Србији са замишљајима оних, који су били одбегли у Аустрију, советници нису могли дознати. Но у почетку Фебруара бечка пошта донесе писмо без подписа, у коме се јављаше управницима, да се спремају књажеви Милош и Михаил да упадну у Србију. Многи су советници рекли, да рука која је писала то писмо, није ничија друга, већ рука старог пријатеља уставобранилачког, ћенерала Хауера. Тада су неки хтели, да се за свагда избаве од Цветка и Мићића наспљичком смрћу. Но томе се одупре сам Кађорђевић; с тога се ограниче само изјавом, да се неће пустити Рајовић и Мићић све дотаен, доклен год руски двор не понови своје одношаје са постојећом владом у Србији.

Међу тим, турски посланик у Паризу Решид-паша, кога замени његов заменик, враћао се кући преко Беча и Београда. И он је морао прикупити податке о истинском стању у Србији. Било је врло важно ис само за српске управнике, него и за Џамил-пашу, с каквим ће уверењем отићи Решид-паша после свога пребивања у Земуну и Београду. Већ се знало, да је заменик Решид-паше, пуштујући преко Земуна, ступио у разговор са једним бегуцем, и кад је паша чудећи се питао, зашто они бегају, када у Србији влада опште задовољство, добио од њега овакав одговор: „да вас не прате чиновници, ви би тек онда чули истину.“ И доиста су строге мере управника предупређивале тек већма важне покушаје против постојавшег реда ствари, но нису могли прекратити народно нездовољство. Ослобођење из манастирског затвора шабачког епископа Максима и помиловање бившег за владе књаза Михаила управитеља вароши Београда, његовог ађутанта Жујевића, што се дододило у сљед захтевања руског конзула код паше, није учинило никаквог

упечатка на народ. Шта више Камил-паша непосредно изјави рускоме конзулу, да све доклен, доклен руска влада не призна Караборђенића, српска влада нема начина да упливише друкчије па умове, већ строготију, јер руско непризнавање постојеће власти у земљи, даје приврженицима Обреновића као законити ослонац да праве у народу ребелије. Сами су пак српски управници мислили, да ако руски конзул не стоји с њима у званичним одношајима, јер руски двор још није признавао новог књаза; онда већ наравно он пlete завере и буни Србе. Све тегобе и непријатке, које су ишишале у Србији за владу, по мишљењу Вучића, Петровићевића и Стојана Симића, долазиле су од партaje Обреновића; руски пак конзул жели да „востостави“ фамилију Обреновића, дакле он и саставља завере. Та своја подозрења они јаве Камил-паши, који оптужи Вишченку Порти, а она руском посдавнику. По себи се разуме, да није било тешко Вишченку да се оправда од таквих подозрења, али је његово пребивање у Београду постајало такво да се није могло подносити: од јутра до мрака његову су кућу опкољавали шпијуни; па њега је пазила тајна полиција по београдским сокацима. У пештанским је новинама печатао Петровићевић читаве дипломатске белешке, углављене против Русије. Он је окривљавао Русију, да она жели да подчини Србију двама начинима, прем да једна иста и истоветна земља „без изуријације врховне власти“ не може имати два цара; писао је даље Петровићевић, како у акерманској конвенцији и у једренском мирну није споменуто никде о књажевским правима Милоша, већ је уговор учињен само о Србији и Србима, који могу сами себи да бирају књаза кога ходеју, па по томе Русија нема права да се меша у избор књаза. „Покровитељство је заштита од туђинског нападања“, говорио је Петровићевић; за сваку се заштиту предполажу три погодбе: ко, кога и од кога је дужан да заштићава. Свака је заштита некакво благодејање, које не може бити силом наметуто, и с тога ни једна држава не може постати покровитељка Србије, доклен је год ова (Србија) не буде молила за то. Свако мешање, свако посредовање, предполаже свају и узајамна неудовољства, чега сасвим нема у овом случају између Србије и Порте. Србија је дужна да буде благодарна и признателна Русији за акермански и једренски мир, и ако би Порта нарушила каква год права, која су добили Срби у споменутим уговорима и тиме увредила руски двор, тек онда би могла Србија да моли Русе да се умешају, јер Русија није само покровитељница Србије, већ и бранитељка својих сопствених уговора. Осим тога Србија се није обvezала да буде под вечитим покровитељством

једнога ма кога двора; само ти се каже, и Србија у случају потребе може тражити заштиту кога год хоће самосталног двора, и чак не само то једно, већ у једно исто време код многих. (**)

На скоро српска влада задобије нове помоћнике у дипломатској борби против Русије. Јанићије Турић, некадашњи секретар Караборђев, удаљен сада из службе, по не због привржености Обреновићима, него због тога што је био приврженник Русије, писао је 4 Јануара једноме своме пријатељу ово: „Сада се код Петровићевића налази некакав, који је учествовао преће у пољској револуцији, врло научен Пољак и велики интригант, који је непрестано с Петровићевићем и по вас дуге граде план, како ће сасвим да збаци са Србије руско „покровитељство“ сретством четири јевропске државе, и само исчекују удобне прилике, па да објаве тај план сајузним државама. Овај Пољак непрестано говори и саветује, да се Срби одређују од руског покровитељства, јер ако Србија то не изради, она ће иронацији као и Пољска и Србија ће постати руске ћинчије и робони. Аврам и његови једномишљеници јако се приволевају на то. Пољак уверава, да се тако може увући Русија у рат и заваду са осталим сајузним државама, а Србију ће направити краљевином, и да треба тек само радити оно, што је супротно руским интересима, а то Камил-паша и ћенерал Хауер знају.“ Говор пољског беџинца потпомагао је писмима из Цариграда српски агент Алексе Симић. У почетку те године он је писао, како сви министри који су заклоњени Србији тако и сам султан потпомажу, како данашњу владу у Србији, тако и новога књаза и надају се, да ће све остати као што је; сама се Порта нада, да ће јој помоћи у овоме четири сајузне државе, које су признале тадашњу српску владу и књаза, осим Русије, која неће да призна.* Симић је чак посетио барона Ливена, да се с њиме наразговара о српским послопима, али му је Ливен одговорио, да он не признаје ондашњега књаза и српску владу, да они неправедно поступају у Србији, притешњавају најзначајије српске советнике, старешине и заслужне чиновнике, прогонују невине, скивају у гвожђе све чиновнике без изузетка, који су служили у државној служби по 30 година, све окружне судије и начаљнике, српске старешине, примиритељне судије, многе људе реда војничкога и грађанскога, а на њиха места постављају своје једномисленике. Каква је то влада и какав ли књаз, кога нико не верма!** Кад би прочитано писмо Алексе Симића у потпуној седници совета, тада Петровићевић и Паун Јанковић, ударив по три пут руком по асталу, љутито рекну: „та неће, та неће! успети Русија да преокрене српски

народ у своје мужике и робове, дак сам ја жив и док постоје четири јевропске силе.“ За тим Вучић и Петронијевић додаду: „неки су од овдашње господе предали молбе г. Ливену, али видићемо, хоће ли им помоћи Ливен? Ми се не боимо његовога цара, па зар да се боимо њега самог? Ливен мисли, да ми не знамо, да је његово путовање преко Бугарске 1841 године, долазак у Србију и до-говарање с књазом Михајлом произвело буну у Бугарској и Руме-лији; он је дао томе повод и учио народ како ће да се буни противу Турака. Видићемо, ко се сме мешати у српске послове, чија је ово земља, ко је њени господар, да ли султан или Русија; ако ће Русија овде да влада: онда ћемо ми да идемо одавде и да се удалимо из Србије, а оно, што Русија ради по Турској, нема ни у једном уговору.“ На скоро се обелодани, ко је то био тај пољски наставник српских дипломата. Он је био брљив и врло је радо ка-звава свакоме своје пређашње „вitezовање“ и нове намере. Имао је неколико пасоса: француски, аустријски и турски. Право му је пре-зиме било Зверковски, али се он јављао сваког дана под другим именом, гледећи по томе, који је пасос показивао. Најчешће се из-давао, да му је име Луји Ленуар. Дошаоши у Србију с препоруком од Хауера, одмах се упозна са Аврамом и предложи му, да ступи у тајне одношеје са Француском, Инглеском и Аустријом, да би их сложио да пристану, те да од књажевине учине Србију краљевином и да сбаци руско „покровитељство“ како са себе тако и са других славенско-дунајских племена. Петронијевић пристане на тај план, па се преко тог истог бегуница обрати споменутим трима др-жавама, у име српског народа и владе молећи их, да приме књаже-вину под своје покровитељство. Биш написана три предлога под-једнаког садржаја од којих један би послан по Зверковском у Париз, пољском великашу, кнезу Чарторижком, који се тада налазио у Па-ризу, да га он преда француској влади и да ради даље шта треба у томе послу. Чарторижки није каснио да испуни жељу српских управника, преда њихну молбу француском министарству и представи у препису кошије с исте молбе аустријском и инглеском посланству у Паризу. Тако је бар уверавао српске дипломате њихов пољски учи-тель. Он им је предао и одговор Чарторижкога, који ћоја ни више ни мање није садржавао, већ ово: „српски су послови израђени по њихној жељи; све су три државе спремне да помажу Србији, да по-стигне своје циљеве; оне су се већ договориле, да Јевропска Тур-ска паскаро мора бити раздељена између њих на делове. Али да неби остало у Србији и у дунавско-славенских народа ни трага ни

гласа од покровитељства руског. Србији ће се дати самосталност, под „покровитељством“ те три државе, прибавивши јој неколико по-граничних с њоме области, и тада ће се Русија наравно морати уми-рити.“ Кад је то писмо Чарторижког било прочитано у совету, Пе-тронијевић почне наговарати своје једномисленike, да се више не боје од Русије, уздајући се у обећану помоћ три државе, које пеће да трие, да се руски барjak вије у четири части света. Паун је Јан-ковић одбравао радију Петронијевића, а спи су остали советници мучали. Већ је на сокаку, за време већма слободнијих разговора, Стефан Стефановић исказао своје нездовољство противу Аврама и Паунца, због њихног неправничког роптања и тајних интрига противу Русије. Остали су советници мисили као и он. Један је од њих чак исказао мисао, да кад би Русија дејствовала строжије и кад би се решила да им помогне па ма је шта коштало, онда би советници могли да умре Вучића, Петронијевића и Јанковића, и да сам Си-мић, човек врло практичан, одмах би прешао на њихову страну те таким начином утиливисање руско на Србију било би обезбеђено.

Лазар Зубан, који је још 1840 г. отишао био у Цариград, по-стављен сада за члана совета и поврнувши се у престоницу импе-рије, јако је дејствовао противу Русије и слао је настављења Петро-нијевићу и његовим другарима, како ће да поступају у таквим приликама. Управници су га чак већ намењивали, као правника за главног раденика у српским пословима, ако би Русија намислила да се даду под суд учествници у потоњем преврату. Петронијевић је уопште поступао смело с руским дипломатима, старајући се паравно, по своме свагдашњем обичају, да наведе друге да дају оштре одго-воре руским дипломатима. Тако кад је руски конзул, посетио бео-градскога пашу, запита га: зашто се већ једном не прекрате гонења и бежање Срба у Аустрију, и зашто се не би побринуло, да се утврди мир и тиштина у народу? На то му паша одговори, да он о томе пиши пезна, него да ће запитати о томе Петронијевића и сри-ску владу. Он је доиста питао Петронијевића и овај му одговори: „кажите рускоме конзулу, да он нема право да пита о турским по-дајницима, ко се где крије, или ко кога каштигује: то није његов посао, већ пашин и српске владе; онда би он имао право да се меша и да протестира, кад би ово били руски подајници.“ Али со-ветници који чину непријатељски гледали на руску владу, преко других саветovalи су конзулу, нека Русија поступа оштреје против Вучића и Петронијевића, који непрестано газе све параграфе устава. Члан пак апелационог суда Тайсић, на кога су управници хтели

бацити беду да је он склошно заверу, али нису успели, и који је морао проживити три месеца у чачанском округу, пошто се поврати на своју дужност у Београд, казивао је, да су га кроз то време питали више од 2000 људи: „зашто наш руски конзул није развио барјак у време избора новога књаза? Он је наш конзул и нама је жао за то.“ Тадисић, човек разуман, срдачан приврженјак Русије, имао је велики утицај на народ, уверавао је своје другове ако би књаз или српска влада смишљали да се одрекну од руског покровитељства и потражили покровитељства од друге државе, народ би их поубијао, јер сви сељаци имају врло узвишен појам о Русији и спомињу с пајвећом благодарношћу свој руско старање о Србији, говорећи: „кад смо ми страдали, онда осим једне Русије, нико нама није хтео да помогне, а сада је лако другима ићи прокрченим путем.“ Управници су врло добро знали за то расположење народње наспрам Русије и јако се плашили, да за њихове сношаје са Француском, Аустријом и Инглеском не прочује народ, па су бриљиво то крили од народа: они су били сад у онаком истом положају, у квадру је био књаз Милош, кад је био у додиру са Хаџесом. Као и Милош, они су били спремни изаћи у сусрет руској дипломатији, кад би она учинила први корак у њихову корист, и кад неби изазвала са онаким оштром захтевима о лицима, која су дошла на прва места усљед бившег преврата. Опако исто као год и Милошеви агенти, тако су и агенти Вучића и Петронијевића уверавали њих, да све постоји најбоље, па ако Русија в захтева, да буде уништена садашња српска влада, надајући се тиме да још боље утврди свој утицај у Србији: онда ће Порта употребити сва средства, да задржи код себе власт над Србијом, те да утврди садашње правительство српско, па макар се чак морало ради тога потражити помоћи од ма које Европске државе. У почетку Фебруара, писао је Алекса Симић у Београд: „одма како је дошао одговор од рускога цара на изјашњење г. Ливена о потпујој промени у Србији, руско царско посланство одма је предало белешку министру спољних послова Портином Сариму-Ефендији овакога смисла, да цар император с негодовањем изјављује Порти своје незадовољство због такве промене, без сагласија Русије, и да његово величанство због неправеног избора новога књаза, што је противу закону учињено и супротно уговорима, ни којим начином не признаје данашњу управу, не признаје ни Алекс. Карађорђевића, него захтева да се учини нов избор, и ако народ њега и опет избере законским путем за књаза, онда ће га и Русија признати у томе достојанству; ако-ли Порта не пристане на то и не заповеди да се

учини нов избор у сагласију са Русијом: онда ће међу њима настати непријатељство. На овакву је белешку Сарим-Ефендија одговорно Бутењеву, по заповести султановој, да Порта, у колико појима уговоре свакојако је пластајала да не буду погажени уговори и они одиста нису погажени а нарочито у српским пословима; али је она потврдила избраног народном вољом књаза Карађорђевића јединито да би очувала у Србији мир и тиштину. И тако, ако ово изје по вољи Русији, она може захтевати од Султана задовољења тиме, да он, Сарим-Ефендија, као главни причинилац читаве именовате промене и потоњих догађаја у Србији, буде лишен места, само ако његово збачење може учинити част Русији. Што се тиче новог избора књаза, султан је спремни преће да сасвим изгуби Србију, него ли да изневери своју царску реч и да промени сувремену српску владу и књаза Карађорђевића.*

11. Фебр. добије Аврам Петронијевић писмо од Чајковскога из Париза, преко Зверковскога. У томе писму између осталога Чајковски јавља, да је српска ствар добро упућена и да се Срби немају због чега да плаше од Русије, јер је књаз Чарторижки био код свију великих званичника и код француске владе и представљао је српску ствар колико је могуће већима с добре стране. „Сада је читава француска влада обратила своје погледе на Србију и обећала Србији сваку помоћ, само кад је Србија затражи; то исто обећавају и сви посланици других сајузних држава, који се налазе у Паризу. Ако султан заиште помоћи противу Русије, њему ће је одма дати, јер на прво захтевање султана, Француска, са осталим сајузним силама послаће своје белешке (ноте) рускоме цару и влади и објавиће Русији рат.“ Чарторижки је уверавао српске управнике, да је све то он израдио; Чајковски је пак додавао, да се Француска и друге две сајузне државе много боје, да Русија не би успела да зааплаши султана, па да га не примора, те да поремети свој план, и да не уништи своју потврду новога књаза и његовог правительства. Чим Аврам Петронијевић добије писмо, он похита, те се обрати с молбом дивану преко Ђамил-паше, да се и диван тврдо држи своје политике и да јави за све уговоре, какве је имала српска влада са иностраним државама. Уз ово је он говорио, да је још важно да се осрамоти Русија пред целим светом и за то, што ће сви славенски народи изгубити своје велико надање на спасење, које су досада полагали на Русију. Пред својим другарима Петронијевић је објасњавао узорке своје политике овако: „ако Француска и Инглеска не даду помоћи султану, онда ми као противници Русије, сви ћемо пропасти и нећемо наћи места

у цеој Европи. Не верује тако много султан обећањима Француске и Инглеске, а сам не може да се бори противу Русије, па може оставити Србију на милост и немилост Русије, ако га неободре.*

15. Феб. дође ново писмо од Алекс. Симића, у коме јављаше да Бутењев и Ливен нису могли преклонити Сарим-Ефендију да учини уступке, па су се обратили Риза-паши, али им овај одговорио: „а) он има поуздане извештаје, који сведоче, да у Србији царује мир и потпуно задовољство усљед избора Карађорђевића, но да се старају Обреновићи да подигну буну у народу преко подицајених људи и преко јавних својих приврженника; б) да је српска влада ухапсила оне људе, за које се не без основа дознало, да су подозриви, и који су радили противу народних права и противу воље отоманске Порте; в) да влада не гони никога без узрока и не поступа противу устава или по своме ћејфу; г) да султан неће пристати да се одреди нов избор књаза, јер би за њега то била пајвећа срамота, јер има у рукама јасне доказе, да је утврђење Карађорђевића сагласно са жељама целога народа, да султан не може пристати ни на то, да буду прогтерани из Србије неки српски чиновници, јер су они веома имали и имају у обзиру народну корист, и да је све оно, што су они урадили у потоње доба као изгнане књаза Михаила и његове владе, било урађено са знањем и одобрењем Порте (турске владе); д) да султан жели да се Србија користи пајвећим благостањем, и с тога ако би се решио да оствари макар што од онога, што му предаджу Бутењев и Ливен: онда би се у Србији изродила нова комешања, с чега султан на то и не може да пристане. На свршетку говорио је Риза-паша, да се не може ни посумњавати у законитост избора Карађорђевића; сами су Ђамил-паша и Шекиб-Ефендија, позивали народ искупљени на Вратару у броју до 15,000 људи, да поврате књаза Михаила из Земуна, па су они једногласно викали да неће никога од Обреновића, већ желе да им је књаз Карађорђевић. То исто потврђују и иностранци, који бијаху онда у Београду, а што није ваш конзул хтео онамо иницијативе ни после, Порта за то није крива. А што је Порта уважила молбу народа и потврдила онога, ког је народ хтео, она је и дужна била да поступи тако и њу није могуће због тога нападати, као да је она тиме погазила уговоре учињене са Русијом.* Бутењев како вели Симић на то је говорио: „цар је извештен да је неправилно изабран Карађорђевић, и да је незадовољан народ са новопостављеном владом или са неколико главних бунтовника, с тога би било користно кад би Порта попустила Русији, која жели оно исто што и султан т. ј. благостања Србије.“ Риза-паша као да је бајаги рекао руским

дипломатима: „султан је одговорио цару на његово писмо, у коме му јавља, како је све у доброме стању у Србији, и уверивши га, да извештаји, достављени из Србије његовом величеству, нису основанни на правичности и да су противни истини.* Симић је увераво у своме писму, да му је сав тај разговор саопштио лично сам Риза-паша, светујући да се прекрате свака комешања у Србији.

Са свију страна долажају савети у Београд. Чак је Метерник слao савете преко тајног српског агента у Бечу, ког је препоручио Петронијевићу барон Хауер, и који је добијао годишње од српске владе 500 форинти, во осим овог њему је давало помоћ и бечко министарство. Метерник је световао српским управницима, у случају ако Русија неодустане од својих захтевања, да се обрате са званичном потом Порти, Аустрији, Инглеској и Француској и да их моле за заштиту, и да при таквим условима султан лако може пристати да призна Србију за краљевину. Фебруара 19. било је добијено писмо од Симића у коме јавља да су се старали портини драгомани Ханџери и Аристархи и бивши српски агент Јован Антић, да оприје српске управнике код турске владе, али нису успели у својој намери; нарочито је енергитки радио Ханџери. Но је Порта остала тврда и непоколебљива према ономе, што је она урадила за Србију, и решила се да пре изгуби и саму Србију, само ако европске државе пају да је то могуће, него-ли да испуни захтевања Русије, што води са собом распадање Турске. Уз то је, додавао Симић, да се Срби немају чега плашити од других иностраних држава, које су све паклоњене Порти и у пркос Русији спремне су да обдржавају турску власт у Србији.

Тога истога дана добијена су била још два писма у Београду: једно из Цариграда, друго из Париза. Прво је послало Сарим-Ефендија на име турског посланика у Бечу Рифат-паше, преко Ђамил-паше са заповешћу, да га одма пошље у Беч по поузданом човеку, који би му га предао лично. Ђамил-паша одма пошље у Беч свога писара Идриса-ефендију, а овај зашивши писмо у фес, пронесе га недар-путу преко земунског карантина. Друго је писмо добио Вучић од Чајковског. Он га прочита пред митрополитом, Петронијевићем и Стефаном Стефановићем. У овоме писму, између остalog, било је ре-чене: „данашња српска влада не треба ни најмање да се обезпокојава о себи, јер су кабинети француски и инглески обратили слу-жију пажњу на Србију, која, ако не добије нешто боље и веће може се користовати без сваког преговора најмање оним, што јој је дала и потврдила Порта. Српска влада нема се чега бојати никаквих и ничвих претњи, већ у сваком непријатном за себе случају нека се

обраћа Порти, и у то исто време посредно или непосредно, јавно или тајно и Француској, која ће, без никакве сумње, пружити јој своју рукоцомоћ: јер смањење руског утицаја на славенска племена у Турској, доприноће корист целој Европи; а са умаљењем руског утицаја у Србији, Француска одржава победу над Русијом.* Уз ово је додавао Чаковски, да су Инглеска и Француска биле већ близу да се заваде због уговора о уништењу трговања прицима, али је Инглеска дала удовлетворење Француској тиме, што је пристала да ради заједно с њом против руског утицаја у Србији. Француска се доиста није одрекла од могућности да се умеша у српске послове, али се њезином министарству није допадао сам начин саобраћаја између Париза и Београда, који су усвојили српски управници. Оно им достави преко свога конзула, да би они могли препоручити тај посао на место пољског бегуна Јовану Мариновићу, који се тада налазио у Француској. Од тога доба Ленуар почне реће да се виђа по београдским сокацима и наскоро га сасвим нестане, пошто је објавио, да иде дugo да путује по Босни, Херцеговини, Црној-Гори и Албанији, да диге хришћане против Русије; у ствари пак, он је отишao у Цариград^(*)

Кроз кратко време дознадоше Срби и овај одговор, који написа султан рускоме цару у одговор на његово писмо, од 11 мухарема 1259 год. (т. ј. 30 Јануар 1843 год.) Одговор је напечатан заједно с писмом цара руског у Пештансним пародним новинама. Ево садржаја тога писма: „Ваше царско Величанство објављује те Нам, да ни гледате на покрете, који се недавно догодише у Србији, као на бунтоваше и да таквим стањем ствари, које је противно вашим убеђењима (правицима), Ви не можете бити задовољни; да сте Ви, како је сва та промена и избор књаза извршен незаконито и несагласно са постановљеним правилима устава, где нису очувани услови, који се садрже у договорима, заповедали сте барону Ливену да иде у Србију, да дозна стање ствари у њој, па одаиде да се врати у Цариград и да саопшти нама оно, шта је он нашао у Србији, и да сте Ви заповедали изврпредном Вашему посланику код Високе Порте да саопшти нама благонаклоњене намере Ваше и да Нас моли, да би ми издали нашим министерима необходне заповести, по којима би они предузели да се светују о мерама за решење споменутога питања на основним законитим и правичним. Што се тиче тврђења, да бунтовни скупшићи, свакојаке ребелије и свакојаки перди и метежи, који се догађају ма у нашој држави, произведе и небројене беде и несрће; то ми не можемо а да не узмемо па ум јасне мисли и мудра суђења, која Нам саопштавате Ваше Величанство, и да им не пове-

583

рујемо, нарочито онда, када сагласно са основним правилима, на основу којих се управља наша држава, најважније је за нас да обратимо сву нашу пажњу на то, да не би такви, достојни осуђења догађаји, више поинцијали у нашим државама. Међу тим, што се тиче гореспоменутога питања, постоји ова разлика, да још из поступања књаза Михаила, његовога начина радње и многобројних тужба народа могло је се предвидити, да ће се појавити такви перди, с тога су много пута била односишата договарања са посланством Вашега Величанства, да се прекрати такво стање ствари. Кад би били познати узроци таквих комешања и угњећења народа Вашем Величанству у онако исто истинској светlosti као што су познати нама, онда би наравно Ви, руковођени чуством правичности и духом правде, која осећања одушевљавају Ваше Величанство, Ви не би гледали на ово дело као на буну, па тако исто не би рачунали да је ово дело противно добрим начелима и намерама ни оно поступање, нити онај начин радње, у којима је наша влада била приморана да призна факт, који се свршио. Но како су сва важна питања, која смо ми решавали у слози са Вашим Величанством, решена у нашу корист: онда ми не само да не би желили, већ не би ни признали титулу књаза новоме владаоцу, да смо само имали времена да се опширно посаветујемо и да се известимо како мисли Ваше Величанство о овоме питању. Ми би највише хтели кад се догађају овакви преврати, не пишући никаквих нота од наше владе, за које би се могло учинити, као да се њима нарушају уговори, да се реши споменуто питање мирним начином сагласно са мишљењем наше владе, и тек се тада обратити са свом отвореношћу и искреношћу, као и са потребним поштовањем Великодушисти Вашег царског Величанства. Ако је повређена погодба (услов) којом се освештава књажевско достојанство, онда пропада и чланак фермана, као део уговора, и питање о избору онег се повраћа овоме смислу који је у основним уговорима, из којих проличе народу право да сам себи избира владара. С једне стране мисао, да ми поступамо по праву које нама припада, а са друге стране прека потреба да се књаз наименује, побудије су нас да признамо избор народа. И премда у оно време ми писмо имали представа да се известимо о мишљењу нашег царског величанства, али ишак није било ишта пропуштено, само да се дозна мијење нашег посланства и његове мисли. Осим тога, насиљнички поступци књаза Михаила, његов одлазак из Србије, његово удаљење од своје дужности и његова немарљивост да потражи склониште у нашој тврдини, — ево, ов су догађаји, који нас припудице да изменимо лица, која носе књажевско достојанство. И ако допуштимо, да смелост народа, који

682

је предузео нов избор без особитог дозвољења, пада под велику одговорност, онда, с друге стране парод је оправдао свој поступак тиме, што је измолио себи допуштење од управитеља градског и од комесара високе Порте. Што се тиче комесара и команданта града, они се правдају да су допустили избор новога књаза за то, што се бојали, да се не десе какве год рђаве посљедице због интрига и смутњи у које се упуштала побеђена партија; а) и таким начином избор новога књаза предузет је био од чести као по нашем сопственом допушћењу. Не гледећи на нашу жељу — извршити наше обвеше и предложити горенаведена претресања, као одговор на писмо Вашег Величанства одма пошто је примљено писмо и тиме уништити и најману сумњу, а свезе пријатељства, које нас јединијавају, још већма угардити, — ми смо држали да је природније дочекати објашњења која је морао да нам донесе барон Ливен. Чим је брже дошао барон у нашу престолницу, ми смо се известили о свима доношењима и изјашњењима, која нам је он поднео усмено и писмено. Ми смо дозвали пред себе како њега, тако и посланика вашег царског величанства и примили смо их веома милостиво. Изјашњења, која нам је саопштио поменути ћенерал не подударају се у свему са оним извештајима, која има моја влада, нити се подударају у свему са писменим извештајима мојих комесара. Решење, какво су предлагали барон Ливен и посланик вашег царског величанства у различним преговорима и световачима, која су они имали, сагласно нашим заповестима, више пута, с нашим министрима, никаквим начином не могу се сагласити ни са нашим достојанством, нити с правима наше врховне власти, која да се очува ми налазимо особито јемство у писму, које написа ваше величанство нама. У то исто доба они закључци задали су нама још и ту бригу, да се из њих не породе нове забуне, и да веби била дата прилика да се употребе насиљничка средства. Мир и тишина, која данас влада у Србији, и прекраћење народних тужба противу наше владе, што би могло да оправда подигнуће питања с правима Вашег Величанства, јесу највеће и најпотпуније сведочбе онога појма, који се има наспрам наших права. Испуњен поверења у потпуно пријатељство и пријатељско расположење, о чему сте ваше величанство дали нама толико доказа, ми смо држали да је нужно да представимо вама истинско стање ствари. Ми смо казали и вашем посланику наше мисле на рачун овога предмета, ми шаљемо ово пријатељско писмо вашем величанству и уверени смо, да ће ваше

а) Камил и Шекиј бојали се смутњи од законитог владара и због страха почињали безазона...
Прев.

величанство од своје стране признати да су наше изјаве искрене и тачне. Тако се исто надамо да ће се продужити потпуно поверење, које постоји између обе владе, и да ће се вазда хранити искрено пријатељство, које нас сједињава, и продужење, кога нека је љубазно и драго нашим срцима у средици прилика.*

Српски управници видели су у овоме одговору учтиво, али одсудно одбијање онога, што је Русија захтевала, али су се они још излашили, да не попусти султан или његови министри новим неодступним захтевима Русије. Па с тога су се они старали да представе Порти како су необично важни њихови саобраћаји са иностраним државама. (**)

Како су се дули и хвалисани својим саобраћајима с Паризом и Лондоном, може се видити из разговора Стојана Симића и Мише Анастасијевића у Земуну, у половини марта, са друга два Србина, који су заостали у Земуну, од којих је један водио бригу о свима, који су из Србије изнова добегавали, а то је Сима Филиповић, а други Станковић. И Стојан и Миша говораху им: „Нити ће бити онако како би ви хтели, нити онако, како би ми хтели, већ сасма друкчије! шта ви чекате? зашто не предате молбе, па се не враћате на ваша места?“ Станковић им одговори: „ми волијемо да бежимо за законитом владом, него ли да живимо под незаконитом. Какве молбе да предајемо, па зар још и да молимо за оно, шта незнамо и у чему писмо криви, зашто нам пису судили и неосудили; па већ је сад и доцкан, јер је рок већ протекao, који је прокламацијом одређен за повратак у стаћниу.“ На то је Миша рекао: „ако је рок одређен прокламацијом истекао: онда се може издати друга прокламација; па ето и сада, Станковићу! можеш пћи заједно с нама а да недајеш никакву молбу. Зашто туна живите? шта чекате? па кога се бог с вама био, ви надате, и такве переде правите, зар на Русију која је и нас варала и преварила. Знали ли ти Станковићу, да Русија није ни у чему успела? Ево и данас ми — ја и г. Стојан, добисмо писмо од г. Алексе, у коме нам јавља, да су били Бутењев и Ливен код министра унутрашњих дела Риза-паше и Сарима-ефендије, па су склањали Порту да попусти, за које како је дознао Алекса, он оде лорду Капингу и барону Букерију и каже им, да Руси опет узнемишују Турке; тада оду Турцима Инглез и Француа а неодступно су им световали, да не поусте Русима ни у длаку, већ да се тирдо држе. Инглези, Французи и Турци хоће да отворе рат с Русијом.“ Све је то причао Миша ватрено и с привидним задовољством. Станковић га упита: „Како гледају на српске ствари Аустрија и Прусија?“ Миша

му одговори: „Зар се ви надате на Аустрију? ја поуздано знајем да је у граду (бенчадском) нама говорио ќенерал Хауер, да Аустрија жели да подсеће брила Русији, како она не би могла да лети тако бразо. Чему се ви надате од Аустрије, када она вас прогања од границе? Она такође помаже Порти. Султан је господар наша земља и није дужан да поставља у Србији књажеве које хоће Русија. Шта нама може да уради Русија. Може бити, да би се отклонио рат Порта ће сметити Сарим-Ефендију, Къамиз-пашу, и још неколико ста-решина; Александер ће остати књазом, а ви не ћете имати добити.”

Што су више српски управници пооптравали турске управнике, то су турски управници све више и више захтевали. Ћампапаша је захтевао, да се изда нова заповест, по којој да се насеље из књажевине у Турску и то врло брзо, сви они Срби и Бугари, који су макар кад то било дошли у књажевину из Румелије, Босне, Херцеговине, Бугарске и Албаније. Неки људи, који су подпадали под ову заповест већ су проживили у Србији више од 15 или 20 година, стекли су куће, имања, трговали су, били запатије, обрађивали су земљу и имали своје породице, накратко постали су били прави српски грађани. Погдекоји се покоре заповести, али већи део ожењених запатија и трговаца одсечно се одрекну, да испуне ту заповест и објаве полицији, да ће пре сви изгинути у Србији, него-ли се решити, дасе поврате у Турску, јер је сваки из Турске доселјен у Србију због више или мање важних узрока. Међу тим ослободе из таванице Петра сина Милете Радојковића, који је већ био близу до лудила, Рајевића и Мињића нису хтели да ослободе дотлен, док Русија не призна новога књаза, па у исто доба разгласи сама влада, да ће га скоро да призна руски двор и намерава да пошље почастну сабљу Карађорђевићу, да руски конзул зна за све заповости српске владе и да их одобрава. Али за побијање ових гласова наскоро почну се разносити гласови ближи истини, а то је, да ће брзо бити одређени у Србију нови комесар од оба двора ради новога избора књаза. Чим се почели разносити овакви гласови, почну сваке ноћи да одводе из Београда по пет или по шест људи од оних кметова, који су били код Вучића; њихна места почне у Београду да замењује полиција, а од кметова почну узимати обећање са заклетвом потврђено, да ће не само они лично гласати за Карађорђевића, него да ће и друге да наговарају да тако раде. *Непрастане гаранције и омане* алданик почну да производе квареж (деморализацију) у народу. Местне побуне као да су се предиле у крв народу. Стаповништво, које је пострадало од честих немира, бегања, хапшења, наижијења

у сљед зауставе трговачке и занатлијске радње, патило је још више од непрестаних паредаба да стражари по окрузима и по обалама Саве и Дунава, јер није имало времена да ради своје сеоске и домаће послове. Кад се влада уверила, да не може да се ослања на народ, који је превариле, она одлучне да најмљије турске чете из езију градова.

Такво стаје ствари није могло дugo да траје и наравно да је морало довести ствари до рђавих посљедица. Грађа је за буну расла, али народ није имао вође; код неких се заметала мисао у глави, да ослободе Мињића, који је јединити могао народ да подigne и да га предводи; али тај покушај не изађе за руком. Од тога времена Вучић, Петронијевић, Јанковић, Симић и Илија Гарашанин само су и говорили, да се они не боје Русије, него се боје народње буне. Влади су са свију страна стизали извештаји о народњем пездадовољству. Марта 5 путоваху у Београд два сељака и бајаги један другоме говораху: „Хајде сада да запалимо Београд; нама ће Вашченко дати хиљаду цесарских дуката“, а други му на то одговори: „не смеи, изгубићемо главе“. Њихов је разговор чуда једна млада женскиња, која је радила на њиви, ша је пропричала своме мужу, а онј — полицији, Та су два сељака били одмах ухапшени и њих суоче са оном женскињом која је чула, кад се они разговарали, и она се закуше да је истину казала. Влада се морала бојати најближих људи: тако је она дозвала на испит жену Цукића, јер подозреваше на њу да постrekава народ на буне; тако је био позван у Србију секретар српске агенције у Цариграду, Вуканић Радишић, јер су дознали, да је он издавао владине тајне партаји књаза Михаила и на његово место пошли неког аустријског Србина. Најразни су конзулати инглески и француски ободравали српске управнике: они су се и опет плашили. Шта више Петронијевић и митрополит послаше своје скручене ствари и новце у Аустрију, Чим наста пролеће почну људи бегати у шуме и прибраше се читаве хајдучке чете. Међу тим паша је имао крупан разговор с Карађорђевићем, Вучићем и Петронијевићем због тога, што су они, као кад су одпочињали буну, обећали паши, да ће за турску помоћ дозвршити на свакда посао о продаји земаља и кућа тирских. Карађорђевић је говорио, да он није далао такво обећање и да га без знања народа не може остварити у животу. Тада се развиче Ђамил-паша говорећи, нека књаз не заборавља коме је он обвезан, што је постао књазом и да он (Дамил) може отети од књаза украсе (ордене), које му поклонио султан. Карађорђевић одговори, да он није тражио књажевско достоинство и да је изабран без никаквих

услова, па скине са себе султанове украсе, метне их па астал и одма изађе. Вучић и Петроњевић остану и испадне им за руком те утуле свађу, која се већ заподевала⁽⁵³⁾ а)

Српски су управници желили да дејствују не само на свој народ већ и на иностранце, с тога и дозву из Аустрије адвоката Симоновића ради тога, да издаје на српском и на немачком језику „Србски Улак — Serbischer Courier,” да опровергава незгодне за Србију извештаје, који се печатани у немачким новинама, а у исто доба да пише противу Русије, што пису смеле да раде владине новине. Симоновићу буде одређена годишња помоћ од 400 талера. У програму ових новина било је објављено, да је Србија за успехе обвезана себи и Карађорђу, и да ће под владом сина његова процветавати. Али гле! дође нова заповест из Цариграда, где се говори, да се књаз постара да привеже себи народ за тај случај, ако би се догодио нови избор. И Карађорђевић 24. Марта и опет оде у унутрашњост Србије. За то путовање званичне су новине тога истога дана јављале узвраћајући, да је сам народ захелно да књаз путује. Но су неки питали тада: Зашто су синоћ послата четири топа унапред овим истим путом, којим је морао да путује књаз? Кроз недељу дана по одлазку књаза, неколико београдских грађана хтедоше да ослободе Рајенића; али им не испадне за руком тај покушај и они у сред белог дана дохватају чамац у пристаништу на очи стражи и гомили народа, која се чудила њиховој смелости, преплове преко Саве и приближавајући се аустријској обали пцују из пишића вичући: „да живи књаз Михаил!“ У броју тих људи било је трговаца, мајстора, два солдата и један чиновник. Около тога времена српска је влада морала да протера у Аустрију доктора Штекера и професора физике београдскога лицеја, Мушкицкога, јер је дознала, да при бивајући код болесника, а други призивљујући себи мимонролаžeње сељаке, световали су народ да се држи Русије и руског „покровитељства“ и да захтевају, да то исто ради и њихна влада. Запимљиво је, да су чак и од њеких Немаца, који су живили у Београду, добијана извештаја у руском конзулатству противу српских управника: тако некакав Штајнихлер јавља, да Вучић и Аврам подишаћују неке људе да убију Михаила, а ако се може и Милоша. Међутим управници добише од Алексе Симића тачна извештаја, да је Порта усвојила захтевања руског двора. Српским управницима одма заплада мисао, да искупе нешто људи, да заседију у Крагујевцу, да начине шанчеве, да се снабду рапом, и да се бију с ким било, а од свију најбоље би са

а) Турска и ову тројаду помирно је страх од Обреновића. Прев.

турцима. Но се све спрши на томе, што су почели држати под оружјем стајаћу војску и стражу од јутра до мрклога мрака. Априла 3. било је подбачено писмо у руском конзулату, у коме се јавља, као да су Вучић и Петроњевић одкупили неколико старих кућа около руског конзулатса с том намером да их запале и у време забуне под изговором спасавања конзулатских ствари и канцеларије да покраду архиву. Доиста је б. Апр. с добошом било објављено по Београду, да се становници узму наум од пожара, а иођу између 7 и 8 ч. плане пожар у кући једнога Србина, који је живио близу до конзулатства; пожар није нико гасио, а домаћи пезина се зашто отрча Вучићу, али само изгоре кашара и коњ несрћеног бегуница.

8. Априла поврати се Карађорђевић с пута. Званичне су новине печатале кроз своје време његовог путовања најдуже описе дочека, како је народ предузетао књаза; и по њиховом описивању рекао би човек, да још никада никаквог српског књаза није народ тако раздосно предузетао, као Карађорђевића. У свакој окружној вароши биваше сазивана скупштина, којој су говорили беседе књаз и митрополит. Из сваке је вароши митрополит одазио пре књаза, предузета га у новој вароши са беседом, а за тим се обраћао народу, који се клое на верност књазу. Књазу су подносили много поклона највише чиновници, али су већ си знали, да ће коштавање поклона бити разрезано па главе по окрузима. За време својих беседа народу, ни књаз ни митрополит нису ни једанпут споменули Русију и говорили су само о томе, како Порта потномаже владу. Другог дана по доласку књаза у Београд били су искушљени у двору сви попечитељи и советници. Туна им Петроњевић прочита ово писмо Алексе Симића: „г. Бутењев изјавио је Сарим-ефендији, да је добио од цара изнова заповест, да саопшти ледини начином Порти жељу цареву, која је у томе, да у Србији буде одређен изнова избор књаза или пак да буду протерани од књаза и из Србије неколико људи, чијим интригама пришишује се последња буна у Србији и који морају бити рачунати да су бунтовници. Сагласно са овим Порта и Русија склошиле су некакав уговор за у будуће, како ће поступати при изабирању и постављању књаза у Србији. Сарим-ефендија и опет је одложио да даде потпуни свој одговор г. Бутењеву, а сам је лично читаву ту ствар претставио султану, који је и заповедио међису да напише своје миље о руским захтевањима што се тиче српскога штита. Међис се о томе саветовао и извео закључење, да захтевање Русије, које се јавно клони на срамоту, безчашће и очигледну погибију њиховога царства, не може бити удовлетворено, и да је најбоље

оставити све у таквом стању, које је већ утврдила Порта.* Алекса је Симић сакрио од српских управника, да се султан није сагласио с миљем меџдиса, премда су већ у Србији за то знали. Пошто до бише писмо од Симића, Петронијевић изјави, да се за сваки случај треба још изнапред припремити: може бити да ће Русија уверити Порту и Порта ће се сагласити, да буде или књаз изнова изабран, или да буду прогонети од књаза и из Србије неколико лица. Шта ће се у овоме случају радити? Пештот су прослушали Петронијевића, попечитељи и советници дуго се о томе световали и једногласно решите: ини у чему не вређати Русију, док се неувиди, чим ће се свршити договарање Русије и Порте; ако Порта макар и најмање уступи Русији, чиме би нашкодила или књазу или неким другим лицима, онда се треба у једно исто време с молбом обратити како Русији тако и Порти, па тако исто и осталим јевропским дворовима, да реши српско питање конгрес јевропских држава. А да не би књаз напустио своје советнике и попечитеље, и да неби опет они изневерили књаза, би решено, да бране један другог до последње капије и да не издају ни себе ни народна права; да би ово решење имало већу важност, бише написане две заклетве и њих потписаше: Карађорђевић, Петронијевић, Вучић, Паун Јанковић, Павле Станишић, Стојан Симић, Стефан Стефановић, Милосав Здравковић, Стефан Стојановић, Јован Вељковић, Петар Лазаревић, Лука Лазаревић, Илија Гарашанин; осталим советницима бијаше одмах издана заповест да се врате у Београд за 17. Априла; тада су и они морали потписати написану заклетву, коју је сачинио књажев секретар Алекса Јанковић; пошто су сви потписали обе заклетве једну предаду Петронијевићу, другу Карађорђевићу. Усљед овога док се одсудно не сврше договарања Русије с Портом, решите, да не само књаз и Вучић с топовима и са народним војницима, него и сва централна управа с касом да се пресели у Крагујевац, и да онамо остану све дотле док се читава ова ствар не спрши онако како они желе. (44)

Међу тим за време вакарних празника, руски конзулат посјети Стојана Симића, где нађе и Стефана Стефановића. И противу воље разговор се дотакне српских послова, и умерени разговор Вашченков већ је другог дана — 13. Априла био саопштен Карађорђевићу и осталим советницима. Ови потоњи т. ј. советници отпочну да се нађају, да ће се помирити с Русијом преко Вашченка, и она иста лица, која су пре четири дана потписала заклетву, одлуче да се тврдо држе руских савета, и да би показали, од своје стране, какву год љубазност рускоме конзулу, одлучише да ослободе Цветка Рајовића.

Али то пријатељство није дugo трајало. Врзо дознадоше, да је Камил-паша уклоњен и на његово место назначен Хафиз-паша. Карађорђевић се почне одмах спремати за у Крагујевац, јер је држао, да није изван опасности у Београду. Управници малакшу душевно и онај исти Алекса Симић, који их је пређе онако јако обнадеждавао, напише писмо своме брату, у коме му вели, да се старешине зближе са руским конзулом и да уселе у њега најбоље мишљење о својим поступцима. Стојан Симић стане облетати около рускога конзула и отворено му призна, да Вучић и Петронијевић а тако исто и он сам са осталим другарима, пису никада хтели да се и најмање умире пред Обреновићима и да зависе од њихне милости, па су зато свакда тражили прилике да се освete Обреновићима за своје изгнање 1840 године; да су они добро знали, да ће својим поступцима павући на себе пезадовољство заштитничког двора, али намамљени уверењима Тирака и завистљиваца руских, који су говорили, да све ма шта они урадили, биће одобрено, потврђено и потпомогнуто, па се решили да не обраћају пажњу на љутњу Русије. Средства иак за остварење њиховога плана, а тако исто и радња владе коју су по том склошили, никада се није подударала са његовим (Симићевим) личним мишљењем, али је он био приморан устукинути патраг пред варљивим свезањем Петронијевића и пред властљу, коју је доконао Вучић над умовима у Србији, особито пред његовим беспрекидним претњама и готовошћу да учини нове преврате у отаџбини, ако му се буду противили. Па чак је Симић објаснио потписивање заклетве ширетлуком књажевим и неких советника, само да би преварили Вучића и да га не допусте до очајања у такво осудно време, што би могло повући за собом нове тегобе и збрку. Симић такође није крио од конзула, да ако се деси поп избор књаза: све ће старешине и сви чиновници, који су у служби употребити сву своју снагу и сва средства, која зависе од њих, да избор опет падне на Карађорђевића, јер Срби знају — говорио је Симић — из опита променљиви карактер књаза Милоша, па су уверени, да би под његовом владом земља изнова опет пада у смутње и немпре, а од његовога сина Михаила боје се освете, што су га прогнали и боје се да их не збаци са званија, која имају; и сам Карађорђевић, који је провео младост у Русији веома јој је предан. Прем да овакве изјаве пису већ више имале предности, али и опет на молбу Карађорђевића Вашченко се с њиме састане у кући Симића. Карађорђевић је говорио уплашено и приписива је све погрешке своје владе занешености Вучића, с којим се морао у свему саглашавати, и од кога је већ поднео на хиљаде

личних неприлика и увреда јединито с тога, да би обдржао општи мир и тиштину, коју је Вучић сваки пут кадар да наруши; и што он није могао дружије ни да поступа, док се не реши српска ствар. Карађорђевић је чак говорио, да кад се удаљи у Аустрију Михаил Обреновић он ни најмање није тражио да заузме његово место; па против, дознав о ондашњој жељи старешина и чиновника да га хоћеју да изберу за књаза, он се три дана кроји по туђим кућама и у подруму, али га пропадају и слушају са свију страна, и чак и од београдског Џамил-паше, који га нарочито призивао себи у град, и да због његовог непристајања да се прими књажевског достојанства, његовој домовини прети неисказана погибија, решио се да испуни жељу народа, за коју му онда било речено, да је свеопшта.

Негледећи на оваква објашњења Карађорђевић и опет оде у Крагујевац. Страх је чинио свој посао, и тек што је књаз отишао из Београда, расгласа се по Београду, као да је у Смедереву плацала буна; као да су Смедеревци хтели да пошљу депутате у Аустрију књазу Михаилу, да га поврате у отаџство не као књаза, већ као краља српског, да се појави у Србији са немачком војском и да казне све непријатеље књаза Михаила. Но паравно да оваква завера није могла имати успеха; све се свршило бојем народа са стражом, бегством многих у Аустрију и хапском 60 људи у Смедереву и 12 у Београду. Најзад 24. Априла дође нови паша; он је морао да уклони из Србије Вучића и Петронијевића. Али му совет предложи, да је врло корисно да их задржи до скупштине, иначе ће Обреновић да се користе њихним одласком. Руски је конзул од своје стране радио само то да радња скупштине буде слободна. И опет су сви знали, да је Карађорђевић путовао по Србији само рад тога, да привуче на своју страну народ и да добије највећи број гласова на скупштини. Хафиз-паша да би изравнио обе партаје предложи руском конзулу да он прими на себе управу над партајом противничима Вучићу и Петронијевићу; али нису тако далеко захтевана руске дипломације. Осим тога и међу противничима Вучића и Петронијевића биле су две партаје: једна је била за Михаила, друга мања на броју, за Милоша, и међу њима није било ни најмање слоге; осим тога главни приврженици Обреновића били су у Аустрији, и на скупштину су могли доћи само присталице постојеће владе. Светујући се о српским пословима Хафиз-паша и руски конзул уверили се, да се Карађорђевић мора одрећи преће, него ли што буде сазвана народна скупштина. Али у овом случају требало је установити нову привремену владу. Руски конзул предложи да склоне нову владу

Стојан Симић, Стефан Стефановић, Илија Гарашанин и Лазар Теодоровић, јер су их држали за људе, који се држе различних мишљења. Али та разлика једна ли је премашала тако далеко, да би се макар и један од њих решио да руководи партају Обреновића; напротив, *сви су они били противу партаје Обреновића* и разликовали се један од другога само већом или мањом енергијом карактера и начином радње. Затим, само од себе почиње питање: Треба-ли позвати на скупштину оне, који су утекли у Аустрију? Треба-ли уклонити Вучића и Петронијевића ако буде допуштено приврженицима Обреновића да дођу на скупштину? Ни паша, нити конзул нису могли да одговоре на та питања и пошљу питања Порти и руском посланику. Сутрадан, 1. Маја дође заповест из Цариграда, да Карађорђевић поднисне оставку, иначе ће збадити формалним начином с књажевског званија. Карађорђевић је још био на путу, и совет, коме је била саопштена заповест, реши се да убеди књаза да се одрекне од престола с тога, што је његов избор био учињен без да је на месту радње био руски конзул, али му бјаше дато право да себе кандидује при новом избору. У бр. 9, „Србскога Улака“ због те прилике напечатан је био чланак, у коме се доказивао, да ће нови избор бити просто једна ворма, која мора задовољити Русију, јер она има право захтевати, да њезин представник буде на месту избора српскога књаза. Али то ни најмање не обвезује Србе да морају изабрати кога од Обреновића. „Улак“ чак доказује да је Русија по сагласију с Портом, уклонила Обреновиће од права да могу бити изабрани, за тим у истом чланку исказале су прекомерне похвале Карађорђевићу. То је занимљиво, да руски конзул није напечатан да опровергне те чланке.

Међу тим глас о новом избору књаза био је напечатан у Пештанској народним новинама; и тамо је такође било казано да је Михаил Обреновић изважен из броја кандидата на српски престо, а Милоша неће изабрати сам народ. Одма за тим је било напечатано, као багажи да се договорила Русија и Порта, да Обреновиће не само да неће допустити да заузму власт у Србији, већ на свакда морају бити уклоњени из Србије. Али тек што су почеле српске новине доказивати, да су Обреновићи изважени из броја кандидата на српски престо, одма се разгласа, да ће за књаза бити предложени неки советници па чак и Хаџић, премда је он био аустријски подајник. Овакве су гласове иронисале будимске немачке новине. Али што се тиче Хаџића те су новине већ и суштине пресолиле. Читава се ствар ограничila тиме, што је Хаџић поднео српској влади грађанске за-

коне које је он написао и влада је одредила особиту комисију, да их прегледа и да напечата, а Кацањ је добио значајну награду за свој труд. Много је била опаснија за Обреновиће унутрашња свађа њихове сопствене партије. (55).

30 Април дођоше у Нови-Сад из Беча Вук Кацањ и Стеван Јовановић Теша, трговац из села Стргара рудничког округа, приврженици Милошеви. Они су говорили српским бегунцима, да ће бити допуштен, да се бирају за књаза Милош Обреновић и Кацањевић. Кацањ је додавао још, да су наклоњени да се изbere Милош ови дворови: Турски, Руски, Аустријски и Инглески. Вук, заборавивши своје знатно писмо написано Милошу 1832. год. у коме је осуђивао Милошеву управу, и које је сада добродошло уставобрзитељима, те су га печатали у „Улаку,” а сада је Вук са обичном својом речитошћу говорио, да Срби немају зашто да бирају новога књаза, кад је жив стари књаз, који је довео Србију из ништа у цватеће стање, који уме да поступа и с Турцима, и који ће оставити своје достојанство не коме другоме, него опет своме сину, кога чува као очи у глави. Кацањ је приводео многе из партaje Обреновића, и они почну да зборе, да је књаз Михаил још млад, да му треба да пропутује по свету три године пре, него-ли што одночне да се занима државним пословима. Но су неки зборили, да они пису оставили Србију ради Милоша већ ради Михаила и ако заштитнички двор пристаје изнова да допусти књаза Михаила да влада у Србији, они ће свој глас дати за њега. Они тако приврженици Михаилови, који су помагали да се истера Милош из Србије, пошли из Новога Сада своју протестацију на име рускога конзула противу приврженника Милошевих и на челу протесташа био је Ђорђе Протић. Около овога времена породица Обреновића претрпила знатан губитак у лицу књагиње Љубице, чије је здравље већ давно било порушено под теретом толиких невоља и трудова, па није могла да издржи неуморну радњу јаквом се одниковала потоњих година мајка Михаилова. Она је умрла у Новоме-Саду 14. Маја, и на полак сахата пре него ће умрети дође од Милоша Јаков Живановић, који јој преда опроштај од мужа и за тим запечати све њезине артије, да их однесе Милошу. Михаилу допусти аустријска влада да дође из имања свога зета својој умирујој матери.

Међутим се у Београду све спремало за нов избор књаза. Многи су Срби долазили у руско конзулатство и питали Вашченка: кога ће да изберу? — „То зависи од ваше воље“ он је свакоме одговарао. Кад је Кацањевић подписао оставку, Вучић и Петронијевић по-

шли су своје молбе да уважи и њихову оставку. Кацањевић им заповеди да остану у Београду. Совет је опет од своје стране тражио да му се допусти, да сазове много пређеног рока за избор приватну скупштину З. Јунија, што му и дозволи Хафиз-паша. У оваким срећним приликама партaje Вучићева и Петронијевића одпочне свом својом снагом радити и спремати се да обезбеди избор Кацањевића. 6. Маја сазвана бјаше седница Совета, када биш позвани попечитељи, али није био пуштен унутра чак ни главни секретар Совета; сви су туна закуна, да неће нико никоме проказати шта се већило, па одлуче:

,1) борити се до последње крајности са оружјем у рукама са оном партајом, која би обелоданила да је привржена књазу Михаилу;

,2) да би се ова намера постигла — учинити стражу и карауле по обалама Саве и Дунава, да не би прешао у Србију књаз Михаил и његови приврженици; и ако би он ма где прешао одма помлатити из пушака све без разлике и без сваког суда и пута;

,3) писати Кацањевићу, да он, због своје безбедности, остане у Крагујевцу и да не долази у Београд доклен га не позове Совет;

,4) да се напише свима окружним и срезским начелницима, да сваки прикупи око себе по 50 наоружаних људи од старих солдати и да строго наиз сви у својим срезовима, да не би гдегод заподели буну приврженици партaje књаза Михаила, и ако би гдегод пронападли буну да одмах похватају бунтовнике и поубијају, да петражеши од кога никакво настављење; да су на својим местима безпрестанка све среске старешине и да издаду заповест примиритељним судовима и свакоме Србину, да су сви спремни и готови, да се на први позив сви кроз 24 сајата искупе код свога старешине сасвим спремни и наоружани, како би се могли кренути да бране своја права и књаза од сваког непријатеља, ако-ли би се ко успротивио овоме и не би пошао на позив, или би хтео другога књаза а не Александра, таквог на месту убијати;

,5) у свакоме случају у Београду искупити 3.000 наоружаних људи под заповедништвом Вучића; у Крагујевцу толико исто под заповедништвом Стефана Книћанића; у Ђурији толико исто под заповедништвом Богдана Георгијевића, како би они могли кретати се онамо када их позову, а срески ће начелници повести остали народ;

,6) ако би на скупштини на питање комисије: кога народ хоће

да избере за књаза, Михаила или Александра, постале две партије. онда партија Александрова мора сместа, ни часа не часећи, пуштати на приврженике Михаилове, не слушајући ни царске комесаре и никога другог и нека буде онај књаз, чија партија надвали;

.7) Побринути се, те припремити, ради ове намере, свега шта треба у Београду, Крагујевцу и другим местима;

.8) ни зашто на свету да се не издају Вучић и Аврам, па не пазећи так ни па то кад би и оба цара захтевали, да они одлазе из Србије, наводећи да се у уставу ишта такво ненаређује, јер Вучић и Петронијевић онолико су исто криви, колико и други.*

Сва ова решења почела се да остваравају у животу одма сутра дан: у београдским касарнама и у двору почну градити фишаке; све су пушке биле прикупљене у једноме месту и сви су ови радови извршивани под закриљем 500 сељака дозваних из округа; у многим окрузима похапсе опе људе, који су били наклоњени да избери Михаила и Милоша. Наравно да оваква решења совета, кроз неколико дана нису била никоме не позната. Све је веома комешало приврженике Михаилове, који су пребивали у Аустрији. Најзад, посети узнут Београд Рифат-паша, који тек што је био постављен за министра, иностраних дела: он је световао Хафиз-пашу, да се држи строго заповести које добија из Цариграда.**

У то, 11 Маја дође из Петрограда у Цариград руски курир са одговором на потоња објашњења портина због руског ультимата. Из овог су одговора дознали, да мора бити изнова биран књаз где би били комесари — руски и турски, али уз то иш најмање није желно да Каџорђевић буде изузет из броја кандидата, јер Срби имају право ујамчено уговорима да слободно себе избирају књаза; с друге стране цар жели, да књаз Михаил, због његове младости и због других тако исто важних узрока буде сасвим изузет од избора. У исто доба били су промењени руски дипломати у Цариграду и у Београду: на место Бутенјева који је одлазио у Рим, био је постављен В. П. Титов; Вашченко је премештен у Букарент као генерални конзула на место Дашкова с налогом, да дочека у Београду свога замјеника. Барон Ливен како је добио одговор из Петрограда одма се крепе за Београд. У онаквоме истоме смислу, у каквом је написан одговор руског цара, бјаше написан султански ферман на име Хафиз-паше, у коме му се заповеда да учини нов избор књаза пред бароном Ливеном. У ферману се онако исто није говорило ни речице о Милошу као што се ишће говорило ни о руској поти. Док су се одговарачише све ове дипломатске припреме, партија а) Каџорђевића већ је себи обез-

бедила успех: за књаза било је скупљено више од 30.000 подписа. У народним пештансkim новинама веди се да само два советника нису били за Каџорђевића. Барон Ливен приспе пранце у Београд 3 Јунија. Тога истога дана било је парећено, да се држи мала скупштина у Топчидеру, која је морала одредити ред и начин како да се бира књаз. Већ се тога истога дана обелоданило, да неће да се разстану с Вучићем и Петронијевићем како скупштина, тако ни совет. На овоме световању били су, осим рускога конзула и комесара још, Хафиз-паша и Рифат-паша. Тада је било решено, да Вучић и Петронијевић не иду из Србије, него само да оду до у Неготину. Јунија 7 Рифат-паша оде у Цариград, а Вучић и Петронијевић изађу из Београда и зауставе се близу њега. Јун. 8 бјаше прочитан султански ферман, којим се збацује с престола Каџорђевић и би изабрана привремена влада, коју саставише: Стефан Стефановић, Лазар Теодоровић и Миросав Здравковић Ресавац. Стојан Симић није хтео да се прими те почасти изговарајући се тиме, да он има много послова као председник Совета; Илија Гарашанин одређао се стога што је био попечитељ унутрашњих дела. Сутра дан привремена влада пошиље молбу аустријским властима да дозволе нека се поврате у отачество српски бегунци; али то право, после дугог препирања с руским конзулом, није било дато Милошу Богићевићу, рођаку Обреновића, тако исто није донушено да се поврате у Србију сви они, који су рођени у Аустрији или у Турској и које су окривљивали због убијства, крађе; тако исто није допуштен повратак бегунцима који су утекли из тамнина и још неким људима, који су били познати, као „усијане“ главе. Прем да је у неке од ових врста, привремена влада могла уписати људе, који ип уколико иш су спадали у исте врсте, али руски конзула попусти захтевима привремене владе, храбрећи се том мишљу, да ће се и опет повратити више од 300 људи. Сасвим су друкчије морали гледати на сва та ограничења приврженици Обреновића: они иш су могли признати да заслужује да се обрати пажња на окривљивање за убијства и крађу новца за време потоњих ребеља, јер је тако исто радила противу њих и господарећа партија за време потоњег преврата; они иш су могли пристати, да су они, који су побегли из таваница били у хапшени за стварна преступљења. већ за политичка

а) Ово је погрешно кршћена партија: онда се антина партија звала „Вучићева партија т. ј. Вучићевци.“ Овако је било у народу. Ако-ли је било по едакака Каџорђевци — он ишти је имао значаја ишти је што израдио: све су израдили и радили у народу Вучићевци.

свега онога, што им је било предлагано, они не заслужују да им се одговара.

15. Јунија, на знатан у српској историји Видов дан, а) би отворена скупштина у Топчидеру, која је требало да изнова избере књаза у Србији. У Топчидер дођоше Хафиз-паша, барон Ливен и руски конзул. После обичне молитве најпре Хафиз-паша преко толмача, а после њега сам руски конзул, објавише искушењим у топчидерској долини депутирцима: како је султан ферманом изјединично књаза Михаила, да не може бити биран за српскога књаза, а Карађорђевић се својевољно одређао од књажевског достојништва, онда по сагласију владајућег и „покровитељствујућег“ двора Србима се даје право, да слободно изберу новога књаза, кога они држе да је за књаза достојан и способан. После овога паша и руски конзул заједно с бароном Ливеном обиђоше сви седамнаест гомила, како су били растављени депутирци од 17 окружија, и повторише им, да избор мора бити слободан. Напослетку је Петар Јовановић митрополит говорио слово о слободи избора. Кад после оваквог приступа народни депутирци бише упитани: кога они ходеју за свога књаза? Свуда се чуо једногласан и једнодушан одговор: „Желимо Александра Карађорђевића, који је већ једном био изабран за књаза.“ После тога обраћали су се депутирцима београдским, гарнизону стајање војске, свештеницима и трима владикама, у броју којих је био и шабачки владика, самоме митрополиту, депутирцима од грађанских чиновника, члановима совета и његовом председнику и свуда се чуо онакав исти одговор. Већ после оваквог светчаног избора није могуће било двоумити о народној вољи! Хафиз-паша обрати се скупштини па је саветова да и унапредак сви буду између себе сагласни; то је исто говорио барон Ливен и Вашченко. На свршетку барон Ливен поздрави скупштину са избором књаза. Тога истог дана руски дипломати претстављали су Карађорђевићу, који је за време скупштине био у манастиру, (Раковици) на сат далеко од Београда. Први посао рускога конзула код новога књаза, ког је одма признала Русија био је, да објави влади, да од свију незиних послова, које је урадила од 26 Августа 1842. г. да је најгрознији и најневочевечнији, и сврх тога управљен је противу сопствених српских користи и наравственог значења саме Србије — изграђање Бугара у турске провиније. После такве одсудне изјаве влада одма напечата позив свима прогнаним из Србије да се поврате својим породицама. Српска пак влада и скупштина умоле барона Ли-

своја мишљења; напоследку привремена влада одреди, да се искуши скупштина 15. Јунија, а позив бегунцима био је да саопштен на четири дана пре тога. Знајући, како се јако припрема за скупштину партаја Вучићева и Петровићевићева, приврженици Обреновића нису могли рачунати да ће успети за тако кратко време. С тога сmisле да је боље да остану у Аустрији и предаду протестације на име рускога конзула противу паредбе привремене владе, и такве две протестације бише послате у Београд.

Међу тим у Топчидеру се искуши депутирци с пуномоћијама, потврђеним печатом сваке општине и засведоченим подписом кметова и чланова срезних и окружних начелника и судова. Само ти се од себе каже, да су ови депутирци били назначени по одредби месних чиновника, који су припадали партаји Вучићевој. Људима, који су пуштени из ханса у самој Србији, и бегунцима из Аустрије нуђено је да се даде право да пошљу по једног депутирца од 50 људи, јер је народ слao по једног од 100 кућа. Али ни они, које ослободише из ханса, нити бегуници не само да сами не дођоше у Београд, већ и не послаше депутирце. Барон Ливен и руски конзул идоше у Земун те их наговараше да се врате у отачество. Али никаква убеђивања нису на њих имала утицаја. Руски их дипломати уверавају, да ће им бити допуштено разсuti се по Србији и говорити с народом; обећавају им у томе да ће бити безбедни. Али су приврженици Обреновића знали боље од руса, шта их је могло да очекује унутра у земљи и одсудно се одрекију да се поврате у отачество. Тада им бјаше објављено, да ће се обићи и без њих. Тако после тога неки бегуници пристадоше да иду у Београд али кад се Ливен и Вашченко повратише у Београд, секретар Милошев Живановић одврати их од те намере и на место депутираца, послаше у Београд нову протестацију. Најзад је Хафиз-паша слao у Земун свога полковника да наговара бегунце да пристапу на учињеним предлогом, али је све било узалуд. Међу бегунцима, којима је помагао Милош својим новцима, разговарали се свакојаки гласови, предузимали се свакојаки планови. Они се хтели да поделе на три партaje, од којих се једна морала кренути Шабцу, друга — Смедерову, а трећа преко Восне у ваљевски округ и да побуне онамо народ. То је било јављено у Београд и агенти свију европских дворова предложише привременој влади да предузме мере против таквих војничких намишљаја. Но усљед овог, одма, са свим изненада добише паша, барон Ливен и руски конзул молбе од њеких бегунција из Земуна, да им се одсудно јаве намере оба двора. Паша и руски дипломати решише, да после

а) То је онај исти дан, на који су Срби 1889. г. били надбијени на пољу Ко-
сову.

вена да дозволи Вучићу и Авраму да остану у отаџству, и да после сам о њима моли свога цара. Оваком је начином била задовољена руска дипломатија и за неко време утврђен српски народ.⁽⁵⁷⁾

Тек што се појавио у Земуну барон Ливен, њему се осну молбе од приврженика Обреновића, који су живили у Земуну. Многи су од њих хитали да препознаду ред ствари, који се утврдио у Србији. Барон пошље њихне молбе у Београд и понуди Вашченку да склони српску владу да прими у Србију оне који су пребегли с Михаилом и који су добегли. Около Петровадне свега који се повратили у Србију рачунало се њих већ више од 300 људи, међу којима су били: Милета Радојковић, Анта Протић, Вуле Глигоријевић, Милутин Жабарац и Хербез, који су били саветници за владе књаза Михаила, а заједно с њима пређу многи грађански и војнички чиновници и људи реда трговачког, занатлијског и земљорадничког. Али помирење са Русијом и са приврженицима Обреновића није могло да поприми положај српске владе, јер с једне стране није било коначно решено читање о Вучићу и Авраму, а с друге стране повчана средства Србије била су јако посрујала и клонула за последњу годину.

5. Јулија почеателство финансије поднесе предлог српскоме совету, у коме се разлагало да због смањења данка, бесплатног ужињавања шума, понижења тарифе на марву која се извози из Србије тако се смањили приходи да није могуће ш њима подмирити све државне расходе. Такав мањак прихода био је јако осетан за народну касу, јер ни за чиу годину дана она је изгубила до 160,000 дуката. Почекитељство је финансије обраћало пажњу совета на такво жалосно стање народне касе и молило је да му се покажу средства како би се попунило тај мањак. Морала се поповити прећашња саразмерница данка. Ствар Вучићева и Аврамова, о којима су већ у Србији мислили, да ће они остати за вазда у Србији, добије нов значај, кад су у Београду и у Пешти дознали, да је барон Ливен дошао у Варшаву, добио нова упутства на своје име и да се одма крену натраг у Београд, написавши с пута својој жени, да и она дође у Београд. У овим упутствима, где се одобравало поступање Ливеново, њему се заповедало да захтева да се удаље из Србије Аврам и Вучић с том претњом, да доклен год они не оду по томе захтевању руског цара, докле Карађорђевић неће добити султански берат, којим се утврђује у достојанству књаза. Дошао у Земун 10 Јулија, барон Ливен одмах поручи у Београд Вашченку да му одма дође у Земун, а после њега дођу Стојан Симић и Илија Гарашанић. Приврженици Обреновића такав брз повратак Ливенов тумачили су да је

то најбоље за њих; али су у томе били сви сагласни, да се то тиче Вучића и Аврама. Шта више неки су говорили, да ако се Срби не би хтели разстарати са тим својим старешинама, који су били уврзани у потоње народње покрете, да је руски цар у намери да крене корпус војске од 20,000, који се тада налазио код Могиљева на Дњестру. Српска се влада збуни од долaska Ливенова, и прем да је она сада била у пријатељским одношенима са Русијом, по је српска влада видела, да ће то пријатељство захтевати нових жртава. Прем да је у Србији још све једнако управљала привремена влада у очекивању да дође берат, но она је била у дослуху с Карађорђевићем. Сутра дан пошто је Ливен дошао у Београд, одјури у Крагујевац Илија Гарашанић, где је био Вучић и Петроњевић. Он се вратио како се видело са околишним одговором од њих Петроњевић оде у Јагодину својој породици, а Вучић је продужио да држи около себе народње ратнике па броју преко 50 људи. Но барон Ливен објави влади да ствар Вучићеву и Аврамову мора пресудити народна скупштина. Би назначен дан, кад да се скupши народна скупштина а то је 28 Јулија, и то у Крагујевцу. Цело се правитељство за тај дан пресели у прећашњу престоницу српску. У Крагујевцу оде Карађорђевић митрополит и барон Ливен. Њему изјали Вучић и Петроњевић, да они ходеју да се покоре воли руског цара заштитника и да оду из Србије, али само жеље, да буде објављено народу на леп начин, о њихном одјазку, да не би разгласио непријатељи реда и народског мира, да су они изневерили народ и утекли из земље. Већ су све власти правитељства биле на путу за у Крагујевцу, међу тим уочи скупштине дође у Београд седам курира из Цариграда и Букурешта, који донеше депеше Хафиз-паши, Инглеском и Француском конзулу, српској влади и барону Ливену. Француски конзул Кодриг одма полети у Крагујевцу због тога, да утврди српску владу у томе да она не издаје Вучића и Аврама на жртву руској дипломатији. Но је већ било касно. Совет, који је претресао дело Вучићево и Аврамово пре скупштине решио је: да се они морају да удаље у Цариград са годишњом пензијом по 5000 талира. То је исто усвојила и скупштина, која је била многобројна.

На овој скупштини после кратког говора барона Ливене, у ком је показао зашто цар (руски) жељи, да оду из Србије обе старешине, између депутираца одочице се препирка, али те препирке биле претргнуте читањем народу беседе од имена Вучића и Аврама. У тој беседи било је речено: „Прем да смо ми, одјако сте се ви овде искушили свакоме од вас посебице објашњавали стање ствари, из чега

сте могли видити, каква велика опасност прети нашој земљи, ако се ми не покоримо жељи великога покровитеља, која је сагласна са заузимањем Портиним, кад не би отишли из отачаства и таким начином не би се покорили његовој вољи: опет за то, ми не мислим да ће бити сувишно кад вама још једанпут ошишемо значај ове ствари. Барон Ливен коме ми неможемо дosta да захвалимо за његов рад и ревност, он је тако тачно ушао у наше околности за време народне скуштине, држане у Тотчидеру и тако је искрено поступао у целоме послу, да је за обрђашање мира и реда зауставио нас обојицу на време у нашој земљи на своју личну одговорност; он је имао намеру да у своме писму о српским пословима изради код цара, да ми останемо у Србији, сагласно са жељом народа и потребама оташтва. Али тај његов извештај није био уважен и нема надежде, да би се била уважила и народна молба, док ми не засведочимо нашу покорност пред покровитељем и док не извршимо већ изречену одлуку. Барон Ливен већ је био на путу и приспео је био у Варшаву, кад добије нове заповести у овоме послу, па се морао повратити натраг у Србију, да одма изврши оно дело, које је преће било одложено, о чему је он и похитар да извести писмено нашу владу. У то исто доба „покровитељка држава“ није попуштила а да не склони високу Порту да изда сличне заповести од своје стране и да задржи књежев берат до тога времена, док се нас обојица не удаљимо из нашег оташтва, које је захтевање заштитник цар подномогао претијом, да у случају, ако би се од наше стране или од стране српскога народа појавио одзор или непослушност, онда ће његова одлука бити остварена посредством силе, ради чега је већ спремио једно оделење војске, које би морао ићи у помоћ Порти противу Срба, участи у Србију и заузети је. Из овога се може видети каква нам велика опасност прети, ако се не будемо покоравали вољи покровитеља: каква би жалосна судбина постигла нас, кад би у случају непослушности руска војска ударила на Србију и опустошила наше отачаство! и све то због нас, који смо цео свој живот наменили на то, да би смо српски народ избавили и очували од сваке несрће, нужде и невоље. Ми не можемо то ни допустити, нити поднети. Ми смо у томе уверени, да је вами, влади и целом српском народу, врло тешко да нас одпуштите између вас, онако исто као што и нас срце боли да се разстанемо с вами. Али, како је све наше старање и наш труд вазда био управљен на корист народа и његово благостање: то и у данашњим жалостним околностима ми хоћемо да идемо по истоме путу и уверени смо, да ће нам отачаство за које смо живили, народ и слобода, ради којих смо се

се толико пута подвргавали смрти, Бог и човечанство, којима смо усрдно служили, заповедају да утишамо сваку бољу срца и да говоримо тако, како нама налаже здрава свест и благостање отачаства. Ви се бојите унутрашње буне и нереда и тужите се на неправду, старајући се да докажете, да у овоме обзиру не може бити учињен нама обојици ни најмањи прекор, и ако може бити говора о каквом год преступљењу, то га разлажете на све, питајући: зашто нас двојица морамо да тримо за свак народ? Што се тиче унутрашњих нереда, ми смо уверени, да код вас, који сте до сада с нама угушивали сваку буну и довели отачаство до садашњег стања, бити ће од данас дosta и снаге и воље да угушите ма какав бунтотнички покушај и још тим лакше, што имате законито утирењу владу, избрали по заповести књаза и сва друга средства, да се немате ма чега бојати, да ће злонамерници моћи пореметити мир и ред у отачаству, нарочито данас, кад је сваки Србин окусио сладких плодова „благотворнога“ устава и „благоустројенога“ реда. Што се тиче друге ваше тужбе, то овде није ни место ни време да се она претреса: да ли је праведно или није то, што од нас тако неизоставно захтева наш покровитељ. Политика је веома чудновата ствар, она често захтева жртву, необзирући се на то, да ли је то правично или није. Па с тога, промислив о тој великој сили, која прети нам и нашем отачаству, окренимо наше очи небу, узданимо и позовимо Бога за сведока наших правичних тужба, па онда боље устушимо, ако је то могуће, него ли да подвргамо непрекидној опасности народње благо, за које смо претрпили толико мука и поднели толико жртава. Не мислите да је у оваквим околностима срамотно да се покори овакав народ, какав је српски народ, који је толико пута гледао у очи смрти; јер мудар поступак, који је од користи отачаству, никада не може бити зазоран. Ако ви вашом покорношћу очувате и оградите народна права и слободу, то знајте, да ћете од данас бити похваљивани и са вашу мудрост, као што сте преће били хваљени за ваше јунаштво. И као што се до данас певало у песмама ваше јунаштво, тако ће се и од сада славити и хвалити ваш разум и умереност. Ми не можемо гледати дружије на садашњи догађај, него као на искушење, које је Бог послao, да види, да ли ћемо ми ујединити умереност с јунаштвом и послушност? И да ли по томе заслужујемо она велика благодејања, која је он извlio на нас у потоња времена? И јесмо ли ми у стању очувати оно, што нам је он поклонио у тако великој мери. Ви се чудите, љубазна браћо! питајући, како може наш покровитељ да захтева од нас оно, што се ни најмање не слаже с на-

родњим жељама? Али то није тешко разјаснити. Кад би наш покровитељ и цар био тако уверен о народним жељама, о расположењу и о очекивањима, као што је у томе уверен барон Ливел, који је био међу вами у Топчидеру, видио својим очима вашу радост, весеље и искрену љубав, који се и сада налази међу вами, тада би и он тако мислио и пристао да буде по жељи народа. Не може бити, да би покровитељ јелно чега год другог Србији, но да се српски народ користи миром и благостањем, како смо ми слушали из уста самога барона Ливена; па је по томе он дужан да отклања сваку опасност од Србије, која би јој претила, по његовом мишљењу, њој и њезиним правима. Зар нисмо са његовом помоћу и дозвољењем (покровитеља) ми добили устав, за који смо дужни веома много да благодаримо Богу? И сада он (покровитељ) не жели, да у Србији буде макар и најмањи неред и беспокојство, јер уверава нас, да ће зацело и врло брзо бити издат берат књазу, да ће устав, пародна слобода и права бити очувани у потпуној својој снази. С тога треба да се покоравамо и да не рошћемо на то, што се сада од нас вахтева ова жартва; јер је наш покровитељ врло надалеко од нас, и ми немамо ни средства, ни прилике да му представамо лично, да говоримо с њиме, да му покажемо наше ране, да откријемо наше патње и невоље, из чега може бити, наше дело њему би се представило у правом своме облику, и он би се уверио да су наша намере чисте. Није лако дознати истину, а то је још теже владаоцима, који већином морају да раде на основу туђих уверавања. Осим тога помислите, како је важно наше дело, како смо ми имали много противника, који се старали да оприре наша подuzeћа, да их озлеветају и преокрену у зло. По томе да се постарамо да уверимо нашега покровитеља како су чисте наше намере покорношћу, поштеним поступањем, љубављу и приврженошћу, и брзо ће наша невиност заблистати у свој чистоти својој и кроз кратко време онет ћемо добити милост покровитеља и поврати ћемо се натраг вами с чашћу, да радимо сви заједнички за добро и благо отачаства. Међу тим биће за вас највећа награда и задовољство, ако ви употребите сву вашу снагу на то, да Србија остане у овом срећном положају, у каквом је ми остављамо и које смо заједно с вами задобили са многим жртвама. А ово ће тек онда бити, ако ви будете међу собом у љубави и слоги, ако будете верни правительству и покорни старешинама. За тим, ми ма где били свагда ћемо бити у саези и душевно и телесно с вами и с целим српским народом, никада нећемо престати а да не водимо народ надајући се и држћи у памети, да ћете и ви нас очувати у своме спомињању, као вашу браћу и синове отачаства,

који су савесно испунили своје дужности. Праштајући се с вама, ми вам саветујемо да живите у љубави и слози међу собом и препоручујемо вам, као свети аманет: устав, народну слободу и права.* Потошто је скупштина чула овакво објашњење, она се разиђе и тога истога дана спреми одговор својим старешинама, који је и био прочитан сутрадан. У томе одговору било је речено: „Кад сте ви нама јуче објазили ваше решење, да хоћете да се покорите вољи и жељи покровитеља и кад сте нас уверили, да то пизикује пужда отачаства и народно благостање, ви сте могли видети, колика је велика жалост и туга испунила наша срца и колико смо горких суза ми прошли; ми би већма волели да смо умрли, него ли што смо то доживили. Али како ви, који сте толико пута подвргавали свој живот опасности за отачаство, кад нама дајете савет и нас уверавате, да у томе послу неће помоћи никакве молбе, никакво и највеће благо, никакве жртве на свету, које би ми радо поднели за вас, то смо приморани да верујемо и премда са жалошћу, да се покоравамо горкој судбани напој. Нека наше сузе буду сведоци неограничене љубави и благодарности за ваше услуге и трудове, које сте ви учинили на корист отачаства. Што смо ми добили благотворни устав, што се користимо слободом и добрым правима, за све то већим делом и може бити једините дужни смо бити вама благодарни. И ви, који се трудите, да без испита и истраге ни једно дете из куће не сме бити узето да се каштитује, ви, да будете приморани да се удалите из пред наших очију из отачаства и да идете у туђу земљу! Ви сте нама дали живот, а вама да се не допушта да живите овде! И нека би се све то нама догодило од нечије друге стране, а не од нашег покровитеља, од кога смо ми очекивали да брани наша права и слободе од свакијег насиља. Кад би се могла одкупити ова горка чаша, ми би смо радо дали на жртву своје имање и своје благо. Ми се сада покоравамо нашој горкој судбини, јер ви нас уверавате, да не може друкчије да буде, али ћемо ми за свагда жалити, што нам није било допуштено да умремо за оне, који су подвргавали свој живот опасности за нас и за наше благостање, што нам није било дозвољено да паднемо као жртва за оне, који су собом жртвовали за нас. Ми не ћемо престати а да се не тужимо у молитвама Богу на такву неправду и увреду и не ћемо престати а да не молимо цара о вашем повратку. Међу тим, ма куда да се ви удалите, за вами ће свуда ићи љубав и попитовање наше и свуда вас чека слава, коју сте ми задобили пред целим светом. Ма где ви били, онде ће бити наша срца, наше душе и наша осећања. Ми ћемо ми-

слити, да сте ви непрестано међу нама и желимо, да све овако буде, као што је сада; по томе смо и захтевали од правительства и од Савета, да се нама плати, какву сте добијали за потоње време и онет издаје ради вечне благодарности из државне касе, доклен сте ви живи. Ваше последње завештање — устав, слобода и народна права свагда ћемо почитовати као светињу.⁴ (58)

Тако се променио положај ствари и лица у Србији за потоње три године. На крају Јул. 1840. године народна је скупштина давала турском комесару дугачак окривљујуки акт противу два советника, које је на силу настула књазу Михаилу Обреновићу Високог Порта и помогала јој руска дипломатија; не гледећи на своје високе и дубоке речи „о благотворности“ устава, дарованог Србима, ова су два советника морали оставити Србију и ићи у Цариград по захтевању књаза, који се ослањао на народ. Сада они исте луди, подносили су гњев заштитничког двора, морали су да моле народ да им допусти да се удале из отаџства и тиме да испуне вољу руског цара, која је била немила не само Турској, већ и Србима. Тако је брзо достигла до својих крајњих посљедица она политичка система, која је принудила Русију да промени своје покровитељство Србији на мешавину унутрашње послове српске. Вучић и Петронијевић, пређашњи савезници рускога конзула у радњи да уничте Милоша, луди који су обожавали руски утицај на Србију, сада се рачунали, да су јавни непријатељи руских интереса, али на место понижења бише још више узвишени у очима народа и отколjeni славом политичких мученика за народна права и за народну слободу. Већ даље у томе правцу није могуће било ићи и ни мало није чудновато, кад се у пентанским народним новинама, у којима се описивали последњи догађаји у Србији, казује, да је барон Ливен исказао крајње своје сажаљење пред народом, како он није могао радије стићи у Петроград него ли што су га сусрела упутства у Варшави, па би он употребио сву своју моћ, да преклони цара, да помилује Вучића и Аврама. Тако му се сада чинило, да је велико и чистосрдично народно расположење према гоњеним старешинама. Један српски кмет, сед старат из Јасенице, приближи се барону Ливену за време скупштине, и рекне му: „Господине! Ако се свемоћни пар Никола, који има под својом влашћу више земље, него ли осам Србија, боји и жељи да удали од нас ову двојицу; онда како се не би бојали ми, кад их одпуштамо између нас?“ Барон Ливен, на место ма каквог одговора, само пољуби старца у чело. Пре него ли што ће се разићи, народна скупштина напише адрес цару Николи, где

та моли да поврати у Србију онет народне старешине, који одоше из земље. Јула 30. би распуштена народна скупштина, а барон Ливен и Вишченко одоше у Београд. Тога истога дана крену се из Крагујевца Вучић и Петронијевић праћени дупљавом звона, војничком парадом и пукњавом из Топова. Четрес грађана коњаника изпратили су их из Крагујевца, педесет коњаника из околине сусретну их под Београдом. Августа 7. њих свечано испрате, где су многе сузе пролили они, који се ту десили. Понито се опростите с књазом, члановима владе и са народом, Вучић и Петронијевић пођоше из Београда путом за у Сmederevo у пратњи многих чиновника и простих људи; и овда су их изпратили са пукњавом из топова. Из Сmedereva они су морали ићи у Видин. Заједно с њима одпутовао је татарин у Цариград који ће јавити Порти, да су Вучић и Петронијевић већ изван Србије и да може бити послан брат књазу. Већ су 24 Августа били у Видину обе старешине; Порта им одреди из своје касе месечно по 20,000 гроша. Кађорђевић чекајући брат пребивао је у Крагујевцу, и путовао по околним суседним варошима и манастирима. Најзад дође и брат, у коме се говорило, да је књаза народ изнова изабрао понито се својевољно био одређао од књажевске власти и да га и онет потврђује султан у звању књаза. Септембра 2. на Калинегдану, у Београду, прочита се и тај нови брат, а после се ишљо књазу на честитање и овда су ишли на честитање и руски дипломати. Тога је истога дана обнародовала привремена влада, да она предаје врховну власт новоме књазу; Кађорђевић изда проглаšају народу како он прима књажевско звање; а другим актом — својим попечитељима —, прашта свима политичким кривцима и почиња опе, који су побегли из Србије да се врате патраг. Прве дане своје управе Кађорђевић је обележио тиме, што је поставио за подковника Стефана Петровића Книћанина, што је поставио за директора основних школа Петра Радовановића, за привременог представника и попечитеља иностраних послова капућехају Алексу Симића, до повратка у отаџство Аврама Петронијевића, а Илију Гарашанину, због одласка Вучићева, за попечитеља унутрашњих послова. Тада је била склоњена особита комисија да прегледа грађански законик, и чланови су били: Лазар Зубан, Јован Хаџић, Лазар Арсенijević и Сава Шилдић. На измаку Септембра нови књаз посети Земун и аустријску пограничну власт. Међутим је барон Ливен још једнако живио у Србији; француски и инглески конзули представе у Цариград, да се његово посланство свршило и да даље његово пребивање у Београду може ићи на понижавање Турске. Барон Ливен решио

се да дочека новог рускога конзула, полковника Данилевског. На измаку Октобра дође из Цариграда тај нови представник. У Цариград на место Симића оде Лазар Теодоровић. Нова је влада хитала да се опколи својим приврженицима. Књаз, који се већ није плашио да ће когод да устаје против његове власти, давао је непрекидне гозбе; на једној гозби он је пio у здравље судана и рускога цара, а барон Ливен у здравље књажево; Симић је написао у здравље Ливена, а Ваšченко у здравље Вучића и Петронијевића.⁽²⁹⁾

Приврженици Обреновића опет вису хтели да се умире и од времена на време у различним окрузима Србије јављали се људи, који су кудили нову владу. Октобра 23 књаз са сагласијем Совета изда заповест од 16 чланака, где се наређују различне каштице за политичке кривице, за ремећење друштвенога реда и за уминиљаје противу владе. Изат је такође закон о пограничној стражи. Правитељство, пошто је само из свога сопственог искуства дознalo, како није тежко подићи на оружје сву Србију и изменити владајући у њој ред ствари, свакојако се довијало да очува власт у својим рукама и да одржи ред. Новембра 13 барон Ливен одпутовао је из Београда. У очи његовог одласка њега је посетио књаз, а његову жену књагињу Персида, а за тим сви советници и попечитељи, желећи му срећан пут. Новембра 22 дође чиновник од влашког књаза са поздравом Карађорђевићу. Новембра 29 остави Србију Ваšченко и све одношаје са српском владом предузме Данилевски, чије је „пуномоћије“ постало још оширије од пуномоћија његовог предходника, јер је он добио право да надгледа раздавање пензија чиновницима, који су пострадали од 1839 год. и повратак оних који су бежали из отатаства. Због овога другога питања морало се имати много послса. Одмах, пошто се утврдила нова влада, у Сmederevу је била установљена „испитна комисија“ над свима противницима Карађорђевића, и кад је свршила испите у Сmederevu, у почетку 1844. г. пресели се у Крагујевац. Осморица су чланова склапали ову комисију, међу којима су били: Мирослав Здравковић Ресавац, Лазар Зубан и Лазар Арсенијевић, већ тада ближи помоћник „попечитеља правосудија.“ Комисија изнађе да су умешани у буну Пера Поповић и Хаци-Мија, који умакну у град сmederevski, али их на захтевање српске владе изда Хафиз-паша. Радња се испитне комисије одувожачила, јер су спаке недеље падале у њезине шаке нове и нове жртве. Обелодани се да влада Карађорђевића сасвим није онако популарна (народна), као што би се могло мислити по оних народним скupштинама, на којима је Карађорђевић био изабран за књаза. Тужбе на његову радњу разлегале су се све чешће

и чешће, но су оне, који се тужили хватали и предавали у шаке „испитној комисији“. Међу тим су дипломатски одношаји руски са Србијом били потпуно повраћени. У званичним новинама било је објављено 28. Фебруарија, да је Русија признала Карађорђевићу титулу Светlosti, коју бајаги никада није имао Милош и којом се токорсे титулом почeo користити Михаил пошто је ишао у Цариград. У Мају месецу било је објављено, да је испитна комисија свршила свој рад, али шта је урадила о томе није било напечатане ни једне речи. Гледајући површино чинило се, да се у Србији све успокојило. Народ се одмарao од прећашњих потреса; влада није наилазила на одпор у својим радњама. Само су овда, онда парушавали обичан ток живота до-гађаји, који би излазили из реда обичних догађаја. Јунија дође у Београд нови аустријски конзул Мајерхофер, на место Филиповића, који се био појавио пошто је отишao из Србије Атанацковић и Ћепнерал Хауер. Јулија месеца родила је Персида сина коме надену име Петар; крстиога Милета Радојковић. У почетку Августа понови своју радњу друштво српске словесности, које је установљено за владе књаза Михаила. Најзад 9. Августа долети у Београд из Цариграда татарин и јави, да је блистательна Портa, у „сагласије“ са руским двором дозволила Вучићу и Петронијевићу да се поврате у Србију. Тај је татарин био Србин Риста Стојановић и свуда је узиут јављао народу ту новост. Народ му одговарао негде виком, а негде пуцњавом из пушака, чиновници му давали новаца на путовање; књаз га ванцира за поручика, а паша му поклони доброга коња. У Београду је доцешена новост била објављена пуцњавом из топова, а будумента народа, позвав војничке бандисте, оде и њима најпре књажевом двору, а затим кућама Вучићевој и Аврамовој. У дочек старешинама који се враћали послат је био до границе мајор Раја Дамјановић, а после подпредседник совета Стефан Стефановић. Званичне су новине напечатале на првом месту и подвученим словима извештај о њих-ном повратном путовању и поздравне стихове у част њихног доласка. Из различних окружних и срезских вароши слати су дописи, у којима се описивао дочек, како је парод предуслетао Вучића и Петронијевића. То је било светкано путовање од границе до Београда. Гредне гомиле народа, стотинама коњаника, кметова излазили су да дочекају „заштитнике народне слободе“, како су онда називали Вучића и Аврама. При улазку у вароши њих су предуслетали звонењем звона, пуцњавом из пушака и топова; свештенство је говорило поздравне беседе; у Неготину их предуслетне сам епископ; у Зајечару се они видли с руским конзулом, који их је примио љубазно и говорио ш

њима више од једног сахата; сам књаз изађе им на сусрет; свуда у селима и варошима хватали се у коло и играли у част њихну а жене су им бацале цвеће. У Београду се светковао три дана њихов до-дазак. (**) .

Но још се нису биле прекратиле народље свечаности у част виновника изгњавања Обреповића из Србије, кад народна савест би замућена гласом, који је био одма објављен и у званичним нови-нама, да је изјутра 22. Септембра пребродио из Аустрије преко реке Саве, близу Кленка, Стојан Јовановић са 40 другара, и да су сви били одевени у униформу аустријских хусара. Они су ушли у Шабац свирајући у трубе, заузму окружно началништво, убију на месту окружног помоћника Николу Нинића и председника окружнога суда Марка Лазаревића. У идућем броју новина напечатана је заповест, где се говори, како је књаз много уважавајући заслуге Вучићеве поставио га на највишије место у Србији т. ј. поставио га војводом са „титулом превосходитељство,* по том га поставио за предводитеља војске и послao у Шабац против бунтовника, који су прешли из Аустрије, са пуномоћјем да ради онако како нађе да је најбоље. Тада је био склопљен на брузу руку војени суд над бунтовницима и издата прокламација народу, у којој се говори о снимим наредбама владиним по случају нове буне. Али бунтовници препловивши у Србију, нису се постарати да обезбеде себи успех. Из Шапца они потегну у округ Подрињски и у почетку су били успешни те примамили на своју страну неколико људи, по уседу Буковици, мање од полак сахата од Ваљева, предујети им народна војска, коју је предводио стари Матија Ненадовић. Народ развије бунтовничку дружину: шесторица катана погину, један се удавио, четворицу ухвате заједно са војничком опремом, остали умакну. У броју убијених био је и Стојан Јовановић. Међу тим се Вучић при-мицао брзо месту радње и хватијући бунтовнике одма их убијао на месту. Пак њим је заједно био и војнички суд. Само су осморицу од оних што су прешли из Аустрије довели живе у Београд, куда се поврати и Вучић 21. Октобра. Ухваћени су исказали неколико љубо-питљивих казивања о томе, како се склапала завера у различним варошима у Маџарској, ко је учествовао у завери и ко је обржавао бунтовнике повлачном помоћу. Војнички суд напечата позиве Србима, који су пребивали у Аустрији и били умешани у заверу; а попечи-тельство иностраних дела, које је опет предузео Петројевић, од-почне дописивање са аустријским конзулатством, доказујући му, да се завера није могла склонити без знања аустријске власти, и да је ту

заверу обржавао Милош, који је онда живио у Бечу. Петројевић пошто је најпре укратко изјавио Мајерхоферу своја подозрења, за-хтевао је да оставе Србију они аустријски подајници, који су нај-опаснији, да се, даље удаље од српске границе они српски бегунци, који су умешани у потоњој завери и да се удаљи из Беча Милош. Аустријски конзулат опшtro одговори српском попечителству, готово управо одрицајем; али је Петројевић упорно настојавао и у АУ-гачкој депеши од 24. Новембра, која је била снабдевена многим прилозима, стараво се да докаже да је Милош суделовао у предузеју Стојана Јовановића. Он је уверавао да је Милош више пута преко својих секретара слао Стојану Јовановићу и његовим другарима по 1000 и по 2000 дуката, али је световао да одочне буну у пролеће 1845 године; да се Милош налазио нестакло у путовању, како би се тиме боље одрекао од свога учешћа у заверама противу Србије; говорио је Аврам, да је кћи Милошева, Савка Николић, жена ма-џарског спахије, једном говорила архимандриту Милентију, где се десно и слуга Јован Петровић: „у Србији неће престати буне, до-клен год има, у нашега старца, књаза Милоша мајстар једна пара;“ да се у Земуну и сада чува 10.000 дуката Милошевих, који су од-ређени на исту намеру: да је Милош хтео да постане српски краљ и да хоће да пријужи Србији Босну и Бугарску, а хоће у При-зрену да намести свога сина Михаила као свога подчињеника; да су Цветко Рајевић, који се и сада налази у Земуну, а брат његов Божидар Рајевић, који живи кад у Темишвару, а кад у Бечкереку, били главни спремачи те дружине, која је прешла преко Саве у Ср-бију, у чему су им помагали Јован и Јефрем Обреповић, Ђорђе Про-тић и Стефан Радичевић. Била су иментовата још и друга имена у поти Петројевића, но су то била лица мало позната. — Аустријско се конзулатство и опет није склонило да задовољи захтевање српске владе, а брзо после тога један агент Петројевића, која је био по-слао у Маџарску, јави му ово: „како је достигао глас до Беча о Стојановој буни, аустријска је влада одма познала на испит књаза Милоша, и књаз му Метерних дао овакво настављење: да он о за-вери Јовановића незна пишта, нити је могао знати јер није био у Бечу; притом, њега не могу да интересирају буне у Србији, јер он не жели да се враћа у Србију, а јоп мање да буде њен владаљац, јер осећа душевну и телесну немоћ. Но књаз Милош није пристао да ово последње каже и задовољио се одговором, да он о побуни сасвим пишта незна.“ Ма како било, тек аустријско је конзулатство у Београду саопштило српској власти писмо Милошево, писано Метер-

ниху на немачком језику, у коме је стари књаз говорио да он незна ништа о замери Стојана Јовановића. Али су у то исто време српски агенти јављали своју владу, да Аустрија није забадила намеру да од премена на време буни Србију. Тако у пролазку преко Земуна за у Беч, бившег српског инцинира Булгарскога, који је склапао географску мапу Србије, ћенерал Унхерхофер распитивао га пред секретаром конзујским Реслером: колико има у Србији добрих путова за путовање и до којих места допиру, и који су од њих пајдаљи и најбољи за путовање? Колико има Србија топова, пушака и мунције? Они су овда говорили, да је српској влади суђено да претрши још више устанака противу себе. Осим тога, аустријска је влада издавала пензије многим Србима, који су побегли из своје земље, поизвиђуји се па то, да тако поступи и руска влада. Али је руска влада давала помоћ тек само овим српским чиновницима, који су служили за владе Михаила, за које се заузимала код српске владе, молећи да им се одреде пензије, па им помагала док се не изврши то обећање.⁽⁶⁾

Како било да било тек намишљај Стојана Јовановића није оставио после себе никаквих пошљедица и није променио положај партаја у Србији. Само аустријски конзуј Мајерхофер ванџира од мајора па подковника; 9. Декембра Вучић остави званије предводитеља војске и добије званије „кабинетног советника,* које није постојало ни у уставу, нити га има ма у каквим другима установама Србије. Тако се сврши 1844. година, која је обележена још издањем кодекса грађанских закона.

Још је мање покрета и различности унесла у српски живот година 1845-а: Турска је влада ашиковаала с Карађорђевићем. Јануарија је послao султан књазу златну медаљу, у вредности 23 дуката, која је сливена за спомен побољшања турских новаца. Између различних знакова наливених на тој медаљи, написано је било и ово: „Само султан Абдул-Мецид је био у ставу да поправи турске новце.“ Ова је медаља била послана у писму великога везира књазу од 11. Јануарија, као „знак одликовања и испроменљиве милости царске.“ Те је исте године изнова било покренуто штавље о ђумруцким одношajima између Турске и Србије, и после дугачких позивања на пређашње акте и препирања било је решено у корист Србије. Порта је гледала на Србију, као па једну од најприреженијих својих провинција и потоме уништи Нишку ђумрукану. Да би већма редовни одношаји били одржани између Цариграда и српске владе приступе да поправе велики цариградски пут, од Београда преко Александра јуж-

пој граници. Јунија месеца било је обнародовано прво помиловање онима који су учествовали у буни Стојана Јовановића: била је опроштена каштига двадесет и двојици, изузимајући новчане каштиге за штете, које су учинили. Тога је истога месеца изашла заповест о замени телеснога боја са новчаним каштигама, где се сваки ударац замењује глобом једнога талира. Тада је српска влада предала паши Нишком потоње Бугаре који су се крили по Србији од 1842. године; њих је одвео у Ниш советник Вељковић с тим изговором, што је у Нишком нашаљку повраћена поднуда тишине. Августа месеца, да би се предупредиле забуне и неспораземљења, која се дешавала при продаји турских земаља Србима, обнародована је установа, да онај Турчин који би хтео да прода земљу да најпре објави српском местном суду, и кад суд неби примио на себе продају те земље онда ју је Турчин могао продати, коме хоће; али га при томе није могуће било приморати да брзо продаје, а од своје стране, Турчин је морао да има јасну и закониту тапију од те своје земље. Октобра је дошао ферман, којим се донушта да се у Србији може завести осим окружних судова и апелационога суда још и врховни суд, који би прегледао чак решења апелационога суда. Новембра Хафиз-пашу у Београду замени Ахмет-паша из Ниша, за време кога одсудно је било решено питање о ђумруцима. Унутра у Србији све је било на миру, и једва-ли је когод могао да подозрева, да се у таквој мртвој типини водила глуба борба између две партаје, од којих су једну скланили Србијанци а другу дошлијаци — Срби, из Аустрије. Предмет борбе биле су чиновничке користи и препирали се око тога: ко ће имати већи утилитет на правитељствене послове. Вођ партаје дошлијака Срба био је подмукли и ширет Стојан Симић, који је већ тада био председник совета: њему су помагали Павле Станишић, Лазар Зубан, први секретар совета Стевић, Димшић и многи други. Но је ова борба текла само међу чиновницима и није уносила никаквих стварних користи у народни живот. „Уставобраништељ*“ су потајно извлачили један испод другог асуру старајући се да колико се год више може приграде власти у своје руке. У томе се сасредрећавала сва цел њиховага живота, сви њихни интереси, сва њихова ватрена лубав народу, његовој слободи и правима! Сва је снага била у рукама Вучића и Петроњевића, а стојан Симић са својом партајом свакојако се старао да уравнотежи утилитет те две главне старешине на слабога књаза завађајући их од времена на време. Шта више Стојан је Симић помишљао да се помире са бившим у Аустрији попечитељима и советницима владе Михаила Обреновића. Он је ступио ш њима у саобраћаје; али узајамне ране,

али Србе особито волем, јер су они драги моме срцу; ја сам сада похтето
са мојим путовањем и дошао сам овде само ради тога да тебе видим.
Не дочекавши одговора ни на ове речи, султан запита Карађорђевића,
како је путовао и је ли задовољан са оним који га проводио? Саслушавши
благодарност од књаза, султан га позове да заједно шњима уђе у варош.
У новим разговорима султановим с Карађорђевићом, султан му је го-
ворио: „Ја сам уверен, да си ты веран и одан мени, и да је тако
исто мени веран и одан и српски народ; уверавам вас, да вас волем
од свега срда и да је ваше спокојство моје највеће задовољство.“
Дуго пребивање у пољу у лаким хљанима, а рђавом времену имало
је утицај на књажево здравље и он јање излебе своју десну руку.
Те исте ноћи српски доктори израђаве је и проузрокују красту; за
тим султан пошиље своја три доктора и тога је дана више пута рас-
питивао за његово здравље. Укупна учињаша српских и турских док-
тора учине могућим, те се јави Карађорђевић султану 12 Маја, који
пред својим министрима и великашима објави преко Решид-паше, а
овaj преко Петронијевића, преведе с турског на српски ове речи;
„Долазак књаза Александра, који је он учинио с таком готовошћу
и скорошћу, учинио ми је највеће задовољство, тим веће, што ја
видим у томе стварни доказ, да је он уверен у мојој љубави,
којом сам одушевљен према њему и то ми причинава још већу ра-
дост и задовољство. Ја желим српскоме народу свако спокојство и
задовољство, и желим, да се он користи свима благама под управом
Александра; уздајући се, да ће књаз Александер испунити ту моју
 жељу, ја препоручујем целом српскоме народу, да он испуњава ње-
гове наредбе — и да се покорава његовим заповестима.“ За тим се
окрене султан Петронијевић и рекне: „Ја се ни најмане не сумњам
у вама (Петронијевићу) разумним и верним мени старешинама; надам
се, да ћете ви и унајредак употребити све ваше трудове, да пома-
жете књазу Александру у свemu и да тиме, моје жеље, што се тиче
благостања вашега отаџства, испуните.“ Пошто му благодарише књаз
и Петронијевић, султан заповеди да му даду неколико књига, које
су биле на асталу пред њиме и да предаду четири од њих српскоме
књазу. У тим се књигама говорило како треба пелџовати богиње.
„Ове књиге, говорио је султан, заповедио сам да се преведу на тур-
ски језик и да се разашљу по целој мојој наревици, да би мој народ
схватио како је користно пелџовање, и заповедио сам да се тај по-
сао свуда удејствује; а да би так народ имао поверење у тако ко-
ристну ствар, ја сам повео са собом неколико доктора, који свуда,
где ја дођем каламе богиње (пелџуј), где се и ја сам налазим, како

које су причиниле једна другој српске партаје бјаху сувише ско-
рошње и чиниле су да је помирење између њих било пређевремено.^(*)
Априла 1846 године српска влада пробуди се из свога спавања,
јер је био дошао глас, да ће султан да путује по европској Турској.
Одма је било решено, да му Карађорђевић изађе на сусрет и да га
поздрави у Рушчку; с књазом су морали бити: Аврам Петронијевић,
Милосав Здравковић Ресавац и Стефан Петровић Књижанин. За време
књажевог путовања да Србијом управља Вучић. Априла 10 књаз се
крене из Београда у Крагујевац, и одатле преко Зајечара и Него-
тине Радујевцу, где седне на пароброд, који га је морао одвести у
Рушчук. Тада је путовао в Лазар Арсенијевић постављен за капу-
ћехају на место Лазара Теодоровића, који је умро у Цариграду. У
Видину књаза дочека местни епископ с турским чиновницима и мнош-
твом хришћана; у Рушчку га предусрети с пушњавом из топова,
а сутрадан му дође у посету местни епископ и најзначајнији турски
и хришћански становници. Али тога дана дође глас, да је султан,
пошловши из Цариграда морем, био предустветиут на мору одујама
и морао се вратити натраг у своју престолицу, одакле ће већ поћи
да путује сухим путом. Чекајући султана Карађорђевић је живио у
Рушчку, где су му показивали какву је могуће већу пажњу. За њега
је Рушчко свештенство, већином од Грка, служило службу божију
на славенском језику, у јектенијама је спомињано име српскога књаза
На сусрет султану на границима његове царевине хитали су у Рушчук
представници Русије и Аустрије: ћенерал-ађутант Храббе и ћенерал
Хес. Султан, оставивши великог везира да управља царевином, крене
се преко Једрене на север и позове себи преко татарина српског
књаза. Карађорђевић пошто је примио влажног агента, који је дошао
да га поздрави с долазком, даде на грађење школе у Рушчку 100
дуката, па се крене преко Тринова, где га очекивао свечани дочек
од хришћана, преко Габрова, близу кога пређе преко Балкане, село
Шибку и дође у Казанлук, где су га предуслели неколико паша, који
очекивали долазак султана. Другога дана 600 ћака из местне и сусед-
них школа одневају пред станом књажевим једну песму на турском
језику у част султана, а другу на бугарском језику у част српског
књаза. Маја 11 под Казанлуком бјајаху разапети шатори за султана
и његову пратњу, а такође и за српског књаза и његову пратњу. Ту
се видео Абдул-мецид са српским књазом. Султан се одликовао жи-
востним разговором и почне распитивати Карађорђевића пре, него-ли
што је овај успео да га поздрави с долазком. Султан је говорио:
„Ја љубим све моје подајнике и желим, да су сви срећни и задовољни,

би се народ уверио, да то тако ја желим.* Заједно с тиме, султан заповеди, да се отвори прозор у другу собу, где су у то време бу гаркиње, туркиње и чивуткиње допосиле своју децу, на коју су доктори калемили богиње. Слушајући вриску дечију султан је објашњавао српском књазу, корист, која долази од каламљења богиња. За тим султан заповеди Решид-паши да обеси на груди књаза српског султанске лик, окићен драгим камењем. „Овај знак са мојим ликом, рече Абдул-Мецид, ја дајем књазу Александру за спомен нашега виђења и желим да он спомиње чешће овај састанак као што ћу радити и ја.* Дале књазу припашу скупоцениу сабљу, а султан је рекао: „сабљу дајем књазу Александру да се утврди његово књажевско достоинство.* За тим га одпусти у његов стан; али му до мркље ноћи нису давали мира Турци, који су долазили да га поздрављају са милошњу султановом. Маја 13 опет се видео књаз са султаном, којом приликом султан му објавио, да ће послати из Цариграда за српске чиновнике 63 ордена. За тим султан позове Карађорђевића да буде при спечаном читању његовог слова народу. То је слово читано без султана, али су ту били најважнији великаши царевине; у томе се слову говорило, да сви подајници султанови, како Турци, тако исто хришћани и јевреји, да забораве своје свађе и да живе у узајамној љубави, а то и јесте једнита жеља султапова. За тим, бившим при читању слова становницима, било је раздато: 8 ордена, 82 ортгача, мноштво веса с повицама, сатова и других налик на ове, ствари. У вече је била гостба код Решид-паше, на којој су били српски чиновници из пратње Карађорђевића, али он сам због болести није био. Маја 14 султан и књаз преместе се у Габрово, а 15. је била аудијенција, којом је одуштао Карађорђевића. Поништо је изјавио да жали, што је књаз болестан, султан изнова изкаже своје задовољство, што га је видео. Карађорђевић одговори: „За сва благодејања, којима се користимо ја и верни теби српски народ од превелике твоје милости, ми нисмо у стању да теби достојним начином благодаримо; али се ја изнова усуђујем препоручити твојој царској милости и себе и свим српским народом; ми сви, мали и велики, остаћемо верни и неизоколебимо твојим подајници.* Султан је и опет уверавао Карађорђевића о своме благоволењу и за тим га одпустио. Кад год је књаз Александер излазио пред султана, свагда га, по обичају љубио у колено; по некад га је султан „милостиво“ одбијао од тога. Поништо се оправсто с књалом, султан оде у Трново а Карађорђевић преко Свиштова и Видина дође у Неготину. На грацици га предусретије Матија Ненадовић, Стефан Стефановић и ти-

мочки епископ Нићифор. Улазак књажев у Београд био је најсјајнији У путу је прошао кроз неколико триумфалних капија са различним надписима. Около лицеја бло је начињен олтар, на коме су биле исписане речи: „Просвѣщеније, прилѣжанје, честност, любавь, слога, вѣрност.“ Званичне су новине биле препуњене „стихотворенијама“ у част књаза враћајућег се натраг, који од радости оправти више од 70 људи, који су били умешани у пређашњим бунама. У београдском граду књаз је већ затекао новога управитеља Веџи-пашу. На скоро бише послани из Цариграда они ордени, које је обећао султан српским чиновницима; у овоме броју био је и скупоцени поклон књажињи. Поништо се повратио у Србију, књаз обиђе готово целу књажевину са својом породицом.

Тек што се свршиле свечаности због султанских милости, разливених па књаза и српске чиновнике, кад се опет одночу свечаности, приликом награде, послане из Русије. Руски конзула Данилевски добије одпуст, а одређени да га за неко време заступа, чиновник Федоров, донесе књазу орден Алије 1-г реда. У званич. је нов. био напечатан: царски указ и писмо књазу од канцлерса графа Неселроде и од руског поверилика код отоманске Порте М. Устинова. Неселроде је писао српском књазу: „Милостиви Господару, књаже Александре Карађорђевићу! За пријатну дужност сматрам да јавим вама, да је свемилостиви мој господар Император са особитим задовољством дознао из писама г. Ђенералног конзула, полковника Данилевског за постојано и достохвално ваше старање да утврдите мир и благостање српскога народа. Желећи да обележије своје благоволење како према вашој светlosti тако и према народу, над којим ви владате, Његово императорско величанство благоизволео је да вас прими у број кавалера царског ордена св. Алије првог реда. — Такав знак пајвишне према вама најље Господара императора, нека је нов доказ онога великолудног учешћа, којим Његово Величанство удостојава Србију! Препоручивши па време посланом да управља руским Ђенералним конзулатством у Београду г. ходешком советнику Федорову, да представи вашој светlosti пајвишне писмено и орденске знаке, мени остаје да вам изјавим моје искрено поздравље, а takoђe да вас уверим, колико ми је ишло имати прилику засведочити о „ангустѣйшем“ вами благоволењу господара императора. У подпуном надању, да ће и даља радња ваша одговарати „благотворним“ саветима царскога двора и дакле тежије за истинским користима српскога народа, молим вашу светlost да примите уверење одличнога мота почитовања и савршене преданости. 10. Септ. 1846 г. С. Петроград.* Федоров подно-

Петроњијевић, имао је такво исто значење у спољашњим делима. Један је Стојан Симић још мислио о повратку у Србију Ђорђа Протића и других министара књаза Михаила. Али је Протић одговорио Симићу на писмо таком строгом преценом читаве радње уставобранитељске, да је постало немогуће помирење. (*4) Управна власт у Србији сасвим постане имаовина једне партије, господарење које могло је бити обезбеђено само хранењем спољашњег мира, у следчега се политички интереси Србије закључују у најтешњији обор. Србија се све више и више осамљавала, губећи мало по мало свезу с аустријским Србима, с Бугарском и Босном. Политичке тежње, и народна падања издана у дан све су постајала ситнија и ситнија. Али на стаде 1848 година, и са северних обала дунавских српских књажевина добијају удар, који разбуди у њој угашене па време политичке тежње. Односићао се нов живот и нови покрети међу аустријским Србима и примамљивали су у борбу њихну преко дунавску браћу.

Али се овде само собом намеће питање: на колико је десетака година борба старешине против књажеве власти научила Србе не само да помажу својој потлачејој браћи, него и да бране своја сопствена права? Је ли одговарајуће унутрашње стање Србије ономе великоме позиву, који јој је предстојао? У Србији је била нова влада, која је много пожртвовала само да се очува устав, или боље рећи његова 17-та тачка; но је ли била ова влада боља од пређашњих влада? Није тешко одговорити. Милош није био безусловни противник устава, признавао је да је необходан устав за Србију и још 1835 год. издао је устав, кога је примила народна скупштина. Премда је и овај устав ограничавао власт књажеву, и опет за то Милош га подиже народу. А доцније четири године, усљед интрига неколико старешини и мешња три сплиће државе, Србији је био дат нови устав, послан из Цариграда, који није потребовао да га одобрава народна скупштина, већ је био прочитан под бедемима београдске тврђаве без да се нико смео и занкинути, да што противу њега рекне: *Taj је устав доиста давао значајна права и побластице, али не народу већ неколициним великаша и свима чиновницима, који су били нихне партaje.* Истине, покровитељка Србије пристала је уз старешине, али не без обмане с њихове стране; али тиме посљедице од новога реда ствари, који се установио у Србији, нису се измениле. *Začarili се волја неколико људи волја партaje.* Оправдале се речи Родољубовиће, које је рекао у записаку о Србији и које је предао војсковођи, књазу Прозоровском: „У овој земљи не може обстати управа ни чисто демократска, нити аристократска. Потребан је књаз. Буде ли изборан, зацело ће се отворити пут раздорима и да ће се прилика да се често насрће па живот књаза у земљи, где убити человека држи се да је веома мали грех“. Уставобранитељи, који се хвалише тиме, да су избавили Србију од Милошевог тиранства показали су, да нису ни најмање боли од свога непријатеља: они се јавили већи упроцаститељи народне класе, него ли Милош, кога су они опали пред целом Европом; а као вође партије, они су показали веће пристрастије у радњи него књаз кога су они истерали.

сећи књазу нови орден, између остalog говорио му: „Држим се за срећног што вам предајем писмено и знаке орденске, и молим вас примите најискреније моје поздравље; и повторавам, да ћу свагда рачувати за најпријатнију дужност довести до знања највишега двора све мере, које сте предузели на корист српскога народа, о благој ставу кога Његово царско Величанство прима великолудно учешће.“* У време подношења ордена књазу била је паљба из топова. (**)

Наскоро за тим посетио је Београд баварски принц Ђулијо, а књаз је посетио у Земуну аустријске ќенерале. У такним званичним светковинама српши се 1846 година, која је донела нека надања Бугарима, српским суседима, који су молили султана за време његовог путовања, да им дозволи: да имају у Цариграду четири поверилика бугарског порекла, који би представљали Високој Порти нужде свога народа, не преко грчких владика, и да примају у своје руке установе Портине, које се тичу Бугара; да би им било допуштено да у Цариграду састанају бугарску цркву, у којој би се служба божја српштала на славенском језику и да код исте цркве буде начињена бугарска школа и да у бугарским епархијама бивају постављени за владике Бугари. Ова је жалба јасно сведочила, да је се народ бугарски стао будити. Висока порта, која је толико попустила Грцима, Румунима и Србима, могла је сада са тако маленом ценом примамити себи расположење Бугара, што се наравно не би могло обићи а да нема утицаја на судбину Србије. Србија и сама није била противна да се користи милостима султановим. У пролеће 1847 год. српска влада изради код Порте, те јој се дозволи, да пошље неколико спитника српскога порекла у Галато-сајајску школу, у Цариграду, да изуче језик турски и француски.

Година 1847-а није унела никаквог болјштка и промена у животу Србије. Само се мењали традиски управитељи турски у Београду; тек што је био дошао Веџи-паша, њега замени Селим-паша, по и он насконо умре. На измаку Јулија и у почетку Августа прешло је било преко Саве из Аустрије неколико људи у Србију с том намером, да прогласе владу Обреновића у Србији, али изгину у сукобу са по-границом стражом. Све је било на миру. Књаза су занимали породични послови, често је ишао у Тополу, у очино пиње. Свим пословима руковали су свемоћне вође партије „уставобранитеља“, Вучић и Петроњијевић. *Народна скупштина није била никако сазивана.* Његово „превосходитељство“ кабинетски советник и војвода, Тома Вучић-Перишић имао је неограничену власт у унутрашњим пословима; књажевски представник и попечитељ иностраних дела, Аврам

Али је ово мало речено. На место тога, што би требало ићи мирним путом у послу унутрашњег разнитка, Србија је претрпила цео ред потреса, и овејд усљед интригашења старешина и због не могућности за народ да исказује своје учешће у пословима земље правце и не-прекидно. У замену тога победивши партја могла би да се похвали својом законодавном и административном радњом, али се и тада није било чиме хвалити. Да саставе грађанске и кривичне законе трудили су се они исти правници, које је био још Милош позвао, уз то, они, добивши изображење у Аустрији и мало познати са обичајима и одношајима у Србији, написали су законике по аустријским кауцијима. Законодавна је радња правитељства била испрекидана, и по временима као да се прекраћавала; ови одломци одговарали су оним временима, кад је ојачавала борба партја. Што се тиче народњег изображења, најважније установе у тој струци наслеђене су биле још од пређашње владе; ми разумемо: *личеј, друштво србске словесности и школски фонд.* Неке промене у установама прве две установе сведочиле су више о жељи нове владе да уништи спомен о пређашњим владама, него ли о старању да се дотерају на боље саме установе; а поред основаног већ једном школскога фонда и трајућем народњем прилагдању у фонд, народно се изображење кретало унапреда, благодарећи не влади, но самоме народу, који је сам отварао школе и читалништа. Положај свештенства још је био одредио Милош. Стане војске било је пређашње, па се обелодани, да бојничка снага и није нужна Србији у оним подчињеним одношајима, у којима је стајала српска влада не само на спрат Порте, но и на спрат пљевинога представника у Београду, местнога паше. У таквим условима је ли могла српска влада радићи самостално у спољашњим делнима? Је ли се могла решити да учини какав год важан корак изван граница свој књажевине? У темељу укупнога живота стављене су биле користи бирократије (чиновништва), народње тежње биле су истиснуте побудама оделитих партја; сва политичка надања замењаваху се жељом очувати оно, *што је било постигнуто у пређашња времена;* мисао о будућности била је забачена на страну. Накратко живот српске књажевине ували се у узки колосек ијествних интереса, и отуђи се од осталих делова српскога народа; српска је књажевина мало по мало губила право рачунати се да је делатељи представник целе народности, у који је састав спадао и становништво књажевине. Али политички живот, код народа записаних у љетописе историје, не умире без великих узрока, притицавајући се у једно покрајини народној, он се још с већом снагом буди у другим крајевима. Тако се и сада историјски живот одливао с јужних брегова дунавских на северне обале, и обухвативши Србе маџарске, будио је њихну јужну браћу.

**Позив на четврту и посљедњу свеску „Србије и Ру-
сије.“** Ова ће свеска бити много већа од осталих. У њој се описује пајповије стање нашег народног живота, и у Србији и Аустрији од мађарске војне па до свето Андрејске скунштине. Борбе великаша око власти долазе до вршика; неки се машају руком и за сами престо српски. А да би постигли своје себичне цели они напуштају права српска и позивају стране, непријатељске сile да се уменшају у српске ствари. За овим иду до сада непозната акта и различна писма. У таким приликама преинује је духом народ србски и сам стао на брану својих права и тиме се одпочиње ново доба у српској историји.

Ова ће свеска бити готова до 1. Јуна ове год.; цена за уписанке остаје иста. Ова свеска вреди и као засебно, самостално дело. Ко жели ову књигу па време добити нека што пре пошље повде.

Београд 1870.

20 Април.

Преводиоци

П. Срећковић, Ж. Жујовић,
А. Васиљевић, А. Марјановић.

УФО. ОР
4123